

AMUZ

Laus polyphoniae 2016

LAUS
POLYPHONIAE
2016

Mors

DE EEUW VAN
DE ZWARTE DOOD

LAUS
POLYPHONIAE
2016

Mors

DE EEUW VAN
DE ZWARTE DOOD

Antwerpen | 19 augustus - 28 augustus

Inhoudstafel

Voorwoord Philip Heylen	9
Laus Polyphoniae 2016 dag aan dag	13
Introductie Bart Demuyt	23
Essays	
Een middeleeuwse samenzang: over de dood, crisis en geweld in de late middeleeuwen Jelle Haemers	27
De invloed van de dood op de muziek van de 14de eeuw Jason Stoessel	113
Muziek in de eeuw van de zwarte dood, tradities en vernieuwingen Eugeen Schreurs	277
De Apocalyps van Angers, oudste getuigenis van de middeleeuwse wandtapijtkunst Guy Delmarcel	415
Concerten	
VR 19/08/16 20.00 Huelgas Ensemble	37
ZA 20/08/16 20.00 Alla Francesca	87
22.15 Anne Azéma & Susanne Ansorg	107
ZO 21/08/16 20.00 Tiburtina Ensemble	121
22.15 Gothic Voices	145
22.15 Anne Azéma & Susanne Ansorg	107
MA 22/08/16 13.00 Le Miroir de Musique	177
20.00 Canto Coronato	193
22.15 David Dorůžka Trio & Tiburtina Ensemble	207
22.15 Anne Azéma & Susanne Ansorg	107
DI 23/08/16 13.00 Ensemble Leones	227
20.00 Club Médiéval	245
22.15 Huelgas Ensemble	261

WO 24/08/16	20.00	La Reverdie	291
	22.15	Sollazzo Ensemble	307
DO 25/08/16	13.00	Guillermo Pérez	323
	20.00	Diabolus in Musica	327
	22.15	Trio Mediaeval	343
VR 26/08/16	13.00	La Fonte Musica	357
	20.00	Cappella Mariana	371
	22.15	Tasto Solo	389
ZA 27/08/16	11.00	Musicalmente	395
	16.00	Musicalmente	395
	20.00	Ensemble Organum	399
	22.15	Psallentes	407
ZO 28/08/16	11.00	Slotconcert internationale summerschool	453
	11.00	Musicalmente	395
	13.00	Il nostromo del sogno	467
	14.30	Il nostromo del sogno	467
	16.00	Musicalmente	395
	16.00	Il nostromo del sogno	467
	17.30	Il nostromo del sogno	467
	20.00	graindelavoix	485
International Young Artist's Presentation			59
Amsterdam Corelli Collective			63
Consort Mirabile			67
Danzi Duo			71
Il Botto Forte			75
Les Riches Heures			79
Musae Jovis			83

Radio-uitzending, cursussen, lezingen

KlaraLive@LausPolyphoniae	35
David Catalunya lezing	191
De eeuw van de zwarte dood: cultuur, literatuur & muziek cursus	225
Niels Berentsen & Diskantores lecture-performance	275
Pentamerone muziekvakantie voor kinderen & jongeren	369

Verklarende woordenlijst

Biografieën	502
Uitgevoerde werken	518
Selectieve bibliografie	532
Praktische info	533
Organisatie AMUZ	536
Subsidiënten & partners	537
Stadsplan & adressen	538
Colofon	540

Voorwoord

Het is mij telkens opnieuw een grote eer u te mogen verwelkomen op Laus Polyphoniae. Het festival voor oude muziek dat in 1994 voor het eerst plaatsvond, is intussen niet meer weg te denken uit de nationale en internationale festivalwereld, dat blijkt uit de interesse die Laus Polyphoniae al vele jaren niet alleen in eigen land, maar ook in het buitenland geniet. Ook dit jaar is de belangstelling weer enorm.

Laus Polyphoniae dankt zijn ijzersterke reputatie onder meer aan de durf die organisator AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen] aan de dag legt om te focussen op minder voor de hand liggende thema's, zoals de muzikale omwentelingen in de 'waaninnige' 14de eeuw – het thema voor deze zomer. Daarnaast onderscheidt Laus Polyphoniae zich door de muziek in dialoog te laten treden met andere kunstvormen. Deze editie richt zich bijvoorbeeld niet alleen tot liefhebbers van oude muziek, maar laat onder andere ook literatuur- en jazzliefhebbers hun hart ophalen.

Ik kan niet genoeg beklemtonen hoe groot mijn waardering is voor de inspanningen die het AMUZ-team zich steeds getroost om een programma samen te stellen dat een breed publiek aanspreekt. In één adem wil ik ook de leden van de raad van bestuur bedanken voor het enthousiasme waarmee zij de uitdaging die de organisatie van zo'n festival is, op alle denkbare manieren ondersteunen.

Daarnaast gaat mijn dank uit naar cultuurzender Klara, onze mediapartner, die met een live-uitzending aan het begin van Laus Polyphoniae en de captatie van een aantal concerten duizenden mensen laat meegenieten van al het moois dat dit festival te bieden heeft.

En uiteraard ben ik ook u, de luisteraar, enorm dankbaar om hoe u Laus Polyphoniae omarmt. Want zonder een publiek, geen festival!

Philip Heylen,
Voorzitter AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen]
Schepen voor cultuur, economie, stads- en buurtonderhoud, patrimonium
en erediensten Stad Antwerpen

Foreword

It is a great honour for me to welcome you to Laus Polyphoniae each year. The festival for early music, held for the first time in 1994, has by now become an established part of the national and international festival world. That much is clear from the interest that has been expressed in Laus Polyphoniae for many years, not just in Belgium but also abroad. This year's event is once again attracting enormous attention.

Laus Polyphoniae partly owes its cast-iron reputation to the courage shown by the organiser, AMUZ, in focusing on less obvious themes, such as the transformations of music that took place in the 'insane' 14th century – the theme for this summer. What is more, Laus Polyphoniae distinguishes itself by bringing the music into dialogue with other art forms. This year's festival is not just intended for early music lovers, but also has much to offer lovers of literature, for example.

I cannot emphasise enough how greatly I value the efforts that the AMUZ team make each year to compile a programme that appeals to a wide audience. In the same breath, I would like to thank the members of the Board of Directors for the enthusiasm with which they provide support in every possible way for the challenges involved in organising a festival like this.

I would also like to express my thanks to the cultural radio station Klara, our media partner, whose live broadcast at the beginning of Laus Polyphoniae and recordings of several concerts will enable thousands of people to enjoy with us all the wonderful things this festival has to offer.

Last but not least, of course, I am also extremely grateful to you, our listeners, for the way you embrace Laus Polyphoniae. Let's spend ten days together enjoying all the beauty the festival has to offer this year.

Philip Heylen,
President of AMUZ [Flanders Festival-Antwerp]
City of Antwerp councillor for culture, economy, urban and neighbourhood maintenance, patrimony and worship

VRIJDAG 19.08.16	
09.00	
10.00	
11.00	
12.00	
13.00	Lunch foyer AMUZ
14.00	
15.00	
16.00	
17.00	
18.00	
19.00	KLARALIVE@LAUSPOLYPHONIAE
	concertinleiding St.-Pauluskerk
20.00	concert Huelgas Ensemble St.-Pauluskerk
21.00	
22.00	
23.00	

ZATERDAG 20.08.16	
09.00	
10.00	IYAP concertwandeling vertreklocatie: Theater Troubleyn
11.00	
12.00	
13.00	
14.00	IYAP concertwandeling vervolg
15.00	
16.00	
17.00	
18.00	Resto Convivio foyer AMUZ
19.00	concertinleiding AMUZ
20.00	concert Alla Francesca AMUZ
21.00	
22.00	
23.00	literair concert Anne Azéma & Susanne Ansorg Rubenshuis

ZONDAG 21.08.16	
09.00	
10.00	IYAP concertwandeling vertreklocatie: Theater Troubleyn
11.00	
12.00	
13.00	
14.00	IYAP concertwandeling vervolg
15.00	
16.00	
17.00	
18.00	Resto Convivio foyer AMUZ
19.00	concertinleiding AMUZ
20.00	concert Tiburtina Ensemble AMUZ
21.00	
22.00	
23.00	literair concert Anne Azéma & Susanne Ansorg Rubenshuis
	concert Gothic Voices St.-Andriesskerk

MAANDAG 22.08.16			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00	concert Le Miroir de Musique St.-Joriskerk	lunch foyer AMUZ	muziekvakantie basisschool Musica
14.00			
15.00	lezing David Catalunya AMUZ		
16.00			
17.00			
18.00			
19.00			
20.00	concertinleiding St.-Pauluskerk		
21.00	concert Canto Coronato St.-Pauluskerk		
22.00			
23.00	literair concert Anne Azéma & Susanne Ansorg Rubenshuis	concert David Dorůzka Trio & Tiburtina Ensemble AMUZ	

DINSDAG 23.08.16			
09.00			
10.00			
11.00	cursus Davidsfonds Elzenveld		
12.00			
13.00	concert Ensemble Leones AMUZ	lunch foyer AMUZ	muziekvakantie basisschool Musica
14.00			
15.00	cursus Davidsfonds Elzenveld		
16.00			
17.00			
18.00	Resto Convivio foyer AMUZ		
19.00	concertinleiding AMUZ		
20.00	concert ClubMediéval AMUZ		
21.00			
22.00			
23.00	concert Huelgas Ensemble St.-Pauluskerk		

WOENSDAG 24.08.16

09.00			
10.00	cursus Davidsfonds Elzenveld		muziekvakantie basisschool Musica
11.00			
12.00		lunch foyer AMUZ	
13.00	lecture-performance Niels Berentsen & Diskantores AMUZ		
14.00			
15.00	cursus Davidsfonds Elzenveld		
16.00			
17.00			
18.00			
19.00	concertinleiding St.-Pauluskerk		
20.00	concert La Reverdie St.-Pauluskerk		
21.00			
22.00			
23.00	concert Sollazzo Ensemble AMUZ		

DONDERDAG 25.08.16

09.00			
10.00	cursus Davidsfonds Elzenveld		muziekvakantie basisschool Musica
11.00			
12.00		lunch foyer AMUZ	
13.00	concert Guillermo Pérez AMUZ		
14.00			
15.00	cursus Davidsfonds Elzenveld		
16.00			
17.00			
18.00	Resto Convivio foyer AMUZ		
19.00	concertinleiding AMUZ		
20.00	concert Diabolus in Musica AMUZ		
21.00			
22.00			
23.00	concert Trio Mediaeval St.-Pauluskerk		

VRIJDAG 26.08.16			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00	concert La Fonte Musica AMUZ	lunch foyer AMUZ	muziekvakantie basisschool Musica
14.00			
15.00			
16.00			toonmoment kindervakantie Sint-Andrieskirk
17.00			
18.00	Resto Convivio foyer AMUZ		
19.00	concertinleiding AMUZ		
20.00	concert Cappella Mariana AMUZ		
21.00			
22.00			
23.00	concert Tasto Solo kapel Elzenveld		

ZATERDAG 27.08.16			
09.00			
10.00			
11.00	Concertos para Bebés Musicalmente HETPALEIS		
12.00			
13.00	lunch foyer AMUZ		
14.00			
15.00			
16.00	Concertos para Bebés Musicalmente HETPALEIS		
17.00			
18.00			
19.00	concertinleiding St.-Andrieskirk		
20.00	concert Ensemble Organum St.-Andrieskirk		
21.00			
22.00			
23.00	concert Psallentes AMUZ		

ZONDAG 28.08.16	
09.00	
10.00	
11.00	Concertos para Bebés Musicalmente HETPALEIS
	slotconcert internationale summerschool AMUZ
12.00	
13.00	lunch foyer AMUZ
	concert Il nostromo del sogno AMUZ
14.00	
	concert Il nostromo del sogno AMUZ
15.00	
16.00	Concertos para Bebés Musicalmente HETPALEIS
	concert Il nostromo del sogno AMUZ
17.00	
	concert Il nostromo del sogno AMUZ
18.00	
19.00	
	concertinleiding St.-Pauluskerk
20.00	
	concert graindelavoix St.-Pauluskerk
21.00	
22.00	
23.00	

Introductie

Een jaar na het grootschalige project rond het manuscriptenfonds van de illustere 16de-eeuwse muziekkalligraaf Petrus Alamire gaat Laus Polyphoniae nog verder terug in de tijd met een editie die geheel in het teken staat van de 14de eeuw. In die periode brak in Europa de pest uit die miljoenen slachtoffers maakte, en ook de Honderdjarige Oorlog eiste een hoge tol. Maar daarnaast was de eeuw van de zwarte dood ook een erg bloeiende periode voor de kunsten in het algemeen en de muziek in het bijzonder.

De muzikale kentering die Philippe de Vitry met zijn traktaat *Ars nova* inzette, de almaar complexere muziek die componisten dankzij het notatiesysteem op het einde van de 14de eeuw konden schrijven en hoe dit tot de bijzonder verfijnde muziek van de ars subtilior leidde ... het zijn dingen die vandaag niet zo vaak aan bod komen. Toegegeven, het is ook niet het makkelijkste thema om naar voren te schuiven, maar ik geloof dat we erin zijn geslaagd om een zeer toegankelijk programma samen te stellen, met een mix van gevestigde waarden en jonge ensembles.

U bent intussen ook van ons gewoon dat we het muzikale aanbod aan andere kunstvormen koppelen. Dat is dit jaar niet anders. Lecture-performances laten u kennismaken met de toenmalige uitvoeringspraktijk en met de context van een van de belangrijkste manuscripten met polyfone muziek uit de middeleeuwen. In het Rubenshuis zal de Franse sopraan Anne Azéma fragmenten uit belangrijke literaire werken als *Canterbury Tales* en *Decamerone* combineren met middeleeuwse liederen die dezelfde thema's aansnijden. Ten slotte zal Psallentes u met een totaal-ervaring van beeldende kunst en livemuziek tot in de kleinste details door het retabel van de Vlaamse beeldhouwer Jacob De Baerze uit de kaartuizerabdij van Champmol gidsen.

Ik hoop u niet uit te leggen dat er aan een festival als Laus Polyphoniae een prijskaartje hangt – hetzelfde geldt uiteraard voor onze seizoenconcerten – en daarom wil ik hier mijn bijzondere appreciatie en dank uitspreken aan het adres van de Vlaamse overheid voor haar engagement om ons ook de komende vijf jaar de nodige geldelijke middelen ter beschikking te stellen. Samen met de erg gewaardeerde financiële steun van Stad Antwerpen laten de toegekende werkingssubsidies ons toe om op het ingeslagen pad verder te gaan.

Om af te ronden richt ik graag nog een woord van dank aan alle collega's, bestuursleden, sponsors en andere partners voor hun enorme inzet en hun vertrouwen. Laat ons allen samen tien dagen lang genieten.

Bart Demuyt

Directeur | artistiek leider AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen]

Introduction

A year after the major project focusing on the manuscripts of the illustrious 16th-century music calligrapher Petrus Alamire, Laus Polyphoniae is going even further back in time with a festival dedicated entirely to the 14th century. That was the period in which the plague broke out in Europe, claiming millions of victims, and the Hundred Years' War also took its toll. But the century of the Black Death was also a period in which the arts in general, and music in particular, greatly flourished.

The musical shift that Philippe de Vitry ushered in with his treatise *Ars nova*, the increasingly complex music that composers were able to write at the end of the 14th century thanks to the notation system, and the way this led to the particularly refined music of the *ars subtilior*: these are areas we seldom have the chance to explore today. Admittedly, this may not be the easiest of themes to put forward, but I believe we have succeeded in compiling a very accessible programme, with a mixture of established names and young ensembles.

By now, a link between our musical programme and other art forms is something you have come to expect from us. This year is no different in that respect. Lecture performances will introduce you to 14th-century performance practices and the context of the most important mediaeval manuscripts of polyphonic music. In the Rubens' House, the French soprano Anne Azéma will combine fragments from important literary works including *The Canterbury Tales* and *The Decameron* with mediaeval songs on the same themes on 20th, 21st and 22nd August. Finally, on 27th August, Psallentes will take you on an exploration of the tiniest details of the retable from the Chartreuse de Champmol, created by the Flemish sculptor Jacob De Baerze, in an immersive experience with visual art and live music.

I do not need to explain to you that a festival like Laus Polyphoniae comes at a price – and the same is true, of course, of our concerts throughout the season – which is why I would like to express my particular appreciation and gratitude to the Flemish government for its commitment to providing the necessary funding for us in the coming five years. Along with the highly appreciated financial support we receive from the City of Antwerp, the working grants we have been allocated will allow us to continue along our chosen path.

To conclude, I would also like to express my thanks to all my colleagues, the directors, sponsors and other partners for their enormous efforts and the trust they have placed in us. I look forward to spending ten days with you, enjoying the wonderful programme of this year's festival.

Bart Demuyt

Director | artistic leader of AMUZ [Flanders Festival-Antwerp]

Een middeleeuwse samenhang: over de dood, crisis en geweld in de late middeleeuwen

In november 1452 schrikte een hevige ruzie het kapittel van Sint-Donaas te Brugge op. Het kapittel was een van de meest gerenommeerde leerscholen voor middeleeuwse muziek in de Nederlanden, maar in die maand werd het toneel van een fikse scheld- en vechtpartij. De zanger Roland de Wreede had er zijn collega musicus Gillis Joye namelijk uitgescholden als 'boef', 'lodder' (leegganger) en zelfs als 'hoerenzoon'. In een felle reactie had Gillis Roland meermaals geslagen, maar Roland had zich hevig verweerd door onder andere een gevulde nachtemmer naar het hoofd van Gillis te slingeren. Naar de oorzaak van de ruzie tussen beide kemphanen hebben we het raden, maar de afloop is bekend: het kapittel excommunicerde Gillis en strafte ook Roland, maar enkele dagen later schonk het hen vergiffenis. De reputatie van beide musici redde uiteindelijk hun vel: het kapittel kon hun talenten niet lang missen.

Deze turbulente episode uit het leven 'zoals het was' in Sint-Donaas lijkt de talloze clichés over de middeleeuwse samenleving te bevestigen: geweld regeerde, zelfs in klerikale milieus, en onbeschofte gewoonten maakten de middeleeuwen tot een barbaarse periode. 'Onbeschaafd' is alvast het beeld dat velen nog hebben wanneer we vandaag een bepaald fenomeen als 'middeleeuws' omschrijven. Maar klopt dat buikgevoel wel? Is de middeleeuwse samenleving inherent gewelddadig? Is de vechtpartij van Gillis Joye en Roland de Wreede een uitzondering, of een zoveelste symptoom van een ongeciviliseerde samenleving? Wie de middeleeuwse muziek en bijvoorbeeld de 15de-eeuwse polyfonie al heeft mogen horen, ontdekt namelijk een verfijnde wereld met een gebalanceerde vorm van muziek, die ook vandaag nog kan bekoren. Hoe valt het gewelddadige karakter van Gillis Joye te rijmen met de kunstzinnige muziekstukken die hij heeft nagelaten? Of: hoe 'waaninnig' waren de middeleeuwen werkelijk?

Want 'waanzinnig' zijn ze zeker genoemd. In haar bestseller *De waanzinnige veertiende eeuw* (*A distant mirror. The calamitous fourteenth century*) uit 1978 schetst de Amerikaanse historica Barbara Tuchman namelijk een beeld van een verloederde samenleving waarin oorlog, crisis en geweld de periode tussen 1300 en 1500 regeerden. Die periode staat bekend als de 'late middeleeuwen', een tijdsperiode waarin de meeste van de hier bestudeerde muziek tot stand kwam. Tuchman omschrijft dat tijdvak als een periode van crisis op allerlei vlak: Europa kende toen meerdere pestgolven die de bevolking in sommige steden quasi decimeerde; wapengekletter besliste over de afloop van politieke conflicten; en een diepgaande economische crisis verpauperde de bevolking. Kortom, recessie, de dood en geweld waren alomtegenwoordig en leidden tot een groot moreel verval. Het invloedrijke werk van Tuchman waart nog steeds rond in de hoofden van velen. Terecht?

Er zijn drie centrale elementen in het crisisverhaal over de late middeleeuwen: de dood, de economie, en het geweld. Hoewel het natuurlijk geen rooskleurig verhaal is, zal in wat volgt opvallen dat de late middeleeuwen alvast minder 'waanzinnig' waren dan werd beweerd. Meer nog, de toenmalige gebeurtenissen en gedragingen waren niet zozeer een symptoom van crisis en moreel verval, maar eerder het gevolg van de vele sociale spanningen en de ongelijke verdeling van de welvaart in de samenleving. Eerder dan Gillis en Roland als barbaarse vechtersbazen te aanzien, kunnen we hen als eergevoelige mannen van stand beschouwen in een stad en regio die relatief welvarend waren voor hun tijd. Maar die welvaart was er niet voor iedereen ...

Een macabere dans

Rijk of arm, iedereen kon ten prooi vallen aan epidemieën of aan de pest – vanzelfsprekend verhoogden betere levensomstandigheden de kans op genezing, zoals armoede een vruchtbare grond vormde voor besmetting. Maar was de pest zo alomtegenwoordig en onvermijdelijk in de middeleeuwen? Grote sterftogelven hebben zeker plaatsgevonden, zoals in 1345-50, toen een groot deel van de Europese bevolking ten prooi viel aan een ongeneesbare epidemie. Ook later kon pest, maar ook lepra, of difterie hevig om zich heen grijpen. Dat was zeker het geval in de havens aan de Middellandse Zee, zoals Genua, waar zowat de helft van de bevolking aan de pest overleed. Maar na deze grote pestgolf was de sterfte aan dergelijke epidemieën gering. Uiteraard lag de mortaliteit in de middeleeuwen hoger dan nu, en was de gemiddelde leeftijd heel wat lager, maar het waanbeeld van een perma-

nente hongersnood en voortdurend terugkerende pestgolven beantwoordt zeker niet aan de werkelijkheid. Het overal in Europa bekende thema van de 'danse macabre', de dansende lijken die in prenten, schilderijen en ook muziek voorkomen, was dan ook eerder een schrikbeeld dan een weerspiegeling van een samenleving waarin de nietsontziende dood dagelijks het leven van de middeleeuwer bepaalde.

Waarschijnlijk is het beeld van de 'dodendans' een vorm van maatschappijkritiek, een parodie op het grote belang dat in de late middeleeuwen aan eer en aan stand werd gehecht. In het aanschijn van de dood is eenieder immers gelijk, zo luidt het thema van de 'dodendans', dus heeft het weinig zin fel te investeren in uiterlijke schijn en reputatie. De dood sleurt immers zowel arm als rijk mee in het verval. Maar in de middeleeuwse samenleving was niet iedereen gelijk voor de wet: sommige bevolkingsgroepen hadden privileges of voorrechten. Mannen en vrouwen genoten niet dezelfde rechten, stedelingen waren vrijer dan plattelandsbewoners, clerici betaalden geen belasting aan de wereldlijke overheid, enz. De middeleeuwen kenden dus een heel gefragmenteerde samenleving waarin duidelijk was vastgelegd wie welke rechten had. Bovendien maakte niet enkel een juridische maar ook een economische ongelijkheid het leven veel harder voor de 'gewone man', en zeker de vrouw. De macht was in de handen van een beperkte groep, maar ook dat was in sommige streken, zoals Noord-Frankrijk, in de Noord-Italiaanse steden en in de Nederlanden minder uitgesproken het geval dan elders. Dat had grotendeels te maken met de verregaande economische diversificatie én de hoge welvaart in deze gebieden.

Economie, ambachten en dichtkunst

De late middeleeuwen waren namelijk een periode van economische bloei, maar ook van reconversie en moeilijkheden. Historici spraken lang van de 'crisis van de late middeleeuwen' om de toenmalige economische situatie te duiden. Zeker is dat de aanvang van de 14de eeuw minder rooskleurig was dan voorgaande tijden: periodes van hongersnood, misoogsten, maar vooral van tekorten kenmerkten de samenleving. De demografische groei van de 13de eeuw kende een abrupt einde rond 1300. Maar onder meer na de pestperiode en zeker naarmate de 15de eeuw vorderde, volgden in de Nederlanden ook bloeiperiodes. De traditionele lakenindustrie die in de 12de en 13de eeuw haar hoogtepunt had gekend, zou langzaam plaatsmaken voor toenemende specialisatie, en een groeiend aandeel voor de productie van en handel in luxeartikelen. Rijke regio's, zoals de Veneto of Toscane, huisvestten tal van grote steden die niet alleen als knooppunten van lokale en regionale handel fungeerden,

maar ook internationale ontmoetingsplaatsen waren. Mensen en goederen reisden rond – de omvangrijke trafiek van kunstproducten maar ook muziekstukken is hiervan een mooi voorbeeld. Steden zoals Venetië en Brugge waren niet alleen een verdeelcentrum van zowat alles wat toen te koop was in Europa, maar ook op cultureel vlak waren ze ‘places to be’. Dat blijkt uit de schilderijen van Memling of Van Eyck, en de grote impact van het werk van musici die in het Sint-Donaaskapittel of in gelijkaardige instellingen in de ruimere regio werden gecomponeerd en uitgevoerd. Zowel componisten (zoals Hugo de Lantins, een Vlaamse polyfonist die in Venetië verbleef) als muziekstukken reisden de wereld rond.

Opmerkelijk aan het rijke economische palet in de middeleeuwse handelssteden was ook de verregaande specialisatie in de beroepen. Arbeiders en meesters (die een meesterproef hadden afgelegd) uit eenzelfde beroepstak waren verenigd in de gilden of ambachten, die de naam droegen van die beroepstak. In steden zoals Firenze bijvoorbeeld bestonden er tientallen kleine ambachten naast het grote weversambacht, zoals bakkers, schippers, ververs, metsers, kousmakers, kleerkopers, kruideniers ... tot zelfs paternostermakers. Niet enkel hadden deze ambachten een economische functie, ze stonden ook in voor culturele activiteiten. Elke gilde kwam namelijk bijeen voor jaarlijkse feesten, of nam deel aan processies of culturele manifestaties. De leden dichtten er, zongen, of speelden toneel. Een bekende dichter uit het laatmiddeleeuwse Brugge, Anthonis de Roovere, was bijvoorbeeld eigenlijk een metser van beroep.

In de loop van de 15de eeuw ontstonden er in de Nederlanden zelfs gilden die gespecialiseerd waren in de dichtkunst, de zogenaamde rederijkerskamers. Zij verenigden personen uit goeide middens maar ook minder gefortuneerde stedelingen die ons pronkstukjes van literatuur, poëzie en toneelkunst hebben nagelaten. Over de grenzen van steden heen beslisten groots opgezette literatuurwedstrijden wie zichzelf de koning van de rederijkerskunst mocht noemen. De relatieve welstand en de algemene hoge scholingsgraad van ambachtslieden liet hen toe om tijd en energie te investeren in pareltjes van laatmiddeleeuwse ‘rederijkerij’. Poëzie en muziek waren dus allerminst een monopolie van de Kerk en van religieuze instellingen zoals het Brugse Sint-Donaaskapittel. Naast clerici zoals Gillis Joye en kompanen zijn ook tal van leken-, hof- en stadsdichters bekend. Helaas is weinig van hun dichtkunst bewaard omdat de kerkelijke instellingen nu eenmaal betere bewaarcondities voor de papieren en perkamenten dragers van de stukken

kon garanderen. Bovendien werd heel wat dichtwerk van generatie tot generatie mondeling doorgegeven, en heeft het de tand des tijds helaas niet overleefd.

Politiek, oorlog en geweld

Liederen en dichtwerk werden ook gebruikt om sociale kritiek te uiten en politieke standpunten duidelijk te maken. Bestuur en beleid in de samenleving waren namelijk voortdurend het voorwerp van strijd. Macht was ongelijk verdeeld, maar sinds de aanvang van de 14de eeuw hadden de ambachten in toenemende mate inspraak verworven in bestuurszaken in vele steden, net zoals vertegenwoordigers van de zogenaamde drie standen (adel, clerus en de derde stand – dat zijn de steden en het platteland) mee het beleid bepaalden in het koninkrijk Frankrijk. De Franse koning liet zich voortdurend bijstaan door afgevaardigden van de grote bisdommen uit zijn rijk (zoals Reims en Lyon), terwijl een stadsbestuur doorgaans vertegenwoordigers van de ambachtslieden bevatte. Zeker in de Noord-Franse steden zoals Arras, Saint-Omer, Douai hadden ambachtslieden een verregaande invloed verworven. Een dergelijke machtsverdeling belette niet dat politieke onenigheid uit den boze was, want de sociale en economische ongelijkheid leidden tot een veelheid aan meningen over de verdeling van de welvaart. En daarmee zijn we, na dood en crisis, bij een derde stereotype over de middeleeuwen terechtgekomen: oorlog en geweld. Oorlog en geweld waren in de middeleeuwen schering en inslag, net zoals vandaag, maar de omvang en de impact ervan waren helemaal anders. Bovendien is de focus van veel historici op het geweld in de middeleeuwen erg eenzijdig en doorgaans gebaseerd op een onbevagen literatuur van verslagen van middeleeuwse kroniekschrijvers. Zij behoorden immers vaak tot de eliteaire milieus die het slachtoffer waren van politiek geweld, of die oorlog van nabij hadden meegemaakt. Bijgevolg is de vaak overdreven aandacht in hun verhalen voor gewelddadige episodes geen correcte weerspiegeling van de toenmalige gang van zaken. Net als veel hedendaagse kranten blinken zij uit in de rapportering van uitzonderlijke fenomenen, maar dat betekent niet dat de middeleeuwer dagelijks met oorlog werd geconfronteerd. Doorgaans was het vredevol samenleven in het middeleeuwse dorp. Ook geweldloos protest vond plaats. Net als vandaag hanteerden ambachten bijvoorbeeld vaak het stakingsmiddel als ze het oneens waren met politieke keuzes, of verlieten ze massaal de stad als hun bazen de lonen niet wensten te verhogen.

Verbaal protest werd vaak vertaald in de zangkunst. Historici troffen namelijk talloze vermeldingen aan van rondtrekkende zangers die openlijk een vermeend wanbeleid

aankaartten. De bronnen spreken namelijk over 'cluitenaars', liedjeszangers die voor een aalmoes plezier brachten, maar ook subversieve teksten en roddels op rijm de wereld instuurden. Er zijn namelijk verschillende maatschappijkritische liederen bewaard die focusten op corruptie of bestuurlijke wanpraktijken. 'Wolven' (geldwolven) of 'levereters' (omkoopbare stadsbestuurders) werden er gretig in bekritiseerd. Refererden dergelijke teksten aan een zekere realiteit (bijvoorbeeld aan de corruptie van een schepen of burgemeester), dan zijn zij even vaak waarschuwingen voor andere.

Niet enkel het gepeupel in de steden, maar ook meer gegoede groepen namen met het lied het gezag op de korrel. Een mooi voorbeeld zijn enkele motetten die Guillaume de Machaut rond 1360 samenstelde. Tijdens de belegering van Reims door troepen van de Engelse koning (die de Franse kroon claimde in een hevige fase van de Honderdjarige Oorlog) dichtte de bekende kanunnik dat de gezaghebbende instanties in zijn stad en in het koninkrijk faalden om de algemene welvaart van de bevolking te verdedigen tegen vreemde invallers: "Plange, regni respublica", weerklonk het (in motet 22): "Wee het algemene belang van het koninkrijk!" Je kan er een algemene klaagzang over de gevolgen van oorlog in lezen, maar historici ontdekten er ook kritiek in op het beleid van de toenmalige bisschop van Reims (Jean de Craon) die op een opstand van de bevolking kon rekenen toen hij de verdediging van zijn stad maar niet georganiseerd kreeg. Uiteindelijk kon Reims de belegering van de Engelsen afslaan nadat de bevolking zelf de stadsomwalling had versterkt, maar lang erna nog zongen de kanunniken in de stad dat sterker leiderschap nodig was om oorlog het hoofd te bieden.

Sommige liederen bevatten dus een verholen boodschap, andere hielden bestuurders duidelijk een spiegel voor in de hoop dat ze tot inkeer kwamen. Maar bewindvoerders waarschuwden op een gelijkaardige manier de stedelingen voor opstandig gedrag. Een bekend refrein is bijvoorbeeld *Doe uw nering en zwijg stil (Elc doe zijn neringhe ende swijch al stille)* dat in de collectie van de Utrechtse priester Jan van Stijvevoort is bewaard. Arbeiders maar ook gezagsdragers worden met het gedicht aangeraden om vooral hun werk goed te doen, eerder dan te vervallen in gepalaver of zaken die er niet toe doen.

Als geweldloos protest niet uithaalde, kropte natuurlijk ook de middeleeuwer zijn agressie op. Soms kwam het tot uitbarstingen waarin opstandelingen om vergelding schreeuwden. Maar lynchpartijen van politici waren zeldzaam; doorgaans

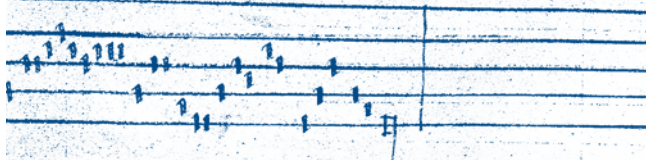
beperkte het fysieke geweld zich tot de uitschakeling van de persoon in kwestie die verantwoordelijk werd geacht voor wanpraktijken. Geweld op grotere schaal, zoals factiestrijd tussen families, of omvangrijkere oorlogen zijn zeldzamer, maar daarom niet afwezig. Met de 14de eeuw deed zich weliswaar een nieuw soort oorlog voor: naast de ridderlegers – die allerminst verdwenen – werd ook voetvolk uit steden gemobiliseerd om de wapens op te nemen tegen een vijandig heerser. Op slagvelden vochten militie van honderden, soms zelfs duizenden soldaten het verdict uit, maar van 'totale oorlogen' zoals de 20ste eeuw er jammer genoeg meerdere heeft gekend, was amper sprake. Uiteraard kon de verliezende vorst of edelman op zijn grondgebied plunderingen verwachten, roof van mannen of verkrachtingen van vrouwen. Maar, zoals gesteld, historici hebben aangetoond dat de impact en de omvang van oorlogsgeweld veel minder is geweest dan kroniekschrijvers zoals Jean Froissart het hebben voorgesteld, of zoals Barbara Tuchman en anderen hen hebben nagepraat.

En vormen van criminaliteit of persoonlijk geweld, zoals de ruzie van Gillis Joye en Roland de Wreede? Feit is dat persoonlijke vetes, frustratie en woede in de late middeleeuwen vaker dan nu in verbaal en fysiek geweld uitmondde. De zelfdiscipline van zowel edelen en clerici als van ambachtslieden en boeren was anders dan vandaag. De aantasting van de fysieke integriteit én van het eergevoel van personen werd streng bestraft, dus van een rechteloze samenleving kunnen we zeker niet spreken, maar de sociale ongelijkheid leidde toch tot een vorm van klasensjustitie. Zeker de aantasting van reputatie kon niet door de beugel, want de maatschappelijke positie van hooggeplaatsten hing vaak af van hun eer, reputatie en deugd. Vandaar dat Gillis Joye zo hevig reageerde op de beledigingen van Roland de Wreede. Maar evenmin kon de scheldpartij ongestraft blijven, net zoals de rondvliegende nachtemmer op een grondige afkeuring kon rekenen. Het gedrag van beide kemphanen maakte namelijk zowel hun eigen eer als die van het hele kapittel ten schande, en brachten bij uitbreiding de vooraanstaande positie van clerici in de samenleving in gevaar. Een strenge straf was het gevolg, maar zoals het incident tussen Gillis en Roland aantoont, ook in de late middeleeuwen behoorden tolerantie en clementie tot de middelen waarmee rechters de samenleving hoopten te pacificeren. Beide kanunniken konden uiteindelijk weer aan het werk, maar erg hartelijk zal hun samenzang allicht niet meer zijn geweest.

Jelle Haemers,

hoofddocent, hoofd Onderzoeksgroep Middeleeuwen, KU Leuven

S pieren ic der vleeschden crans
S ic was van houden manne
H ic mochte haer lusten mans
W ic elende ghinc se als een gans
H adse ghevoepen de ka ga
N u guet woren 40

D e capelaen van heedelem
D ie soude eens nuchters messe doen
D ie coster die drouch bachten hem
V men vouc ende sinen crans
H ic soude coster lieue garloen
N u ganc een luttelkin met mi
D ebottelalagi ic madamcers sondi sondi
D ebottelalagi ic madamcers de voust vi
D ie costre seude tonne
W aer waer wildi henen garen
I icue coster nemmermee
I c later niemene verluen
V en soude mi de cranc vlaen
W iltse men hee die sake zi
D e bottelagal
H is si amien wo die duere

VRIJDAG
19.08.16

18.00
Liveradio-uitzending

KlaraLive@LausPolyphoniae

Liveradio-uitzending | Live radio show (mainly Dutch spoken)

Liesbet Vereertbrugghen, *producer* | Werner Trio, *presenter*

i.s.m. Klara

Een liveradio-uitzending over Laus Polyphoniae 2016 vormt de perfecte opmaat voor een festival vol muziek en context in Antwerpen. Werner Trio interviewt onder meer Bart Demuyt, Frank Willaert, Hendrik Vanden Abeele en Guillermo Pérez. Enkele aantredende musici, waaronder Psallentes, zorgen voor livemuziek.

U kunt Klara Live vanop Laus Polyphoniae beluisteren op vrijdagavond 19 augustus van 18 tot 20 uur. Nadien is de uitzending opnieuw te beluisteren op de website van AMUZ.

A live radio broadcast on Laus Polyphoniae 2016 is the perfect upbeat for a festival full of music and its content in Antwerp. Werner Trio will be interviewing Bart Demuyt, Frank Willaert, Hendrik Vanden Abeele and Guillermo Pérez. A couple of our festival ensembles like Psallentes will perform live during the radio broadcast.

You will be able to listen to Klara Live from Laus Polyphoniae on Friday August 19, from 6 to 8 p.m. Afterwards the broadcast will be made available on the website of AMUZ.

VRIJDAG
19.08.16

19.15

Concertinleiding door
Pieter Mannaerts

20.00

Concert

St.-Pauluskerk

Huelgas Ensemble

Paul Van Nevel, *artistieke leiding*

Michaela Riemer, *triplum* | Axelle Bernage, *triplum* | Rosemary Galton, *triplum* | Helen Cassano, *triplum* | Sabine Lutzenberger, *duplum* | Katelijne Van Laethem, *duplum* | Witte Maria Weber, *duplum* | Christel Boiron, *duplum* | Matthew Vine, *tenor* | Bart Coen, *blokfluit* | Peter De Clercq, *blokfluit* | Silke Jacobsen, *blokfluit* | Annelies Decock, *vedel* | Elizabeth Rumsey, *vedel* | Simen Van Mechelen, *trombone* | Wim Becu, *trombone*

Ordo sanctorum militum, à 1
Je sui trestout d'amour raimpli, virelai à 3
Sanctus in eternis, isoritmisch motet à 4

Anoniem

De Cypriotische O-antifonen

O Sapientia / Nos demoramur
O Adonay / Pictor eterne
O radix Yesse / Cunti fundent
O clavis David / Quis igitur
O lucis eterne / Veni splendor
O rex virtutum / Quis possit
O Emanuel / Magne virtutum
O sacra virgo / Tu nati nata
Hodie puer / Homo mortalis

Anoniem (ca.1390)

De Cypriotische O-antifonen

Gelegen tussen Europa en Azië is Cyprus sinds eeuwen een kruispunt van culturen. Tussen 1192 en 1489 was het eiland een Europese buitenpost onder Franse heerschappij. De koningen van het huis Lusignan installeerden er een westers feodaal systeem en importeerden er niet alleen de Franse gotiek – het koor van de Santa Sophia in Nicosia was een kopie van de Parijse Notre-Dame – maar ook de Franse muzikale ars nova. Cultuur bloeide vooral van 1359 tot 1432 onder de heerschappij van de koningen Pierre I, Pierre II en Janus I. Kroniekschrijver Khabil Dhabeir beschreef het paleis van de laatste koning als volgt: “Het paleis had somptueuze bedden en bijzonder smaakvolle en dure meubelen. Prachtige schilderijen en gouden en zilveren kruisen hingen aan de muren. Echter, mijn meester bewonderde vooral het orgel dat de mooiste klanken produceerde wanneer de toetsen werden aangeraakt.” Wanneer Janus’ dochter Anna met hertog Lodewijk van Savoye huwde, bevatte haar bruidsschat een bijzonder manuscript, dat vandaag het enige bewijs is van het hoogstaande muzikale niveau op het eiland. Tegenwoordig bewaard in de Biblioteca Nazionale in Turijn, bevat dit manuscript ook wereldlijke, maar vooral liturgische muziek, waaronder polyfone gloria’s en credo’s, motetten en

The Cypriot O Antiphons

Between Europe and Asia, Cyprus has been a crossroads of cultures for centuries. Between 1192 and 1489, the island was a European outpost under French rule. The kings of the Lusignan dynasty installed a western feudal system there and imported both the French Gothic – the choir of the Santa Sophia in Nicosia was a copy of Notre-Dame in Paris – and music in the French ars nova style. In particular, culture flourished between 1359 and 1432 under the rule of King Peter I, Peter II and Janus. The chronicler Khabil Dhabeir described Janus’ palace as follows: “The palace had sumptuous beds and particularly tasteful and expensive furnishings. Magnificent paintings and gold and silver crucifixes hung on the walls. However, my master most admired the organ that produced the most beautiful of sounds when its keys were pressed.” When Janus’ daughter Anna married Louis, Duke of Savoy, her dowry included a remarkable manuscript that is now the only evidence of the outstanding level of music on the island. Currently stored at the Biblioteca Nazionale in Turin, this manuscript contains some worldly music, but mainly liturgical pieces including polyphonic Glorias and Credos, motets and the renowned O antiphons. The latter were sung

de vermaarde *O*-antifonen. Deze werden gezongen tijdens de week voor Kerstmis als een antifoön voor het magnificat en beginnen steeds met de acclamatie 'O'. De antifonen uit deze cyclus zijn vierstemmig waarbij het duplum (tweede stem) en triplum (eerste of bovenste stem) verschillende teksten hebben en de contratenor en tenor tekstloze en dus instrumentale partijen zijn.

De antifonen blinken uit door hun uiterst complexe polyfonie. Elke stem heeft een autonoom profiel met een even groot aandeel in het polyfone web. Bovendien is de tekst vaak moeilijk te begrijpen, niet alleen omwille van de simultaan gezongen teksten van duplum en triplum, maar ook doordat weinig rekening wordt gehouden met het intrinsieke ritme van de gezongen tekst zelf. Zo komt het vaak voor dat één woord door rusten wordt onderbroken. De muzikale accenten bij duplum en triplum vallen zelden samen door het veelvuldige gebruik van syncopes en 'proportiespeltjes'. In contrast met de bovenstemmen verlopen de tenor en contratenor in een ander, vaak trager tempo. Bijgevolg ontstaan twee klankblokken tussen de hoge stemmen enerzijds en de lage stemmen anderzijds, waartussen vaak dissonante botsingen te horen zijn. In deze exuberante *O*-antifonen is het toppunt van de complexe ritmisch-polyfone structuur van de ars subtilior te horen. Frappant detail: in het manuscript

during the week before Christmas as an antiphon to the magnificat, and they all begin with the exclamation 'O'. The antiphons in this cycle have four voices: the duplum (second voice) and triplum (first or highest voice) have different texts and the countertenor and tenor have no words, meaning that they are instrumental parts.

The antiphons are striking in their extremely complex polyphony. Each voice has an autonomous character and an equal share in the polyphonic web of sound. Moreover, the words are often difficult to understand, not just because the two texts in the duplum and triplum are sung simultaneously, but also because the intrinsic rhythm of the sung text itself was seldom taken into account. For example, rests are often placed within a single word. The musical accents in the duplum and triplum are rarely in the same places, due to liberal use of syncopation and 'games of proportion'. In contrast, the tenor and countertenor have a different tempo to the upper voices, often a slower one. The result is two blocks of sound, the high voices on the one hand and the low voices on the other, with vaguely dissonant collisions to be heard between the two. You will hear the climax of the complex rhythmic and polyphonic structure of the ars subtilior in these exuberant *O* antiphons. Incidentally, it is fascinating to learn

werd een soort handleiding met een aantal 'tips & tricks' opgenomen, zoals: Modereer de akkoorden goed / en syncopeer ze zoals aangewezen / gebruik versieringen, niet overal maar op sommige plaatsen / en streef naar de juiste verhoudingen.

that the manuscript includes a kind of users' guide with several 'tips & tricks', such as: Modulate the chords well / and syncopate them as directed / use ornamentation, not everywhere but in some places / and aim for the correct proportions.

Ordo sanctorum militum

Ordo sanctorum militum
heremitarum humilis
Ylarionem inclitum
collaudat turba jubilans.

Quesivit hic Anthonium
quem Christus ei protulit
cujus sanctum commonium
ad vitam sibi profuit.

Hic sanctus it ad nemora
non leti metu territus
nec fugit dira verbera,
sed caritate fervidus.

Hunc transitu mirabilem,
sanctorum in splendoribus
de celis honorabilem,
translatum celi civibus,

Anthonii cucullula
hunc ornat atque sacculus
et monachorum regula
scribit sanctus Hieronymus.

Honor virtutis inclite
patri prolixe genite
sacro spirato flamine
sit sine meta termini.
Amen

Je sui trestout d'amour raimpli

Je sui trestout d'amour raimpli,
Dieu soit loé, ce m'est grant grace
d'amer n'oblieray la trace

De orde van de heilige strijders,
de nederige schare der eremieten,
prijst met jubelzangen
de vermaarde Hilarion.

Hij heeft Antonius opgezocht,
die Christus aan hem had voorgesteld
en wiens heilige gezelschap hem nuttig
was voor zijn verdere leven.

De heilige vestigde zich in de wildernis,
liet zich niet afschrikken door doodsangst;
evenmin ontvluchtte hij gruwelijke gesel-
ingen, maar bleef branden van liefde.

Bewonderenswaardig om zijn overstap,
werd hij opgenomen door de hemelingen
en eerbiedwaardig
door het aureool der heiligen.

Hilarion droeg de pijn van Antonius
en een lendentasje; hij leefde
volgens de regel van de kluisenaars,
zo schrijft de heilige Hiëronymus.

Moge de eerbetuiging aan zijn geroemde
deugdzaamheid voor de Vader,
Zijn eniggeboren Zoon en de Heilige Geest
geen einde kennen.
Amen.

Ik ben door en door vervuld van liefde,
God zij dank, het is een grote gunst voor mij.
Zolang ik leef, zal ik van lief te hebben

tant que vivrai, je vous affi.

Et n'ai doute qu'on mal me face
puisque d'Amour sui sans nul sci
et qui me voit de lie face
pourquoi ne puis avoir soussi

par sa gracieuse merci
qui de moy toute peinne casse
et me fait dire en toute place
tres liement et sans detri:

Je sui trestout ...

O sapientia / Nos demoratur

triplum

O sapientia incarnata,
mente seraphica contemplata,
voce angelica nunciata,
alvo almifica enutrita.

A patre genita prodiisti.
Post patrem florida non fulcisti.
Una sed splendida comprobasti
unius merita cum fuisti.

Cunctorum entium primus motor
et ut celestium fabricator
sic et humilium contractator
actorum omnium terminator.

Cuncta qua nectis modo sublimi
eaque fortis jure suavi
semper disponis ordine primi.
Velle resolvat atque suppressi.

het spoor niet bijster raken, dat kan ik u
verzekeren.

Dat men me kwaad zou berokkenen, vrees
ik niet, over de liefde heb ik per slot van
rekening geen enkele klacht. Ze ziet me
met een vrolijk gezicht, want dankzij haar
gracieuze medelijden
hoef ik me immers geen zorgen te maken.
Al mijn moeite verdwijnt in het niets
en ze doet me telkens weer
heel blij en zonder wanhoop zeggen:

Ik ben door en door vervuld van liefde ...

O vleesgeworden Wijsheid,
een serafijnse geest heeft U aanschouwd,
de stem van de engel U aangekondigd,
een koesterende schoot U gevoed.

Uit de Vader ontstaan trad U tevoorschijn,
na de Vader hebt U niet alleen geschitterd,
maar hebt U de stralende verdiensten
van die Ene bevestigd. Want U bent

van al wat bestaat, de eerste beweger.
En zoals U de schepper bent van alle
hemelse creaturen, zo bent U ook de helper
van al het aardse, en begrenzer van al wat
zich afspeelt.

U, die alles op verheven wijze verbindt
en moedig volgens Uw zoete recht
altijd weer ordent en de wil openbaar
van de eerste en de laatste.

Veni benigne, instrue mentes
fervoris igne redde prudentes
molesque frange usque prementes.
Non tecum iunge diu morantes.

duplum

Nos dematurat benigne rector
et prestolamur que tu promissor
spondes et famur quia transgressor
egit, ut remur fieri horror.

Inde gementes acre timemus,
ne diviantes nos pereamus
cum ignorantes exerceamus
que cupientes desideramus.

Ergo lux verax fuga tenebras
quas nodus tenax usque latebras.
Limbique portas nobis acerbas
dedit et minas ille superbas.

Dum ergo fatum parentis primi
tremimus casum Plutonis diri,
viam prudentus rogamus pii.
Doxe silentum ne simus veni.

O Adonay / Pictor eterne

triplum

O Adonay domus Israel,
o dux vere deus Emanuel,
o tu creator, cui Michael
assunt eque pius et Raphael.

In Sina fulvum, qui transformasti
candentem rubum, quem ostendisti
essete verum atque dedisti

Kom welwillend, onderricht onze geesten;
laat Uw gloed en vuur ons wijs maken
en breek de lasten die altijd op ons wegen,
Voeg ons bij U, we wachten al zo lang.

Wij houden onze pas in, welwillende
Heerser, wachtend op de belofte die U
heeft gedaan, en zeggen dat een overtreders
ervoor heeft gezorgd (zo denken we) dat
gruwel ontstaat.

Dus zijn we zuchtend vol knagende angst
om van het rechte pad afwijkend ten onder
te gaan, wanneer we onwetend nastreven
wat we uit heel ons hart verlangen.

Verjaag dus, waarachtig Licht, het duister;
verjaag de schuilhoeken die de hardnekkige
band ons heeft gegeven, verjaag de bittere
poorten van de hel, de trotse dreigingen.

Terwijl het lot van de eerste mensenvader
ons dus doet beven, de val van de wrede
Pluto, vragen we vroom om de weg der
wijzen. Kom dus, opdat wij niet als zwijgen-
den zouden zijn.

O Adonai, huis van Israël,
o Leider, ware God, Emanuel,
o Schepper, die door Michael
en de even vrome Raphael wordt omgeven.

In de Sinaï hebt U het blonde braambos
in wit gloed veranderd, hebt U getoond dat
U de ware God bent en aan Mozes

moysi legem, quem docuisti.

Brachium potens fortis ostende,
redime fervens firmus intende,
ut liberemur igne gehenne,
ne teneamus inde perenne.

O future libris propheticis
expectate, dictis veridicis
affirmate, signis mirificis
tu sperate bonis almificis.

Iam tandem veni manus estendens
ad redimendum nos miserascens,
aridam sitim undis extinguens,
eleos guttis rite perungens.

duplum

Pictor eterne siderum.
Via salus et veritas.
Qui prebes iter prosperum
his quique vera trinitas.

Rite fatentur liliium,
viola rosa, probitas,
ros, fides spes subsidium
credus ignis et caritas:

veni succure propere.
In brachii potentia
fias redemptor libere.
In promissi iusticia,

nos liberabis onere,
quo gravamur astucia
hostis antiqui colere.

de wet gegeven die U hebt voorgehouden.

Toon, moedige, Uw machtige arm. Verlos
ons, vurige bezieler, reik moedig Uw arm,
opdat wij worden bevrijd van het hellevuur
en daar niet eeuwig worden vastgehouden.

O U, voorspeld door de boeken der profeten,
verwacht door de woorden der waarheid,
bevestigd door wonderbaarlijke tekenen
U, naar wie milde weldoeners uitkeken:

kom nu eindelijk, reik Uw hand om ons te
bevrijden, vol medelijden. Les met Uw vocht
onze schroeiende dorst, zelf ons terecht met
de tranen van Uw mededogen.

Eeuwige schilder van de sterren,
weg, eeuwig leven en waarheid,
die een voorspoedige tocht geeft
aan hen die de ware drieuldigheid

vroom belijden. Lelie,
viooltje, roos, goedheid,
dauw, geloof, hoop, steun,
ceder, vuur en liefde:

kom snel ter hulp.
Moge U in de kracht van Uw arm
volop de verlosser worden.
In de gerechtigheid van Uw belofte,

zult U ons bevrijden van de last die we
door de sluwheid van de aloude vijand met
tegenzin onderhouden. Vol blijdschap zullen

Intendemus leticia.

O Israel Adonay,
te clamamus humiliter:
veni de monte Sinay.
Leva luctantes iugiter.

O radix Yesse / Cuncti fundent

triplum

O radix Yesse splendida,
solares vincens radios,
o fundatrix prefulgida
diversos signans populos.

O altrix vere candida
sermones claudens regio,
o igne micans fervida
campos purgans elisios.

Tu laude digna fertilis
quia reges adorabunt,
pennis o celo agilis
quam regine salutabunt.

In terris conversabilis,
tum te proceres timebunt,
tandem cruce passibilis
quam prophete exspectabunt.

Veni gloriosissime,
expectantes delibera.
Frangere tu potentissime
manu ferventi infera.

Et si velis, iustissime,
correctionis efferre

wij ons op weg begeven.

O Adonai, Heer van Israël,
wij aanroepen U deemoedig:
kom van de berg Sinai.
Verlicht onze immer worstelende harten.

O schitterende Wortel van Jesse,
die de zonnestrallen overtreft;
o stralende stichtster,
die de volkeren hun eigenheid geeft.

O waarlijk schitterende voedster,
die de gesprekken van vorsten doet stokken,
o u die in de gloed van een laaiend vuur
de velden van het Elysium zuivert.

U lofwaardige, vruchtbare,
die koningen zullen aanbidden,
op snelle vleugels uit de hemel gekomen:
koninginnen zullen u begroeten.

Op aarde vertoevend,
terwijl de machtigen voor u beven,
en ten slotte lijdend aan het kruis
dat de profeten zullen voorspellen.

Kom, glorierijkste,
denk aan hen die op u wachten.
Breek, almachtige,
met vurige hand de kluisters van de hel,

en als u het wenst, toppunt van rechtvaardigheid,
hef dan de roede

virga secte probissime.
Plebem iniquam carcera
ne tardes, velocissime.

duplum

Cuncti fundent precamina
reges magnates, populi.
Continebunt affamina
super radice agili.

Quid precabuntur agmina;
quid peroptabunt singuli:
quid decantabunt carmina;
quid perorabunt versuli?

Certe, ut cito venias
ad redimendum scelera.
Ergo, ut plene fulgeas
ad nos benignus propera.

Misericordem prebeas,
ut iurasti per viscera.
Plene nobis indulgeas.
Iram antiquam tempera.

Noli tardare, domitor,
ad liberandum subditos.
Revela fontes, conditor,
nube delicti perditos.

O clavis David / Quis igitur

triplum

O clavis David aurea
et sceptrum israeliticum
adaperiens sidera
per baculum propheticum.

van de loutering,
voer het onbillijke volk naar de kerker.
Wacht niet langer, allersnelste.

Allen zullen ze volop bidden:
koningen, rijksgroten, volkeren.
Ze zullen hun gesprekken doen verstommen
boven die beweeglijke wortel.

Wat zullen volkeren biddend vragen;
wat zal ieder afzonderlijk wensen;
wat zullen hun liederen bezingen;
wat zullen hun verzen afsmeuken?

Beslis dat U snel komt
om de misdaden af te kopen.
Haast U dus, om Uw volle luister te tonen,
welwillend jegens ons.

Toon Uw barmhartigheid,
zoals U bij de ingewanden hebt gezworen;
Geef ons volop Uw genade.
Temper Uw oude woede.

Wacht niet langer, Overheerser,
om Uw onderdanen te bevrijden.
Toon de schuldigen, Schepper, die zijn
omgekomen in een wolk van vergrijp.

O gouden sleutel van David
en scepter van de Israëlieten
die de hemel openstelt
met de staf der profeten.

Nulli tam grandis opera,
qui possit tuum abditum
noticia tam prospera
sibi tenere subditum.

Nemo claudit, cum aperis.
Nemo, cum claudis, aperit.
Nemo negat, si asseris.
Omnis, cum iubes, obedit.

Veni cito, si iusseris.
Cor desolatum defuit.
Succure precor miseris,
quibus reatus obfuit.

Vinctos ex domo carceris
educ ad lucem prosperam,
quos primi culpa sceleris
viam immersit deviam,

Ut sedeant in tenebris,
prodant antiqui patriam.
Ergo nos ab illecebris
clavis reduc in propriam,
quos mors in umbris continet.

duplum
Quis igitur aperiet,
vinctos solvet ligamine;
quis declamantes audiet,
ut revincantur carcere.

Sola clavis davitica
que tecta cuncta reserat
Israel domus inclita,
ut victoriam referat.

Niemand heeft zo'n grote macht
dat hij in staat is uw geheimen
door zo'n voorspoedige kennis
in zijn hart verborgen te houden.

Niemand sluit wat u opent,
niemand opent wat u sluit.
Niemand negt wat jij verzekert,
iedereen gehoorzaamt uw bevelen.

Kom snel; als jij het beveelt, zal het
eenzame hart niet langer eenzaam zijn.
Kom en help, ik smeek u, de ongelukkigen
die door zondigheid zijn gekwetst.

Leid de overwonnenen uit het huis
van gevangenschap naar het zalige licht,
zij die door de schuld van de erfzonde
op het verkeerde pad zijn gebracht,

zodat ze in het duister vertoeven
en het oude vaderland hebben verraden.
Leid ons dus van die verlokkingen,
sleutel, weer naar de juiste weg, ons, die
de dood nu in haar duistere greep houdt.

Wie zal dus [de poorten] openen en de
overwonnenen bevrijden van hun boeien?
Wie zal de roependen aanhoren,
zodat ze uit hun kerker worden verlost?

Alleen de sleutel van David,
die alle huizen kan ontsluiten,
Israël, het vermaarde huis,
opdat het de zege behaalt.

Defractis ditis postibus
portas attollet principum
et mute factis hostibus
franget ianuas demonum.

Sedentes tunc in tenebris
et in mortis caligine
vincla remittent demonis
sine iuris examine.

Veni, tu clavis optima,
et carceratos libera.

O lucis eterne / Veni splendor

triplum
O lucis eterne splendor
qui ortus es sol iusticie,
patris mirande decor
noster fautor amicie,

dubius ne sis memor
veteris nostre nequitie
summe te rabbi precor,
dimitte culpam versutie.

Nam dignus, quis te querere
suis possit operibus,
quis te valet adquirere
propriis suis opibus?

Datum est nobis credere,
quoligna velut ignibus
ardemus, inde serere
conamur e virtutibus.

Zodra de deuren van Dis zijn opengebroken,
zal Israël de poorten van de vorsten delgen,
en nadat de vijand het zwijgen is opgelegd,
zal hij de deuren van de demonen breken.

Al wie dan in duisternis zit
en in de nevel van de dood,
zal de ketens van Satan afwerpen
zonder te denken aan het recht.

Kom dus, U, sleutel zonder weerga,
en bevrijd de gevangenen.

O schittering van het eeuwige licht,
die de zon der gerechtigheid deed ontstaan,
wondere schoonheid van de Vader,
U, die onze vriendschap koestert,

twijfel niet als U terugdenkt
aan onze vroegere onmacht.
Opperste leraar, ik vraag U,
vergeef onze vroegere onbetrouwbaarheid.

Want wie kan U op waardige wijze
zoeken met eigen inspanningen?
Wie is in staat U te bereiken
met eigen middelen?

Ons is het geloof gegeven,
waardoor wij, zoals hout in vuurgloed,
branden en daarna proberen te zaaien
vanuit onze deugden.

Quos mortis umbra continet.
Veni splendor et adiuva.
Quos tenebrarum possidet,
locus horrendus libera.

Mirra incensum offeret
nostramina gratifera.
Cum illa dies afferret
cum animabus corpora,
tunc spes ominis desinet.

duplum

Veni splendor mirabilis
et obsitos caligine
tuis involve radiis.
Tuo corrusescunt lumine.

Libera nos subsidiis,
formasti quos imagine,
plena fecisti gratis
tua similitudine.

Horrore mortis tegimur
spissis umbrarum nubibus.
Ardore mentis coquimur
diris parcarum sortibus.

Fervore cordis fallimur,
sissis terrarum molibus.
Stridore dentis quatimur
miris pernarum oribus.

O ergo, lucis claritas
funde potenter radios.
O summa veni bonitas,
salva fidenter noxios.

Kom, schittering, en help al wie
de schaduw van de dood omsloten houdt.
Bevrijd al wie dat huiveringwekkende
oord van duisternis in zijn greep heeft.

Mirre en wierook zal onze
dankbare ziel U offeren.
Wanneer die dag de lichamen
met de zielen weer tot leven wekt,
zal alle hoop overbodig zijn.

Kom, wondere schittering
en koester wie in duisternis
geheld is in Uw stralen.
Laat Uw licht over hen schijnen.

Bevrijd ons met Uw steun, ons die U
helemaal naar Uw beeld hebt gevormd
en dankbaar hebt gestemd
door Uw gelijkenis.

Wij worden belaagd door de huiver van
de dood en het duister van zijn dichte
wolkenmassa, verteerd door het vuur van
onze geest, door het wrede ingrijpen van
de Parcen [Schikgodinnen].
De gloed van ons hart bedreigt ons
nu de lasten van de aarde zijn verstoord.
Wij worden getroffen door tandengeknars
uit wondere monden van straffen.

Strooi dus, o helder licht,
Uw stralen krachtig over ons.
Kom, toppunt van goedheid,
en red het geloof van ons, aartszondaars.

O rex virtutum / Quis possit

triplum

O rex virtutum gloria
desideratus gentium.
Lapis ductus in angula
incognitus amentium

aule celestis in cola,
spes et dilectus fortium,
veni festinus, immola
corpus nobis dominicum.

Qui utraque unum facis
tui ordinis virtute,
qui creatum orbem alis
eternali probitate.

Exspectantes diu colis
paternali caritate
nos esurientes velis
pascere sacietate.

Quem de limo tu formasti.
Veni et salva hominem,
quem de nichilo creasti
redempturus per virginem.

Dele crimen protho plausti,
a quo eximi neminem
recto iure voluisti,
nisi puram et immunem
per quam carnem liberasti.

duplum

Quis possit digne exprimere
sacre rei misterium?

O vorst, roem van alle deugden,
naar wie de volkeren uitkijken,
steen als hoeksteen gebruikt,
onbekend met dwaasheden,

bewoner van het hemelpaleis,
hoop en liefde van de moedigen:
kom, haast U en offer
voor ons het lichaam van de Heer.

U, die beide deugden maakt
tot een die in uw orde past,
U, die de geschapen wereld voedt
met Uw eeuwige deugzaamheid,

en mensen vol verwachting koestert
in Uw vaderlijke genegenheid,
wil ons die hongeren,
voeden tot we verzadigd zijn.

Kom en red de mens
die U uit klei hebt gevormd,
die U uit het niets hebt geschapen om te
worden vrijgekocht dankzij de Maagd.

Wis de misdaad van de eerstgeschapene.
Terecht hebt U gewild
dat niemand gespaard blijft,
tenzij die zuivere en onbevleete Maagd,
door wie U het vlees hebt bevrijd.

Wie kan passende woorden vinden
voor het mysterie van zoiets heiligs?

Qua via comprehendere
quis possit puerperium?

Ut se possit inserere
in almam matris alveum,
sine reatus scelere,
quo nobis datur vinculum?

Sine peccato originis
nasciturus ex virgine.
Veni benignus premiis,
libera nos voragine.

Tui terrore fulminis
inface, quos in flumine
flegetonis inveneris.
Desistat dirò turbine,

quos tu creasti, redime,
qui sedemus in tenebris.
Et nos sperantes suscipe.
Purgemur a miseriis.

O Emanuel / Magne virtutum

tripulum

O Emanuel rex noster,
gentium exspectatio.
O salvator et legifer
fessorum exhortatio.

Fidelium salutifer
o tuorum salvator,
o inclite vexillifer,
hostium pavefactio.

Sane languentes propere,

Hoe kan iemand het baren
van het kind bevatten?

Hoe het zich kan nestelen
in de voedende schoot van Zijn moeder,
zonder smet van de zonde
die ons gekluisterd houdt?

Zonder de erfzonde

zal Hij uit de maagd worden geboren.
Kom, genadevol door Uw beloningen,
verlos ons van de hellekrocht.

Vervul van vrees voor Uw bliksem
al wie Gij in het water
van de Phlegeton zult vinden.
Laat de gruwelijke maalstroom stilstaan.

Verlos hen die Gij hebt geschapen,
neem ons, die in duisternis leven en
vol hoop zijn, op in Uw liefde. Laat ons
gezuiverd worden van onze ellende.

O Emanuel, onze vorst,
hoop der volkeren.
O redder en wetgever.
vermoeiden wekt U op,

U brengt het heil aan wie geloven,
o redder van uw volk,
o beroemde vaandeldrager,
bron van paniek voor de vijand.

Haast U de moedelozen te helen,

ne languore deficient.
Lacrimas nostras apprime,
sicca, ne magis defluant.

Promissiones relege
et cito nobis affluent.
Errantes pedes revehe,
ne prepediti decendant.

Infelix hostis corruat
et tu veni redimere.
Quos ille nodis alligat,
tu iube manu solvere.

Penam quam ille preparat,
velis pie destruere,
ne trenarus absorbeat
quos tu iuxisti vivere.
Veni antequam rapiat.

duplum

Magne virtutum conditor,
Emanuel rectissime,
firme potentum domitor
Deus noster doctissime.

Alte celorum ianitor,
mandator invictissime,
summe iustorum portitor,
donator clementissime.

Virga silentum diligens
et tremor infernalium.
Panis et potus refovens
corona supernalium.

dat ze niet ten onder gaan aan hun
lusteloosheid. Droog eerst en vooral onze
tranen, dat ze niet langer neerbiggelen.

Vervul Uw beloftes
en laat ze snel tot ons komen.
Brenge onze dwalende voeten terug,
dat ze niet struikelend ten val komen.

Richt de ongelukkige vijand ten gronde
en kom ons bevrijden.
Draag hem op de handen los te maken
die hij verstrikt en gebonden houdt.

Wil toch, getrouwe, de straf
die hij beraamt, vernietigen,
opdat wie U hebt laten leven
niet door de Tartarus wordt opgeslokt.
Kom, voor hij hen meesleurt.

Machtige schepper van deugden
Emanuel, toonbeeld van gerechtigheid,
sterke bedwinger van de machtigen,
onze algeleerde God.

Verheven bewaker van de hemel,
onoverwinnelijke opdrachtgever,
verheven boodschapper van de gerechtigden,
grenzeloos milde schenker.

Twijg die houdt van stilte
en schrik van de onderwereld,
verkwikkend voedsel en drank,
zegekroon van de hemelingen.

Habitaculum redolens
domus cara fidelium
gloria indeficiens
ad alta properantium.

Veni salvare domine
Diu qui expectavimus.
Coperi nos de lumine
quod diu perquisivimus.

O sacra virgo / Tu nati nata

tripulum

O sacra virgo virginum,
mater et patris genita,
perfecta salus hominum
omni virtute condita.

Tu expers es similibus
humilitati dedita.
Terror et pena demonum,
recuperans de perditat

Hierusalem, Hierusalem,
quid miraris assidue?
Si talem queris hominem,
tu invenire propere,

non invenies similem
toto quesito opere.
Ante et post te neminem
omni tranato ethere.

Divinum est misterium
quod in te tantum cernitur
celestes imperium,
quod factum tuum colitur.

Welriekende woning,
huis dierbaar aan de gelovigen,
onuitputtelijke roem
van wie zich hemelwaarts haasten.

Kom ons redden, Heer,
we hebben U reeds lang verwacht.
Omvat ons met het licht
dat we reeds lang hebben gezocht.

O heilige Maagd tussen de maagden,
moeder en dochter van de Vader,
volmaakte redding van de mensheid,
met elke deugd getooid.

U bent zonder weerga,
aan nederigheid toegewijd.
Schrik en straf van de demonen,
herovert u wat verloren was.

Jeruzalem, Jeruzalem,
wat blijft jij u verbazen?
Als jij zoekt om spoedig
zo'n mens te vinden,

zult ge in heel de schepping
haar weerga niet vinden.
Niemand voor u of na u,
al doorkruist ge het heelal.

Het is een goddelijk mysterie
dat alleen in u zichtbaar is;
het is de hemelse heerschappij
die uw prestatie hoogacht.

Ergo, per puerperium,
quod virginale noscitur
da nobis ministerium
quo multis celum scanditur
et para chatherthirium.

duplum

Tu nati nata suscipe
nostra vota que reddimus.
Tuorum precem accipe
quas tibi pie fundimus.

Te invocantes despice
quia diu deflevimus.
Ne peccatores reice
a sinu quem quesivimus.

Plena omnis leticie
cordo nostra letifica.
Donatrix omnis gratie
clamantes te gratifica.

Fautrix omnis iusticie
deliquentes iustifica.
Mater misericordie
te poscentes almfifica.

O sola porta glorie
pulsanti valvas aperi
et filios miserie
parcendo manto coperi.

Hodie puer / Homo mortalis

tripulum

Hodie puer nascitur
ante secula genitus.

Dus, bij de geboorte
die als maagdelijk bekendstaat,
geef ons de steun
waardoor velen ten hemel opstijgen
en bereid ons de toegang tot de hemel.

U, dochter van de zoon, ontvang
de gebeden die wij tot u richten.
Aanvaard de gebeden van uw getrouwen,
die wij u vol eerbied toesturen.

Kijk neer op wie u aanroepen,
want we hebben lang geweend.
Ontzeg ons, zondaars de schoot niet
die wij hebben gezocht.

U, vol van alle vreugde,
vervul onze harten met vreugde.
Schenkster van alle genade,
wees genadig voor wie u aanroepen.

Patrones van alle gerechtigheid,
doe ons, zwakkelingen, gerechtigheid aan.
Moeder van barmhartigheid, maak ons,
die een beroep op u doen, barmhartig.

O enige poort van roem,
open de deuren voor wie aanklopt
en hul de kinderen van ellende
in uw mantel van mededogen.

Vandaag is het kind geboren
dat vóór alle tijden is verwekt.

Agnus tener depromitur
carne mortali conditus.

Matre intacta ducitur
luce, quam fecit candidus,
qui previdetur, colitur
quo non videtur splendidus.

Splendor in nubem funditur.
Nec a sole divellit
splendor in nube conditur
nec a nube minuitur.

Nubes eodem alitur,
nec limentum sumitur.
Nubes interdum patitur,
nec ille splendor pungitur.

In carne verbum seritur
unione fortissima,
qua caro verbum creditur
ratione firmissima.

Et verbum non deseritur
a carne solidissima,
nec unquam caro linquitur
a luce potentissima.
Inest qui splendor textitur
alma cum semper anima.

duplum

Homo mortalis firmitur,
carni cum heret anima,
humana passibiliter
coniuncta sunt hec infima.

Het tere lam kwam ter wereld
bekleed met sterfelijk vlees.

Geboren uit een maagdelijke moeder,
uit het licht dat Hij, stralend, deed schijnen.
Hij is voorspeld en vereerd, geen
stralender wezen is ooit gezien.

Zijn schittering verspreide zich in een wolk,
zonder zich van de zon te scheiden;
Zijn schittering vestigde zich in een wolk,
maar wordt er door die wolk niet minder om.

De wolk wordt erdoor gevoed, maar de
helderheid voedt zich niet aan de wolk.
Intussen duldt zij de wolk,
die geen afbreuk doet aan haar schijnsel.

Het woord werd in het vlees gezaaid
in een allersterkst verbond,
waarbij men gelooft dat het vlees woord is
op een ijzersterke wijze.

En het onverzettelijke vlees
laat het woord niet in de steek,
net zo min als het vlees ooit wordt verlaten
door dat krachtige licht.
De schittering is verweven
met de immer weldoende ziel.

De mens is beslist sterfelijk,
al is de ziel sterk verbonden met het vlees
en is al het menselijke in lijden
verbonden met al het aardse hier.

Duo creata duplic
natura reddunt unicum
cum gratia multiplici
seperandarum partium.

Sed increata tertia
talem confecit hominem,
qualem superna gratia,
ubi vis fecit neminem.

Nam splendor carni additus,
et anime mirabilem
perpetuum divinitus
sibi assumpsit hominem.

Ergo, si caro linquitur
ab anima passibili,
mortuus homo creditur
tantum natura duplici.

Zo brengen twee schepselen met dubbele
natuur één wezen voort,
met de veelvoudige gratie
van scheidbare delen.

Maar het derde, ongeschapen wezen
heeft de mens dusdanig samengesteld,
zoals de hemelse genade niemand,
waar ook, heeft tot stand gebracht.

Want glans gegeven aan het vlees
en aan de ziel heeft van Gods wege
voor eeuwig een wonderlijke
mens doen ontstaan.

Wanneer dus het vlees wordt verlaten
door de lijdzame ziel,
beschouwt men de mens als gestorven,
maar alleen wat zijn dubbele natuur betreft.

Vertaling: Jeanine De Landtsheer, Brigitte Hermans

H ier coeter uene garloen
P u ginc een luttelkijn met mi
D e bottekalagi de madamers sondi sondi
D e bottekalagi de madamers de voust y
D e coltre seide tomme
W aer waert wildi henen gaen
I uene colter nennimmer
e later memene verstaen
W en soude mi de crine vluen
W iste men hoe die sake zi
D e bottekal a c
F is si amien vor die duere
D aet de pape wilde zyn
D e colter nu marti hier vuere
L uen staende een luttelkijn
H addie ghedaen der wille nuyn
I ccomme tot v sonder e h
D e bottekal a c
D nu hier die pape die ghinc in
D e colter die daer buten stec
H i pmsie wel in ymen zyn
D ese pape en es met vact
Q uame de man dan ware met goet
H i soude mi vraghen wat wildi
D e bottekal a c
D e colter die ne stont daer met lanc
D e man ne aim ter duere ghegaen
A aet in laet in dat was sin danc

DINSDAG
16.08.16

T.E.M.

ZONDAG
21.08.16

International Young Artist's Presentation

Coaches IYAP 2016

Raquel Andueza | Peter Van Heygen

Selectiecomité

Raquel Andueza, coach IYAP 2016 | Herman Baeten, Musica | Paul Craenen, Musica |
Bart Demuyt, AMUZ | Peter Van Heygen, coach IYAP 2016

Organisatiecomité

Bart De Vos, Musica | Geert Luyts, Musica | Robin Steins, AMUZ

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor Muziek

International Young Artist's Presentation

Het concept

In 2010 werd de International Young Artist's Presentation (IYAP) in een nieuw jasje gestoken. De IYAP wil jonge vocale en instrumentale ensembles die zich toespitsen op de historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk een duwtje in de rug geven op de internationale scène. Het repertoire dat uitgevoerd kan worden, gaat tot 1920.

Gedurende drie dagen worden de ensembles begeleid en gecoacht door een internationale topartiest. De coaching richt zich hoofdzakelijk op het verhaal dat de ensembles willen vertellen, de programmaopbouw en de publieksinteractie. Op de twee volgende dagen presenteren de ensembles zich op historische locaties in Antwerpen aan het festivalpubliek en aan een comité met internationale vertegenwoordigers uit de oudemuziekwereld (zowel concertorganisatoren, platenlabels als radiostations). Ook zij geven feedback aan de ensembles. De coaching en de concerten zijn voor de deelnemende ensembles gratis. De International Young Artist's Presentation wil op deze manier jonge musici aanmoedigen en bekend maken binnen de internationale

International Young Artist's Presentation

The Concept

In 2010 we proudly presented an entirely revamped version of the International Young Artist's Presentation (IYAP). The IYAP is eager to advance the international career of young ensembles, both vocal and instrumental, with a focus on historically informed performance. The repertoire that qualifies for execution extends to 1920.

For two days the ensembles are tutored and coached by an outstanding artist of international renown. The coaching will single out for special consideration the particular story that the musicians feel compelled to tell, the structure of their programme, the interaction that they engage in with the public. On the following two days they present themselves at historical venues all over Antwerp to the festival audience as well as to a committee consisting of internationally recognized exponents of the early music scene (including concert organizers and representatives of record companies and radio stations). Those experts will nurture the ensembles with some extra feedback, too. The coaching and the concerts are free of charge for the participating ensembles. Thus the International Young Artist's Presentation aims at stimulating young musicians, while concurrently raising their visibility on the international music scene.

muziekcène. Nadien worden deze ensembles verder gepromoot.

Gastgezinnen

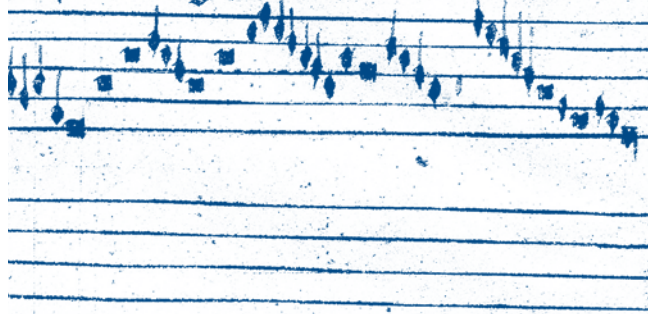
AMUZ en Musica bedanken de gezinnen die dit jaar onderdak verlenen aan de IYAP deelnemers: dhr. Berckmoes, dhr. & mev. Cuyckens-Luyten, dhr. De Meulder, mev. Devriendt, mev. Geys, mev. Nolan, dhr. & mev. Parmentier-De Becker, mev. Schamp, mev. Slap, mev. Stuyven, mev. Van Bavel, mev. Van Roosbroeck, dhr. Walgrave en mev. Wittevrongel.

Afterwards these ensembles will continue to be sustained by unrelenting promotion.

Host Families

AMUZ and Musica thank the families that have been so kind as to grant accommodation to the IYAP participants: mr. Berckmoes, mr. & mrs. Cuyckens-Luyten, mr. De Meulder, mrs. Devriendt, mrs. Geys, mrs. Nolan, mr. & mrs. Parmentier-De Becker, mrs. Schamp, mrs. Slap, mrs. Stuyven, mrs. Van Bavel, mrs. Van Roosbroeck, mr. Walgrave and mrs. Wittevrongel.

De man nam enen stoc in dhant
Hi gaf hem menighen vrouwe slach
Hi seide dit es v lachste dach
De pape maecte groot gheer
De bottekal' zc
Die coster hoerde dat ghesal
Hi tart een lettelkin bet naer
Hi hoerde tspann onghenal
Hi seide wat duule daed daer
Sod gheue mi een vrouwe iaer
Hi en es lief dat ic hier buten zi
De bottegal' zc

Din hertze en can vbliden niet
 Als se niet vrolic up mi ziet
In wien ic vueden aen bespriet
Eht mi of ic wederue
Di ne in gehelen wijf no man

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

Amsterdam Corelli Collective

Ryuko Reid, *viol* | Francesco Bergamini, *viol* | Sara De Vries, *viol* | Elise van de Wal, *viol* | Christine Verdon, *viol* | Alba Encinas, *viol* | Hilla Heller, *altviol* | Isidro Albarreal Delgado, *altviol* | Maximiliano Segura Sánchez, *cello* | Michael Tweed-Kent, *cello* | Zaynab Martin, *violone* | Mario Sarrechia, *klavecimbel*

Sinfonia in D, RV 125	<i>Antonio Vivaldi (1678-1741)</i>
Sinfonia in g, opus 5 nr. 6	<i>Johann Adolf Hasse (1699-1783)</i>
Sinfonia in g, opus 4 nr. 1	<i>Pieter van Maldere (1729-1768)</i>

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 59.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 59.

Sinfonie

De term 'sinfonia' wordt al sinds het begin van de 17de eeuw gebruikt om naar verschillende vormen van instrumentale muziek te verwijzen. Regelmatig opent een 'sinfonia' bijvoorbeeld een 'dramma per Musica'. Door de barok heen zweeft het begrip verder en ondergaat het genre talloze formele metamorfosen, om uiteindelijk in de klassiek een geïcht begrip en genre te worden: de symfonie. De 'sinfonie' die Vivaldi schreef, kunnen dienen als overture voor een opera, of als genre op zich staan als een hybride vorm tussen een concerto en symfonie in. Typisch is de driedelige vorm, met een contrasterende snelle, langzame en opnieuw snelle beweging, zoals in de *Sinfonia in C, RV 112*.

Naast Vivaldi was ook de Brusselaar Pieter van Maldere belangrijk voor de ontwikkeling van de symfonie. Terwijl hij vandaag onterecht in de schaduw staat van zijn Duitse en Italiaanse tijdgenoten, kende hij in het midden van de 18de eeuw Europese faam. Als violist was hij in dienst aan het hof van prins Karel van Lotharingen, een positie die hem naar de belangrijkste Europese steden voerde. In totaal werden 45 van zijn symfonieën uitgegeven in Londen, Parijs en ook in zijn thuisstad Brussel. Zijn muziek was ook bekend bij Mozart, von Dittersdorf en Haydn. Een van zijn symfonieën werd zelfs een tijd lang

Sinfonie

The term 'sinfonia' has been used since the beginning of the 17th century to refer to various types of instrumental music. For example, a 'sinfonia' regularly begins a 'dramma per musica'. The term continued to evolve throughout the baroque, with the genre undergoing countless formal metamorphoses, finally becoming a specific concept and genre in the classical period: the symphony.

The 'sinfonie' that Vivaldi wrote can serve as overtures to operas or as a genre in themselves, as a hybrid form somewhere between a concert and symphony. They are typified by their three-part format, with a contrasting fast, slow and then another fast movement, as in the *Sinfonia in C major, RV 112*.

Besides Vivaldi, the Brussels composer Pieter van Maldere was another important figure in the development of the symphony. Although he is currently – and wrongfully – overshadowed by his German and Italian contemporaries, he was famous throughout Europe in the middle of the 18th century. He was employed as a violinist at the court of Prince Charles Alexander of Lorraine, a position that would take him to the most important European cities. No less than 45 of his symphonies were published in London, Paris and his home city of Brussels. His music was also known to Mozart, Dittersdorf and Haydn. One of

toegeschreven aan Michael Haydn, wat wijst op de kwaliteit van zijn werk. De *Sinfonia, opus 4 nr. 4* werd in 1764 in Parijs gepubliceerd en is doordrongen van de toen modieuze Sturm-und-Drangstijl.

Johann Adolf Hasse was een van de meest vooraanstaande operacomponisten van zijn tijd. Hij liet zich onder andere in Napels doordringen van de Italiaanse galante stijl. Zijn instrumentale muziekproductie wordt kwantitatief door zijn vocale oeuvre overschaduwd, maar is daarom niet minder te smaken. Terwijl de eerste en derde beweging van zijn *Sinfonia in g, opus 5 nr. 6* doorspekt zijn met een levendig Italiaans karakter, contrasteert de tweede beweging met zeemzoete melodieën.

his symphonies was even attributed to Michael Haydn for a time, which indicates the quality of his work. The *Sinfonia, opus 4 no. 4* was published in Paris in 1764 and is permeated by the Sturm und Drang style that was then in fashion.

Johann Adolf Hasse was one of the most prominent opera composers of his time. He was deeply influenced by the Italian galante style in cities such as Naples. The instrumental music he produced is far surpassed in quantity by his vocal works, but it is none the less appealing for that. Whereas the first and third movements of his *Sinfonia in G minor, opus 5 no. 6*, are infused with a lively Italian character, the second movement creates a contrast with the sweetness of its melodies.

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

Consort Mirabile

Andrea Tjäder, *sopraan* | Alice Boccafogli, *blokfluit* | Soledad Brondino, *blokfluit* |
Isabella Mercuri, *blokfluit* | Thibault Viviani, *blokfluit*

Adieu le company	<i>Anoniem</i>
If love now reigned Pastime with good company	<i>Henry VIII (1491-1547)</i>
Time to pass with goodly sport	<i>Anoniem</i>
Taundernaken	<i>Henry VIII</i>
Fortune esperee	<i>Anoniem (naar Antoine Busnois)</i>
La my	<i>Heinrich Isaac (ca. 1450/55-1517)</i>
O death, rock me asleep	<i>Anoniem</i>
Eliza is the fairest queen	<i>Edward Johnson (fl. 1572-1601)</i>
O thrice-blessed earthbed	<i>John Tomkins (1586-1638)</i>
My thoughts are wing'd with hopes Can she excuse my wrongs	<i>John Dowland (1563-1626)</i>
Content is rich	<i>William Byrd (ca. 1540-1623)</i>

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 59.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 59.

Keeping up with the Tudors

Tijdens de heerschappij van Hendrik VIII werd het Engelse hof een centrum van artistieke vernieuwing en glamoureuze uitpattingen. De koning was zelf ook een begenadigd muzikant, componist, schrijver en dichter, die zijn idolen, de ridders van de Ronde Tafel, wilde belichamen. Het zogenaamde Henry VIII-manuscript met hofmuziek is een van de drie manuscripten die nog zijn overgebleven en dat omstreeks 1522 in Londen werd samengesteld. Het bevat composities van Engelse en buitenlandse componisten die de levendige hofcultuur weerspiegelen, zoals *Time to pass with goodly sports* of *Pastime with good company* (van Hendrik zelf!).

De ontwikkeling van de 'consort song' viel samen met de heerschappij van koningin Elizabeth I. In dit typisch Engelse genre worden een solostem of meerdere stemmen begeleid door een gambaconsort of broken consort (een combinatie van verschillende instrumententypes zoals strijkers en blazers). Karakteristiek is het dramatische lamento, waarvan *Death, rock me asleep* een bekend voorbeeld is. Ook de elegie en het luchtige, strofische lied waren toen geliefd aan het hof dat een ware cultus rondom de mythische koningin creëerde.

In dezelfde periode bloeide ook de 'lute song'. John Dowland kende een enorm

Keeping up with the Tudors

During the reign of Henry VIII (1509-1547) the English court became a centre of artistic innovation as well as glamorous excess. The king himself was an accomplished musician, author, and poet, aspiring in every way to embody his childhood heroes, the Knights of the Round table. The so called Henry VIII Manuscript is one of only three large songbooks surviving from his reign, and consists of court music presumably compiled in London around 1522. The collection features compositions from English and foreign composers, like *Time to pass with goodly sports* or *Pastime with good company*, composed by the king himself.

The reign of Elizabeth I (1559-1603) was a crucial time in the development of the consort song. This mainly English tradition uses the solo voice, or voices, with an instrumental accompaniment by a consort of viols or a broken consort (mixing different instrument types like strings and woodwinds). A very common type of consort song was the lament, a song using a dramatic and exclamatory text of which *Death, rock me asleep* is one of the most famous examples. Other favoured types of consort songs were the elegy, also a lament, and the strophic song, usually using a more cheerful or celebratory text with several verses. Elizabeth's court was the centre

succes met zijn *First Booke of Songs and Ayres*, gepubliceerd in 1597. Het was zodanig gedrukt dat de liederen eenvoudig uit te voeren waren als een sololied met luitbegeleiding of als een vierstemmig madrigaal. Niet alleen de toegankelijkheid, maar ook het feit dat Dowland reeds bekende liederen gebruikte als *My Thoughts are wing'd with Hopes*, droeg bij tot de populariteit van dit boek. Ook William Byrd verkende het genre van de consort song nadat hij reeds een groot religieus oeuvre bijeen had geschreven. Zijn drie collecties van 1588, 1589 en 1611 vertonen een groot contrapuntisch meesterschap, wat hem de kampioen maakt van het Engelse idioom.

of an almost cult like circle surrounding the sacred majesty.

Another genre of song to flourish during the reign of Elisabeth I was the lute song. The composer and lutenist John Dowland obtained incredible success with his *First Booke of Songes and Ayres*, which was published in 1597. It was printed in such a way as to be easily performed as a solo song with lute accompaniment or as a four part madrigal. Next to this accessibility, its great success was also due to the fact that some airs, including *My thoughts are wing with hopes* and *Can she excuse my wrongs*, were already well known tunes to the public. After already being a leading composer of sacred music, William Byrd did not refrain from expanding his repertoire into more secular styles as well. His three collections of consort songs, published in 1588, 1589 and 1611, are characterised by a more profound interest in contrapuntal writing, making him the champion of a purely English idiom rooted within the Tudor court culture itself.

Danzi Duo

Anderson Fiorelli, *cello* | Sofya Gandilyan, *pianoforte*

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

7 variaties in Es op 'Bei Männern, welche Liebe fühlen'
uit Mozarts 'Die Zauberflöte', WoO 46   *Ludwig van Beethoven (1770-1827)*

Grand duo in d voor piano-forte en cello, opus 31   *Joseph Wöfl (1773-1812)*
Largo – Allegro molto
Andante
Finale. Allegro

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 59.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 59.

Een muzikaal duel

De instrumentale muziek van de 'Wiener Klassik' kende een ongeëvenaard hoogtepunt in de symfonieën en kamermuziek van Mozart en Beethoven. Hoewel Mozart geen enkele cellosonate componeerde (in vergelijking met Beethovens vijf sonaten en andere cello werken), is zijn muziek en geest toch in dit programma aanwezig.

Beethoven ontmoette Mozart minstens eenmaal tijdens zijn leven, sommigen beweren zelfs dat hij bij de meester lessen heeft gevolgd. Hij speelde echter vele werken van Mozart en was sterk door diens composities geïnspireerd en integreerde ze zelfs in zijn eigen werk. De *7 variaties in Es, WoO 46* demonstreren op welke meesterlijke wijze Beethoven de vocale muziek van Mozarts *Toverfluit* heeft getransformeerd tot een virtuoos werk voor cello en fortepiano.

Wie vandaag in de plooiën van de muziekgeschiedenis is gevallen, is Joseph Wöfl, die met Mozart een sterke band had. Hij volgde les bij Leopold Mozart in Salzburg en vervolgens bij Wolfgang in Wenen. Tijdens zijn leven kende Wöfl bovendien meer commercieel succes dan Mozart en Beethoven. De relatie tussen Beethoven en Wöfl was op bepaalde momenten gespannen te noemen; zo daagde Beethoven zijn concurrent uit tot een pianoduel in het huis van graaf Wetzlar

A Musical Duel

Wolfgang Amadeus Mozart and Ludwig van Beethoven were both great figures in the musical history of Vienna, they brought an instrumental tradition of chamber music on unattainable top. Though Mozart didn't compose even one cello sonata (to compare with five Beethoven's sonatas and many other cello pieces), his music and spirit is present in this program.

Beethoven eventually met Mozart at least one time during his life time, it's even said Beethoven might have had few lessons with Mozart. But Beethoven played many of Mozart's works, was deeply inspired by his music and used it in his own compositions. *7 Variations Es-Dur on Mozart's "The Magic Flute" for Violoncello and Fortepiano, WoO 46* demonstrate how masterfully originally vocal music of Mozart can be transformed into virtuosic cello and fortepiano passages.

Joseph Wöfl had even more deep connection to Mozart. He came from Mozart family milieu – studied in Salzburg under Leopold Mozart, then moved to Vienna and apparently took lessons from Wolfgang Amadeus. During his life Wöfl enjoyed commercial success much more than Mozart or Beethoven. It was not an easy relation between Wöfl and Beethoven during their Vienna-period. In 1799 they even

in 1799. Wölfl's *Grand duo* toont echter aan dat zijn muziek helemaal niet moet onderdoen voor die van Beethoven.

had a musical duel in the house of count Wetzlar in Vienna. Wölfl's *Grand Duo d-moll for Fortepiano and Violoncello, op. 31*. is not in the least less interesting than those of Beethoven and that it has undeservedly disappeared from concert stage for a long time.

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

Il Botto Forte

Shai Kribus, *hobo* | Christan Voß, *viool* | Alexandra Polin, *cello & viola da gamba* |
Joan Boronat Sanz, *klavecimbel*

Triosonate "Gespräch zwischen einem Sanguineo und Melancholico"	Carl Philipp Emanuel Bach (1714-1788)
Sonate VII in F "Nürnberger Partita"	Johann Joseph Fux (1660-1741)
Suite uit L'Apothéose de Lulli	François Couperin (1668-1733)

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 59.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 59.

Les é'nemis confus

Carl Philipp Emanuel Bach, de tweede zoon van Johann Sebastian, wordt algemeen erkend als de componist die de brug sloeg tussen de barok en het classicisme.

Zijn triosonate *Gespräch zwischen einem Sanguineo und Melancholico* werd gepubliceerd in 1751, toen hij aan het hof van Frederik de Grote werkte. Het is in vele opzichten een uniek muzikaal product. Snelle wisselingen op het gebied van tempo, karakter en harmonie, het gebruik van een demper (sordino), thematische differentiatie en gedetailleerde uitvoeringsaanwijzingen dragen bij tot de unieke muzikale identiteit. De twee personages van de sonate, een lichtgeraakte en een melancholische, discussiëren op verschillende manieren met elkaar en vervoeren de luisteraar in een onverwachte plot.

De Oostenrijkse componist, muziektheoreticus en leraar Johann Josef Fux schreef met *Gradus ad Parnassum* een van de meest beroemde contrapunttraktaten. Zijn muziek daarentegen is geen theoretische droge koek. De zevende partita uit het *Concentus Musico-Instrumentalis* is een triosonate voor fluit, hobo en basso continuo, waarbij wordt verondersteld dat Fux een blokfluit voor ogen had, gezien de hoge tessituur. Het is een

Les é'nemis confus

Carl Philipp Emanuel Bach was the second son of Johann Sebastian and is considered one of the composers that represent the transition between the baroque and classical periods.

Bach's triosonata *Conversation between Sanguineus and Melancholicus* was published in 1751, at the time he worked for Frederick the Great. It is in several ways a unique testimony. Quick tempo, character and harmonic changes, the use of a dampener (sordino), thematic differentiation and detailed performance instructions are contributors to the piece's special identity. The two characters the music represent are discussing between one another in numerous ways and effecting each other, carrying the listeners in an unexpected plot.

Johann Joseph Fux was an Austrian composer, music theoretician and music educator. He is most famous for having composed the *Gradus Et Parnassus* an important treatise dealing with counterpoint. Although his music is all but boring counterpoint. Fux's Seventh partita in the *Concentus Musico-Instrumentalis* is a trio for flute, oboe and b.c., and it is assumed he intended the recorder due to the high range of the flauto. It is one of the most unique partitas in the collection with its programmatic motives, titles

unieke partita in de collectie met programmatische motieven, met titels als *Les e'nemis confus* of *Joye des fidels sujets*, en beschrijft het populaire thema van rivaliteit tussen de Franse en Italiaanse stijlen, meer bepaald dankzij de ongebruikelijke verdeling van maataanduidingen in eenzelfde beweging voor de hobo en de blokfluit die elk een andere nationaliteit vertegenwoordigen.

Ook organist en klavierspeler François Couperin trachtte verschillende stijlen te verenigen. Het *Concert instrumental sous le titre d'Apothéose composé à la mémoire immortelle de l'incomparable Monsieur de Lully* is, zoals de titel duidelijk aangeeft, een eerbetoon aan de man die de Franse muziek in de 17de eeuw domineerde. Hij liet zich echter ook inspireren door andere stijlen, wat blijkt uit de titel van de bundel *Les goûts réunis*. In een begeleidende tekst schrijft Couperin dat de combinatie van die stijlen zou leiden tot perfectie in de muziek.

such as *Les e'nemis confus* or *Joye des fidels sujets*. It describes the popular theme of rivalry between the French and Italian styles, notably the unusual distribution of different time-signatures for the oboe and the recorder in the same movement, which represent the different nationalities.

Composer, organist and harpsichord player François Couperin often tried to combine the French and Italian styles in his compositions. His *Concert instrumental sous le titre d'Apothéose composé à la mémoire immortelle de l'incomparable Monsieur de Lully* is as its title clearly indicates a sort of tribute to Jean-Baptiste Lully, one of the main composers and symbols of the French music of the 17th Century. Also other styles would influence Couperin as his collection *Les Goûts réunis* shows. With programmatic music and an accompanying text, Couperin explores the rivalry and suggests that their combination would lead to "perfection in music".

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

10.00-17.00
IYAP-
concertwandeling

Les Riches Heures

Maria Andrea Parias, *sopraan* | Esther Labourdette, *mezzosopraan* | Marie Verstraete, *blokfluit & vedel*

Innumerabilis virginum chorus (responsorium) *Anoniem (15de eeuw)*

Heilige Margareta

Scalam ad celos (sequentia) *Anoniem (11de eeuw)*

Kirieleyson *Anoniem (ca. 1225)*

Estampie *Anoniem (13de eeuw)*

Heilige Catharina

O laudanda virginitas (motet) *Anoniem (13de eeuw)*

Vernans viridarium (sequentia) *Anoniem (14de eeuw)*

Gaude virgo Katerina (motet) *John Dunstable (ca. 1390-1453)*

Heilige Dorothea

Letare Cesarea civitas (responsorium) *Anoniem (14de eeuw)*

O labilis, o flebilis (conductus)

Heilige Barbara

Barbara simplex animo (conductus) *Anoniem (14de eeuw)*

Stella serena (organum) *Anoniem (13de eeuw)*

Virgines capitales

De levenswandel en de buitengewone ervaringen van de heilige maagden kennen we dankzij hun 'vītae' en andere geschriften. Met hun attributen duiken ze op in talloze kunstwerken, en ook devotionele en liturgische muziek bezingt hun bestaan.

De legendes van deze vrouwelijke figuren van de christelijke geschiedenis, getekend door heidens geweld en de kracht van het mirakel, ontstaan vanaf de 12de eeuw. Tot het einde van de 15de eeuw blijven ze evolueren en geven ze aanleiding tot nieuwe cultussen, vaak gemengd met lokale tradities. Op het einde van de gotiek ontstaan talloze representatievormen. Barbara, Margareta, Catharina van Alexandrië en Dorothea, de 'virgines capitales' of vier belangrijkste maagden, zijn sterk verbreid in de gebieden langs de Rijn en in Hongarije.

Virgines capitales

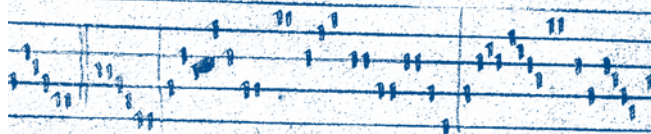
We know the life stories and extraordinary experiences of the holy virgins thanks to their 'vītae' and other writings. They appear in countless works of art with their traditional attributes, and devotional and liturgical music also sings their praises.

The legends of these female figures from Christian history, shaped by heathen violence and the power of miracles, emerged from the 12th century onwards. They continued to develop until the end of the 15th century, which led to new cults that were often combined with local traditions. Numerous forms of representation emerged at the end of the Gothic period. Barbara, Margaret, Catherine of Alexandria and Dorothy, the 'virgines capitales' or four most important virgins, can be found everywhere in the regions along the Rhine and in Hungary.

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 59.

This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 59.

Mijn hertze en can vbliden niet
 Als sa niet vrolic up mi ziet
In wien ic vruechden aen bespriet
Elyt mi of ic verderue
Die mi ghehepen wijf no man
Islie mi geeure hulpe nean
Ic maet van riuwen dwinen dan
Et es aldus mijn erue
Dan lief es leit mijn heyl vdaet
Ilous ende vers es mi ghesaet
Ic biddu vrouwe ghedinet mijns yet
Eer ic van vrouwen sterue
Decre vruecht me man ghenam
Ils ic v vrolic sauwven can
In can ghesceiden niet daer van
Een parich ic mi kerue
Det vruechden zinghen een vrolic liet
Illen vrouwe van mi vliet
In hopen wes ghi mi ghebiet
Elyt mi of ic verderue
Dan hertze en can vbliden niet 4e

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

10.00-17.00

IYAP-

concertwandeling

Musae Jovis

Pieter De Moor, *tenor* | Helena Chudzik, *viool* | Ortwin Lowyck, *viool* | Lies Wyers, *viola da gamba* | Justin Glaie, *teorbe* | Henriëtte Wirth, *klavecimbel*

Sonate in g, à 3
I. Adagio
II. Allegro

Johann Caspar Kerll (1627-1693)

Herr, auf dich trau ich

Johann Philipp Krieger (1649-1725)

Sonate in g, à 3
III. Allegro
IV. [Moderato]

Johann Caspar Kerll

Quemadmodum desiderat cervus (chiaccona à 3, tenor con due violini)

Dieterich Buxtehude (ca. 1637-1707)

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 59.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 59.

Muziek aan het hof van Leopold I in Wenen

Ondanks de vele uitdagingen – zoals het beleg van Wenen in 1683 door de Ottomanen en de expansiedrift van Lodewijk XIV aan de westelijke grenzen – kende het culturele en muzikale leven in het Wenen van keizer Leopold I een grote bloei. Hij stelde aan zijn hof niet alleen Duitse componisten te werk, maar ook Italiaanse, die de lokale muziekcultuur beïnvloedden.

Omstreeks 1675 werkten zowel Krieger als Kerll aan het Habsburgse hof. Krieger was net terug van een twee jaar durende reis naar Italië, die hem de meest recente trends in de muziek had leren kennen en hem partituren van Carissimi, Legrenzi en Bertali hadden opgeleverd. Later, als kapelmeester in Weissenfels, zou hij de lutherse cantate een nieuwe wending geven, waarvan Bach de vruchten plukte. Omstreeks 1700 introduceerde de dichter Erdmann Neumeister, eveneens in Weissenfels tewerkgesteld, nieuwe teksten voor composities die het Italiaanse madrigaalvers met ongelijke lengte en rijmpatronen navolgden. In de cantaten werden deze becommentariërende passages op muziek gezet als aria's of arioso's, en gecombineerd met recitatieven. Kriegers cantate *Herr, auf dich trau ich* is een voorbeeld waarin de Duitse en Italiaanse stijlen elkaar ontmoeten.

Music at the Court of Leopold I in Vienna

During his reign, Holy Roman emperor Leopold I (1640 – 1705) met a substantial share of challenges. While the Ottomans menaced the Empire from the East, culminating in the siege of Vienna in 1683, the western borders faced the expansionism of French King Louis XIV. Nevertheless, Leopold I managed to expand cultural life at his court and make it into one of the most flourishing centres of music in Europe. Around the year 1675 both Krieger and Kerll stayed at the Habsburg court. Krieger was returning from a two-year trip to Italy, from which he took home copies of music by many of his colleagues, like Carissimi, Legrenzi and Bertali. Later, as Kapellmeister in Weissenfels, Krieger deserves credit for shaping the Lutheran church cantata of which Johann Sebastian Bach later became the master. Around 1700, the poet Erdmann Neumeister, who served together with Krieger in Weissenfels introduced a new type of poetry for musical composition, echoing the Italian madrigal verse, with lines of unequal length and irregular rhyme patterns. In the new cantatas, these 'commenting' passages were set as arias or ariosos in combination with recitatives. Krieger's setting of Psalm 31, *Herr, auf dich trau ich* is still in the old style, but forebodes the new Italian style cantata.

Kerll werkte als kapelmeester aan het hof van de Beierse keurvorst, maar componeerde regelmatig voor keizer Leopold I, waaronder een mis voor diens kroning in 1658. In 1664 werd hij door de keizer in de adelstand verheven en vanaf 1675 werkte hij aan het hof in Wenen. Zijn *Sonate in g, à 3* met imitatief contrapunt herinnert aan zijn werken voor klavier, gemodelleerd naar de traditie van Froberger en Frescobaldi. De *Chiaccona* van Buxtehude, een fascinerend werk op ostinate bas, is een ode aan de stijlfusie, waarbij steeds wordt gestreefd naar een uitdrukking van het affect met eerbied voor de retorische kracht van het woord.

Kerll was for most of his life connected as Kapellmeister to the electoral court in Munich. However, he repeatedly worked for the emperor. He composed a mass for Leopold's coronation in 1658. In 1664, Leopold I ennobled him and in 1675 he started working at the court in Vienna. His Sonata in g minor for 2 violins, viola da gamba and basso continuo exhibits imitative contrapuntal writing that resembles that of his keyboard music, modelled on the tradition of Froberger and Frescobaldi.

The ciaccona *Quemadmodum desiderat cervus* by Buxtehude, a wonderful piece on ostinato bass, is an ode to the fusion of styles and genres, always aiming for a precise conveyance of the desired affects and deferential to the rhetorical power of the words.

Alla Francesca

Brigitte Lesne, artistieke leiding

Hélène Decarpignies, *zang* | Raphaël Boulay, *zang* | Emmanuel Vistorky, *zang* | Brigitte Lesne, *zang, psalterium-harp & percussie* | Pierre Boragno, fluiten, *trom & doedelzak* | Nolwenn Le Guern, *vedel* | Michael Grébil, *luit, cister & percussie*

ZATERDAG
20.08.16

19.15
Inleiding door Liesbeth
Segers

20.00
concert

AMUZ

Nu ist diu betfart (flagellantenlied) Shalfu tzarim (Hebreeuws klaaglied) Mout sont il a meschief mis (klaaglied)	<i>Anoniem</i>
Puis qu'en oubli sui de vous (rondeau) Mors sui, se je ne vous voy (virelai)	<i>Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)</i>
Honte, paour, doubtance	<i>Anoniem / Guillaume de Machaut</i>
Hé Mors / Fine amour / Quare non sum mortuus (motet) De Fortune me doy pleindre (ballade) Comment qu'a moy lonteinne (virelai)	<i>Guillaume de Machaut</i>
Nu tret herzu der bossen welle (flagellantenlied)	<i>Anoniem</i>
Ich warne dich (chanson)	<i>Wislaw von Rügen (1260-1325)</i>
Myn vroude ist gar czugangyn (chanson)	<i>Heinrich von Meissen 'Frauenlob' (?-1318)</i>
Owê, liebe sumer	<i>Neidhart von Reventhal (1180-1245)</i>
Barukh hagever (joods gebed) Mamenyu, lyubenyu (jiddisch lied) Tif in veldele (jiddisch lied) Maria unser frowe, kyrie eleyson (flagellantenlied)	<i>Anoniem</i>
Stella celi expurgavit	<i>John Cooke (fl. 14de-15de eeuw)</i>

De pest of de triomf van de dood

Als reactie op de klimaatwijzigingen, hongersnood, oorlog en ziekten die als straf van God werden beschouwd, zwierven in de 14de eeuw flagellanten door Europa. Via zelfkastijding, een uiting van hun fanatieke mysticisme, riepen deze groeperingen de christenen op om in de apocalyptische tijden hun zielen te redden. In 1349 stelde de priester Hugo von Reutlingen een kroniek op met gedetailleerde beschrijvingen van flagellantenprocessies in Duitsland. Hij tekende bovendien enkele van hun gezangen op, de *Geisslerlieder*. Zijn bron blijft een van de weinige getuigenissen van het fascinerende repertoire van deze flagellanten.

Guillaume de Machaut, in zijn tijd meer gereputeerd als dichter dan als 'componist', was zelf ook getuige van de pestepidemie. In zijn *Jugement du roi de Navarre*, eveneens geschreven in 1349, mediteerde hij over de chaos en de corruptie in zijn wereld en beschreef hij de ravages van de pest: de gierigheid, hebzucht en haat die bij de bevolking leefde, de veldslagen en oorlogen die overal heersten, de afslachting van de Joden, "de ene opgehangen, de andere verbrand, de nadere verdrongen", de flagellanten die zich met zwepen sloegen, de dames, jongelingen en ouderen die dood tussen de kerken lagen, "terwijl God, om rechtvaardigheid

The Plague or the Triumph of Death

As a reaction to changes in the climate, famine, war and disease that were seen as a punishment from God, flagellants wandered throughout Europe in the 14th century. These groups used self-chastisement, an expression of their fanatical mysticism, to call upon Christians to save their souls in apocalyptic times. In 1349, the priest Hugo von Reutlingen wrote a chronicle containing detailed descriptions of flagellant processions in Germany. He also wrote down some of their songs, the *Geisslerlieder*. His testimony remains one of the few sources of evidence for the fascinating repertoire of the flagellants.

Guillaume de Machaut, better known in his own time as a poet than a 'composer', was another personal witness to the plague epidemic. In his *Jugement du roi de Navarre*, likewise written in 1349, he meditates on the chaos and corruption in his world and describes the ravages wrought by the plague: the miserliness, greed and hatred among the population, the battles and wars raging all around, the slaughter of the Jews, "one hanged, another burned, the next drowned", the flagellants lashing themselves with whips, the ladies, youths and old people lying dead between the churches "whilst God, calling for righteousness

en wraak roepend, de dood uit zijn kooi joeg, vol waanzin en woede.”

Enkele chansons en motetten van De Machaut evoceren tristesse, angst en vertwijfeling als gevolg van de dood in zijn tijd, maar ook gevoelens van melancholie en liefdesverdriet die verwijzen naar de hoofse cultuur en literatuur. In de drie modelvormen (formes fixes) van zijn tijd – ballade, rondeau en virelai – creëert hij een grote eenheid tussen tekst en muziek, onder meer door het op elkaar afstemmen van het muzikale en het poëtische refrein. Uit de textuur van de liederen kunnen we vermoeden dat een zanger werd begeleid door een aantal instrumentalisten.

Behalve de flagellantliederen en werken van De Machaut staat er vanavond ook Duitstalige muziek op het programma die de wereld illustreert van minnezangers als Neidhart von Reventhal, Wislaw von Rügen en Heinrich von Meissen.

Zoals De Machaut aangaf, werd de Joodse bevolking aangewezen als de oorzaak van veel ellende – ze werd onder andere beschuldigd van het vergiftigen van bronnen en waterputten – en was ze het slachtoffer van talloze pogroms. De muzikale wereld van de Joodse bevolking ten noorden van de Loire en ten oosten van de Rijn wordt hier geëvoceerd door enkele traditionele Jiddische gezangen en twee werken die verwijzen naar de vervolgingen die de Joden moesten

and revenge, cast death from its cage, full of madness and rage.”

Some of De Machaut’s chansons and motets evoke sadness, fear and despair caused by the death he witnessed in his time, but they also express feelings of melancholy and disappointment in love that reflect courtly culture and literature. In the three fixed forms (‘formes fixes’) of his time – the ballad, rondeau and virelai – he creates considerable unity between the words and music, for example by aligning the musical and poetic refrain. The texture of the songs leads us to suspect that a singer would be accompanied by several instrumentalists.

Besides the flagellant songs and works by De Machaut, there is also music from the German-speaking world on tonight’s programme, illustrating the world of minnesingers such as Neidhart von Reventhal, Wislaw von Rügen and Heinrich von Meissen.

As De Machaut said, the Jewish population were singled out as the cause of much suffering – accused, among other things, of poisoning springs and wells – and they were the victims of countless pogroms. The musical world of the Jewish people north of the Loire and east of the Rhine is evoked here through a number of traditional Yiddish songs and two works referring to the persecutions suffered by the Jews. The final work on Alla Francesca’s

ondergaan. Met het laatste werk opent Alla Francesca de deur naar de 15de eeuw: de Engelse John Cooke aanroept in zijn motet de maagd Maria om de wereld te verlossen van de dodelijke pest en oorlogen.

programme opens the door to the 15th century: the Englishman John Cook calls on the Virgin Mary in his motet to deliver the world from the ravages of plague and war.

Nu is diu beffart

Nu ist diu beffart so here:
Christ rait selber gen Jerusalem.
Er furt an crutz an siner hant.
Nu helf uns der hailant.
Nu ist diu beffart so gut.
Hilf uns herr durh din hailiges blut,
daz an dem crutz vergossen hast
und uns von dem tod erloset hast;
daz an dem crutz vergossen hast
und uns in dem ellind gelassen hast.
Nu ist diu strass also brait,
die uns zeunserr liebun frown trait
in unser liebun vrown lant.
Nu helf [uns der hailant].
Wir suln die puss an uns nemen
daz wir got dester bas gezemen
dert in sines vater rich
dez bitten wir sunder alle gelich
dez bitten wir den hailigen crist
der aller der welte gewaltig ist
unt bitten wir den hailigen gaist,
umm cristann geloben aller maist.

Shalfu tzarim

Shalfu tzarim harbam libam
hafu dvarim lo ken kbirbam
shadddu arim evyon birbam
kreisam tivqana

Konnu yetarim lahtzotz mrvivam
sahu havrim afar borbam
umipaz ykarim dakru bharbam
hazzam lelibam tfalahna

Mahamaot halku pihem

Deze bedevaart is zo heilig:
Christus reed zelf richting Jeruzalem.
Hij hield een kruis in de hand.
Laat de Heiland ons nu helpen.
Nu is de bedevaart zo goed.
Help ons Heer, om Uw heilige bloed,
dat U aan het kruis hebt vergoten
en ons van de dood heeft verlost;
dat U aan het kruis hebt vergoten
en ons in ellende heeft achtergelaten.
Nu is de weg zo voorbereid,
die ons naar onze lieve vrouw brengt,
naar het rijk van Onze-Lieve-Vrouw.
Laat de Heiland ons nu helpen.
We moeten de boetedoening op ons
nemen om God des te waardiger te zijn
daar in het rijk van Zijn Vader.
Daarom smeken wij zondaars allen in
gelijke mate, daarom smeken wij de
Heilige Christus die over de hele wereld
heerst en bidden wij tot de Heilige Geest,
meer dan wat dan ook om het christelijke
geloof.

Getrokken zwaarden van de aanvallers naar
hun harten, ontnomen zaken onrechtmatig
beëigend, geplunderd de steden
van de vele ellendelingen, hun kroost
kermend. Gewaarschuwd waren de anderen
over het gekrakeel. Zie de vrienden in het
stof bijten, kostbaarder dan goud waren ze
en met zwaarden doorboord, hun enigheid
naar hun hart verloren. Plichtplegingen
zouden komen uit hun mond, valsheid uit
hun binnenste. Verdwenen is de schaduw

mirma vetoh toh kraveihem
sar tzilam mealeihem
dvarim garmam tiftzahna

Loagim amlı vkayam homim
parsu alai mishtah hramim
bazu milai panai frumim
eimim hadram tirbatzna

Silonei msilai kmo areimim
kisu keilai pnei kramim
mehulalai bi nilhamim
yamim aleihem tahsena

Huv-u mevusim toh me-arot
sham gorsim be-minharot
matsil hosim kvodo lamrot
z(e)morot le-appam tishalahna

Na-asu resusim ke-ba-yam dov(e)rot
kashlu q(e)lrujsim me-ma-a-fal yeqarot
ha-emet mehasim bam lehar-ot
averot le-rosham te-agerna

Zera nadon pinat ha-am
hibru madon alei za-am
hal-mu b(e)zadon yefat pa-am
am li-r ga-im tashkena

Hilfu lhidon maqel no-am
ibdu adon bezot pa-am
be-ein hazon ipara am
am la arafot tishkavna

die op hen rustte, zaken die hen hebben
doen veranderen. Ze persifleren en bestaan
daardoor. Op ons verspreiden ze de
uitgestrektheid. Mijn woorden zijn in twijfel
getrokken, mijn gezicht is ontzet, met vrees
hebben ze zich omringd. De doorkruiste
wegen zijn eindeloos opgestapeld, bedekt
zijn mijn gebruiken met het aangezicht der
woede. Mijn bewonderaars zijn mij aan het
bevechten. Ooit zullen de lengten der dagen
hen omhullen. Ze hebben de verslagenen
naar grotten afgevoerd. Daar, in verborgen
nissen, vermorzelen ze hen, zij die geen
respect tonen voor de glorie van Hem die
hun redder is, zij die (zoals ongelovigen)
takken uit hun neus dragen! Ze laten ze
heen en weer gaan, als drijvende platfor-
men, op een zee van woorden. Door met de
ogen te knipperen doen ze de dierbaren in
de duisternis tuimelen. Ze onthouden u de
waarheid teneinde u te kunnen mishan-
delen. Dat de misstappen in groten getale
op hun hoofd mogen terechtkomen! Hun
nakomelingschap zal worden beoordeeld,
dat van (hun) volk, zij die de onverhoedse
razernij tegen mij hebben beraamd, zij die
een twist hebben verzonnen die de woede
overstijgt. Op een gemene manier hebben
ze haar getroffen wier schreden zo keurig
zijn. Op elk moment zal het volk de beker
(van de ellende) drinken! Ze hebben hun
leidersstaf verruild voor een lans. Dit keer
hebben ze een heer verloren, onwillekeurig
wordt het volk woest, dat het volk mag
ineenzakken van schaamte!

Mout sont il a meschief mis

Mout sont [il] a meechief [mis]
l'eegaree gent, et is ne poet mes s'is se
vont enraj[ant]; car d'entre os furet ars
meinz proz cors sage e gent, ki por lor
vivre n'oret doné rachet d'argent.

Troblee et notre joie e [tot] notre deduit
do sos ki la Thora orent en lor coduit;
ne fineet [lor] tache e le jor e la nuit:
ors sont ars e fenis; checun Gé
rekenuit.

En plasse fu amené Rab Içhak Chatelein
ki por Gé lessa rentes et mesos tot a
plein.
A Gé vif se rendi; de tos biens etet
plein. Bon deportor etet de Thosephoth
et de plain.

La prude fanme, kant vit ardir son mari,
Ma[l] li fit li deparz; de ce jeta grant cri:
"De te mort va morir com mon ami
mori!" D'efant [ele] etet grosse, por ce
poine sofrí.

Dos freres furet ars, un petit e un grant.
Lo petit s'ebahi du foe ki si s'eprent
e dit: "Haro, j'ar tos!"
E li grant li aprent e dit:
"A Paradis seras,
tot je te acrant".

La brus ki tant [fu] bele,
an la vint por prechier:
"Te donros ekuer ki te tenra mot chier".

Het bedroefde volk kent veel onheil
en het is niet vreemd dat mensen razend
worden, want menig dapper, wijs en
vriendelijk mens dat zijn leven niet met
geld kon afkopen, werd verbrand.

Onze blijdschap en vreugde zijn verstoord
want zij die altijd de Thora als richtsnoer
hadden en daar dag en nacht mee bezig
waren zijn nu verbrand en dood; ieder
van hen erkende de Heer.

Op het plein werd Rabbi Isaac Chatelein
opgebracht, die omwille van de Heer
inkomsten en veel bezit opgaf.
Levend gaf hij zichzelf aan de Heer; hij
was vol deugden en was een goed onder-
wijzer van de hele Tosafot.

Toen de brave vrouw haar man zag
branden viel het afscheid haar zwaar en
slaakte zij een luide kreet: "Ik ga sterven
zoals mijn lief stierf!" Ze was zwanger en
had daarom veel smart.

Twoe broers werden verbrand, een kleine
en een grote. De kleine was bang van het
vuur dat ontvlamde en zei: "Wee mij, ik zal
zo branden!" De grote wees hem terecht
en zei: "Je zal spoedig in het paradijs zijn,
dat beloof ik je."

De schoondochter was heel mooi en men
kwam bij haar om haar te bekeren: "We
zullen je een jonkheer geven, die je lief zal

Tantot ele akemense rencontre as a
crachier: "Ne leré Gé;
portat me porés ecorchier."

Après vint Schelomo, ki mot etet prisé.
Fu getes d[el]ans le foe ki etet ebrasé;
d'ofrir son cors por Gé i
n'ot pas r[e]lusé;
por s'amor mort sofrí;
bien en fu envesé.

Mot [fu] envenimé lo felon, le madit
d'ardir l'un après l'atre. Dont lo
Kadosch li dit:
"Fet grant fo mávés hon!"
De blamer s'ehardit.
Mot bele fu sa fin d'Avirey de Bendit.

Préchers vinret Içhak [le] Cohen rekerir.
Tornat verlor creace ol'kevanret perir.
I dit: "Ke avés tant ? Je vol por Gé
morir. Je sui Cohen: ofrande de mon
cors vos ofrir".

"A peines echaperas, puis [que nos]
te tenon, devein critain!" E i respondi
tantot: "Non! Por [les] chien ne léré le
Gé vif ne son non."
An l'apelet Haiim, le metre de Brinon.

Gé vanchere, anprinere, vanche nos de
felons! D'atadre ta vachace nos sable
lé jors lons!
De te preer de cor anter, la o nos seos
e alos Prées somes et apareleis. Repon,
Gé, kat [nos] t'apelos!

hebben." En meteen begon ze te spuwen:
"Ik geef de Heer niet op;
jullie mogen me villen."

Daarna kwam Salomo, die zeer gerespec-
teerd was. Hij werd in het laaiende vuur
gegooid; hij was er niet voor terug-
gedeinsd zijn lichaam voor de Heer te
offeren. Uit liefde voor Hem onderging hij
de dood, met vreugde.

De gemene vervloekte man was bezeten
en wilde de een na de ander verbranden.
Toen zei de heilige man tegen hem:
"Maak maar een groot vuur, slechte man!"
Hij waagde het hem te laken. Het einde
van Baruch van Avirey was heel mooi.

Priesters kwamen Isaac Cohen halen.
Hij moest hun geloof aannemen of sterven.
Hij zei: "Wat vragen jullie? Ik wil sterven
voor de Heer. Ik ben Cohen; ik bied mijn
lijf als offer."

"Je kan niet ontkomen, want wij hebben
je vast, word christen!" en hij zei meteen:
"Nee! Ik geef de Heer noch diens naam
op voor honden!"
Hij heette Haiim, de meester van Brinon.

Wrekende en jaloerse Heer, wreek ons op
de boosdoeners! De dagen lijken ons lang,
nu wij wachten op Uw wraak!
Wij staan altijd klaar om tot U te bidden,
met heel ons hart, waar we ook zijn en
gaan. Antwoord, Heer als we U roepen!

Puisqu'en oublï

Puisqu'en oublï sui de vous, dous amis,
vie amoureuse et
joie a Dieu commant.

Mar vi le jour que m'amour en vous mis,
puis qu'en oublï sui de vous, dous amis,
mais ce tenray que je vous ay promis,
c'est que ja mais n'aray
nul autr'amant.

Puisqu'en oublï je suis de vous, doux
ami, je dis adieu à la vie amoureuse
et à la joie.

Funeste le jour où je vous ai connu!
Puisqu'en oublï je suis de vous, doux
ami, mais je tiendrai ma promesse:
jamais je n'aurai
nul autre amant.

Mors sui, se je ne vous voy

Mors sui, se je ne vous voy,
dame d'onnour,
car l'ardour
qui ma douleur accroist en moy
m'occirra, si com je croy
pour vostre amour.

Si ne scay que faire doy,
car riens de nulle part n'oy
qui ma tristour
esteingne ne mon anoy;
et bien scay qu'onques mais n'oy
tel ne gringnour;
car tant sueffre et tant recoy
paine et paour
qu'ades plour,

Aangezien u niet langer aan mij denkt,
lieve vriend, wijd ik mijn liefde en mijn
vreugde nu aan God. Wee de dag waarop
ik u mijn liefde schonk; u denkt immers
niet meer aan mij, lieve vriend. Maar ik
zal me houden aan de belofte
die ik u deed en zal nimmer
een andere minnaar hebben.

Aangezien u niet langer aan mij denkt,
lieve vriend, zeg ik het liefdesleven
en het genot vaarwel.
Rampzalig is de dag waarop ik u leerde
kennen, aangezien u niet langer aan mij
denkt, lieve vriend. Maar ik zal me aan
mijn belofte houden: ik zal geen andere
minnaar hebben.

Ik sterf als ik u niet zie,
eerzame vrouwe,
want verlangen
doet de smart in mij zó toenemen
dat die smart mij, naar ik denk,
zal doen sterven, door mijn liefde voor u.

Ik weet niet wat ik moet doen,
want ik verneem nergens iets
waardoor mijn droefheid
en mijn tegenspoed zouden ophouden;
en ik weet maar al te goed dat ik nog iets
dergelijks of iets beters heb gehoord,
want ik lijd en ondervind
zoveel smart en angst
dat ik onophoudelijk ween.

dont tels m'atour,
seuls en requoy,
que je ne mengue ne boy
riens par savour.

Dame, pour ce me desvoy
car quant en vous tous m'employ
et je n'ay tour
pour vous veoir, je y congnoy
ma mort. S'en suit en tel ploy
que sans retour
mors sui, car moult bien parcoy
que ma colour,
ma vigour
et ma baudour
pers; et cil troy
font qu'a vous mon cuer envoy.
Plus n'ai de jour.

Hé Mors / Fine amour / Quare non sum mortuus

Hé Mors, com tu es haïe
de moy, quant tu as ravie
ma joie, ma druerie,
mon solas,
par qui je sui einsy mas
et mis de si haut si bas,
et ne me pouies pas
assaillir.
Las! Mieux amasse morir
qu'avoir si grief souvenir
qui moult souvent resjoir
me soloit,
m'amour en pensant doubloit,
mon desir croistre faisoit
et toudis amenuisoit

Daarin hul ik mij
en trek ik mij, alleen, terug;
dan smaken eten
en drinken mij niet.

Vrouwe, dat maakt me gek;
want als ik mij geheel wijd aan u
en ik er niet in slaag
u te zien, dan weet ik dat dat
mijn dood betekent. Mijn toestand
is zodanig dat ik zonder genezing
sterf, want ik merk heel goed
dat ik mijn kleur
mijn kracht
en mijn opgewektheid
verlies; en die drie dingen
maken dat ik u mijn hart zend.
Er rest mij geen tijd meer.

Ach Dood, hoezeer word jij door mij
verafschuwd sinds je mij mijn vreugde,
mijn liefdesleven en mijn troost
ontnam,
waardoor ik zo in verwarring ben
geraakt en zo van geluk in ongeluk
verviel. Kon je mij dan niet
aanvallen?
Ach! Ik was liever dood gegaan
dan nu zo'n droeve herinnering te
hebben, aan de vrouw die mij vaak
vreugde placht te schenken,
die mijn liefde deed verubbelen
als ik aan haar dacht
en mijn verlangen deed toenemen

mes douleurs.

Mais c'est dou tout à rebours,
car croistre les fait tous jours
en grans soupirs et en plours,
pour m' amour
que sens par avoir valour,
sens, courtoisie et honnour.
Or scay bien que sans retour
perdu l'ay
et que la mort en aray,
quant amours delaisseray
ne remirer ne porray
son accueil,
qui met en moy si grant dueil,
que riens ne desir ne weil
fors la mort. S'aray mon weil
acompli.

Et ce il en estoit en mi
de ma mort ou de merci,
dou tout mettroie en oubli
ma vie,
car en moy joie n'est mie.
Et on dit, je n'en doubt mie,
qui bien aime a tart oublie.
Bien l'otroy,
et pour ce qu'il a l'otroy
d'amours, soit sages de soy
et si serve en bonne foy,
sans folie,
car il n'est, pour voir l'affie,
nulle si grief departie,
com c'est d'ami et d'amie.

Fine amour, qui me vint navrer
au cuer, m'a fait grand desraison,
quant elle ne voloit saner

en mijn pijnen altoos deed afnemen.
Maar nu is het tegenovergestelde
het geval: want nu nemen mijn pijnen
iedere dag toe, met heftige verzuchtin-
gen en tranen vanwege de liefde
die ik voel omdat die liefde hoogstaand
is, verstandig, hoofs en eerzaam.
En ik weet dat die nu voor altijd
onherroepelijk verloren is
en ik zal sterven
als ik de liefde opgeef,
en ik zijn verwelkoming niet
meer zal zien.

Dat maakt me zo bedroefd
dat ik niets anders meer wens
dan de dood. En dan zal mijn wens
worden vervuld.
En als de keuze zou gaan tussen
mijn dood of mededogen,
dan zou ik mijn leven gewoon
vergeten.
Vreugde ken ik immers niet
en men zegt, en ik betwijfel dat niet,
dat wie echt liefheeft, té laat vergeet,
en daar ben ik het mee eens.
En wat degene die het geschenk
van Amor kent betreft: die moet wijs
zijn en vol vertrouwen dienen,
zonder dwaasheid,
want er bestaat, zo kan ik verzekeren,
geen zwaarder afscheid
dan tussen minnaar en minnares.

Volmaakte liefde die mij verwondte
in het hart, heeft mij groot onrecht
aangedaan toen zij mijn kwaal niet

mon mal en temps et en saison,
Mais tant me fait en sa prison
les tres gries peinnes endurer,
car dès or mais reconforter
ne me puet fors que nuire non,
car Fortune ma garison
m'a tollu pour moy plus grever.
Helas! Or me puis dementer,
plourer et pleindre à grant foison,
en attendant, pour bien amer,
la mort en lieu de guerredon.

Quare non sum mortuus

De Fortune me doy pleindre

De Fortune me doy pleindre
et loer,
ce m'est avis, plus qu'autre creature.
car quant premiers encommançay
l'amer, mon cuer, m'amour,
ma pensee, ma cure,
mis si bien à mon plaisir
qu'à souhaidier peüsse je faillir.
N'en ce monde ne fust mie trouvee
dame qui fust si tres bien assenee.

Lasse! Or ne puis en ce point demouer,
car Fortune qui onques n'est seüre
sa roe wet encontre moy tourner
pour mon las cuer mettre a desconfiture.
Mais en foy, jusqu'au morir
mon dous amis weil amer et chierir,
c'onques ne dut avoir fausse pensee
dame qui fust si tres bien assenee.

wilde verzorgen, op het juiste moment.
Zij laat mij in haar gevang zulke
hevige pijnen lijden dat ze mij nu niet
meer kan opbeuren
maar mij alleen nog maar kan schaden,
want Fortuna heeft mij mijn genezing
onthouden, om mij des te meer te treffen.
Wee! Nu kan ik jammeren,
wenen en volop klagen, omdat ik
waarachtig liefheb en wacht
op de dood, als beloning.

Daarom ben ik niet gestorven.

Ik moet mijn beklag doen
over Fortuna én haar prijzen,
geloof ik, meer dan enig ander schepsel;
want toen ik hem begon lief te hebben
zette zij mijn hart, mijn liefde, mijn
gedachten, mijn bezigheden
zózeer op mijn genot
dat ik naar wens te kort kwam;
in deze wereld vind je geen dame
die slimmer is.

Helaas! Ik kan nu niet op dit punt blijven
staan, want Fortuna, die nooit standvastig
is, wil haar rad draaien ten nadele van
mij, om mijn droeve hart te kwellen.
Maar echt, tot mijn dood wil ik
mijn lieve vriend liefhebben en beminnen;
immers nooit zou zij valse gedachten
mogen hebben, een dame die zó slim is.

Comment qu'a moy lonteinne

Comment qu'a moy lonteinne
soies, dame d'onnour,
si m'estes vous procheinne
par penser nuit et jour.

Car Souvenir me meinne,
ci qu'ades sans sejour
vo biauté souvereinne,
vo gracieus atour,

vo maniere certainne
et vo fresche coulour
qui n'est pale ne veinne,
voy toudis sans sejour.

Dame, de grace pleinne,
mais vo haute valour,
vo bonte souvereinne
et vo fine doucour

en vostre dous demeinne
m'ont si mis que m'amour,
sans pensee vilainne
meint en vous que j'aour.

Mais Desirs qui se peinne
d'acroistre mon labour
tenra mon cuer en peinne
et de mort en paour,

se Dieus l'eure n'ameinne
qu'a vous, qui estes flour
de toute flour mondeinne,
face tost mon retour.

Hoewel u ver van mij bent,
geëerde vrouwe,
bent u mij nabij
in mijn gedachten, dag en nacht.

Want Herinnering leidt mij,
zodat ik onophoudelijk
uw grote schoonheid zie,
uw sierlijke gestalte,

uw zelfverzekerde optreden
en uw frisse teint,
die bleek is noch mat,
naar ik altoos zie.

Vrouwe vol goedertierenheid,
uw grote kwaliteiten,
uw grote goedheid
en uw verfijnde liefvalligheid

hebben mij echter zozeer in uw ban
gebracht dat mijn liefde,
vrij van vileine gedachten,
uitgaat naar u, die ik vereer.

Maar Verlangen spant zich in
om mijn kwelling te doen toenemen
en zal mijn hart in smart gevangen
houden, in doodsangst,

als God mij niet het geluk schenkt
dat ik weldra naar u,
bloem van alle wereldse bloemen,
mag terugkeren.

Nu tret herzu der bossen welle

Nu tret her zu der bossen welle!
Fliehen wir die haissun helle!
Lucifer ist bos geselle.
Wen er behapt, mit bech er lapt.
Dez fliehen wir in, hab wir den sin!

Der unserr buzze welle pflegen,
der sol gelten und wider geben.
Er biht und lass die sunde varn,
so wil sich got ubr in erbarn.

Jesus Crist der wart gevangen,
an ain cruts wart er gehangen.
Daz crutz daz wart dez blutes rot.
Wir clagen gots marter und sinen tot.

Sunder, wa mit wilt du mir lonen?
Dri nagel und an durnin cronen,
daz crutze fron, an sper, ainn stich,
Sunder, daz laid ich als durch dich.
Waz wilt du nu liden durh mich?

So rofen wir in lutem done:
"Unsern dienst geb wir ze lone.
Durh dich vergiess wir unser blut,
das ist uns fur die sunde gut.
Dez hilf uns, lieber herre got!
Des bitt wir dich durch dinen tot."

Ich warne dich

Ich warne dich, vil jungher man,
ghetzte: halt milden mut.
Waz dir davon, heyles gheschicht,
nu warte, daz du bist gut.
Dem valschen rate du untwiche.

Treed nu dichter naar de lage wereld!
Laten wij de hete hel ontvluchten!
Lucifer is een slechte gezet. Wie hij grijpt,
bedekt hij met pek, dus vluchten wij
voor hem, dat zijn wij van plan!

Wie mee met ons wil boeten,
moet zingen en teruggeven.
Hij biecht en laat zondig gedrag varen,
dan wil God zich over hem erbarmen.

Jezus Christus nam men gevangen,
aan een kruis werd Hij gehangen.
Het kruis kleurde van het bloed rood.
Wij beklagen Gods marteling en Zijn dood.

Zondaar, waarmee wil je Me betalen?
Drie nagels en een doornen kroon,
het kruis van God, een speer, een steek,
zondaar, dat lijd Ik allemaal voor jou.
Wat wil jij nu lijden voor Mij?

Zo roepen we op luide toon:
"Onze dienstbaarheid geven we als loon.
Voor U vergieten wij ons bloed,
zo komen onze zonden weer goed.
Dus help ons, lieve Heer God!
Dat vragen wij U door Uw dood."

Ik waarschuw je, heel jonge man,
tracht dan toch: hou hoog je moed.
Wat rest er van je ongeschonden gezicht,
wacht nu maar tot je weer gezond bent.
Ontwijk de valse raad. De heiligen

De heylighe untpfan dich al gheliche,
dine scone sele in Ghotes hohe riche

Myn vroude ist gar czugangyn

Myn vroude ist gar czugangyn,
nu horit iamirliche clag:
mich ruwit myne sunde,
di ich begangyn han myn tage;
der ist leydir also vil,
nu wil der tot mich
breng der werld czu nichte.
Myn lebyn wert nicht lange,
der tot myn ende hot gesworn,
waz ich an yn gesende,
das ist allis gar vor lorn,
wen he mich myt ym nemyn wil,
owe der iamirlichin czu vorsichte!
Mich hilft nicht vrey gemute,
noch kundekeyt, noch obyrt mut,
noch allir vrouwyn gute.
Myn togt, myn kraft, myn synnyn,
das ist allis gar vorlorn;
der mich czu gesellin hot dyr korn,
das ist der tot, mit dem mus ich
von hynnyn.

Der tot wyl hy vor dringyn von myr myn
lebyn, des byn ich
gar trubic in dem mute,
ey herre got, yrbarme dich,
nym hyn dy zele,
ich wil den lip der erdin
und den wurmyn mete teylyn.
Myn schone kunst,
myn synne mus trubyn
in myns herczin schryn,

ontfermen zich zo meteen over je, zo treedt
jouw schone ziel binnen in Gods hoge rijk.

Mijn vreugde is helemaal weg,
luister nu naar mijn droeve klagen:
ik heb berouw van mijn zonde,
die ik heb begaan tijdens mijn levens-
dagen: die is helaas erg groot,
nu wil de dood mij
aan het einde van de wereld brengen.
Mijn leven wordt niet lang,
de dood heeft mijn einde gezworen,
wat ik naar hem stuur,
dat is allemaal totaal verloren,
als hij me met zich meenemen wil,
wee de armzalige die te voorzichtig was!
Mij helpt geen vrij gemoed,
noch handigheid, noch overmoed,
noch de goedheid van alle vrouwen.
Mijn deugd, mijn kracht, mijn zinnen,
dat is allemaal totaal verloren:
wie mij tot gezel heeft uitverkoren,
dat is de dood, met hem moet ik
weggaan.

De dood wil mij van het leven benemen,
dus ben ik
heel droef van gemoed,
Heer God, erbarm U,
neem weg die ziel,
ik zal weldra de schoot
van de aarde met de wormen delen.
Mijn schone kunst,
mijn verstand moeten
droef in mijn hart huilen,

ach got, an wen salz erbin,
iz mak nicht lengr by myr gesyn,
Got myr sy gap und von myr trybt
und vuge myr myn lebn czu gutin heylin!
Ich mak nicht merge singyn,
nu horit iamirliche clag:
der tot wyl hyvor dringyn,
nu merkyt alle geliche,
ich meyn uch vrouwen undeman:
do wedyr nymant gesprechin kan,
gerechtekeyt lat von uch nicht ynt
wychin!

Barukh hagever

Barukh hagever asher yivtakh
badonay vahaya adonay mivtakho.
Betakh el adonay bekhoh libekha
veal binatkha al tishaen.
Bekhol derakhekha daehu
vehu yeyasher orkhotekha.
Ashrey adam matsa khokhma
veadam yafik tevunah.
Hine ashrey enosh
yokhikhenu eloha,
umusar shaday al timas.

Mamenyu, lyubenyu

Mamenyu, lyubenyu, kroynele, hartsele,
shvayg shoyt a vaylinke shtil!
Lesh in mir dos helishe fayer
un gib mir shoyt vemen ikh vil.

Ikh hob zikh ayngelibt in a sheyn
yingele, sheyn vi a rendl gold;
im, mamenyu, hob ikh gelibt,
un im hob ikh take gevolt.

ach God, aan wie het zout ontspringt,
ik mag niet langer bij mij worden
gezien, God gaf het aan mij en ik ben
droef en richt mijn leven naar heilzame
doelen! Ik mag niet meer zingen,
nu luister dan naar jammerlijk klagen:
de dood wil naar voren treden,
nu merken jullie allemaal meteen,
ik bedoel jullie vrouwen en mannen:
toen weer niemand spreken kon,
gerechtigheid kunnen jullie niet
ontwijken!

Gezegd is de man die God vertrouwt,
God wordt hem tot steun.
Vertrouw God met gans uw hart,
niet louter met uw verstand.
In uw hele levensweg, ken Hem,
en Hij zal uw pad leiden.
Zalig is de mens die wijsheid vond
en kennis zal vergaren.
Ziehier het geluk van de mens die
het bestaan van God bewijst, en de
Eeuwige Zijn leer nooit laat ophouden.

Mamaatje lief, hartje lief,
luister toch even naar mij!
Doof dat helse vuur in mij
en geef me wie ik wil.

Ik hou van een mooie jongen,
hij is als een goudstuk zo mooi;
van hem heb ik gehouden,
hem heb ik echt gevold.

Di beymelekh blien, di yorelekh flien,
di tsayt geyt avek mitn roykh;
oy, zint ikh hob zayn libe derkent,
fun veynen hob ikh shoy'n keyn koykh.

Tif in veldele

Tif in veldele
vakst a beymele,
un di tsveygelekh blien;
un bay mir, orem shnayderl,
tut dos hertsele tsien.

Oyfn beymele
vakst a tsveygele,
un di bletelekh tsviten;
un mayn orem shvakh hertsele
tsit tsu mayn liber lten.

Oyfn tsveygele,
shteyt a feygele,
un dos feygele pishtshet;
un bay mir, orem shnayderl,
mayn shvakh hertsele trishtshet.

Maria unser frowe kyrie eleyson

Maria unser frowe
Kyrie eleyson
was in gotlicher schowe.
Alleluia! Globet sis du, Maria!
Zuz ir wart ain engel gsant,
der waz Gabriel genant.
Der wart ir von got gesant.
er grusd si minneclich zehant.
Er sprach: "du bist genade vol.
Got ist mit dir, dem gfelst du wol.
Dich wil ob allen vrowen

De bomen bloeien, de jaren vloeiën,
de tijd vliedt weg als rook;
o, sinds ik zijn liefde voel
heb ik van het huilen geen kracht meer.

Diep in het bos
groeit een boompje,
en zijn twijgjes bloeien;
en bij mij, arm kleermakertje,
smacht mijn hartje.

Aan het boompje
groeit een takje,
en er komen blaadjes aan;
en mijn arme zwakke hartje
smacht naar mijn lieve lte.

Op het takje
staat een vogeltje,
en het vogeltje tjipt;
en bij mij, arm kleermakertje,
breekt mijn zwakke hartje.

Maria onze vrouw,
Kyrie eleison,
werd door God gezien.
Halleluja! Geprezen zijt gij, Maria!
Dus werd een engel naar haar gestuurd,
Gabriël was zijn naam.
Die werd haar door God gestuurd.
Hij groette haar hoffelijk en terstond.
Hij sprak: "Jij bent vol van genade.
God is met je, Hem beval je ten zeerste.
Op jou boven alle vrouwen zal

gotlich segen betowen.
Du enpfahst und gbirst an kind,
des rich nummer dhain end gewint.
As sol Jesus werden genant,
all der welt an hailant."
Vons engels rede ersrak si do
unt waz doch sines grusses fro.
Der diz gdiht loblich singet,
grossen lon es im bringet.

Stella celi extirpavit

Stella celi extirpavit
que lactavit Dominum
mortis pestem quam plantavit
primus parens hominum:

Ipsa stella nunc dignetur
sidera compescere
quorum bella plebem cedunt
dire mortis ulcere.

O gloriosa stella maris,
a peste succurre nobis.
Audi nos: nam Filius tuus
nihil negans te honorat.
Salva nos, Jesu, pro quibus
virgo mater te orat.

de goddelijke zegen neerkomen.
Je ontvangt en baart een kind,
aan wiens rijk nooit een einde komt.
Het moet Jezus worden genoemd,
een heiland voor de hele wereld."
Van de engel zijn woorden schrok zij
zien en verheugde zich toch over zijn
groot. Wie dit gedicht vol lof zingt,
groot zal diens loon zijn.

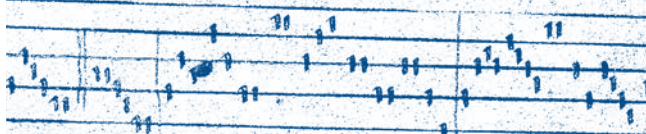
Ster van de hemel, die de Heer heeft
gevoed en de plaag van de dood,
door de allereerste stichter veroorzaakt,
met wortel en tak heeft uitgeroeid.

Dat dezelfde ster zich nu mag verwaar-
digen de sterrenstelsels te bedwingen
wier oorlogen het volk doen bezwijken
onder de zweer van de gruwelijke dood.

O roemrijke ster van de zee
kom ons ter hulp voor de pest.
Aanhoor ons: want uw Zoon
die u niets ontzegt, verheerlijkt u.
Red ons, Jezus, voor wie de moeder
maagd bij u ten gunste spreekt.

*Vertaling: Noël Reumkens, Brigitte Hermans,
Marianne Lambregts, Linguapolis*

Demert van vrouwen dwinen dan
 t es aldus mijn erue
Dan lief es leet mijn heyl vdruct
 lous ende wies es mi ghesaet
Biddi vrouwe ghedmet myns yet
 er ic van vrouwen sterue
Ereir vrucht me man ghenam
Als ic v vrolic scauwen can
In can ghesceiden niet daer van
Een parck ic mi kerue
Det vruchten zinghen ten vrolic liet
Allen vrouwe van mi vliet
In hopen wes ghy mi ghebiet
Elyc mi of ic herderue
Din hertze en can vbliden niet

Wel an wel an met hertzen gay
 die der minnen knechten zyn

ZATERDAG
20.08.16

ZONDAG
21.08.16

MAANDAG
22.08.16

22.15
Literair concert

Rubenshuis

Anne Azéma & Susanne Ansorg

Anne Azéma, zang & draailier | Susanne Ansorg, vedel, citole, rebec & percussie

La morte viene come furore

Il Decamerone: Introduzione *Giovanni Boccaccio (1313-1375)*

Chi vuol lo mondo disprezzare *Anonim (Italië, 13de eeuw)*

Florence 1348

Il Decamerone: Eerste dag *Giovanni Boccaccio*

Alla Francesca *Anonim (Italië, 14de eeuw)*

Il Decamerone: Eerste dag *Giovanni Boccaccio /
vertaling: Laurent de Premierfait (ca. 1370-1418)*

Lucente stella *Anonim (Italië, 14de eeuw)*

Io son si' vaga della mia bellezza *Giovanni Boccaccio /
Anonim (Italië, 14de eeuw)*

Le commendant de la royne

Ecco la primavera *Francesco da Firenze [Francesco Landini] (ca. 1325-1397)*

Il Decamerone: Zesde dag *Giovanni Boccaccio /
vertaling: Laurent de Premierfait*

Per alegrezza *Francesco da Firenze [Francesco Landini]*

Ballo *Anonim (Italië, 14de eeuw)*

Il Decamerone: Derde dag *Giovanni Boccaccio /
vertaling: Laurent de Premierfait*

Non so qual i'mi voglia *Giovanni Boccaccio /
Francesco da Firenze [Francesco Landini]*

Il Decamerone: Zesde dag *Giovanni Boccaccio /
vertaling: Laurent de Premierfait*

Per troppo fede *Anonim (Italië, 14de eeuw)*

Tut cil qui sunt enamourat *Anonim (Les Provinces, 13de eeuw)*

On pilgrimage

Io son pellegrin *Giovanni da Firenze (fl. 1340-50)*

The Canterbury Tales: Prologue *Geoffrey Chaucer (ca. 1343-1400)*

Novus miles sequitur *Anonim (Engeland, 12de eeuw)*

The Canterbury Tales: Miller's Tale *Geoffrey Chaucer*

Angelus ad Virginem / Gabriel fram Heven-King *Anonim (Franco-Iers, 13de eeuw)*

The Canterbury Tales: Pardoner's Tale *Geoffrey Chaucer*

Worldes bliss *Anonim (Engeland, 13de eeuw)*

The Canterbury Tales: Prioress Tale, prologue *Geoffrey Chaucer*

Edi beo thu hevene quene *Anonim (Engeland, 13de eeuw)*

U kan de vertalingen van de literaire en gezongen teksten volgen d.m.v. Nederlandstalige boventiteling.

Reine d'un jour

Ondanks de alomtegenwoordige ziekte en dood, moet het leven verdergaan. Terwijl Petrarca hoopt dat de toekomst de gruwel van de pest niet meer moet meemaken, nodigt Boccaccio ons uit om de stadsmuren te ontvluchten, naar een serene wereld waar woord, muziek en dans een nieuwe ruimte creëren. Ook Chaucer laat de stadspoorten achter zich en vertrekt op een pelgrimstocht naar Canterbury. Zijn reisgezellen zijn weliswaar minder hoffelijk dan Boccaccio's Florentijnse 'brigata' (brigade), maar ook dit zootje ongeregeld schept een eigen wereld door elkaar bonte verhalen te vertellen.

In Boccaccio's *Decamerone* en Chaucers *Canterbury Tales* nemen dans en muziek een belangrijke plaats in – het middeleeuwse repertoire wordt soms zelfs letterlijk geciteerd! Het Frans-Ierse *Angelus ad Virginem* wordt bijvoorbeeld door Chaucer aangehaald, ook al dateert het wellicht uit de 13de eeuw. De intense band tussen verteller, schrijver en uitvoerder maakt dit repertoire op die manier tegelijk zo sterk en boeiend. De interpret (hetzij de middeleeuwse troubadour, hetzij de hedendaagse uitvoerder) is een schakel in de lange ketting van scheppers en herscheppers. Want de 14de-eeuwse literatuur staat uiteraard niet op zich, maar is sterk verbonden met die van meerdere voorgaande generaties.

Reine d'un jour

Although illness and death are present all around, life has to go on. While Petrarch hopes that people in the future will not have to experience the horror of the plague, Boccaccio invites us to flee the city walls to a serene world where words, music and dance create a new space. Chaucer, too, leaves the city gates behind him and embarks on a pilgrimage to Canterbury. His travelling companions may be less refined than Boccaccio's Florentine 'brigata' (brigade), but nonetheless, the motley band of travellers creates its own world in the tall stories they tell each other.

Dance and music play an important part in Boccaccio's *Decameron* and Chaucer's *Canterbury Tales*: the mediaeval repertoire is sometimes even quoted literally! For example, Chaucer mentions the Franco-Irish *Angelus ad Virginem*, although it probably dates from the 13th century. Likewise, the intense bond between the narrator, writer and performer is what makes this repertoire so strong and fascinating. The interpreter (whether a mediaeval troubadour or a contemporary performer) is one link in a long chain of creators and re-creators. After all, 14th century literature is not an isolated phenomenon, of course: it is profoundly connected to the literature of many previous generations.

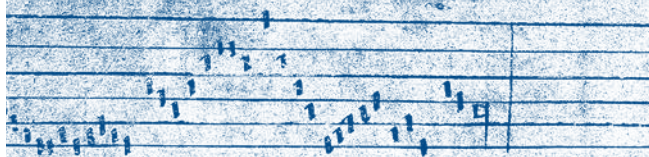
De muziek die Anne Azéma en Susanne Ansorg bij de fragmenten kozen, komt uit middeleeuwse bronnen die de schrijvers hoogstwaarschijnlijk kenden en die dus een bredere context scheppen van hun wereld. Improvisatie was destijds alomtegenwoordig – wat de twee muzikanten ook zullen illustreren – maar tegelijk bieden de bronnen een houvast dankzij de geperfectioneerde muzieknotatie van de 14de eeuw. In de voetsporen van de troubadours en minnezangers, dankzij de studie van het 14de-eeuwse of oudere repertoire, en rekening houdend met de middeleeuwse muziekpraktijk (uit het hoofd leren, improvisatie en kennis van de retoriek) bouwen Anne Azéma en Susanne Ansorg dit programma op met instrumentale dansen en gezangen. Boccaccio en Chaucer zijn de gidsen in een wereld die ver van het dagelijkse leven staat, waar de eenzaamheid tegenover de dood door de liefde wordt overwonnen, waar we vrij zijn om zieltogend de stad te verlaten op zoek naar nieuwe horizonten, en de lange pelgrimsweg de meest zekere manier is om je metgezel als jezelf te leren kennen. Want de gelukzaligheid van de wereld is slechts van korte duur.

The music that Anne Azéma and Susanne Ansorg have chosen to accompany the fragments comes from mediaeval sources that the writers most probably knew, thus creating a broader context of the world they lived in. Improvisation was everywhere at the time – as the two musicians will illustrate – but the sources also offer a point of support thanks to the perfected musical notation of the 14th century. Following in the footsteps of the troubadours and minnesingers, Anne Azéma and Susanne Ansorg have created this programme of dance and song by studying repertoire from the 14th century and even earlier, taking account of mediaeval musical practice (learning pieces off by heart, improvising and understanding rhetorical techniques).

Boccaccio and Chaucer are our guides in a world that is far from daily life, where loneliness before death is conquered by love, where we are free to leave a dying city in search of new horizons, and where a long pilgrimage is the surest way of getting to know both your travelling companion and yourself. For worldly bliss is only ever fleeting.

In der to lo gant crachten sijn
 In o' hant heft se die hertze min

Din herte onbiedt v lieuen dach
 All me vrouwe mijn
 Bemer wyf ic me ghesach
 In crachten also sijn
 In der to wil v gheschade sijn

Din zinnem wat quat ic v mach
 In crachten mijn wyflic sijn
 In der to mach mi al sonder tlach
 In der to mach mijn
 In der to wil v gheschade sijn

Din herte onbiedt v r e
 In der to mach sonder uerdach
 In der to mach mijn vrouwe hoet mij gha
 In der to mach mijn vrouwe hoet mij gha
 In der to mach mijn vrouwe hoet mij gha
 In der to mach mijn vrouwe hoet mij gha

De invloed van de dood op de muziek van de 14de eeuw

De alomtegenwoordige dood

Doodsrituelen doordrongen de cultuur van het laatmiddeleeuwse Europa. De gregoriaanse melodie *Media vita in morte sumus* ("In het midden van het leven staan wij in de dood"), zorgde bijvoorbeeld voor een sombere toon bij het begin van de vasten. De tekst roept zondaars op tot God te bidden om verlossing. In de eucharistische liturgie beschouwde men de verrijzenis van Christus na zijn gewelddadige dood als het bewijs van de redding van de mensheid. De heiligencultus vierde de dood van martelaren wier gekoesterde stoffelijke relikven men in kerken tentoonde of begeleid door gezang door de straten droeg. De herdenking van gelovigen werd een deel van de dagelijkse kathedraalroutine in elke stad. Genereuze giften vulden de zakken van zangers die werden verondersteld goed opgeleid te zijn om polyfone muziek uit te voeren. Die culturele doodsrituelen verbleekten echter bij de dagelijkse levensbedreigingen.

Builenpest

In de 14de eeuw was de dood namelijk alomtegenwoordig: ziekte, honger, oorlog en rampen waren overal, of je nu jong en sterk was of oud en zwak. De groeiende Europese bevolking kreeg een eerste knauw door de hongersnood van 1315-1317. Iedereen die het dure brood niet kon kopen, kwam om van de honger. De bevolking verzwakte en dan moest het ergste nog komen. Tegen het einde van 1347 brachten Genuese schepen van de haven Kaffa (nu Feodosia) aan de Zwarte Zee namelijk zeelui naar Sicilië en Pisa die besmet waren met de dodelijke builenpest (Yersinia pestis). Vandaag kan men de pest gemakkelijk bestrijden met antibiotica, maar toen maaide de panepidemie de helft van de Europese bevolking weg in enkele maanden tijd. De gruwel waarin de schaarse overlevenden terecht kwamen, kende haar gelijke niet.

Het effect van de zwarte dood was meteen merkbaar. In de proloog van zijn *Jugement dou Roy de Navarre* beschrijft Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377) hoe de pest het einde betekende voor “tien keer honderduizend”. Zoals velen toen, schreef hij de ramp toe aan de ongelukkige stand van de sterren. Francesco Petrarca (1304-1374) trok zich de toestand erg aan, ook hij beschuldigde de sterren en wenste zelfs dat hij nooit was geboren. Giovanni Boccaccio (1313-1375) zorgde voor een van de meest levendige beschrijvingen van de pest aan het begin van *Decamerone*. Hij beschrijft het opzwellen van lymfeklieren (gekend als builen), de onderhuidse bloedingen, het bloed spugen en de snelle dood van mensen en zelfs huisdieren. Ouders verlieten hun kinderen, de samenleving geraakte ontwricht, overlevenden profiteerden van overledenen en de algemene zin voor moraliteit verzwakte. Toch accentueert het vervolg van *Decamerone* een van de meest verbazende aspecten van de 14de eeuw. Afgescheiden in een paleis buiten Firenze vermaakten een groep mannen en vrouwen, die de kern uitmaken van de verhaallijn van *Decamerone*, elkaar met verhalen, muziek en dans. Ze ontdekten daarbij de grote levensthema's: liefde, seks, vriendschap, maatschappij en religie. De horror van de pest werd m.a.w. in de kunsten soms verdoezeld en vervangen door een meer melancholische, persoonlijke en emotionele toon die niet zelden afgleed naar decadentie.

Guillaume de Machaut

Componisten die de zwarte dood overleefden, lieten zich inspireren door toonzetters uit voorgaande decennia. Ze zochten daarvoor naar een klassieke muzikale expressie. De Machauts motetten en ballades daarentegen waren langer en complexer dan die van de generaties voor hem. Lange introductieduetten en gedetailleerde aandacht voor muzikale structuren zijn terug te vinden in zijn *Tu qui gregem tuum ducis / Plange regni respublica / Apprehende arma*. De Amerikaanse musicologe Anne Walters Robertson stelt dat De Machaut dit motet schreef om de aartsbisschop van Reims ertoe aan te zetten de versterkingen van de kathedraalstad te herstellen. Hoewel dat in 1355 zou kunnen zijn gebeurd, toen de vijandigheden van de Honderdjarige Oorlog opnieuw oplaaiden, is het waarschijnlijker dat De Machaut dit muzikale pleidooi in 1359 hield, kort nadat hij in Reims was komen wonen en voor de start van de Engelse belegeringen in december 1359. De Machauts motet vertegenwoordigt met andere woorden een persoonlijk antwoord op een immanente bedreiging van het leven en de levensomstandigheden van zijn stadsgenoten.

Elders in zijn muziek zien we dat De Machauts aandacht meer en meer werd gevestigd

op de sterfelijkheid. In zijn *Ma fin est mon commencement* – dat alleen in latere manuscripten opduikt – symboliseert De Machauts muziek de christelijke cyclus van geboorte, zonde, sacramenten, dood, verlossing en verrijzenis. Het alfa en omega zijn inwisselbaar zoals de vocale lijnen in deze compositie. Slechts één deel van het werk werd volledig genoteerd; de tweede stem zingt alles half zo lang als de eerste. Subtiële aanwijzingen laten bovendien uitschijnen dat dit rondeau een polyfone compositie is. Eén muzikant moet het volledige stuk uitvoeren van het begin tot het einde. Een andere muzikant moet hetzelfde doen, maar van achteren naar voren, een derde uitvoerder zingt of speelt de korte lijn voorwaarts én keert in de helft om als contrapunt bij de twee bovenste stemmen. Samen vormen de drie partijen een uitvoerig maar muzikaal heerlijk netwerk van syncopering en polyfoon gelaagde ritmiek.

Het ontwaken van de individuele kunstenaar

In tegenstelling tot componisten uit de decennia daarvoor, toont De Machaut een persoonlijke stijl: de anonimiteit van de vakman maakt plaats voor het individuele zelfbewustzijn van de kunstenaar. Dit is duidelijk in *Plourez, dames, plourez vostre servant*. Daniel Leech-Wilkinson verbonden aan King's College Londen vermoedt dat De Machaut deze 'grand ballade' in 1361-1362 schreef tijdens een lang herstel na een zware ziekte. In *Plourez* vraagt De Machaut op zijn doodsbed aan niet nader omschreven vrouwen hem te bewenen, aanwezig te zijn op zijn begrafenis en te bidden voor zijn onsterfelijke ziel. De onbekende dames kunnen muzen zijn of fijnbesnaarde vrouwen. Meer dan de scherpte van een tekst waarin de auteur voluit over zijn eigen dood en nalatenschap spreekt, gunt de muziek van Plourez ons een uitzonderlijke blik op de muzikale identiteit van de componist. Pauzes op lange onopgeloste samenklanken onderstrepen de oprechtheid van zijn woorden. Boven een muzikaal uiterst heldere structuur weerklinkt een opvallende bovenstem (die de stem van Guillaume de Machaut zelf voorstelt) die golvende melodieën zingt in dalende secundes en tertsens (sol-fa-mi-fa-mi-fa-re). De Machaut gebruikte dit motief als handtekening tijdens de laatste 15 à 20 jaar van zijn leven.

De Machauts zelfverkleerde leerling Eustache Morel (ook bekend als Eustache Deschamps) schreef een ontroerend lamento voor zijn leraar waarin we echo's van teksten uit de ballades, zoals de *Plourez*, van de dode dichter herkennen. De zetting die François Andrieu (over wie verder weinig bekend is) realiseerde van Morels *Armes, amours, dames, chivalrie / O flour des flours de toute melodie* lijkt soms naar De Machauts late melodische stijl te verwijzen. Andrieus muzikale zetting wijst

echter ook vooruit naar muziek van toekomstige generaties. Aangehouden onstabiele samenklanken op 'Mort' en 'Machaut' doen denken aan de ballades uit de jaren 1370 en 1380 die werden gecomponeerd door de graaf van Foix, Gaston Febus. De jonge Guillaume Dufay gebruikte dezelfde technieken in zijn liederen en motetten die in de jaren twintig van de 15de eeuw in Italië werden gecomponeerd. In het spoor van De Machauts *Plourez* markeert Morels *Armes / O flour* de geboorte van een muzikale identiteit die niet door de componist zelf wordt gevormd, maar door die van zijn opvolgers. We kunnen niet bewijzen dat *Armes / O flour* als model diende voor de beter bekende laat-15de-eeuwse 'déplorations' voor Gilles Binchois, Antoine Busnoys of Johannes Ockeghem, maar we moeten met terugwerkende kracht wel vaststellen dat dit werk reeds tal van kenmerken vertoont die in de 15de eeuw de nieuwe status en grotere nadruk op individuele muzikale expressie van de componist zouden staven.

Plorans ploravi – Antonio di Berardo da Teramo

Het volstaat om vier andere voorbeelden aan te halen waarbij componisten die in de decennia na De Machauts dood actief waren, op een diepgaande en nooit eerder vertoonde wijze reageerden op de verzoeken van de dood. Die lamento's geven een kijk op de persoonlijke ervaringen, reëel of fictief, van hun componisten. Antonio "Zacara" di Berardo da Teramo, afkomstig uit een vooraanstaande familie van boekverluchters en scribenten uit Abruzzo, liet een testament vol persoonlijke tragedie na. Zijn *Plorans, ploravi perché la Fortuna* – een mix van Latijn en Italiaans – lijkt op het eerste gezicht een beklag aan Vrouwe Fortuna zoals dat ook bij zijn voorgangers gebruikelijk was. Zinnen in het Latijn weven een rijk vertakt web van tekstuele zinspelingen op de lamentaties van Jeremia, de liturgie van het Laatste Avondmaal en de Kindermoord van Bethlehem volgens Mattheus. De laatste vier lijnen van *Plorans* onthullen de eigenheid van dit lied: de dichter-componist schreef het als rouwbeklag over zijn zoon, die op jeugdige leeftijd in de armen van zijn vader stierf.

In ulnis patris expiro cum pianto
per rinovar le pen' fi questo canto.
Martiro fo ne la sua puericia
quel che per nome aveva quel de Galicia.

(In zijn vaders armen blies hij in tranen zijn laatste adem uit en ik creëerde dit lied om de smart opnieuw te beleven; een martelaar was hij in zijn kindertijd, hij die Galicia in zijn naam droeg.)

Francesco Zimei, Zacara's biograaf, besloot hieruit dat de dode jongen alleen maar Zacara's zoon Giacomo kon zijn.

In *Plorans* maakt Zacara overvloedig gebruik van melodische imitatie in de kwint tussen de twee stemmen van het werk. Dat zorgt voor een heldere structuur omdat iedere stem steeds dezelfde tekst herhaalt. Die imitatieve delen contrasteren met vrij gecomponeerde passages waarin verschillende teksten gelijktijdig worden gedeclareerd. Hoewel de ritmische taal van *Plorans* verwijst naar de vernieuwingen uit de late 14de eeuw, duidt de tekstzetting op nieuwe tendensen.

Con lagreme – Johannes Ciconia

Zacara's zetting heeft een aantal stijlkenmerken gemeen met composities van een andere componist die hij in Rome had ontmoet, Johannes Ciconia (ca. 1370-1412). De uit het Noorden afkomstige Ciconia bracht de laatste elf jaar van zijn leven door als zanger aan de kathedraal van Padua en werd volledig doordrongen van de nieuwe muzikale tendensen van het Italiaanse schiereiland. Tussen zijn talrijke composities van hoogstaande kwaliteit en met heldere structuur, liet hij een lamento na, *Con lagreme bagnandome el viso*, op tekst van de jonge Leonardo Giustiniani. De frase "Plorans ploravit in nocte et lacrymae eius in maxillis eius" (al slapende had ze 's nachts geweend en haar tranen hingen op haar wangen) uit het tweede vers van de *Lamentaties* van Jeremia dient als een soort tekstuele link tussen Zacara's *Plorans* en Ciconia's *Con lagreme*, waarbij de openingsregel van het laatste werk verwijst naar de tranen van de dichter. Hoewel de identiteit van de heer (El mio Segnor) die in *Con lagreme* wordt bewierookt, niet specifiek wordt vermeld, verklaart een commentaar in een van de bronnen van dit madrigaal dat het verwijst naar een van de twee laatste gezagvoerders van Padua, die beiden Francesco da Carrara heetten. Opvallend is dat Ciconia in Padua was in 1405 toen de laatste gezagvoerder, Francesco "Il Novello" werd verslagen in een oorlog tegen Venetië en in het geheim werd vermoord door zijn Venetiaanse cipiers. Giustiniani's tekst lijkt te verwijzen naar de onrechtvaardigheid van die laatste laffe daad.

In *Con lagreme*, laat Ciconia zijn interesse en die van zijn oudere tijdgenoten voor ritmische proportie links liggen. In de plaats daarvan verzint hij een nieuw model met steeds weerkerende muzikale motieven met of zonder tekstuele herhaling. Zijn benadering van tekstplaatsing werd aangewakkerd door humanistische trends in Padua, in het bijzonder die van Pier Paolo Vergerio (1370-1445), die bijna in zijn

eentje de klassieke stijl van de begrafenisredevoering nieuw leven inblies. Ciconia en Vergerio kenden elkaar ongetwijfeld: Vergerio was getuige van Ciconia's eerste prebende en was een goede vriend van Ciconia's baas, de jurist en geestelijke Francesco Zabarella (1360-1417). Vergerio's begrafenisredevoeringen staan bol van de klassieke stijffiguren die lijken op de redevoeringen van de antieke Romeinse redenaar Cicero. In *Con lagreme* imiteert Ciconia stijffiguren in de muziek. Stijffiguren die verwijzen naar gedrevenheid en afhangen van tekstuele en muzikale herhaling komen erin voor. Hetzelfde expressieniveau vinden we bij verschillende andere Ciconialiederen, zoals *Merçe o morte*. Een traditionele stijlfiguur uit de 14de eeuw stelt de minnaar voor als een strijder die wordt overwonnen door zijn wrede geliefde, maar tevens zal sterven wanneer zij hem genade schenkt.

Morir desio – Barolomeo da Bologna

Op het eerste gezicht lijkt de tekst van Barolomeo da Bologna's *Morir desio* dichter bij *Merçe o morte* te liggen wat inhoud betreft. Zoals veel 14de-eeuwse modellen verwijt de dichter Dame Fortuna verantwoordelijk te zijn armoedige toestand. Bij nader inzicht openbaart *Morir desio* zich als een lamento voor een nobele dame. De laatste strofe klinkt veelzeggend "Het is beter te sterven dan andere vrouwen te zien/ tenzij bij jou die ik meer liefheb dan mijn eigen leven." (Meglio è morire che altri veder signore / de Lei che più che la mia vita amay). Bartolomeo's carrière als Benedictijnse prior en geliefde organist aan de kathedraal van het door de familie d'Este bestuurde Ferrara kan suggereren dat dit lamento werd gecomponeerd voor Gigliola da Carrara (1379-1416), markiezin van Ferrara en eerste vrouw van Niccolò III d'Este (1383-1441). Zelfs als dat niet het geval is, behoort *Morir desio* toch tot de late middeleeuwse traditie van polyfone lamento's voor belangrijke hofdames. Denken we maar aan Jacob de Senleches' *Fuions de ci*, een grand ballade die de kraambeddood van Eleanor van Aragon, koningin van Castilië in 1382 berouwt.

Dueil engoissex – Gilles Binchois

Als we vanuit de lange 14de eeuw overstappen naar de volgende generatie componisten, mag Gilles Binchois' zetting van Christine de Pizans *Dueil engoissex, rage desmesurée* niet ontbreken. In *Dueil* drukt de Pizan haar diepe smart uit om de dood van haar man, Etienne du Castel, door de pest in 1390. Alleen met twee kinderen en niemand anders om haar te steunen (haar vader was ongeveer op hetzelfde moment als haar echtgenoot gestorven), peilt ze naar de diepe wanhoop en hopeloosheid van een weduwe. Binchois zette *Dueil* enkele jaren later op muziek, mogelijk als

lamento voor Anne Van Bourgondië die wellicht ook aan de pest stierf in Parijs in 1432. Liane Curtis merkte op dat Binchois' zetting "van deze ballade een speciaal werk maakte, getekend door unieke intensiteit". De aantrekkingskracht van het werk op luisteraars van de 15de eeuw kan worden getaxeerd door het feit dat het werk wijderspreid was in verschillende manuscripten en het opnieuw werd gebruikt in de populaire vrome lauda *Donna pietosa nel ciel exaltata*. Ciconia's *Con lagrime* onderging hetzelfde lot in de 15de eeuw. Het zelfstandige muzikale leven van *Dueil* wordt verder duidelijk doordat het opduikt in twee arrangementen voor orgel en door een verwijzing naar een uitvoering op orgel door Bianca de' Medici in 1460.

Jason Stoessel,

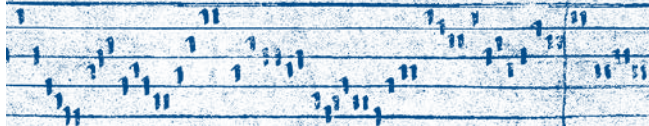
hoogleraar School of Arts, University of New England, Australië

Vertaling: Liesbeth Segers

In hoven vander herte allen
 ¶ t es alst was: i c

Mijn vromme es vast mijn vromme die
 ¶ ich es niet in onghemien
 ¶ out vroms mijns hizen coningine
 ¶ e houdu ouer alpitryn
 ¶ t es alst was: i c

Melanchole dancet mi die yme i c

Mijn herte heeft groet verlangen in
 ¶ dat ich so verre van haer bin
 ¶ ienic niet tranwen danc.

Ic wille in ain des des truceit mit in
 ¶ in herte heeft grom verlangen in

Mine ain verbliden gheen grom
 ¶ oer die luf merwielm
 ¶ es stact mi vuercht wantulone

Tiphoret lare des truceit mit
 ¶ och tranwen danc die lare aben in

ZONDAG
 21.08.16

19.15
 Concertinleiding door
 Elise Simoens

20.00
 Concert

AMUZ

Tiburtina Ensemble

Barbora Kabátková, *artistieke leiding*

Barbora Kabátková, *sopraan & gotische harp* | Ivana Bilej Brouková, *sopraan* |
 Tereza Havlíková, *sopraan* | Renata Zafková, *sopraan* | Daniela Cermáková, *alt* |
 Anna Chadimová Havlíková, *alt* | Kamila Mazalová, *alt*

Litanie in die cinerum *gregoriaans*

Heilige Catharina

Ave, beatissima civitas / Ave, Maria / Ave, maris stella (motet) *Anoniem*

Adoretur virginum rex (uitnodigingsgebed) *gregoriaans*
Prudens et vigilans virgo (antifoon)

Salve, virgo, Katherina / Sicut solis radium / Hec dies (motet) *Anoniem*

Lectio de Sancta Katherina (lezing) *gregoriaans*
O Cristi pietas (responsorium)
Ave, gemma claritatis (hymne)

Ave, virgo / Ave, gloriosa / Domino (motet) *Anoniem*

Heilige Barbara

Virgo deum exorabat (antifoon) *gregoriaans*
Lectio de Sancta Barbara (lezing)
Piscinam lavacri (responsorium)

Ave, virgo regia / Ave, plena gratie / Fiat (motet) *Anoniem*

Dulci voce resonet / Canticum beate virginis Marie (antifoon) *gregoriaans*

Dominator Domine / Ecce ministerium / Domino (motet) *Anoniem*

Heilige Margareta

Ego trado corpus meum (antifoon) *gregoriaans*
Fortis agonista (responsorium)

O Maria, virgo / O Maria, maris stelle / In veritate (motet) *Anoniem*

Sancta Margareta (responsorium) *gregoriaans*
Sanctum nomen domini (antifoon)

Mors / Mors / Mors / Mors (motet) *Anoniem*

Flos inter spinas – Legendes van de Heilige Catharina, Barbara en Margareta

"Barbara mit dem Turm, Margareta mit dem Wurm, Katharina mit dem Radl – das sind die drei heiligen Madl."

Welke heilige aanroep u als u ziek bent? Besef dat veertien noodhelpers tot uw dienst staan! Wie in de middeleeuwen door koorts, of nog erger, door de pest was getroffen (en bijgevolg een snelle dood te wachten stond), vond bijvoorbeeld toevlucht bij de heilige Barbara en Catharina. Zwangere vrouwen vonden dan weer bijstand bij de heilige Margareta. Hun levens lezen als schrikbarende thrillers. Om elk contact met de buitenwereld (en christenen) te vermijden, werd Barbara omstreeks het jaar 267 in een toren in Nicomedia opgesloten. Ondanks de afzondering bekeerde ze zich tot het christendom, waarop ze werd gegegeld, haar voeten verbrand en haar borsten afgehakt. Toen haar eigen vader haar onthoofde, werd hij door een bliksem dodelijk getroffen. De mooie en intelligente Catharina leefde omstreeks 300 in Alexandrië en werd op een rad met ijzeren punten gemarteld nadat zij een huwelijk met de heidense keizer Maxentius weigerde. Nadat zij de foltering overleefde, werd ze onthoofd. Uit de halswonde stroomde melk die de

Flos inter spinas – Legends of Saint Catherine, Saint Barbara and Saint Margaret

"Barbara mit dem Turm, Margareta mit dem Wurm, Katharina mit dem Radl – das sind die drei heiligen Madl"

Which saint do you pray to when you are sick? There are no less than fourteen Holy Helpers ready to intercede on your behalf! When people were afflicted with a fever in the Middle Ages – or even worse, struck by the plague (and facing sudden death) – they might seek recourse to Saint Barbara or Catherine. Pregnant women, on the other hand, turned to Saint Margaret. The stories of their lives read like terrifying thrillers. To prevent her from having any contact with the world (and Christians) outside, Barbara was locked inside a tower in Nicomedia in the year 267 or thereabouts. Despite her incarceration, she converted to Christianity, upon which she was tortured, her feet were burned and her breasts were cut off. When her own father beheaded her, he was struck dead by lightning. The beautiful, intelligent Catherine lived in Alexandria in about the year 300, and was tortured on a wheel with iron spikes when she refused to marry the heathen Emperor Maxentius. After surviving the torture, she was beheaded. Milk streamed from

stad van de pest bevrijdde. Volgens de legende werd haar lichaam door engelen naar de Sinaïberg gebracht, waar het nog steeds wordt vereerd in het klooster dat aan haar is gewijd. Ook Margareta, die in de 3de eeuw leefde, onderging een onaangenaam lot. Omwille van haar geloof werd ze opgesloten en gefolterd, tot satan, als draak vermomd, haar verslond. Gelukkig wist ze uit de buik van het monster te ontsnappen. Deze legendes over jonge vrouwen, vervolgd omwille van hun christelijke geloof, werden in de 13de eeuw opgetekend door bisschop Jacobus de Voragine onder de collectieve titel *Legenda Aurea* en dienden op hun beurt als basis voor muzikale transcripties die tijdens de officies werden gezongen. De cultus van deze vrouwen, die als 'bloesems in een doornstruik' (flos inter spinas) voor velen een lichtpunt waren in een ellendig bestaan, was ook bekend in het benedictijnenklooster van collega-noodhelper Sint-Joris in Praag, opgericht in de jaren 980 door Mlada, zus van Prins Boleslav II. Manuscripten uit de 13de en 14de eeuw, die nog steeds in het klooster worden bewaard, bevatten een rijk eenstemmig repertoire dat aan deze heiligen is gewijd. De melodische lijnen zijn zangerig en rijk met melismen versierd. Typisch voor die tijd zijn de 'tropen': toevoegingen aan zowel de tekst als muziek, zo werd bv. het *Salve regina* (een Maria-antifoon)

the wound in her neck, which freed the city from the plague. According to legend, her body was taken by angels to Mount Sinai, where it is still revered in the monastery dedicated to her. Margaret, who lived in the 3rd century, underwent a similarly unpleasant fate. She was imprisoned and tortured for her beliefs, until Satan in the form of a dragon devoured her. Luckily, she was able to escape from the belly of the beast. These legends of young women persecuted for their Christian beliefs were written down in the 13th century by Bishop Jacobus de Voragine under the collective title *Legenda Aurea*. They served in turn as the basis for musical transcriptions that were sung during the offices.

The cult of these women, who, like 'blossoms in a thorn tree' (flos inter spinas) were a beacon of light in the miserable lives of many, was also observed at the Benedictine monastery of another Holy Helper, St. George, in Prague, founded in the 980s by Mlada, the sister of Prince Boleslav II. Manuscripts from the 13th and 14th century that are still kept in the monastery contain a rich, monophonic repertoire dedicated to these saints. The melodic lines are lyrical and richly ornamented with melismas. A typical feature of music at that time were 'tropes': additions to both the text and music. For example, the *Salve Regina*

herschreven tot *Dulci voce resonet* voor de heilige Barbara. Er zijn ook een aantal korte antifonen met psalmen voor de ochtendliturgie (*Virgo Deum exorabat* en *Ego trado corpus meum*) en uitgebreidere antifonen voor de vespers (*Prudens et vigilans* en *Sanctum nomen Domini*). Een aantal driestemmige motetten zijn aan de Heilige Maagd gewijd, waarbij twee bovenstemmen twee verschillende teksten zingen en de onderstem een gregoriaans thema brengt. Dergelijke Maria-motetten waren wijd verspreid, en komen niet alleen voor in de manuscripten van La Clayette en Bamberg (de bronnen voor Barbora Kabátková voor dit concert), maar werden ook teruggevonden in andere Europese bronnen, zoals het motet *O Maria, virgo davitica* dat in tien manuscripten voorkomt, waarvan de meeste in Frankrijk, maar ook in één Engels en één Spaans manuscript, wat opnieuw wijst op de enorme Maria-cultus die Europa kende.

(a Marian antiphon) was rewritten to create *Dulci voce resonet* for Saint Barbara. There are also several short antiphons with psalms for the morning liturgy (*Virgo Deum exorabat* and *Ego trado corpus meum*) as well as more extensive antiphons for vespers (*Prudens et vigilans* and *Sanctum nomen Domini*). A number of three-part motets are dedicated to the Holy Virgin Mary, with two upper voices that sing different words and a Gregorian theme in the lower voice. Marian motets of this kind were widely known, and as well as featuring in the La Clayette and Bamberg manuscripts (the sources Barbora Kabátková has used for this concert), they have been found in other European sources. For example, the motet *O Maria, virgo davitica* is included in ten manuscripts, most of which are in France, but there is also one English and one Spanish version, once again indicating the enormous cult of the Virgin all over Europe.

Litanie in die cinerum

Kyrie, eleyson.
Christe, eleyson.
Kyrie, eleyson.
Christe, audi nos.
Salvator mundi, adiuva nos.
Sancta Maria, ora pro nobis,
Sancte Mychael, ora pro nobis.
Sancte Gabriel, ora pro nobis.
Sancte Raphahel, ora pro nobis.
Sancte Iohannes Baptista, ora pro nobis.
Sancte Petre, ora pro nobis.
Sancte Paule, ora pro nobis.
Sancte Georgi, ora pro nobis.
Sancte Vite, ora pro nobis.
Sancte Adalberte, ora pro nobis.
Sancte Wencezlae, ora pro nobis.
Sancte Benedicte, ora pro nobis.
Sancta Anna, ora pro nobis.
Sancta Maria Magdalena, ora pro nobis.
Sancta Scolastica, ora pro nobis.
Sancta Ludmila, ora pro nobis.
Sancta Agnes, ora pro nobis.
Sancta Margareta, ora pro nobis.
Sancta Cecilia, ora pro nobis.
Sancta Katherina, ora pro nobis.
Sancta Barbara, ora pro nobis.
Omnes sancti, orate pro nobis.

Propicius esto, parce nobis Domine,
ab insidiis dyaboli libera nos, Domine,
per passionem et crucem tuam
libera nos, Domine,
per gloriosam resurrectionem tuam
libera nos, Domine,
in die iudicii libera nos, Domine.

Heer, heb medelijden.
Christus, heb mededogen.
Heer, heb erbarmen.
Christus, aanhoor ons.
Redder van de wereld, snel ons ter hulp.
Heilige Maria, bid voor ons.
Heilige Michaël, bid voor ons.
Heilige Gabriël, bid voor ons.
Heilige Raphaël, bid voor ons.
Heilige Johannes Baptista, bid voor ons.
Heilige Petrus, bid voor ons.
Heilige Georges, bid voor ons.
Heilige Vitus, bid voor ons.
Heilige Adelbert, bid voor ons.
Heilige Wenceslas, bid voor ons.
Heilige Benedictus, bid voor ons.
Heilige Anna, bid voor ons.
Heilige Maria Magdalena, bid voor ons.
Heilige Scholastica, bid voor ons.
Heilige Ludmila, bid voor ons.
Heilige Agnes, bid voor ons.
Heilige Margaretha, bid voor ons.
Heilige Cecilia, bid voor ons.
Heilige Catharina, bid voor ons.
Heilige Barbara, bid voor ons.
Alle heiligen, bid voor ons.

Wees genadig, ontzie ons, Heer,
red ons van de listen van de duivel, Heer,
verlos ons krachtens uw lijden en uw
kruis, Heer,
maak ons vrij door uw roemrijke
opstanding, Heer,
bevrijd ons op de dag van het oordeel, Heer.

Peccatores te rogamus, audi nos,
ut ecclesiam tuam regere
et defendere digneris,
te rogamus, Fili Dei,
te rogamus.

Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
parce nobis, Domine.
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.
Christe, audi nos.
Kyrie, eleyson.
Christe, eleyson.
Kyrie, eleyson.

**Ave, beatissima civitas /
Ave, Maria / Ave, maris stella**

Ave, beatissima civitas,
divinitas, externo felix gaudio,
habitaculum iusticie,
karissimum lilium, mater nobilis,
obsecra Plasmatorem,
quatinus redemptos
sanguine tueatur, ut viventes
Cristo ymitemus et zyma.

Ave, Maria, gracia plena,
Dominus tecum,
benedicta tu in mulieribus
et benedictus fructus
ventris tui. Amen.
Natum dulcissimum pro nobis
peccatoribus exora, beata Maria.

Wij zondaars, smeken u, aanhoor ons
opdat u het de moeite waard zou achten
uw kerk te leiden en te verdedigen,
wij bidden u, Zoon van God,
wij vragen het u ootmoedig.

Lam Gods
dat de zonden van de wereld torst,
ontzie ons, Heer.
Lam Gods
dat de zonden van de wereld draagt,
heb medelijden met ons.
Christus, aanhoor ons.
Heer, heb mededogen.
Christus, erbarm u.
Heer, heb medelijden.

Gegroet, zeer gezegende staat, godheid,
welzalig door een vreugde die van buiten-
af komt, residentie van rechtvaardigheid,
allerdierbaarste lëlie, edele moeder.
Smeek de Schepper, aangezien Hij al wie
vrijgekocht zijn, in bescherming neemt,
opdat zij tijdens hun leven een hymne voor
Christus zouden aanvatten.

Gegroet Maria, vol van welwillendheid, de
Heer staat je bij,
jij bent gezegend onder de vrouwen en de
vrucht
van je lichaam is geheiligd. Amen.
Gelukzalige Maria, vermurw
je allerliefste Zoon voor ons, zondaars.

Ave, maris stella,
Dei mater alma,
atque semper virgo,
felix coeli porta.

Adoretur virginum rex

Adoretur virginum rex
in seculorum seculis,
virgini Katherine
contulit celestia.
Venite adoremus.

Venite, exsultemus Domino,
jubilemus Deo salutari nostro:
praeoccupemus faciem ejus in
confessione,
et in psalmis
jubilemus ei.
Venite, adoremus.

Prudens et vigilans virgo

Prudens et vigilans virgo,
qualis es cum sponso illo,
qui te elegit de mundo,
quam pulchra, quam mirabilis,
quanta luce spectabilis
es inter Syon iuenculas
et Iherusalem filias,
thalamo guades regio
coniuncta Dei filio.

**Salve, virgo, Katherina /
Sicut solis radium / Hec dies**

Salve, virgo Katherina,
regis filia,
urbe Alexandrina regia.

Gegroet, ster van de zee,
milde moeder van God,
en immer maagd,
genadige toegang tot de hemel.

Dat de koning van de maagden in de
eeuwen der eeuwen mag worden vereerd,
Hij heeft de goddelijke aangelegenheden
aangewend voor de maagd Catharina.
Kom, laten we Hem aanbidden.

Kom, laat ons uitgelaten zijn van vreugde
voor de Heer, laten we jubelen voor de Heer
omwille van onze redding:
laten wij Hem vanuit onze belijdenis
van tevoren voor ons winnen en laten wij
Hem in psalmen zingen.
Kom, laten we Hem vereren.

Schrandere en waakzame maagd,
hoe jij omgaat met die bruidegom,
Hij die je heeft uitgekozen in de wereld,
hoe mooi ben je, hoe bewonderenswaardig,
hoe je in dat grote licht in het oog springt
tussen de jonge meisjes van Sion
en de dochters van Jeruzalem, jij verheugt
je op de koninklijke echtverbintenis
jij bent verenigd met de Zoon van God.

Gegroet, maagd Catharina,
koningsdochter,
in de koninklijke stad Alexandrië.

O, vite via,
o, doctorum regula
peritorum,
o, flos florum,
sedula
prece Deum postula,
ut ignoscat crimina
servulorum tuorum,
nam plena malicia
est haec dies.

Sicus solis radium
quoddam corpus pervium
videt quisque penetrare,
nec in hoc est vicium,
ita filium
mater, Christum,
tam mira re peperisti,
sacra parens,
candens liliū
patre carens.
Omnium fidelium
audi voces precantium,
pro nobis deprecare.

Lectio de Sancta Katherina

Katherina dicitur catha,
quod universum, et
ruina quasi universalis ruina.
Omne enim edificium dyaboli
in ea universaliter corruiet.
Nam in ea ruit edificium
superbie per humilitatem,
quam habuit,
carnalis concupiscentie per
virginitatem,

O weg voor het leven,
o maatstaf voor de geleerden,
voor ervaren mensen,
o bloem der bloemen,
zonder arglist,
verzoek God in gebed,
dat Hij de vergrijpen
van je dienaars zou vergeven
want deze dag
is immers vol van doortraptheid.

Zoals eenieder een zonnestraal
soms een toegankelijke stof
ziet binnendringen
– en dit is geen misdrijf –
zo heb jij, moeder,
op wonderbaarlijke wijze
en zonder vader
je Zoon Christus gebaard,
heilige moeder,
blanke lelie.
Luister naar de stemmen
van alle gelovigen die tot je bidden,
smeeke voor ons genade af.

Catherina bestaat uit catha,
wat 'geheel' wil zeggen, en
ruina zoiets als 'algemene ondergang'.
Per slot van rekening is het hele bouwsel
van de duivel door haar in elkaar gestort.
In haar is het bouwwerk van de hoogmoed
met de grond gelijkgemaakt
vanwege de nederigheid
die haar eigen was,
door de kuisheid van de lichamelijke

quam servavit,
cupiditatis mundane,
quia omnia mundana despexit.

Vel Katherina quasi catenula.
Ipsa enim sibi per bona opera
quandam catenam fecit,
per quam usque ad celum ascendit.
Que quidem catena sive scala
quatuor gradus
habet, qui sunt innocentia operis,
munditia
cordis, despectio vanitatis et locutio
veritatis.
Quos propheta per ordinem ponit
dicens:
"Quis ascendet in montem Domini?"
Et respondet:
"Innocens manibus
et mundo corde,
qui non accepit
in vano animam suam,
nec iuravit in dolo
proximo suo."

Qualiter autem isti quatuor gradus
in beata Katherina fuerunt,
patet ex legenda sua.

O, Cristi pietas

O, Cristi pietas,
o, virtus atque potestas,
virgines ex membris
sacri fluit unda liquoris,
unde fides egriss
infundat dona.

begeerte die ze in acht nam,
en van het wereldlijke verlangen,
omdat ze al wat werelds was, verachtte.

Ofwel is Catharina als een kleine ketting.
Want door haar goede werken heeft zij
zichzelf als het ware een keten gemaakt,
waardoor ze tot bij de hemel reikte.
Deze ketting, of liever deze ladder,
heeft vier treden:
onbaatzuchtigheid in het werk, zuiverheid
van hart,
verachting van ijdelheid en het spreken over
de waarheid.
Deze benoemt de profeet in volgorde met
de woorden:
"Wie zal de berg van de Heer beklimmen?"
Waarop hij antwoordt:
"Hij die onschuldig is in zijn handelen en
zuiver van hart,
die zijn ziel niet heeft ingelaten
met onbeduidende zaken,
die niet heeft gezworen
ten nadele van zijn naaste."

Hoe zich deze vier graden bij de heilige
Catherina voordeden,
is duidelijk vanuit haar legende.

O, zachtmoedigheid van Christus,
o, voortreffelijkheid en kracht.
Uit de ledematen van de maagd
loopt een straal heilige vloeistof.
Moge het geloof hierin geschenken
uitstorten over hen die lijden.

Virginis ob meritum
manet hoc memorabile signum.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui sancto.

O, Cristi, virginum gloria,
sponsus, palma et victoria,
te virgo beata cernit
hodie Katherina
in Patris dextera
obtinens sponsa tua,
guadia eius presta nobis
per merita salutis.

Ave, gemma claritatis

Ave, gemma claritatis
ad instar carbunculo,
ave, rosa paradisi
more fragrans balsami,
Katherina, virgo felix,
gloriosa meritis.

Ave, virgo Deo grata
in celesti culmine,
ab angelis exaltata
in Synai vertice,
cuius membra sacro rorant
olei liquamine.

Ave, virgo speciosa,
clarior syderibus,
cuius vultum ac decorem
concupivit Dominus,
funde preces Creatori,
pro tuis supplicibus.

Omwille van de verdiensten van de maagd
blijft dit memorabel teken gestand.
Glorie aan de Vader en de Zoon,
en de Heilige Geest.

O, Christus, roem van de maagden,
bruidegom, erepalm en overwinning,
vandaag ziet de gezegende maagd
Catharina U duidelijk
aan de rechterhand van de Vader
zij handhaaft zich als Uw bruid,
hou ons vanuit haar vreugde in stand door
middel van de weldaden van de redding.

Gegroet, juweel van glans
evenbeeld van een edelsteen,
gegroet, roos uit het paradijs
geurend naar balsem,
Catharina, gelukzalige maagd,
roemrijk door verdienstelijke daden.

Gegroet, maagd, dierbaar aan God,
hemelhoog,
door de engelen opgehemelend
door de berg Sinai,
wier ledematen druipen
van vloeibare, heilige olie.

Gegroet, schitterende maagd,
helderder dan de sterren
wier voorkomen en bevalligheid
de Heer hevig heeft begeerd.
Versterk uw voorspraak bij de Schepper
door uw smeekbeden.

Gloria et honor Deo
usquequo altissimo,
una Patri Filioque
inlyto Paraclito,
cui laus est et potestas
per eterna secula.
Amen.

Ave, virgo / Ave, gloriosa / Domino

Ave, virgo regia,
mater clemencie,
virgo plena gracia,
regina glorie,
genetrix egregia
prolis eximie,
que sedes in gloria
celestis patrie.
Regis celi regia
mater et filia,
castrum pudicicie
stellaque previa.
In trono iusticie
resides, obvia
agmina milicie
celestis omnia
occurrunt leticie
tibique previa
cantica symphonie
tam multifaria.
Tu tante potentie,
tante victorie,
forme tam egregie.
Mater ecclesie.
Lux mundicie
genetrixque pia,
obediunt tibi celestia

Roem en eer voor God
steeds de allerhoogste,
tezamen met de Vader en de Zoon
en de beroemde Trooster,
aan wie lof zij en gezag
in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Welkom maagd en koninklijke waardigheid,
moeder van de zachtmoedigheid,
maagd vol gratie,
roemrijke koningin,
buitengewone moeder
van een voortreffelijk kind,
die gezeten is in de glorie
van de hemelse raadsvergadering.
Van de koninklijke koning der hemelen,
tegelijk moeder en dochter,
eerbaar in kuisheid,
allereerste ster,
op de troon van de gerechtigheid,
de aangewezenen om
alle hemelse troepen
te bedaren.
Gelukkige dingen zijn
jou voorheen te beurt gevallen,
een harmonisch lied
op zovele plaatsen.
Jij bent zo invloedrijk
zo zegeerijk
zo voortreffelijk van aanzien,
moeder van de kerk.
Licht van reinheid
plichtsgetrouwe moeder,
de hemelse lichten in de hemel

celi luminaria,
stupefiunt de tua specie
sol et luna
cunctaque polorum sydera.
Virgo regens supera,
te laudant angeli
super ethera.
Ave, cleri tutum presidium
pauperisque verum subsidium.
Tu es pura lima malicie,
tu genetrix gracie,
peccatorum mite refugium,
egrotantium solabile solacium,
nobis assis post obitum,
post istius seculi vite vilis transitum
per gratiam, non per meritum,
ducas nos ad Patrem et Filium.

Ave, gloriosa
mater Salvatoris.
Ave, speciosa
virgo, flos pudoris.
Ave, lux iocosa,
thalamus splendoris.
Ave, preciosa,
salus peccatoris.
Ave, vite via,
casta, munda, pura,
dulcis, mitis, pia,
felix creatura.
Parens modo miro
nova paritura,
virum sine viro
contra carnis iura.
Virgo virginum,
expers criminum,

gehoorzamen je;
zij staan versteld van je verschijning
de zon en de maan
en alle sterren van het hemelgewelf.
Maagd, jij regeert hemelhoog,
de engelen loven je
boven in de hemel.
Gegroet het hele presidium van de clerici,
de ware toevlucht voor de armen.
Jij bent vlekkeloos, wars van slechtheid,
jij moeder van de gratie,
voor de zondaars bij leven:
een toevluchtsoord, en troost,
sta ons bij na de dood, na de overgang van
deze armzalige levenstijd
bij gratie, niet omwille van verdienste,
en leid ons naar de vader en de zoon.

Gegroet roemrijke
moeder van de Verlosser.
Gegroet kostbare maagd
toppunt van eerbaarheid.
Gegroet vrolijk licht,
behuizing van schittering.
Gegroet waardevolle
redding voor de zonde.
Gegroet weg van het leven
jij vrome, zuivere, pure,
zoete, zachte, liefdevolle,
gelukzalige schepping.
Moeder op wonderbaarlijke wijze,
een nieuwe geboorte
van een mens zonder een man
tegen het recht van het lichaam in.
Maagd der maagden,
zonder aandeel in vergripen,

decus luminum,
celi domina,
salus gencium,
spes fidelium,
lumen cordium,
nos illumina.
Nosque Filio tuo
tam pio, tam propicio
reconcilia.
Et ad gaudia
nos perhennia
duc prece pia,
virgo Maria.

Virgo deum exorabat

Virgo Deus exorabat,
tota mente quem amabat,
oracioni vacabat,
die noctuque nec cessabat.

Beatus vir, qui timet Dominum,
in mandatis eius volet nimis.
Potens in terra erit semen ejus,
generatio rectorum
benedicetur.
Gloria et divitiae in domo ejus
et justitia ejus manet
in saeculum saeculi.
Exortum est in tenebris
lumen rectis,
misericos et miserator
et justus.
Gloria Patri et Filio,
et Spiritui sancto
sicut erat in principio et nunc et semper
et in saecula saeculorum. Amen.

sieraad van het licht,
heerseres in de hemel,
redding voor de mensen,
hoop voor de getrouwen,
licht voor de harten,
verleen ons glans.
Verzoen ons
met je zo plichtsetrouwe
en bijzonder genadige zoon.
En leid ons door je trouwe gebed
naar de vreugde
die blijvend is,
Maagd Maria.

De maagd bad tot de Heer
die ze met heel haar wezen liefhad,
ze maakte tijd voor een gebed
en pauzeerde dag noch nacht.

Gelukkig de man die de Heer vreest,
die zich gewillig schikt naar Zijn boodschap.
Zijn geslacht zal invloedrijk zijn op aarde,
de generatie van deugdzamen zal worden
geprezen.
Roem en rijkdom maken deel uit van zijn
huis, en zijn rechtschapenheid trotseert
de tijd.
Voor de deugdzamen is een licht
opgegaan in de duisternis,
de mens die medelijdend, barmhartig
en recht door zee is.
Roem voor de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest
zoals het was in het begin en nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Lectio de Sancta Barbara

Lectio Epistolae beati Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres, qui gloriatur, in Domino gloriatur.

Non enim, qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.

Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae, sed et subportate me: emulor enim vos Dei emulatione.

Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.

Piscinam lavacri

Piscinam lavacri struxit sibi Barbara sacri, quo baptizabat sese et purificabat.

In Patris et Geniti cum nomine Spiritus almi.

Ave, virgo regia / Ave, plena gratie / Fiat

Ave, virgo regia, Dei plena gracia.

Tu, mater regis, tu obscura legis glosas omnia. Deviantes regis, per hec invia, propria clemencia, stella maris,

Lezing uit de Brief van de heilige Apostel Paulus aan de Korinthiërs.

Broeders, wie triomfeert, laat hij dat doen in de Heer.

Immers, niet hij die zichzelf aanbeveelt, is voortreffelijk, maar hij wie God voordraagt. Ach, mochten jullie een beetje onbezonnenheid van mij verdragen, neem dus maar genoeg met mij: ik benijd jullie immers de navolging van God. Want ik heb u plechtig toegezegd aan één unieke man om u als een erbare, ingetogen maagd aan Christus aan te reiken.

Barbara heeft voor zichzelf een bassin van een gewijd bad bereid waarin ze zichzelf reinigde en liet dopen.

In de naam van de Vader en de Zoon en de Geest die mild is.

Gegroet, koningin maagd, vervuld van liefde voor de Heer. Jij, moeder van de koning, jij monstert al wat onduidelijk is in de wet met de zachtmoedigheid die je eigen is. Geef richting aan hen die hier afdwalen op onbegaanbare wegen, ster van de zee,

tu previa.

Angelorum gaudium, hominum refugium, sis nobis propicia, virgo Maria!

Ave, plena gratie, prolis tam egregie mater omnium dignissima, virgo mundissima.

Virgo, concepisti regem glorie, Patrem peperisti viri nescia, cum leticia, et lacte pavisti pascentem omnia. Eya! Pro nobis ora filium, virgo Maria.

Dulci voce resonet / Canticum beate virginis Marie

Dulci voci resonet die hac ecclesia, dulce melos intonet cum dulci concordia ad hec preclare Barbare natalicia, que spernens adorare manuum opera, surda, muta ydola, innumera tormenti genera sustinuit intrepida pro Domini clemencia!

jij die voorgaat.

Vreugde van de engelen, toevlucht voor de mensen, wees ons genadig, Maagd Maria!

Gegroet, vol van genegenheid, van allen de meest passende moeder van zo'n buitengewoon kind de meest reine maagd, als maagd ben je moeder geworden van de koning van de glorie zonder een man te kennen heb je de Vader ter wereld gebracht, met vreugde heb je met melk gevoed Hem, die voedsel is voor allen. Wel dan! Bid tot je Zoon voor ons, maagd Maria.

Moge de kerk op deze dag met zachte stem weerklank geven en dat een lieflijk lied met aangename harmonie mag weergalmen om deze geboortedag van Barbara af te kondigen, zij die verwezenlijkingen van mensenhanden en dove en zwijgende afgoden weigert te verheerlijken en omwille van de zachtzinnigheid van de Heer onverschrokken onnoemelijke soorten van martelingen heeft doorstaan!

Sic virgo sanctissima
pro fide mortua
celi gaudens
intra palacia.
Hinc nobis sint gaudia,
hinc nobis felicia
sint angelorum consortia.

Magnificat anima mea Dominum
et exsultavit spiritus meus in Deo
salutari meo,
quia respexit humilitatem
ancillae suae.
Ecce enim, ex hoc beatam
me dicent omnes generationes,
quia fecit mihi magna,
qui potens est
et sanctum nomen ejus.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto,
sicut erat in principio et nunc
et semper et in saecula saeculorum.
Amen.

Ego trado corpus meum

Ego trado corpus meum,
ut cum iustus virginibus
requiescam.

Dixit Dominus Domino meo:
sede a dextris meis,
donec ponam inimicos tuos
scabellum pedum tuorum.
Virgam virtutis tuae
emittet Dominus ex Sion
dominare in medio

Zo schrijdt de allerheiligste maagd
die is gestorven voor het geloof,
blijmoedig het paleis
van de hemel binnen.
Dat vreugdevolle zaken ons deel mogen zijn,
alsook de voorspoedige gemeenschap
van de engelen.

Mijn ziel verheerlijkt de Heer,
en mijn geest juicht om God,
mijn Redder:
want Hij heeft de bescheidenheid
van zijn dienstbode opgemerkt.
Alle generaties zullen mij daarom voortaan
gelukkig prijzen,
want Hij die machtig is,
heeft mij groot gemaakt
en heilig is Zijn naam.
Roem aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest,
zoals het was in het begin en nu
en altijd en in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Ik draag mijn lichaam over
opdat ik met de rechtschapen maagden tot
rust zou komen.

De Heer sprak tot mijn Heer:
wees gezeten aan mijn rechterzijde,
tot het moment dat ik je vijanden als voet-
bank voor je voeten zal laten postvatten.
De Heer zal je machtige scepter
uit Sion laten uitrukken
om de overhand te halen

inimicorum tuorum.
Tecum principium
in die virtutis tuae
in splendoribus sanctorum.
Ex utero ante
luciferum genui te.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto,
sicut erat in principio et nunc
et semper et in saecula saeculorum.
Amen.

Fortis agonista

Fortis agonista,
secum meditatur ut ista,
astitit, exorat,
demon sua crimina prodat,
cogitur afflictus,
discedit denique victus.

Fratrem truncatur dolet ac sese
superatum.

O, Maria, virgo /

O, Maria, maris stelle / In veritate

O, Maria, virgo Davitica,
virginum flos,
vite spes unica,
via venie,
lux gratie,
mater clemencie.
Sola iubes in arce celica,
obediunt tibi milicie.
Sola sedes in trono glorie,
gracia plena
fulgens deica.

te midden van je vijanden.
Het oppergezag komt je toe
op de dag van je verdienste,
in de heerlijkheid van de heiligen.
Ik concipieerde je vanuit de baarmoeder
vóór het opgaan van de morgenster.
Roem zij de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest,
zoals het was in het begin en nu
en altijd en in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Een sterke tegenstander
die zichzelf heeft getraind om
er te stáán, en een gebed uitspreekt
opdat de demon zijn listen zou prijsgeven,
wordt beschouwd als verloren
en druipt daarna verslagen af.

Hij is gebelgd omdat zijn broeder te kort
is gedaan en hijzelf is gevloerd.

O Maria, maagd van David,
bloem der maagden,
enige hoop in het leven,
weg naar vergeving,
licht van gratie,
moeder van barmhartigheid.
Jij alleen heerst in de burch van de hemel,
de heerscharen gehoorzamen u.
Jij alleen zetelt op de troon van glorie,
vol van gratie,
in goddelijke schittering.

Stelle stupent de tua facie.
Sol, luna de tua potencia,
que luminaria
in meridie
tua facie vincis omnia.
Prece pia
mitiga Filium,
miro modo cuius es filia.
Ne iudicemur in
contrarium,
sed det eterne
vite premia.

O, Maria, maris stella,
plena gracie,
mater simul et puella,
vas mundicie,
templum nostri Redemptoris,
sol iusticie,
porta celi,
spes reorum,
tronus glorie,
sublevatrix miserorum,
vena venie.
Audi servos te rogantes,
mater gracie,
ut peccata sint ablata
per te hodie,
que te puro laudant corde
in veritate.

Sancta Margareta

Sancta Margareta,
virgo Ihesu Cristi,
pro nostra omnium salute intercede.
Persistens gemma virginum

Sterren verbleken bij je aanschijn.
De zon en de maan,
de hemellichten in het zuiden,
je steekt ze alle naar de kroon
met je kracht, met je voorkomen.
Jij merkwuurde vrouw,
vermurw je Zoon van wie jij
op wonderlijke wijze ook dochter bent.
En dat wij niet ongunstig zouden worden
beoordeeld,
maar dat Hij ons het loon
van het eeuwige leven zou schenken.

O Maria, ster der zee,
vol van gratie,
tegelijk moeder en meisje,
borg voor reinheid,
tempel van onze Redder,
grond van de rechtvaardigheid,
poort van de hemel,
hoop voor de beschuldigten,
zetel van glorie,
troosteres van de verdrukten,
bron van vergiffenis.
Aanhoor de dienaren die je aanroepen,
moeder van de kwijtschelding,
opdat vandaag nog onze zonden
door jou zouden worden kwijtgescholden
omdat zij je met een zuiver hart
waarlijk loven.

Heilige Margareta,
maagd van Jezus Christus
kom tussenbeide voor ons aller welzijn.
Juwel onder de maagden,

in conspectu Domini.

Sanctum nomen domini

Sanctum nomen Domini
magnificent omnes populi,
qui Margarete sancte
petitionibus ultimis instanti
promisit se daturum vite premia
eius digne recolentibus
sollempnia.
Cuius nos consortes
in dilectione fortes
faciat ad suam laudem
per infinita secula. Amen.

Mors / Mors / Mors / Mors

Mors a primi patris vicio,
cum transgressio
iussu Dei facta fuit,
emicuit.
O, mors, a ligno
que triumphaveras,
cum secuctio
a demoris ore mortifero
primo procreato!
O, mors, que moriente superas
gencium omnium Domino
cruce locato,
desolaris revelato
a patibulo celestis
Domini filio.
O, quanta surrectio!
Quia populo contristano,
in penis inferi cruciatio,
arcato, prostrato, ligato,
mortis externato

volhard in het aanschijn van de Heer.

Dat alle volkeren
de heilige naam van de Heer verheerlijken,
Hij die aan de heilige Margareta
– niet aflatend in haar ultieme gebeden –
heeft beloofd de haar waardige ultieme
levensbeloning te schenken
aan wie haar jaarlijks zou gedenken.
Moge Hij ons,
ter ere van haar,
tot moedige broeders in de liefde maken
tot in de oneindige eeuwen. Amen.

De dood kwam, vanwege de schuld van de
eerste vader toen de uitzetting
op bevel van God een feit was,
plots tevoorschijn.
O dood, die vanuit de boom
had getriomfeerd,
door de verleiding
van de eerstgeschapene,
door de dodelijke mond van de demon!
O dood die het wint
van de stervende op het kruis,
de Heer van alle volkeren, maar die het
onderspit delft bij de openbaring van de
Zoon van de hemelse Heer
aan het dwarshout.
O, wat een opstanding!
Te midden van het volk in droefenis,
gekweld door de folteringen van de
onderwereld, te gronde gericht, vastge-
ketend, angstig omwille van de uitermate

visu pessimo!
Ob hoc proprio
Dei Filio
psallat tam pio
nostra concio.

Mors, que stimulo
nos urges vinculo,
dum te vito,
mors, ades subito
invito.
Mors, quam paveo,
caveo,
quam fugio,
non effugio.
Serpis clanculo
insopito vigili oculo.
Dum insignito
dives titulo
florete seculo
vite, finito
hoc curriculo,
inanito, demolito,
hoc corpusculo dissoluto
teste fragilis luto
parvulo claudis angulo
brevi tumulo.
Mors, gladio exuto
instas iugulo.
Vivam, ut in tuto
me signaculo
crucis munio,
Christi scuto,
o, mors!

Mors morsu nata venenato,

sombere kijk op de dood!
Dat onze gemeenschap
om die speciale reden
psalmen zou zingen
voor de zo liefdevolle Zoon van God.

Dood, die ons bestoekt
met foltering en onbeschaamde afgunst,
jij drijft ons allen voort aan één enkele
keten, en terwijl ik je mijd,
duik jij plots ongenood op.
Dood, die ik vrees
en waarvoor ik op mijn hoede ben,
die ik ontvlucht
en niet kwijtraak.
Je sluipt heimelijk naderbij,
met een slapeloos en waakzaam oog.
Wijl de rijke
in het aardse leven pronkt
met in het oog springende luister,
sluit jij zijn ontbonden lichaampje
aan het einde
van zijn zinledig
en afgebroken leven
op in een klein uithoekje,
een smalle grafheuvel met modder
als getuige van het broze leven.
Dood, met het blote zwaard
ben je op onze nek uit.
Dat ik mag leven
in zoverre ik me veilig verschans
achter het teken van het kruis,
het schild van Christus,
o dood!

Dood, ontstaan uit een giftige beet,

mors, tu palato
heseras viciato,
mors
peccato primo derivato
ex vicio venis avito,
fonte fellito fit currupcio
ex absincio translato.
Sed veneno
cum radio sereno
exsiccato fit reformacio,
vero sole nato,
verbo humanato,
passo sub Pilato,
dolo lude vendito,
crucis morti tradito,
mortis morsu perditto,
vite statu reddito.

Mors.

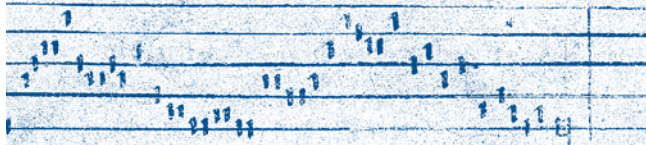
dood, jij was blijven hangen
aan het beschadigde verhemelte,
dood,
jij bent het overblijfsel van de eerste zonde,
van de schuld van de voorouder,
wiens verdorvenheid voortkomt uit die
bittere bron van zerpe alsem.
Maar als het venijn is opgedroogd
door een heldere straal,
wordt de gedaanteverwisseling ingezet,
het ware licht is geboren,
het woord is mens geworden,
Hij heeft geleden onder Pilatus,
is prijsgegeven door de list van Judas,
overgeleverd aan de dood op het kruis,
te gronde gericht door de greep van de dood,
Hem is de status van het leven teruggegeven.

Dood.

Vertaling: Brigitte Hermans

Ie wensch v heil wes ich begin
Ies miin heil van vuerden din
Ichope v werke thene
Din herte heft gnos & o

Din herte min so waer ic bin
 Mich v minne vrouwe ghyen
 n wer duy voren geen ghyen
 nre ver sonder v sonde leuen

Din herte ghy v vuerde wes ich b
Ies v met wach sin vuerden
Ich omke up anders nre no min
Ich omke sin in mi ghescreuen

Din herte ende min so waer ic bin
Ich v minne vrouwe ghyen

ZONDAG
 21.08.16

22.15
 Concert

Sint-Andrieskerk

Gothic Voices

Catherine King, *mezzosopraan* | Steven Harrold, *tenor* | Julian Podger, *tenor* |
 Stephen Charlesworth, *bas*

Novus miles sequitur, à 3 (conductus) Lestentytz lordyngs both grete and smale In Rama sonat gemitus, à 1 (conductus) Laetetur caeli curia, à 3 (cantilena)	<i>Anoniem</i>
Salve regina	<i>gregoriaans</i>
Dulcia dona redemptoris, à 5 (cantilena) Brid one breere (monophonic song) O sponsa Dei electa Generosa Jesse plantula Inter usitata / Inter tot et tales Stella maris, illustrans omnia	<i>Anoniem</i>
Ar ne kuth	<i>Godefroy de Saint Victor (1130-1194)</i>
Salve regina Missus Gabriel	<i>Anoniem</i>
Gaudeamus omnes in Domino	<i>gregoriaans</i>
Gloria	<i>Queldryk (fl. ca. 1400)</i>
The Canterbury Tales fragment uit The Pardoner's Tale	<i>Geoffrey Chaucer (ca. 1343-1400)</i>
Pange melos Omnis terra / Habenti dabitur Sanctus, à 3	<i>Anoniem</i>
Posuisti, Domine	<i>gregoriaans</i>
Agnus Dei, à 4 O redemptor sume carmen Thomas gemma Cantuariae / Thomas caesus in Doveria	<i>Anoniem</i>

Een pelgrimstocht naar Canterbury A Pilgrimage to Canterbury

Pelgrimstochten naar heilige oorden waren in het middeleeuwse Engeland populaire ondernemingen. In een tijd van absolute religieuze macht en een onvoorwaardelijk geloof in de kerkelijke doctrine, was een pelgrimstocht een fysieke uiting van de persoonlijke toewijding aan een heilige, van een boetedoening voor de begane zonden en ook een manier om via de reis aan de dagelijkse besognes te ontsnappen. Het schrijn van de heilige Thomas Becket (geboren in 1118), aartsbisschop van Canterbury, was een van de meest befaamde bedevaartsoorden, nadat hij in zijn eigen kathedraal op 29 december 1170 werd vermoord, na een lang dispuut tussen de Kerk en Hendrik II. Gothic Voices simuleert een 14de-eeuwse pelgrimstocht naar Canterbury, met muziek die onderweg had kunnen weerklinken, en een mis in Canterbury Cathedral. Als opening wordt over de tocht gereflecteerd en verwezen naar de moord op Thomas in het gedicht *Lestentytz lordyngs both grete and smale*. Zelfs de gezangen ter ere van Maria kunnen naar Becket verwijzen, zoals *In Rama sonat gemitus*, waarbij zijn ballingschap uit Engeland (1164) wordt geassocieerd met de vlucht van Jozef, Maria en Jezus naar Egypte. *Ar ne kuth*, een smeekbede voor genade vanuit een gevangenis, symboliseert Beckets geestelijke gevangenzetting als

Pilgrimages to sacred sites were popular undertakings in mediaeval England. In a time of absolute religious power and unconditional belief in church doctrine, a pilgrimage was a physical expression of personal devotion to a saint, penance for one's sins and even a way of taking a trip to escape one's day-to-day worries. The shrine of St. Thomas Becket, the Archbishop of Canterbury (born in 1118) was one of the most famous places of pilgrimage following his assassination in his own cathedral on 29 December 1170 after a long dispute between the Church and Henry II. Gothic Voices will simulate a 14th-century pilgrimage to Canterbury with music that might have been played on the way and a mass in Canterbury Cathedral. The concert opens with a reflection on the journey and a reference to Thomas' murder in the poem *Lestentytz lordyngs both grete and smale*. There are even certain songs in honour of the Virgin Mary that refer to Becket. For example, *In Rama sonat gemitus* links his exile from England (1164) to the flight of Joseph, Mary and Jesus to Egypt. *Ar ne kuth*, a plea for mercy from a prisoner, symbolises Becket's spiritual imprisonment as a result of the stalemate with King Henry II.

een gevolg van de patstelling met koning Hendrik II.

Door het programma heen waart de 14de-eeuwse context dankzij de Marialiederen – de Mariadevotie was wijdverspreid – en het geweeklaag om de corruptie van de tijd. Fragmenten uit *The Pardoner's Tale* van Chaucers *Canterbury Tales* moraliseren over verschillende vormen van bedrog en corruptie. Na twee misdelen die een gezang ter ere van Sint-Thomas omkaderen, *Gaudeamus omnes in Domino*, eindigt de pelgrimstocht met een ceremoniële hymne over een kleine olijfboom als symbool van het geloof, *O redemptor sume carmen*, en ten slotte een euforische terugkeer naar Thomas Becket met het vrolijke *Thomas gemma Cantuariae / Thomas caesus in Doveria*.

De muziek wijst op de twee courante laatmiddeleeuwse Engelse stijlen, met enerzijds de cantilenastijl, een typisch Engelse vorm van zeemzoete polyfonie waarbij de stemmen vooral parallel bewegen; anderzijds een meer hoekige motetstijl, meestal driestemmig, waarbij twee stemmen een verschillende tekst zingen en de derde stem (de tenor), een gregoriaans fragment weergeeft. Verder worden er nog een aantal monofone gezangen gebracht en een werk in de conductus-stijl, waarbij alle stemmen in eenzelfde ritme dezelfde tekst zingen, een stijl

The programme is haunted by its 14th-century context, thanks to the songs to the Virgin Mary – devotion to the Virgin was widespread – and the laments about the corruption of the age. Fragments from *The Pardoner's Tale* from Chaucer's *Canterbury Tales* moralise on various forms of deceit and corruption. After two parts of the mass on either side of a song in honour of St. Thomas, *Gaudeamus omnes in Domino*, the pilgrims' journey ends with a ceremonial hymn about a little olive tree that symbolises the faith, *O redemptor sume carmen*, and finally a euphoric return to Thomas Becket with the joyful *Thomas gemma Cantuariae / Thomas caesus in Doveria*.

The music refers to two popular English styles in the late Middle Ages, on the one hand the cantilena style, a typically English form of particularly sweet-sounding polyphony with the voices mainly moving in parallel, and on the other a more angular motet style, usually in three parts, with two voices singing different texts and the third voice, the tenor, containing a fragment of Gregorian chant. The ensemble will also perform several monophonic songs and a work in conductus style, with all the voices singing the same text in the same rhythm. This was a style developed

die werd ontwikkeld in Engeland en Frankrijk tijdens de 12de eeuw – muziek die Thomas Becket ongetwijfeld zelf hoorde.

in England and France during the 12th century, so it is music that Thomas Becket himself must surely have heard.

Novus miles sequitur

Novus miles sequitur
viam novi regis,
bonus pastor patitur
pro salute gregis.
Thomas agni sanguine
lavat stole gemine
purpuram rubentem.
Res est satis evidens
quod illustrat
occidens
totum orientem.

Opus erat medico
mundo morienti
et gregi dominico
pastore prudenti.
Sanguis Thome medici
mundi paralitici
vulnera sanavit.
Clamat grex dominicus
quod Anglorum
medicus
mundum renovavit.

Thomas, nati parvuli
miles triumphalis,
sis cleri, sis populi,
pastor spiritalis.
Audi Legecestriam!
Clerum et militum
eius ita rege
ut regnet in patria,
peracta militia,
cum eterno rege.

Een nieuwe soldaat sluit aan
op de weg van de nieuwe koning,
een goede herder houdt het uit
voor het welzijn van zijn kudde.
Thomas wast het purperen kleed
van zijn dubbele stola dat rood is gekleurd
door het bloed van het lam.
De zaak is tamelijk evident
dat het westen
het hele oosten
glans verleent.

De stervende wereld had
een genezer nodig
en een wijze herder
voor de kudde van de heer.
Het bloed van genezer Thomas
heeft de wonden
van de verlamde wereld geheeld.
De kudde van de heer roept luid
dat de genezer
van de Engelen
de wereld nieuw heeft gemaakt.

O Thomas, triomferende soldaat
van een klein kind (dat ons geboren is),
wees een spirituele herder
voor de clerus en voor het volk.
Geef gehoor aan Chester!
Bestuur de clerus en de krijgsmacht
op zo'n manier
dat hij na de vijandelijkheden
samen met de eeuwige koning
in het vaderland kan regeren.

Lestentytz lordyngs both grete and smale

Lestentytz lordyngs
bothe grete and smale,
I xal zu telyn a wonder tale,
how holy cherche was browt in bale.

Cum magna injuria.

The gretest clerk of al this lond,
of Cauntyrbery ze under stond,
slawyn he was be wykkyd hond.

Demonis potentia.

Knyts keymn fro Hendry kyng,
wykkyd men with oute lesyng,
ther they dedyn a wonder thing.

Feruentes insania.

They sowtyn hym al a bowtyn,
with inne the paleys and with outyn,
of Ihesu Cryst hadde they non dowte.

In sua malitia.

They openyd here mowthis wonder wyde,
to Thomeys they spokyn mekyl pryde,
here, tretour, thu xalt a-byde.

Ferens mortis tedia.

Thomas answerid with mylde chere,
if ze will me slon in this manere,
let hem pasyn alle tho arn here.

Luister, heren
van hoge en lage komaf,
ik zal jullie een vreselijk verhaal vertellen
hoe de Heilige Kerk werd gegriefd.

Zeer ten onrechte.

De belangrijkste clericus van dit land
– van Canterbury welteverstaan –
werd door een kwade hand afgeslacht.

De macht van de duivel.

Ridders kwamen van koning Henrik,
slechte mannen voorwaar,
en ze deden iets verschrikkelijk.

De razernij van de driftigen.

Ze zochten hem overal,
in het paleis en erbuiten,
en vreesden Jezus Christus allerminst.

Met zijn doortraptheid.

Ze openden hun monden zeer wijd,
en zeiden hooghartig tegen Thomas:
“Hier zal je je einde kennen, verrader!”

Die een walging voor de dood tort.

Thomas antwoordde met zachte stem:
“Als jullie me hier zo gaan doden, laat dan
al wie hier nog is eerst veilig vertrekken.”

Sine contumelia.

Be forn his aunter he knelyd adoun.
Ther they gunne to paryn his crown;
he sterdyn the braynus up and down.

Optans celi gaudia[m].

The turmentours a bowtyn sterte,
with dedly wondys thei gunne him hurte.
Thomas deyid in moder cherche.

Pergens ad celestia.

Moder, clerk, wedue and wyf,
worchepe ze Thomeys in all your lyf,
for lij poynts he les his lyf.

Contra regis consilia.

In Rama sonat gemitus

In Rama sonat gemitus
plorante Rachel Anglie.
Herodis namque genitus
dat ipsam ignominie.
En! Eius primogenitus,
et Joseph Cantuarie,
exul, ac si sit venditus,
Egiptum colit Gallie.

Laetetur caeli curia

Laetetur caeli curia
laudetur virgo regia,
regina regis omnium,
templum, thronus, triclinium.
Te, felix auctor saeculi,

Zonder beschimping.

Voor zijn altaar knielde hij.
Daar kliefd en ze zijn schedel in twee;
zijn hersenen vlogen in het rond.

Verlangend naar de hemelse vreugde.

De beulen hakten op hem in, en dienden
hem nog meer dodelijke verwondingen toe.
Thomas stierf in moeder Kerk.

Oprukkend naar de hemelen.

Moeder, clericus, weduw en vrouw,
vereer Thomas uw leven lang, want voor
52 bezwaarpunten verloor hij zijn leven.

Tegen het beleid van de koning in.

Er klinkt geweeklaag in Rama
het is gehuil van Rachel van Engeland.
Een nazaat van Herodes
beschimpt haar immers.
Kijk! Haar eerstgeborene,
Joseph van Canterbury,
is een banneling, als was hij verkocht,
hij woont in Gallië als was het Egypte.

Dat het hemelse hof zich verheugt,
dat de koninklijke maagd lof wordt toege-
zongen, koningin van de koning van allen,
heiligdom, troon, aanligbed voor de godheid.
Opdat je de redder van het volk zou zijn

ut esses salus populi
elegit puram virginem,
de qua se fecit hominem.

lure summo contraria
rex caeli fecit paria,
immensum meta finiens,
Deum et virum uniens.

O inaudita novitas
et infinita pietas
qua primus fit novissimus
et novus fit altissimus.

Lauderis ergo domina,
tu summi regis regia,
tu miseris solacium,
tu languidis remedium.

Sit honor sine termino
regnanti iam cum domino
quo, mater, nos per filium
ad caeli ducas premium.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae:
vita dulcedo, et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exules, filii Hevae.
Ad te suspiramus, gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia ergo advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte.
Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exilium ostende.

heb jij, gelukzalige Schepper van de wereld,
een reine, rechtschapen maagd uitgezocht,
uit wie Hij mens geworden is.

Zich beroepend op het hoogste recht, heeft
de hemelse koning gelijk en tegengesteld
met elkaar verzoend; een keerpunt dat
merkwaardig een einde maakt, God en
mens zijn met elkaar verenigd.
O ongehoorde nieuwhed
en eindeloze zachtmoedigheid,
waardoor het voornaamste het allernieuw-
ste wordt en het nieuwe het allerhoogste.

Dat je mag worden geprezen, heerseres,
jij, de koningin van de allerhoogste koning,
jij, troosteres van de lijdenden,
jij, heilmiddel voor hen die ziek zijn.

Dat lof zonder einde je mag toekomen
jij die al heerst samen met de Heer
en waardoor jij ons, moeder, door uw Zoon
naar de beloning in de hemel mag leiden.

Gegroet koningin, barmhartige moeder
hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van
Eva. Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geweun tot u.
Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.
En toon Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.

O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Dulcia dona redemptoris

Dulcia dona redemptoris
undique, mater salvatoris,
nobis tribue, vas pudoris.
Aquam Jordanis nobis funde;
nos ut Naaman lava munde.

Brid on breere

Brid one breere, briht brid one trewe.
Kynd is come of love, love to crave.
Blithful biryd, on me, on me thu rewe;
or greith, leef, greith thu me my
grave.

Ich am so blithe, so briht brid one breere,
whan I see that hende, hendest in halle.
He is whit of lim, of lim and leere;
he is fayr, and flur, and flur of alle.

Mihte ich hire, hir at wille have,
stedefast of love, loveli, trewe
(of mi sorw he may, he may me save),
joy and blis wer er, wer er me newe.

O sponsa Dei electa

O sponsa Dei electa,
esto nobis via recta
ad eterna gaudia,
ubi pax et gloria.
Tu nos semper, aure pia,
dulcis exaudi Maria.

O genadige, o liefdevolle
o tedere maagd Maria.

Moeder van onze redder, borg van eerbaar-
heid, verleen ons rijkelijk, ten allen kant de
zoete giften van de verlosser. Laat het water
van de Jordaan voor ons vloeien; verschoon
ons opdat Naaman rein zou worden.

Vogel in een doornstruik, felle vogel in de
struik. De mensheid komt van de liefde,
liefde om te hunkeren. Gelukzalige vogel,
heb meelij of graaf mij, lief, graaf mij mijn
graf.

Ik ben zo blij, zo blij, vogel in de doornstruik,
wanneer ik dat meisje in de zaal zie.
Ze heeft blanke armen, lieflijk waar;
ze is mooi en de bloem van iedereen.

Als ik haar eens zou mogen hebben,
trouw van liefde, lieflijk en waar,
van zorgen zou ze mij dan redden,
vreugde en geluk waren ooit nieuw voor mij.

O uitverkoren bruid van God
wil voor ons de rechte weg zijn
naar de eeuwige vreugde,
waar vrede en roemzucht heersen.
Lieflijke Maria, aanhoor ons altijd
met een liefhebbend oor.

Generosa Jesse plantula

Generosa Jesse plantula
sparsit secula novo flore,
set miro more visula
sine macula celi rore
absque fine more.

Incurruntur singula stupore
matris miracula
rumore fit viri gerula,
verbo credula pio more,
pululante neupmatis turgore.

Vani seduxit fallacia,
Mariam instruxit gracia
in amore, sine errore,
nati Dominus solacium.

Inter usitata / Inter tot et tales

cantus I
Inter usitata novum
quid cantemus;
quia nova grata
frequenter habemus,
constanter psallamus.

Sed ad opus cuius,
Domine tam pure,
Sancti Pauli huius
novelle structure
Simulque dicamus.

Salve sancta parens,
summe graciosa,
salve labe carens,
summe virtuosa,

De edele boom van Jesse
strooit nieuwe bloesem over de tijden
heen, een wonderlijke wijn,
een dauw zonder smet
en eindeloos.

Vol bewondering overwegen wij
de mysteries van de moedermaagd:
de boodschap van de engel
in geloof aanvaardend, zwelt haar boesem
door de kracht van de Geest.

De arglist van de boze stichtte onheil,
maar God heeft Maria
met genade, liefde en trouw,
de troost van Zijn Zoon geschonken.

Laten we naast de alledaagse gezangen
iets nieuws zingen;
laten we zonder ophouden zingen
vermits ons regelmatig nieuwe,
aangename dingen te beurt vallen.

Wij die tot de nieuwe constellatie van
Sint-Paulus behoren,
laat ons om dat te verwezenlijken
tegelijk zeggen: "O Heer,
u bent zo rechtschapen."

Gegroet, gezegende moeder,
één en al gratie,
gegroet die vrij is van smet,
toppunt van voortreffelijkheid,

eya sine tali!

Tu predestinata,
tu mater excepta:
quamvis Eve nata,
tu tamen concepta
in originali.

Nullaque mortalis in te culpa ruit,
nulla nec
fatalis in te culpa fuit
tota sancta nata
postque devinisti tam mire formosa.

quod rem implevisti,
tota speciosa et
immaculata Virgo
fecundata,
semper nobis grata.

cantus II

Inter tot et tales tu,
virgo benigna,
inter mundiales
es inventa digna
Dominum portare.

Hinc annunciata est
proles divina tibi,
o beata
celorum regina,
in conclavi data.

Hinc es ex te nata,
te clausa manente,
hinc purificata es

welaan, zonder gelijke!

Jij was voorbestemd,
jij uitzonderlijke moeder:
hoewel je van Eva afstamde,
heb je toch
ongerept ontvangen.

Geen dodelijke schuld
bezwaarde je
en er zat geen fatale schuld in jou,
jij die geheel
als heilige bent geboren.

Want je hebt de handeling vervuld
uitermate schitterende
en onbevleete,
vruchtbare maagd,
altijd liefdevol voor ons.

Tussen zoveel en dergelijke
wereldlijke zaken
ben jij, zachtmoedige maagd,
waardig bevonden
om de Heer te dragen.

Aldus werd jou
achter gesloten deuren
een goddelijke nakomeling aangekondigd,
o gelukzalige
koningin van de hemelen.

Om deze reden ben je geboren
uit jezelf, terwijl je gesloten bleef;
vandaar ben je tussen je volk

in tua gente
ex humilitate.

Hinc es exaltata
super omnes celos,
hinc glorificata
super omnes melos
ex congruitate.

Ibi coronaris
regina celorum,
ibi gloriaris
cetu beatorum,
sed cum alto iure.

Quam quivis illorum
nam hoc meruisti,
cum Deum deorum
virgo peperisti,
ultra ius nature.

Illum, mater bona,
pro nobis implora
ut det nobis dona iam,
in mortis hora,
viteque future.

Stella maris, illustrans omnia

Stella maris, illustrans omnia,
signis claris ostende praevia
quo tendamus.

De fundente fluente veniae,
de torrente misericordiae,
gaudeamus.

gelouterd
van onbeduidendheid.

Aldus ben je verheven
boven alle hemelen,
en word je passend
verheerlijkt
boven alle melodieën.

Daar word je gekroond
tot koningin van de hemelen,
daar word je verheerlijkt met het kruim
van de gelukzaligen,
maar met een verheven recht.

Die dit immers heeft verdiend
meer dan wie ook van hen,
omdat de maagd
boven de wet van de natuur
de God der goden heeft gebaard.

Spreek bij hem ten goede voor ons,
vriendelijke moeder,
opdat Hij ons ter wille zou zijn,
nu, in het uur van de dood
en in het toekomstige leven.

Sterre der Zee, die over alles uw licht laat
schijnen, toon ons als gids met duidelijke
tekens waar wij naartoe gaan.

Laten wij ons verheugen
over de rijkelijke vloed van genade,
de stroom van barmhartigheid.

Fer non frustra stellae vocabulum,
cor illustra, clarum fac oculum
nostri cordis.

Ut versutus quisque se retrahat
et ablutus ultra non contrahat
quicquam sordis.

Sit cor mite, munda sit actio.
detur rite consideratio
verbis oris.

Apes illa quae mel dat omnibus,
dulce stilla nostris peccatoribus
mel amoris.

Vitam redit per te flos seculi,
tibi cedit mortis et zabuli
fremens furor.

Fac urticas anelli Veneris,
ut non dicas de nobis miseris:
"ab hiis uror".

Ar ne kuth

Ar ne kuth ich sorghe non,
nu ich moot imane mi mon;
karful, wel sor ich siche.
Geltles, tholich muchel schame;
help, God, for thi sweete name,
king of hevene riche.

Jesu Crist, sooth God, sooth man,
loverd, thu rew upon me!
Of prisun that ich in am
bring me ut and make free.

Draag niet tevergeefs de titel Sterre der
Zee: laat uw licht schijnen in ons hart,
geef helderheid aan het oog van ons hart.

Zodat elke listige belager zich terugtrekt
en wie gereinigd is niet langer
enige smet aantrekt.

Moge ons hart mild zijn, ons handelen
rein; moge men rekening houden
met de woorden uit onze mond.

Als een bij die aan iedereen honing geeft,
zo schenkt de Sterre de zoete honing van
haar liefde aan ons, zondaars.

De bloem der eeuwen schenkt leven
dankzij u, voor u wijkt de razende woede
van de dood en de duivel.

Maak brandnetels van Venusringetjes,
zodat u niet zegt van ons, ongelukkigen,
"Door hen voel ik brandende pijn."

Eerst kende ik geen zorgen, maar nu
moet ik stem geven aan mijn verdriet:
vol met zorg, zucht ik in grote nood.
Onschuldig lijd ik aan grote schaamte;
help, God, vanwege Uw zoete naam,
rijke Koning van de hemel.

Jezus Christus, ware God, ware Man,
Heer, wees mij genadig!
Vanuit de gevangenis waar ik ben,
red mij en maak mij vrij.

Ich and mine feeren sume
(God wot ich ne lyghe noht)
for othre han misnume
been in thys prisun ibroht.

Almihti,
that wel lihtli
(bales hal and boote,
hevenking) of this woning
ut us bringe moote.
Foryef hem,
the wikke men,
yet it is thi wille,
for wos gelt
we been ipelt
in this prisun ille.

Hope non to this live:
heer ne mai he bilive;
heeghe theh he astighe,
deth him felleth to grunde.
Nu hath man wele and blisse,
rath he shal tharof misse.
Worldes wele, mid wisse,
ne lasteth but on stunde.

Maiden that bar the hevenking,
biseech thi sune, sweete thing,
that he habbe of us rewsing
and us bring of this woning
for his muchele milse.
He us bringe ut of this wo
and us tache werchen swo
in this lif, go wusit go,
that we mooten ey and o
habben the eeche blisse.

Ik en sommige van mijn metgezellen
(God weet dat ik niet lieg)
zijn voor de misdaden van anderen
in de gevangenis geworpen.

Almachtige,
heel eenvoudig,
(remedie en genezing van pijn,
hemelse Koning) dat U ons
uit deze ellende moge halen.
Vergeef hen,
de kwade mensen,
als het Uw wil is
dat wij
om hun schuld
in deze gevangenis zitten.

Laat niemand dit leven vertrouwen:
hier kan hij niet blijven;
hoewel hij hoog oprijst,
velt de dood hem neer.
Nu heeft de mens welvaart en geluk,
maar spoedig zal hij die verliezen.
Aardse voorspoed, dat is zeker,
duurt slechts een uur.

Maagd die de hemelse koning droeg,
bid uw Zoon, zoetelief,
dat Hij medelijden met ons heeft
en ons door Zijn grote genade
uit deze ellende haalt.
Dat Hij ons moge redden uit dit lijden
en ons leren ons zo te gedragen dat wij,
hoe de dingen ook mogen gaan,
voor altijd en altijd
het eeuwige geluk mogen hebben.

Salve regina

zie boven

Missus Gabriel

Missus Gabriel de celis,
verbi baiulus fidelis,
sacris disserit loquelis
cum beata virgine.

Consequenter iuxta pactum
adest verbum caro factum,
semper tamen est intactum
puellare gremium.

Signum audis novitatis;
crede solum et est satis.
Non est tue facultatis
solvere corrigiam.

Virga sicca, sine rore,
novo ritu, novo more,
fructum protulit cum flore.
Sic quod virgo peperit.

Jesus pius, Jesus bonus,
pie matris pium onus,
cuius est in celo tronus,
nascitur in stabulo.

Gaudeamus omnes in Domino

Gaudeamus omnes in Domino,
diem festum celebrantes
sub honore Thomae martyris,
de cuius passione gaudent angeli,
et collaudant filium Dei.

Gabriël werd vanuit de hemelen gezonden
als trouwe lastdrager van het woord,
hij bespreekt gezegende woorden
met de heilige maagd.

Vervolgens en overeenkomstig de afspraak
staat hij bij het woord dat mens is geworden,
de schoot van het meisje is nochtans
immer nog intact.

Je hoort het teken van iets nieuws;
het te geloven volstaat.
Je hebt niet de gave, aanleg
om de schoenriem los te maken.

Een droge maagd, zonder vocht, volgens
een nieuw gebruik, een nieuwe gewoonte
heeft met glans vrucht voortgebracht.
Zo heeft de maagd een kind gebaar.

Lieve Jezus, goede Jezus,
heilige Last van de vrome moeder
die gezeten is op de troon in de hemel
en in een stal werd geboren.

Laten wij ons allen verheugen in de Heer,
bij het vieren van de feestdag
ter ere van de martelaar Thomas,
over wiens lijden de engelen zich verblijden,
en laten we Gods Zoon loven.

Exultate iusti in Domino,
rectos decet collaudatio.

Gloria patri et filio
et spiritui sancto,
sicut erat in principio,
et nunc, et semper,
et in sæcula sæculorum. Amen.

Gloria

Gloria in excelsis Deo.
Et in terra pax
hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te, benedicimus te,
adoramus te, glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam,
Domine Deus, rex celestis,
Deus, pater omnipotens, Domine fili
unigenite, Jesu Christe.
Spiritus et alme orphanorum paraclite.
Domine Deus, Agnus Dei,
filius patris. Primo genitus Mariae
virginis matris.
Qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.
Qui tollis peccata mundi,
suscipe deprecationem nostram,
ad Mariae gloriam.
Qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis,
quoniam tu solus sanctus,
Mariam sanctificans.
Tu solus Dominus,
Mariam gubernans.
Tu solus altissimus,

Rechtvaardige mensen, jubel in de Heer,
lofprijzing betaamt deugdzaame mensen.

Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest,
zoals het was in het begin,
en nu, en altijd
en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.
Wij loven U, wij prijzen
en aanbidden U, wij verheerlijken U
en zeggen U dank
voor Uw grote heerlijkheid,
Heer God, Hemelse Koning,
God, almachtige Vader, Heer,
eniggeboren Zoon, Jezus Christus.
Milde Geest en trooster van de wezen.
Heer God, Lam Gods,
Zoon van de Vader, eerstgeboren zoon
van de maagd en moeder Maria.
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
aanvaard ons gebed,
ter ere van Maria.
Gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons,
want Gij alleen zijt de Heilige,
om Maria te zegenen.
Gij alleen de Heer,
om Maria te leiden.
Gij alleen de allerhoogste,

Mariam coronans.
lesu Christe.
Cum sancto spiritu,
in gloria Dei patris.
Amen.

Fragment uit The Pardoner's Tale

In flaudres whilom was a compaignye
of yonge folk that haunteden folye,
as riot, hasard, stywes, and tavernes,
where as with harpes, lutes,
and gyternes,
they daunce and playen at dees
bothe day and nyght,
and eten also and drynken
over hir myght,
thurgh which they doon
the devel sacrificise
withinne that develes temple,
in cursed wise,
by superfluytee abhomynable.
Hir othes been so grete
and so dampnable
that it is grisly for to heere hem swere.
Oure blissed lordes body they totere,
hem thoughte that jewes rente
hym noght ynough;
and ech of hem at others synne lough.

The hooly writ take I to my wisse
that luxurie is in wyn and dronkenesse.
lo, how that dronken looth, unkyndely,
lay by his doghtres two, unwityngly;
So dronke he was,
he nyste what he wroughte.
Herodes, whoso wel the stories soghte,

om Maria te kronen,
Jezus Christus.
Met de Heilige Geest
in de heerlijkheid van God de Vader.
Amen.

In Vlaand'ren was er eens een vrienden-
schaar van jonge mensen, altijd met
elkaar op zoek naar wellust, gokhuizen
en bordelen, waar harp en luit, citer
en vedel spelen
en daarbij dansten ze dan
dag en nacht,
aten en dronken
ver boven hun macht,
waardoor ze aan de duivel
offers brachten,
in duivelstempels
vol vervloekte krachten;
hoe zwelgden ze in grote overdaad,
hoe vloekten ze, verdoemd
in al hun kwaad; het was gruwzaam
en het was niet gespeeld.
Zelfs Christus werd door hen
gevierendeeld, Zijn Joodse kruisdoed
was hun niet genoeg ...
en ze lachten om hun zonden in de kroeg.

De Schrift kan hierbij mijn getuige zijn
dat geilheid schuilt in dronkenschap
en wijn. Zie hoe de dronken Lot, zij het
onwetend, zijn dochteren besliep, zichzelf
vergetend. Zo dronken dat hij niet wist
wat hij deed.
Herodes, naar het bijbelboek nog weet,

whan he of wyn was repleet
at his feeste,
right at his owene table
he yaf his heeste
to sleen the baptist John,
ful giltelees.
Senec seith a good word doutelees;
he seith he kan no difference fynde
bitwix a man that is out of his mynde
and a man which that is dronkelewe,
but that woodnesse,
yfallen in a shrewe,
persevereth lenger than doth
drunkenesse.
O glotonye, ful of cursednesse!
O cause first of oure confusioun!
O original of oure dampnacioun,
til crist hadde boght us
with his blood agayn!

And now that I have spoken of glotonye,
now wol I yow deffenden hasardrye.
Hasard is verray mooder of lesynges,
and of deceite, and cursed forswerynges,
blaspheme of crist, manslaughtre,
and wast also of catel and of tyme;
and forthermo,
it is repreeve and contrarie of honour
for to ben holde a commune hasardour.
And ever the hyer he is of eestaat,
the moore is he yholden desolaat.
If that a prynce useth hasardrye
in alle governaunce and policye
he is, as by commune opinioun,
yholde the lasse in reputacioun.

zat bij 'n banket dronken
aan eigen diis
en gaf in deze staat
't bevel gewis
Doper Johannes – schuldloos –
af te slachten.
En Seneca heeft zeer wijze gedachten:
hij stelt dat er nooit een verschil is geweest
tussen een man die ernstig krank van geest
is en iemand die verslaafd is aan de drank,
maar dat krankzinnigheid
wel door de bank veel langer duurt
dan zware dronkenschap,
al krijg je geest daarvan een flinke klap.
O gulzigheid, vervloekt want onverbloemd,
de eerste reden dat de mens verdoemd
werd hier op aard en naar men dacht
voorgoed, tot Christus ons weer vrijkocht
met Zijn bloed!

En nu 'k dan klaar ben over 't slokkebrokken,
wil ik u waarschuwen tegen het gokken.
Dat is de moeder van het grove liegen,
van de godslastering en het bedriegen,
van 't vloeken, moorden en van het verdoen
van tijd en have; van het onfatsoen,
van scha en schande en verlies van eer,
elkeen ziet immers
op de gokker neer.
En heeft die het tot een hoge post gebracht,
dan brengt het gokspel hem verlies aan
macht. Wanneer een vorst, aan zulke
goklust ziek, gokt bij 't regeren, in zijn
politiek, dan gaat naar het gevoel van
iedereen zijn reputatie daaraan pijsnel
heen.

Now wol I speke of othes false and grete
a word or two, as olde bookes trete.
Gret sweryng is a thyng abhominable,
and fals sweryng is yet moore
reprevable.
The heighe God forbad sweryng at al,
witnesses on mathew; but in special
of sweryng seith the hooly jeremye,
"Thou shalt swere sooth thyne othes, and
nat lye, and swere in doom,
and eek in rightwisnesse;
but ydel sweryng is a cursednesse."
Bihoold and se that in the firste table
of heighe goddes heestes honourable,
hou that the seconde heeste of hym is
this: "Take nat my name in ydel or amys."

[...]

Now goode men, God foryeve yow
youre trespas,
and ware yow fro the synne of avarice!
Myn hooly pardoun
may yow alle warice.
I have relikes and pardoun in my male,
as faire as any man in engelond,
whiche were me yeven by the popes hond.
If any of yow wole, of devocion,
offren, and han myn absolucion,
com forth anon,
and kneleth heere adoun,
and mekely receyveth my pardoun;
or elles taketh pardoun as ye wende,
al newe and fressh at every miles ende,
so that ye offren, alwey newe and newe,
nobles or pens, whiche that be goode

Nu wil ik over meineed iets verklaren
– naar oude boeken daarvan openbaren.
Veel eden zweren is zeer verkeerd,
maar wie een meineed pleegt,
raakt echt onteerd.
De grote God verbood ons reeds te zweren,
zie bij Matteüs; nog meer kunt u leren
van Jeremias, heilige profeet:
"Zweer altijd in oprechtheid
slechts uw eed,
laat ook altijd uw eed rechtvaardig zijn,
want meineed plegen is vervloekt venijn."
Hoor, het staat in de eerste drie geboden
die God de Heer schonk aan het volk der
Joden, met name dan in zijn derde gebod:
"Gebruik nooit ijdelijk de naam van God."

Goed heren, God vergeve u
uw zonden,
vooral wanneer het gaat om gierigheid!
Mijn aflaten schelden
uw zonden kwijt.
Ik heb reliëken en ook bullen, welbekeken,
betrouwbaar als van geen in Engeland,
persoonlijk mij verstrekt uit pausenhand.
Als een van u tegen een offergave
zich aan mijn absolutie graag wil leven,
laat hem dan knielen hier
en zonder dralen
zal hij zijn aflaat dan bij mij behalen;
of koop uw aflaat straks
op onze terugreis,
wanneer ik ook per mijn
geen zondaar terugwijs,

and trewe.
It is an honour to everich that is heer
that ye mowe have a suffisant pardoneer
t'assoile yow, in contree as ye ryde,
for adventures whiche that may bityde.

Com forth, sire hoost,
and offre first anon,
and thou shalt kisse
the relikes everychon,
ye, for a grote
unbokele anon thy purs!
"Nay, nay," quod he,
"thanne have I cristes curs!
Lat be, quod he, it shal nat be,
so theech!
Thou woldest make me kisse
thyn olde breech,
and swere it were a relyk of a seint,
though it were with thy fundament
depeint!"

This pardonner answerde nat a word;
so wrooth he was, no word ne
wolde he seye.
"Now," quod oure hoost,
"I wol no lenger pleye
with thee, ne with noon oother
angry man."
But right anon the worthy knyght bigan,
whan that he saugh
that al the peple lough,
"Namooore of this,
for it is right ynough!"

met zilveren of liever gouden munten.
Ter ere toch van allen hier aanwezig
is hier een heilig aflaatkramer bezig,
die u op deze rit kan absolveren
van alles wat u heden kan bezeren.

Vooruit, heer waard,
breng hier het eerste offer.
en kus alle reliëken
uit mijn koffer,
ga rap een daalder
in je zakken zoeken!
"Nee, nee," sprak hij:
"Christus mag mij vervloeken!
Maar ik verdom het,
wat je ook gebiedt.
Ik kus hier heus
jouw oude broekskruis niet,
al zweer je dat 't reliëk is van een seint,
terwijl 'k er slechts jouw aarsvlekken
in vind."

De aflaatkramer was dit al te dol,
hij was zo boos dat hij niet meer
wou spreken.
"Goed," sprak de waard,
"ik wil nu goed bekeken,
met u niet voort,
nog met enig boos man."
Maar daarop sprak de waarde ridder dan,
toen hij bemerkte
dat iedereen lachte:
"Genoeg hiervan,
zet het uit uw gedachten."

Pange melos

Pange melos lacrimosum,
lacrimans elegia;
tempus venit planctuosum,
tempus fraudans gaudia.
Ad eclipsim nox meroris
obliquat spectacula.
Regnet dolor, nam doloris
causa stat in specula.

Rheni sidus in occasus
Latium precipitat;
stella cadit, stelle casus
terras umbra limitat.
Latet vere Latialis
plaga, timens oculum,
nox est culpe socialis,
crimen querit angulum.

O quam probans argumentum
que sit mundi falsitas!
Quid sit mundus, per eventum
syllogizat veritas;
ioculator in iacturis,
constans inconstantia;
mors, tremendi princeps iuris,
regnat sine gratia.

Omnis terra / Habenti dabitur tripulum

Omnis terra colere conetur
Deum verum regentem omnia,
cuius dono taliter repletur
quod fert fructum proditque semina.
Germinat herbas floresque pandit
nemus quod late frondes expandit,

Dicht een klagend lied,
een droevige elegie;
de tijd van rouwen is gekomen
de tijd dat de vreugde afneemt.
Bij de eclips van droefgeestigheid
vervormt de nacht het schouwspel.
Dat smart de boventoon voert, want de
oorzaak van de droefheid zit 'm in de top.

De ster van de Rijn stort
Latium hals over kop in de ondergang;
de ster zinkt weg en de gevallen ster
houdt de wereld in duisternis.
De streek van Latium ligt
verborgen, zij vreest te worden gezien,
de nacht is de gezel van zedeloosheid,
misdaad zoekt de uithoek op.

O wat een duidelijk bewijs
dat de wereld een leugen is!
Dat de waarheid via de wederwaardigheid
bewijst hoe de wereld in mekaar zit.
Ze schept behagen in beproevingen,
is bestendig in inconsequentie;
de dood, prins van dit sidderende recht
heerst zonder genade.

Dat de hele wereld zich mag inzetten
om de ware God die alles leidt, te huldigen,
door Wiens gift zodanig wordt verzadigd
wat vrucht draagt en wat zaad voortbrengt.
Hij doet grassen uitlopen en bloemen open
gaan, zodat het woud het gebladerde wijd

nutritque terra sata semina
de quibus crescit perampla seges
que suo pascit tempore greges
que regi summo dant obsequia,
varia ferentes ovamina,
eius implorantes levamina.
Profert terra viventes arbores,
longas, latas, novas et veteres,
plumbum, ferrum, aurum et argentum,
nutrit viros et omne iumentum,
fenum et herbam confert bestiis,
feris inferum dat
alimentum.
Nobis dat escam rerum consciis
quodcumque bladum atque frumentum.
Hoc fert cunctis quod vis
nutrimentum.
Sed Deus dat rebus incrementum.
Ergo, non in muta voce, voto
debito rex omnium laudetur,
cuius regis studio terra
repletur.
Laudemus sacramentum causam
pariter Deum viciviter corde cum
devoto.
Vivamus ut feliciter,
fastu quovis remoto,
sine mora precemur regem fortiter,
tempus habetur hic sufficiens,
ne quando moriemur
nosmet graviter
ad inferos tractemur,
lucem nesciens,
sed ad lumen
levemur indeficiens.

laat aanwassen en de aarde de gezaaide
zaden voedt, waaruit zeer groot gewas
groeit dat te zijner tijd de schapen voedt,
die meegaandheid schenken aan de
hoogste koning, verschillende (...) dragen
en Hem leniging afsmeken.
De aarde brengt levende bomen voort,
lange, brede, nieuwe en oude
lood, ijzer, goud en zilver,
ze voedt de mensen en elk lastdier,
ze verschaft hooi en gras aan de dieren,
ze geeft voedsel van mindere kwaliteit
aan de wilde dieren.
Aan ons die ons bewust zijn van de dingen
geeft ze eten, alle soorten (...) en graan.
Ze verschaft alles van voedsel wat je maar
zou willen.
God zorgt echter voor de groei van de dingen.
Dat de koning van allen van wiens konink-
lijke ijver de aarde wordt vervuld daarom
met een passend gebed en niet met zachte
stem mag worden geprezen.
Laat ons deze gezegende handeling tegelijk
met God en met een toegewijd hart
uitgelaten prijzen.
Laten we leven
opdat wij op een gelukkige manier en
eender waar, vrij van trots, mateloos
moedig, de koning zouden verzoeken dat
deze tijd voldoende mag zijn, en dat wij
onzelf bij ons sterven niet met leedwezen
en in onwetendheid van de redding,
naar de onderwereld zouden sleuren,
maar dat wij naar het onuitputtelijk licht [op
weg zijn].

duplum

Habenti dabitur,
et habundabit,
nec habundabit,
nec quicquam dabitur,
set quod adquiretur
malo vallabit.

Dum mente premitur
cubitis stabit.
In aqua labitur
semper et abit;
sic idem uritur,
nec redundabit.

Ideo stupeo
nam Simonem video
quod non pontificabit,
et probus reprobis
omnibus non duobus
solum pronus stabit.

Igitur spernitur
quod in psalmo scribitur:
iustus germinabit.

Sanctus

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Posuisti, Domine

Posuisti, Domine, in capite eius
coronam de lapide pretioso,
vitam petiit a te,
tribuisti ei,
alleluia.

Aan wie heeft, zal worden gegeven
en hij zal overvloed hebben.
Wie geen overvloed kent
zal niets worden gegeven,
maar wat hij verwerft,
zal hij met moeite behouden.

Geestelijk onder druk staand,
zal hij zich met zijn armen overeind houden.
Hij glijdt in het water
en komt er steeds uit weg;
zo wordt hij gepijnigd
en zal hij geen overvloed kennen.

Daarom ben ik verbijsterd
en zie dat Simon
geen paus zal zijn,
deugdelijk, maar verworpen
door allen, niet door twee
zal hij slechts met gebogen hoofd staan.

Zo houdt men dus geen rekening met
wat in de psalm geschreven staat:
de rechtvaardige zal bloeien.

Heer, U hebt Zijn hoofd gekroond
met een kroon van edelstenen,
Hij verlangde het leven van U,
U hebt het Hem geschonken,
halleluja.

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 173-175

O redemptor sume carmen

O redemptor
sume carmen
temet concinencium.

Audi iudex mortuorum
una spes mortalium
audi voces propharentum
dona pacis premium.

Assit flamem sacrosanctum
olim per diluuium
qui ramnum tulit olive
ad archam ecclesiae.

Arbor feda alma luce
hoc sacrandum protulit
fert hoc prona presens turba
salvatori seculi.

Consecrare tu dignare
rex perhennis patrie
hoc olium signum viuum
contra iura demonium

ut novetur sexus omnis
uncione chrisomatis
et medetur sauciata
dignitatis gloria.

Stans ad aram immo suplex
infulatus pontifex
debitum persoluat omne

O Verlosser, Redder,
aanhoor het lied dat zij
die hier verzameld zijn, voor U aanheffen.

Luister, rechter van de doden,
enige hoop van de stervelingen,
aanhoor de stemmen van hen die de zaken
vooruihelfen, de prijs voor de vrede.

Dat ooit tijdens de zondvloed
de heilige wind erbij mag staan,
hij die de olijftak
tot in de ark van de kerk heeft gebracht.

Door het milde zonlicht heeft de vruchtbare
boom deze voorover hangende offergave
voortgebracht, die de aanwezige menigte
naar de redder van de wereld brengt.

Verwaardig je,
duurzame koning van het vaderland,
deze olijftak te wijden, levend teken
tegen het recht van de demonen,

opdat elke sexe
in zijn christelijke eenheid nieuw mag
worden en de gekwetste glorie van de
waardigheid mag worden geheeld.

Ja, zelfs de deemoedige pontifex die
getooid met een hoofdband bij het altaar
staat, zal met de geheiligde olie

consecrato chrismate.

Sit dies haec festa nobis
saeculorum saeculis
sit sacrata laude digna
nec senescat tempore.

Laus perhennis Deo patri
gloriamque filio
honor virtus ac potestas
amborum paraclito.

Thomas gemma Cantuariae /

Thomas caesus in Doveria

triplum

Thomas gemma Cantuarie
primula fide pro
tuenda cesus in ecclesia,
a divina repentina mira
caritate fulgens
matutina vespertina lucis
increate gratia late tibi
nova reparare sublimaris
curia regis pro fidelitate tua
a ruina lete bina per
te libertate sunt a fece
et ab amaro malo frivolo a
sentina serpentina gentes
expiate et a vicis
singularis nuncuparis
gratia ditatus super hinc
perfectos et electos
tu es sublimatus rivulo
madido pie sanans egros
preciosis generosis
gemmis tumulatus aureis

alle schuld afbetalen.

Laat dit voor ons een feestelijke dag zijn
in de eeuwen der eeuwen
dat Hij wordt geheiligd met waardige lof
en niet wegwijnt in de tijd.

Voortdurende lof voor God de Vader
en roem voor de Zoon
eer, voortreffelijkheid en heerschappij
van beiden voor de raadsman, trooster.

Thomas, ongeëvenaard juweel van
Canterbury omwille van het geloof
dat hij verdedigde, vermoord in de kerk,
schitterend, stralend
in ochtend- en avondlicht
door de plotselinge en buitengewone
goddelijke waardering, en de ruime onge-
schapen gratie die je te beurt is gevallen
omwille van je trouw word je hooggeacht
aan het hof van de koning;
door jou zijn de volkeren bevrijd van de
ondergang en tegelijk van de dood, van
verdorvenheid en de nietige, bittere appel.
Wend de kwalijke gevolgen van de slangen-
poel en van de afzonderlijke schuld af.
Jij staat erom bekend goedgunstig te zijn,
en veredelt aldus voortreffelijke mensen en
uitverkorenen. Vanwege [je bloedvergieten]
ben je hoog verheven, jij rechtschapen
man, jij die zieken heelt met je kostbare,
gulle talenten, jij die begraven bent in een

modulo tumulo cum
decore vel honore pie laureatus.
In celis inter
cives celicos digne veneratus
Thoma nunc pro
populo stimulo tempestatis
caritate fervida rogatus.

duplum

Thomas caesus in Doveria
emulo lesus a divina
repentina mira
caritate fulgens
matutina vespertina lucis
increate gratia
rivulo patulo
sublimaris curia manens
in eternitate patris a
ruina repentina.
Per te libertate
sunt sane tu
doctrina medecina serva
sanitate tremulo sub
dolo purga a sentina
serpentina gentes expiate
dirige singularis nuncuparis
gratia ditatus super
Remu atque Romulo
tremulo tu per sanctos
et electos pie sublimatus
merito peris in ecclesia
decora tumulatus
stimulo
primulo de Sancto
in honore et decore
pie laureatus

passend graf, vereerd met waardigheid
en plichtvol eerbewijs.
Thomas, jij die in de hemelen naar
behoren wordt gehuldigd tussen de
hemelse onderdanen, jij wordt met vurige
waardering aanroepen door het volk in de
kwelling van de tijdsomstandigheden.

Thomas, vermoord in Dover,
gedood door naijver,
uitblinkend door buitengewone
goddelijke waardering
in ochtend- en avondlicht,
vanwege je eeuwige gratie [en je bloed-
vergieten] word je hooggeacht,
voor altijd verwijlend in het hof
van de eeuwige Vader.
Door jou zijn de mensen bevrijd van de
plotselinge, onverwachte ondergang.
Genees, heel vanuit je geneeskundige
kennis, waak bij opzettelijke list
over de gezondheid van de geest,
zuiver de volkeren van de poel van de
slang, maak hen vrij van schuld en geef
richting aan. Vanwege je plichtsbefef
word je voortreffelijk genoemd, veredeld
als je bent boven Remus en Romulus.
Om uw sidderende, plichtbewuste
verdienste ben jij verheerlijkt onder de
heiligen en uitverkorenen.
Jij komt om, sterft in de kerk
en wordt met waardigheid begraven,
geprezen door de Heilige
vanwege de eerdere foltering.
Vereerd met waardigheid en plichtvol

gaudiis inter cives
cellicos summe veneratus
querulo celo sine fine
manens tam beatus.

eerbewijs, in vreugde vertoevend tussen
de hemelse onderdanen, ten zeerste
vereerd in de weeklagende hemel
zal je eindeloos zo gelukzalig blijven.

*Vertaling: Brigitte Hermans, Jeanine De Landtsheer,
Ernst van Altena (cf. p. 532), Susanna Fein, J.Dobson,
Susanne Vermeulen, Robin Steins, ITCL*

Het ordinarium van de mis

Kyrie

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Gloria

Gloria in excelsis Deo,
et in terra pax
hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te, benedicimus te,
adoramus te, glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam,
Domine Deus, Rex caelestis,
Deus, Pater omnipotens, Domine Fili
unigenite, Jesu Christe.
Domine Deus, Agnus Dei,
Filius Patris,
qui tollis peccata mundi
miserere nobis,
qui tollis peccata mundi
suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis,
quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
tu solus altissimus, Jesu Christe.
Cum sancto spiritu
in gloria Dei Patris.
Amen.

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.
Wij loven U, wij prijzen
en aanbidden U, wij verheerlijken U
en zeggen U dank
voor Uw grote heerlijkheid,
Heer God, Hemelse Koning,
God, almachtige Vader, Heer,
eniggeboren Zoon, Jezus Christus.
Heer God, Lam Gods,
Zoon van de Vader,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
aanvaard ons gebed.
Gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons,
want Gij alleen zijt de Heilige,
Gij alleen de Heer,
Gij alleen de allerhoogste, Jezus Christus.
Met de Heilige Geest
in de heerlijkheid van God de Vader.
Amen.

Credo

Credo in unum Deum,
Patrem omnipotentem,
factorem caeli et terrae,
visibilem omnium et invisibilem.
Et in unum Dominum, Jesum Christum,
Filium Dei unigenitum,
et ex Patre natum
ante omnia saecula,
Deum de Deo, lumen de lumine,
Deum verum de Deo vero,
genitum non factum,
consubstantialem Patri,
per quem omnia facta sunt,
qui propter nos homines
et propter nostram salutem
descendit de caelis.
Et incarnatus est de Spiritu Sancto
ex Mariae virgine,
et homo factus est.
Crucifixus etiam pro nobis
sub Pontio Pilato,
passus et sepultus est,
et resurrexit tertia die
secundum scripturas,
et ascendit in caelum,
sedet ad dexteram Patris.
Et iterum venturus est cum gloria
judicare vivos et mortuos,
cujus regni non erit finis.
Et in Spiritum Sanctum,
Dominum et vivificantem,
qui ex Patre Filioque procedit,
qui cum Patre et Filio
simul adoratur et conglorificatur,
qui locutus est per prophetas,

Ik geloof in één God,
de almachtige Vader,
Schepper van hemel en aarde,
van al wat zichtbaar en onzichtbaar is.
En in één Heer, Jezus Christus,
eniggeboren Zoon van God,
en voor alle tijden
geboren uit de Vader.
God uit God, licht uit licht,
ware God uit de ware God,
geboren, niet geschapen,
één in wezen met de Vader,
en door wie alles geschapen is,
die voor ons, mensen,
en omwille van ons heil
uit de hemel is neergedaald.
En Hij is ontvangen van de Heilige Geest
uit de maagd Maria,
en is mens geworden.
Hij werd voor ons gekruisigd
onder Pontius Pilatus,
Hij heeft geleden en is begraven.
Hij is verrezen op de derde dag
volgens de Schriften,
Hij is opgevaren ten hemel
en zit aan de rechterhand van de Vader,
Hij zal wederkomen in heerlijkheid
om te oordelen levenden en doden
en aan Zijn Rijk komt geen einde.
Ik geloof in de Heilige Geest,
die Heer is en het leven geeft,
die voortkomt uit de Vader en de Zoon,
die met de Vader en de Zoon
tezamen wordt aanbeden en verheerlijkt,
die gesproken heeft door de profeten,

et in unum Sanctam Catholicam
et Apostolicam ecclesiam.
Confiteor unum baptisma
in remissionem peccatorum,
et expecto resurrectionem mortuorum
et vitam venturi saeculi.
Amen.

Sanctus

Sanctus, sanctus, sanctus
Dominus Deus Sabaoth!
Pleni sunt caeli et terra
gloria tua.
Hosanna in excelsis.
Benedictus
qui venit in nomine Domini.
Hosanna in excelsis.

Agnus Dei

Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem!

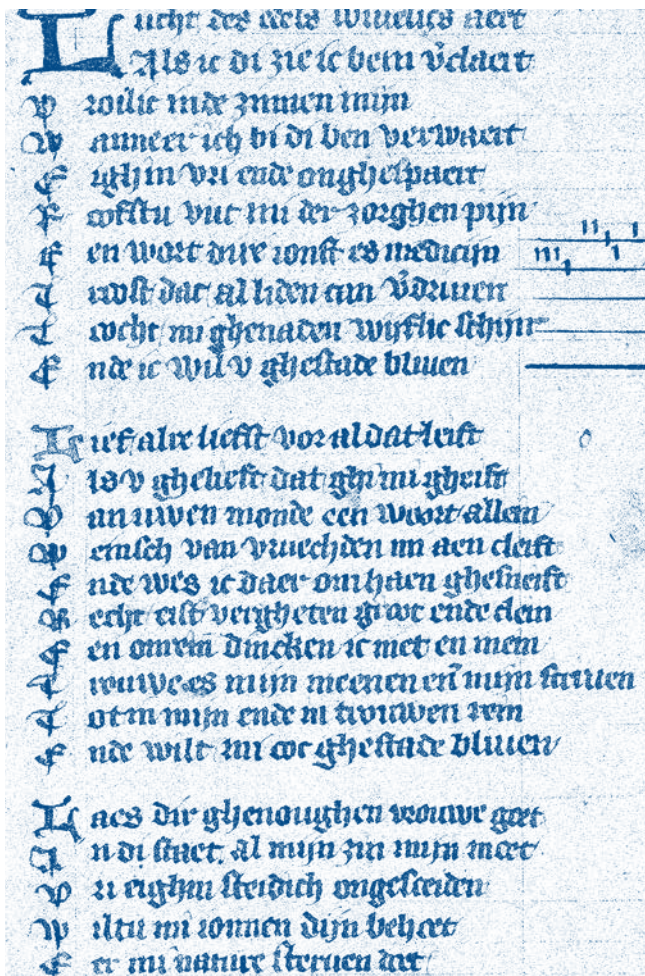
en in één heilige katholieke
en apostolische kerk.
Ik belijd één doopsel
tot vergiffenis van de zonden,
en ik verwacht de opstanding van de doden
en het leven van het komend Rijk.
Amen.

Heilig, heilig, heilig
de Heer, de God der hemelse machten,
vol zijn hemel en aarde
van Uw heerlijkheid,
Hosanna in den hoge.
Gezegend
Hij die komt in de Naam des Heren.
Hosanna in den hoge.

Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
geef ons de vrede!

Vertaling: Brigitte Hermans

MAANDAG
22.08.16

13.00
Concert

Sint-Joriskerk

Le Miroir de Musique

Baptiste Romain, *artistieke leiding*

Anna Miklashevich, *sopraan* | Sabine Lutzenberger, *mezzosopraan* | Bernd Oliver Fröhlich, *tenor* | Tore Tom Denys, *tenor* | Elizabeth Rumsey, *vedel* | Baptiste Romain, *vedel & doedelzak* | Tobie Miller, *blokfluit & draailier* | Marc Lewon, *luit & giteerne*

S'amours ne fait par sa grace adoucir (ballade) *Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)*

Fons totius superbie / O livoris feritas / Fera pessima (motet)

De desconfort, de martyre amoureux (ballade)

Se ma dame m'a guerpy (virelai)

J'ai tant mon cuer / Lasse, je suis en aventure / Ego moriar pro te (motet)

Biauté qui toutes autres (ballade)

Amara valde / Amour et biauté / Quant en moy (motet)

Vos doulz resgars (rondeau)

Encor y a maint ressort; ramembrer, imaginer (estampie)

Mors sui, se je ne vous voy (virelai)

C'est force, faire le weil (virelai)

Hareu! / Helas, ou sera pris confors / Obediens usque ad mortem (motet)

Messe de Nostre Dame
Sanctus

Machaut et les visages de la mort

Voor Guillaume de Machaut was de idee van de dood een extreem poëtisch element dat een sterke stempel drukte op zijn literaire en muzikale werk. Maar ook al was hij in de getormenteerde periode van de 14de eeuw door de fysieke dood omringd, het was meer de 'mort d'amour' – de liefdesdood – die hij in zijn werken verkende, zowel in zijn chansons als in de motetten. De complexiteit van het motet (o.a. door het simultaan zingen van verschillende teksten) sloot aan bij zijn eigen subtiele poëzie en taalgebruik. Het motet kon destijds zowel religieus als wereldlijk zijn. Jean de Grouchy gebruikte in zijn traktaat *De Musica* uit 1300 het woord 'subtilitas' om het motet te beschrijven. Hij vergeleek het motet met het rondeau en wees daarbij op het publiek waarvoor de genres waren geschreven. Was het motet volgens de Grouchy geschreven voor de geletterde en geleerde luisteraar, dan waren de rondeaus gecomponeerd voor de niet-religieuze jan-met-de-pet. Ook meerstemmige rondeaus kwamen reeds in de 13de eeuw voor en werden door De Machaut op uiterst verfijnde manier verder ontwikkeld. Het rondeau was samen met de ballade en virelai een van de drie 'formes fixes': poëtisch-muzikale vormen die hun eigen patronen volgden. De Machaut speelde een centrale rol in het ontstaan van de ballade.

Machaut and the Images of Death

For Guillaume de Machaut, the idea of death was an extremely poetic element that strongly influenced his literary and musical work. But although he was surrounded by physical death in the tormented times of the 14th century, it was primarily 'mort d'amour' - lovers' death - that he explored in his work, both in his chansons and his motets. The complexity of the motet (for example, in the simultaneous singing of different texts) reflects his own subtle poetry and use of language. Motets at that time could be both sacred and profane. In his treatise *De Musica*, dating from 1300, Jean de Grouchy used the word 'subtilitas' to describe the motet. He compared it to the rondeau, indicating the audience for whom these genres were written. De Grouchy says that whereas motets were written for literate, learned listeners, rondeaux were composed for the non-religious 'man in the street'. Rondeaux with several voices also existed in the 13th century and were developed by De Machaut into extremely refined music. Along with the ballad and virelai, the rondeau was one of the three 'formes fixes': poetic and musical forms structured around a fixed pattern. De Machaut played a leading role in the emergence of the ballad.

De liefdesdood wordt in de motetten en chansons telkens op een andere manier geïnterpreteerd. Ze kan worden gesymboliseerd door de verlossing van de kwellingen die de minnaar moet ondergaan (de ballade *De desconfort, de martyre amoureux*), of door het verdriet dat met een vertrek gepaard gaat (het virelai *Mors sui, se je ne vous voy*). Net zoals in zijn chansons ontwikkelt De Machaut in de motetten het thema van de overgave aan de liefde en de absolute devotie van een minnaar voor zijn geliefde. Sommige tenorstemmen die aan de basis liggen van deze motetten, roepen het thema op van de dood in een religieuze context: het offer van Christus aan het kruis (*Obediens usque ad mortem*), het officie voor de doden (*Amara valde*), of het funeraire lamento voor de dood van Absalon (*Ego moriar pro te*). Door het samenbrengen van meerdere teksten kunnen we motetten op meerdere manieren interpreteren. *Fera pessima* is bijvoorbeeld een klacht tegen de dood die ons in haar greep houdt, tegen de hoogmoed en de afgunst.

The interpretation of the lovers' death motif is different in motets than in chansons. It can be symbolised in deliverance from the tortures suffered by the lover (in the ballad *De desconfort, de martyre amoureux*), or the sadness associated with a departure (in the virelai *Mors sui, se je ne vous voy*). As he does in his chansons, De Machaut develops the theme of surrender to love and the absolute devotion of a lover to the beloved in his motets. Some of the tenor voices that form the foundations of these motets evoke the theme of death in a religious context: Christ's sacrifice on the cross (*Obediens usque ad mortem*), the Office for the Dead (*Amara valde*), or the funeral lament for the death of Absalom (*Ego moriar pro te*). Bringing several texts together allows us to interpret motets in various ways. *Fera pessima*, for example, is a complaint against death that holds us in its grip, a plea for an end to pride and envy.

Fons totius superbie / O livoris feritas / Fera pessima

tripulum

Fons totius superbie,
Lucifer, et nequicie
qui, mirabili specie
decoratus,
eras in summis locatus,
super thronos sublimatus,
draco ferus antiquatus
qui dicere.
Ausus es sedem ponere
Aquilone et gerere
te similem in opere
altissimo.
Tuo sed est in proximo
fastui ferocissimo
a iudice justissimo
obvium.
Tuum nam auffert
primum;
ad abyssos cito stratum
te vidisti per peccatum
de supernis.
Ymis nunc regnas infernis;
in speluncis et cavernis
penis jaces et eternis
agonibus.
Dolus et fraus in actibus
tuis et bonis omnibus
obviare missilibus
tu niteris.
Auges que nephas sceleris
Adam penis in asperis
te fuit Stigos carceris.
Sed Maria

Lucifer, bron van hoogmoed ten voeten uit,
van gemeenheid,
die zich – getooid in een
zonderlinge gedaante –
ophoudt in de hoogste regionen,
hoog verheven op een troon,
die een oude woeste draak
wordt genoemd.
Je had het lef je zetel
in het Noorden te installeren en je te
gedragen in doen en laten zoals
de Allerhoogste.
Maar nog kortgeleden is
je meest overmoedige hooghartigheid
door de rechtvaardige rechter bij uitstek
aan banden gelegd.
Hij heeft je immers met geweld
je plaats in de hoogste kringen ontnomen;
door je zondigheid heb je jezelf
vanuit de hemelen fluks zien afdalen
naar de afgrond.
In de diepste onderwereld zwaai je nu de
plak; in spelonken en holen ben je verzonken
in wraak en eeuwigdurende
agonie.
Opzettelijk bedrog en list doorspekken je
handelen en je spant je in
met je projectielen
alle goede mensen tegen te werken.
Je versterkt de schande van de misdaad
die Adam vanwege zijn straf in de grimmige
kerkers van de Styx gevangen hield.
Maar ik smeeke de Maagd Maria

virgo, que, plena gratia,
sua per puerperia
illum hac hac miseria
liberavit,
precor et anguis tedia
augeat et supplicia.
Et nos ducat ad gaudia
quos creavit.

duplum

O livoris feritas,
que superna rogatas
et jaces inferius!
Cur inter nos habitas?
Tua cum garrulitas
nos affatur dulcius,
retro pungit seivius,
ut veneno scorpius:
Scariotis falsitas
latitat interius.
Det mercedes Filius
Dei tibi debitas!

tenor

Fera pessima.

De desconfort, de martyre amoureux

De desconfort, de martyre amoureux,
de gries souspirs, d'une crueuse ardure,
de pleins, de plours, d'un mal
tres dolereus
pleins et peus de triste nourriture
vuis et geuns d'amoureuse pasture
vit en morant, dame, li cuers de mi
en desirant vostre douce merci.

die één en al gratie is,
en die hem [Adam] vanuit haar kraambed
uit de ellende heeft bevrijd,
dat ze de afkeer
én de zware straffen van de slang
doet toenemen.
Dat zij ons mag leiden naar de vreugde
waarvan zij de oorsprong is.

O woestheid van de nijd,
die zowel het allerhoogste nastreeft
als verslagen neerligt in de diepte!
Waarom verwijt je mij ons?
Zoetgevooisde praatjes enerzijds,
grimmige, wrede steken
anderzijds,
als het gif van een slang:
de leugen van Iskariot
houdt zich er binnenin in schuil.
Dat Gods Zoon je je verdiende loon mag
geven!

Inslecht beest.

Vervuld van droefheid, van liefdeslijden
van zuchten van verdriet, van brandend
verlangen, van weeklagen, van tranen, van
een zeer pijnlijke smart en verzadigd met
droef voedsel, leef ik, hongerend naar de
grazige weide der liefde en leeft mijn hart
stervend, vrouwe, verlangend naar uw
zoete mededogen.

Mais ce qui plus
le fait estre angoisseus
et qui plus croist la douleur qui me dure,
c'est qu'a chascuns est humbles et
piteus
vos gentis cuers, hélas! Et il ne cure
ne pite n'a de ma douleur obscure.
Et si scet bien que j'ay lonc temps langui
en desirant vostre douce merci.

Et puis qu'il est de mon mal si joieus
qu'il prent deduit en ma desconfiture,
onques amans ne fu si eureus
com je seray, se cilz maus que j'endure
m'ocist pour vous,
ne ja mort ne m'iert dure
se par vo gre puis definir eins
en desirant vostre douce merci.

Se ma dame m'a guerpy

Se ma dame m'a guerpy
et a un autre que mi
s'Amour ha donnee.
puis qu'il li plaist, forment m'agree.

Je ne pensasse nullement.
vraiment
que muer peust einssi
son cuer et que departement
si briefment
feist de moy et de li.
Mais elle l'en a parti.
et pour li mettre en oubli
li veoir me vee.
Puis qu'il li plaist, forment m'agree.

Maar wat mijn hart
met nog meer angst vervult
en de smart die op mij drukt nog steeds doet
toenemen, is dat uw lieve hart, helaas, voor
iedereen vriendelijk is en vol medeleven,
terwijl het erbarmen noch mededogen kent
voor mijn donkere smart.
En toch weet het dat ik al lang smacht,
hopend op uw zoete mededogen.

En aangezien het zich verheugt in mijn pijn
en genoeg doet in mijn ondergang,
was nimmer een minnaar zo gelukkig als ik
zal zijn, als het lijden dat ik onderga, mij,
door uw toedoen, de dood zal brengen;
want de dood zal mij niet zwaar vallen als
ik, naar uw wens, zal sterven, verlangend
naar uw zoete mededogen.

Als mijn vrouwe mij in de steek heeft
gelaten en haar liefde heeft geschonken
aan een ander, dan ben ik daar zeer
tevreden mee, aangezien dat haar behaagt.

Ik had echt nooit
gedacht dat haar hart zó kon
veranderen en dat
de scheiding
tussen haar en mij zo
snel zou zijn.
Maar zij heeft mij haar hart ontzegd,
en om ervoor te zorgen dat ik haar vergeet,
voorkomt ze dat ik haar zie.
Omdat dat haar behaagt, ben ik zeer tevree.

Je l'ay servie longuement
loyautement
n'onques je ne li failli;
or me tient dolereusement
en tourment.
quant son cuer mort et trahi
m'a, par samblance d'ami
et en ottriant merci
ma mort m'a juree.
Puis qu'il li plaist, forment m'agree.

Ainsi, sans nul aligement
humblement
d'amours en morant langui.
Et li Desirs plus asprement
qui m'esprent
m'assaut que s'onques joy
n'essue, car souvent di
pour ma douce dame "ay mi"
a vois esplouree.
Puis qu'il li plaist, forment m'agree.

**J'ai tant mon cuer / Lasse, je suis en
aventure / Ego moriar pro te
tripulum**

J'ai tant mon cuer et mon orgueil creü
et tenu chier ce qui m'a deceü
et en vilté ce qui m'amoit eü,
que j'ay failli
aus tres dous biens dont Amours pourveü
ha par pitié maint cuer despourveü
et de la tres grant joie repeü
dont je langui.

Lasse! einsei m'a mes felons cuers trahi,
car onques jour vers mon loyal ami

Ik heb haar lange tijd gediend,
trouw,
nooit deed ik haar tekort;
nu kwelt ze mij
pijnlijk,
nu haar hart mij heeft gekwetst
en verraden met een minnaar
en zij, door haar hart te schenken,
mijn dood heeft gezworen.
Omdat dat haar behaagt, ben ik zeer tevree.

En zo, zonder enige verlichting,
kwijn ik, stervend van liefde,
deemoedig weg.
En het verlangen dat in mij brandt
is heftiger dan het genot
dat nooit mijn deel zou zijn want,
vaak zei ik met snikkende stem
"wee mij"
vanwege mijn lieve vrouwe.
Omdat dat haar behaagt, ben ik zeer tevree.

Ik heb zó lang geloofd in mijn hart en in mijn
trots en zó lang dierbaar geacht wat mij
heeft teleurgesteld en wat mij beminde
voor verwerpelijk gehouden,
dat ik de zoete gaven heb gemist waarmee
Amor, uit medeleven, menig armzalig hart
begiftigde en de grote vreugde schonk,
waarnaar ik smacht.

Ach! Zo heeft mijn wrede hart mij verraden,
want nimmer was mijn hart bereid

qui me servoit et amoit plus que li
n'os cuer meü
que de m'amour li feisse l'ottri.
Or sçay je bien qu'il aime autre que mi
qui liement en ottriant merci
l'a reçeü.
Si le m'estuet chierement comparer,
car je l'aim tant c'on ne puet plus amer.
Mais c'est trop tart: je ne puis recouvrer
la soie amour;
et s'ay paour, se je li vueil rouver,
qu'il ne me deingne oïr ne escouter
pour mon orgueil qui trop m'a fait fier
en ma folour.
Et se je li vueil celer ma dolour,
desirs espris d'amoureuse chalour
destraint mon corps, et mon cuer en
erreur
met de finer.
S'aim miex que je li die ma langour,
qu'einsi morir, sans avoir la savour
de la joie qu'est parfaite douçour
a savourer.
Et dou dire ne me doit nulz blamer
qu'amours, besoins et desirs d'achever
font trespasser mesure et scens outrer.

duplum

Lasse! Je sui en aventure
de morir de mort einsei dure
com li biaux Narcisus mori,
qui son cuer tant enorguilli,
pour ce qu'il avoit biauté pure
seur toute humeinne creature,
qu'onques entendre le depri
ne deingna d'Echo, qui pour li

mijn trouwe vriend, die mij diende
en mij liefhad, méér dan zichzelf,
mijn liefde te schenken.
Ik weet best dat hij nu een ander bemint,
die hem vreugdevol heeft ontvangen
en hem mededogen schonk.
Dus moet ik dat nu duur betalen,
want ik heb hem zo vreselijk lief.
Maar het is te laat; ik kan zijn liefde
niet terugwinnen;
en zo ik hem erom zou vragen, vrees ik
dat hij niet naar mij zou willen luisteren
vanwege mijn trots, die mij
te veel vrouwen gaf in mijn dwaasheid.
En als ik mijn verdriet
voor hem wil verbergen,
dan beklemt verlangen, aangewakkerd door
liefdesvuur, mijn lichaam en begint mijn hart
te verlangen naar de dood.
Ik vertel hem liever van mijn kwijnen
dan zo te sterven, zonder de smaak te kennen
van het genot, dat de volmaakte zoetheid is
die men kan proeven.
En niemand mag mij mijn woorden verwijten,
want liefde en verlangen naar de dood doen
de maat overschrijden en wijsheid vergeten.

Ach! Mij wacht het lot
een even wrede dood te sterven
als de schone Narcisus,
wiens hart zo trots was
— omdat dat hij schoner was dan
ieder menselijk wezen —
dat hij nooit de smeebeden wilde
horen van Echo, die door zijn toedoen

reçut mort amere et obscure.
Mais bonne Amour
d'amour seüre
fist qu'il ama et encheri
son ombre et li pria merci,
tant que en priant mori d'ardure.
Lasse! Et je criem morir einsî,
car onques de mon dous ami,
quant il m'amoit de cuer, n'os cure.
Or l'aim et il me het, aymi!
Telle est des femmes la nature.

tenor

Ego moriar pro te.

Biauté qui toutes autres pere

Biauté qui toutes autres pere
envers moy diverse et estrange,
douceur fine a mon goust amere,
corps digne de toute loange,
simple vis à cuer d'aimant,
regart pour tuer un amant,
samblant de joie et response d'esmay
m'ont a ce mis
que pour amer moray.

Detri d'ottri que moult compere,
Bel Accueil qui de moy se vange
amour marrastre et nompas mere,
Espoir qui de joie m'estrange,
povre secours, desir ardent,
triste penser, cuer souspirant,
durté, desdaing, dangier et refus qu'ay
m'ont a ce mis
que pour amer moray.

een bittere, vreugdeloze dood stierf.
Maar de goede Amor zorgde,
met standvastige liefde, dat hij zijn eigen
schaduw beminde en liefhad en hem om
mededogen smeekte, tot hij, al smekend,
stierf van brandende liefdespijn.
Ach! Ik vrees dat ik ook zó zal sterven, want
nooit bekommerde ik mij om mijn lieve
vriend, toen hij mij oprecht liefhad.
Nu bemin ik hem en haat hij mij, wee mij!
Zó is de aard van vrouwen.

Ik zal sterven om u.

Schoonheid, u bent een sieraad voor alle
andere schonen, maar u bent wreed en
afstandelijk jegens mij; een tedere vriende-
lijkheid die mij bitter smaakt, een lichaam
dat alle lof verdient, ongecompliceerd gelaat
met een hart van steen en een blik die een
minnaar doodt; uw schijn van vreugde en
uw woorden van weigering hebben ervoor
gezorgd dat ik zal sterven omdat ik liefheb.

Uitstel van beloning, dat krijg ik veel betaald
door Goed Onthaal die wraak neemt op mij;
stiefmoederlijke en géén moederlijke liefde,
Hoop die mij vreugde onthoudt,
armzalige Bijstand, brandend verlangen,
droeve gedachten, een zuchtend hart,
hardvochtigheid, verachting, verzet en
weigering die mijn deel zijn, hebben ervoor
gezorgd dat ik zal sterven omdat ik liefheb.

Si vueil bien qu'a ma dame appere
qu'elle ma joie en douleur change
et que sa bele face clere
me destruit, tant de meschief sen je
et que gieu n'ay, revel ne chant,
n'einsi com je seuil plus ne chant,
pour ce qu'Amour, mi oueil et son corps
gay m'ont à ce mis
que pour amer moray.

Vos doulz resgars

Vos doulz resgars,
douce dame, m'a mort
s'Amours ne fait,
que vos gentilz cuers m'eint.

Quant en riant a vous amer m'amort.
Vos doulz resgars,
douce dame, m'a mort;
car je congnois en sa douceur ma mort
pour la parfaite amour
que en moy meint.

Mors sui, se je ne vous voy

Mors sui, se je ne vous voy,
Dame d'onneur.
car l'ardour
qui ma douleur accroist en moy
m'occirra, si com je croy.
pour vostre amour.

Si ne scay que faire doy.
car riens de nulle part n'oy
qui ma tristour
esteingne ne mon anoy;
et bien scay qu'onques mais n'oy

Ik wil dat het mijn vrouwe duidelijk wordt
dat zij mijn vreugde in verdriet verandert
en dat haar mooie, stralende gelaat
mij doodt; ik voel zoveel ellende dat
ik spel noch vermaak noch gezang ken.
Ik zing niet meer, zoals ik placht te doen
omdat Amor, mijn ogen en haar schoon-
heid ervoor gezorgd hebben dat ik zal
sterven omdat ik liefheb.

Uw vriendelijke blik,
lieve vrouwe, doodt mij,
zo de liefde er niet voor zorgt
dat uw lieve hart mij bemint.

Wanneer u mij er lachend ertoe aanzet
u te beminnen,
doodt uw zachte blik mij, lieve vrouwe;
door haar zoetheid ken ik mijn dood,
veroorzaakt door de volmaakte liefde
die in mij is.

Ik sterf als ik u niet zie,
eerzame vrouwe,
want verlangen
doet de smart in mij zó toenemen
dat die smart mij, naar ik denk,
zal doen sterven, door mijn liefde voor u.

Ik weet niet wat ik moet doen,
want ik verneem nergens iets
waardoor mijn droefheid
en mijn tegenspoed zouden ophouden;
en ik weet maar al te goed dat ik nog iets

tel ne gringnour;
car tant sueffre et tant recoy
painne et paour
qu'ades plour.
Dont tels m'atour
seuls en requoy;
que je ne mengue ne boy
riens par savour.

Helas! Si ne say pour quoy
Pitez dort et Bonne Foy;
car de mon plour
Desirs estanche sa soy
et Souvenirs avec soy.
qui sans sejour
me monstrent vo bel arroy.
Vostre valour;
vo doucour,
vo cointe atour,
vo maintieng quoy
et font qu'a vous tout m'otroy
sans deshonnour.

Dame, pour ce me desvoy,
car quant en vous tous m'employ
et je n'ay tour
pour vous veoir, je y congnoy
ma mort. S'en sui en tel ploy
que sans retour
mors sui, car moult bien parcoy
que ma colour;
ma vigour
et ma baudour
pers; et cil troy
font qu'a vous mon cuer envoy.
Plus n'ai de jour.

dergelijks of iets beters heb gehoord,
want ik lijd en ondervind
zoveel smart en angst
dat ik onophoudelijk ween.
Daarin hul ik mij
en trek ik mij, alleen, terug;
dan smaken eten
en drinken mij niet.

Ach! En ik weet niet waarom
Medelijden en Goed Vertrouwen slapen,
want met mijn tranen
lest Verlangen zijn dorst
en brengt Herinnering mee
die mij meteen
uw schone uiterlijk laat zien,
uw deugden,
uw lieflijkheid,
uw schone sier,
uw kalme doen en laten
en dat zorgt ervoor dat ik mij geheel wijd
aan u, zonder dat ik mij te schande maak.

Vrouw, dat maakt me gek;
want als ik mij geheel wijd aan u
en ik er niet in slaag
u te zien, dan weet ik dat dat
mijn dood betekent. Mijn toestand
is zodanig, dat ik zonder genezing
sterf, want ik merk heel goed
dat ik mijn kleur,
mijn kracht
en mijn opgewektheid
verlies; en die drie dingen
maken dat ik u mijn hart zend.
Er rest mij geen tijd meer.

Hareu! Hareu! / Helas, ou sera pris confors / Obediens usque ad mortem

triplum

Hareu! Hareu! Le feu, le feu, le feu
d'Ardant Desir, qu'einc si ardant ne fu
qu'en mon cuer a espris et soustenu
Amours, et s'a la joie retenu
d'espoir qui doit attemprer telle ardure.
Las! Se le feu qui ensemment l'art dure.
mes cuers sera tous bruis et esteins.
qui de ce feu est ja nercis et teins.
pour ce qu'il est fin,
loyaus et certains;
si que j'espoir que deviez y ert, eins
que bonne Amour
de merci l'asseure
par la vertu d'esperance seure.
Car pour li seul,
qui endure mal meint.
Pitié deffaut,
ou toute biaute meint;
Durté y regne et Dangiers remeint.
Desdeins y vit et Loyautez s'i feint
et Amours n'a de li ne de moy cure.
Jolie le het, ma dame li est dure.
et, pour croistre mes dolereus eschies.
met dedens moy Amours, qui est mes
chies un desespoir qui si mal entechies
est que tous biens a de moy esrachies.
et en tous cas mon corps si desnature
qu'il me convient morir malgre Nature.

duplum

Helas, ou sera pris confors
pour moy qui ne vail nes que mors?

Ach! Wee! Het vuur, het vuur, het vuur van
Brandend Verlangen was nooit zo laaiend
als het vuur dat Amor in mijn hart heeft doen
ontbranden en heeft gevoed en het heeft het
genot behouden van Hoop die een dergelijke
hitte moet temperen. Helaas! Als dit ver-
zengende vuur aanhoudt, zal mijn hart, dat
door dit vuur al zwart geblakerd is, worden
geroosterd en verstikt, omdat het edel is,
trouw en oprecht;
zodat ik verwacht dat het hierin zal sterven,
voordat de goede Amor het zijn genade
schenkt, door de weldadige werking van
onwankelbare Hoop.
Alleen hij immers die menig lijden draagt,
leeft daar waar schoonheid woont – bij
gebrek aan medeleven – in gezelschap van
Meedogenloosheid en van Gevaar.
Laatdunkendheid woont er en
Trouw doet er niets dan veinzen en Amor
trekt zich noch van Trouw noch van mij iets
aan. Genot haat hem en mijn vrouwe is hard
voor hem, en om mijn droeve ongeluk nog
erger te maken, giet Amor, die mijn doel is,
een wanhoop in mij die zo pijnlijk scherp is,
dat hij mij mijn welzijn heeft ontnomen en
hoe dan ook ontaardt hij mijn lijf zó dat ik, in
weerwil van Natuur, zal moeten sterven.

Helaas, waar kan ik, die niets anders
waard ben dan de dood, troost vinden?

Quant riens garentir ne me puet
fors ma dame chiere qui wet
qu'en desespoir muire, sans plus,
pour ce que je l'aim plus que nulz.
Et Souvenir pour enaspir
l'ardour de mon triste desir
me moustre ades sa grant bonte
et sa fine vraie biaute
qui doublement me fait ardoir.
Einsi sans cuer et sans espoir.
ne puis pas vivre longuement.
N'en feu cuers humeins nullement
ne puet longue duree avoir.

tenor

Obediens usque ad mortem

Sanctus

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

Niets kan mij immers nog redden,
behalve mijn lieve vrouwe die vermeemt
dat ik gewoon in wanhoop sterf,
omdat ik haar meer dan ieder ander bemin.
En Herinnering toont me dan, om de
hevigheid van mijn droeve verlangen nog
te versterken, haar grote goedheid
en haar ware schoonheid
die mij nog heviger doen branden.
En zo kan ik, zonder hart en zonder hoop,
niet lang meer leven.
Een mensenhart houdt niet lang stand
in zo een brand.

Ik ben gehoorzaam tot de dood.

Vertaling: Brigitte Hermans, Marianne Lambregts

MAANDAG
22.08.16

15.00
Lezing

gratis toegang
free admission

AMUZ

David Catalunya

lezing (Engels gesproken) | lecture (English spoken)

David Catalunya, *spreker*

Een nieuwe kijk op de codex Las Huelgas

David Catalunya, artistiek leider van het ensemble Canto Coronato en vast ensemblelid van Tasto Solo, deed jarenlang onderzoek naar de codex Las Huelgas, een van de belangrijkste Europese manuscripten met polyfone muziek uit de late middeleeuwen. Hij stelt de bevindingen van zijn onderzoek in primeur voor aan het grote publiek. Het klinkende resultaat ervan hoort u op het concert van Canto Coronato op 22 augustus 2016 om 20.00 uur.

New light on the Las Huelgas Codex

David Catalunya, artistic director of the ensemble Canto Coronato and core member of Tasto Solo, has done years of research into the Las Huelgas Codex, one of the most important European manuscripts of late mediaeval polyphonic music. This is the first time that he will present his research to the general public. The sounding results you can hear during the concert of Canto Coronato on 22 August 2016 at 8.00 p.m.

MAANDAG
22.08.16

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

Sint-Pauluskerk

Canto Coronato

David Catalunya, *artistieke leiding*

Barbara Zanichelli, *zang* | Candice Carmalt, *zang* | Lisa De Rijcke, *zang* | Eloïse Mabile, *zang* | Kristien Nijs, *zang* | Stéphanie Révillion, *zang* | Albert Riéra, *zang* | Raffaele Giordani, *zang* | Ozan Karagöz, *zang* | Salah Eddin Maraqa, *psalterium* | Paul Marcos, *vedel* | Guillermo Pérez, *orgel & organetto*

Kyrie. Rex virginum

Anoniem

Gloria. Spiritus et alme

Credo

Claustum pudicicie / Virgo viget / Flos filius

Fa fa mi fa / Ut re mi ut / [Tenor]

Ave Maria – Amen

O gloriosa Dei genitrix

Mater Patris et filia

Gloriosa matris

Flavit auster

Benedicamus. Hec est mater

Salve virgo / Ave gloriosa / [Domino]

Ad honorem virginis

Ex illustri / Ex illustri – Amen 'hoquetato'

Catolicorum concio

Benedicamus Domino

Earthly Sirens: de codex Las Huelgas en nieuw ontdekte bronnen

“Vrijelijk verdelen ze de de tonen in halve tonen met een zoetklinkende keel, en halve tonen in onverdeelbare microtonen, verheugend in een onbeschrijfelijke melodie die eerder engelachtig dan menselijk klinkt. Aldus betoveren deze vrouwen – godinnen, of, inderdaad, wereldse sirenen – de behekste oren van hun toehoorders en stelen hun harten.”

De codex Las Huelgas is een van meest bekende en belangrijke overgeleverde Europese bronnen van polyfone muziek uit de late middeleeuwen. Het manuscript verzamelt motetten, conductussen, cantilena's en polyfone zettingen van het misordinarium dat in het Monasteria Real de Las Huelgas in Burgos in de 13de en 14de eeuw werd gebruikt. Gewoonlijk dateerden musicologen dit manuscript omstreeks 1300-1325. Een recente studie van David Catalunya toont echter aan dat het document wellicht rond 1340 werd gemaakt en zelfs nog tot aan het begin van de 15de eeuw werd gebruikt. Deze nieuwe datering is een grote stap vooruit in het begrip van de geschiedenis van het document en biedt een nieuw chronologisch kader voor de uitvoering van de werken. Ook was het mogelijk om onvolledige werken uit de Las Huelgas codex te reconstrueren aan de hand van concordanties uit fragmentair bewaarde

Earthly Sirens: Las Huelgas Codex and Newly Discovered Sources

“They freely divide tones into semitones with a sweet-sounding throat, and semitones into indivisible microtones, rejoicing in an indescribable melody that one would deem angelic rather than human. So it is that these women – goddesses or, indeed, earthly Sirens – enchant the bewitched ears of their listeners and steal away their hearts.”

The Las Huelgas Codex is one of the best-known and most important European sources of late mediaeval polyphonic music that remains to us today. The manuscript brings together the motets, conductus, cantilenas and polyphonic settings of mass ordinary used at the Royal Monastery of Las Huelgas in Burgos in the 13th and 14th centuries. Musicologists have tended to date the manuscript to roughly 1300-1325. However, a recent study by David Catalunya has shown that the document was probably made in about 1340 and was still in use even at the beginning of the 15th century. This new dating is a major step forward in our understanding of the manuscript's history and provides a new chronological framework for the performance of the works. Likewise, the discovery of new correspondences with fragmentary codices preserved in France and Germany has made it possible to reconstruct various pieces that were left

manuscripten in Frankrijk en Duitsland. Ten slotte gaf de ontdekking van enkele folio's die deel uitmaakten van verloren codices met middeleeuwse polyfonie uit de kathedralen van Sigüenza en Sevilla, een beter inzicht in het muziekleven van 14de-eeuws Castilië. Deze folio's bieden nieuwe elementen die ons toelaten de muziek van de Las Huelgas te contextualiseren in een breder Iberisch panorama.

In primeur brengt David Catalunya een nieuwe kijk op de codex, met een aantal werken die hij op basis van de fragmentaire concordanties reconstrueerde, zoals *Fa fa mi fa / Ut re mi ut*, *Ave Maria – Amen*, *Ex illustri / Ex illustri – Amen 'hoquetato'*, een spectaculaire vierstemmige compositie. De mannen- en vrouwenstemmen simuleren de koren van nonnen en clerici die in het koninklijke klooster leefden. De nonnen zongen dermate virtuoos en met microtonale subtiliteiten, dat de 14de-eeuwse theoreticus Arnulf de St.-Ghislain hun gezang vergeleek met het prachtige en verbazingwekkende gezang van sirenen. (Opvallend detail is dat het koorgestoelte in Las Huelgas enkele sirenen vertoont die de wapenschilden van Castilië en León dragen.) De instrumentengroep bevat onder andere twee types van gotische orgels (waarvan de documentatie in Burgos zelfs teruggaat tot 1220), twee carillons, instrumenten die fel werden gemaakt

incomplete in the Las Huelgas Codex. Finally, the discovery of a few folios belonging to lost codices of medieval polyphony from the cathedrals of Sigüenza and Seville has led to a better understanding of musical life in 14th-century Castile. These folios provide us with new elements that enable us to contextualize the music of the Las Huelgas Codex within a wider Iberian panorama of sources.

David Catalunya will present his new interpretation of the codex for the first time, including several works he has reconstructed on the basis of the fragmentary correspondences, such as *Fa fa mi fa / Ut re mi ut*, *Ave Maria – Amen*, *Ex illustri / Ex illustri – Amen 'hoquetato'*, a spectacular four-part composition. The male and female voices simulate the choirs of nuns and clerics who lived in the Royal Monastery. The nuns' singing was so virtuosic, with microtonal subtleties, that the 14th-century theorist Arnulf of St Ghislain compared it to the beautiful and captivating song of the sirens. (Curiously, the current choir stalls at Las Huelgas display siren figures holding the arms of Castile and León.) The instrumental setting includes two different types of Gothic organs (whose documentation in Burgos dates back to the 1220s), two carillons – very popular instruments in the Castilian music tradition – with seven Pythagorean bells each (these

in de Castiliaanse muziektraditie, met elk zeven Pythagoreïsche bellen (bellen met een stemming waarbij de kwarten en kwinten rein zijn), een vedel en een getokkeld psalterium, een instrument dat op middeleeuwse iconografie in de handen van nonnen te zien is.

are bells in a tuning that includes pure perfect fourths and fifths), a vielle and a plucked psaltery, an instrument that medieval iconography frequently shows in the hands of nuns.

Kyrie. Rex virginum

Rex virginum amator,
Deus, Marie decus,
eleyson. Kyrie, [e]leyson.
Christe, Dei splendor,
virtus Patrisque sophya,
eleyson.
Amborum sacrum
spiramen nexus amorque,
eleyson. Kyrie, [e]leyson.

Gloria. Spiritus et alme

Gloria in excelsis Deo, et in terra pax
hominibus bone voluntatis.

Spiritus et alme orphanorum Paraclite,
primogenitus Marie,
virginis matris.
Ad Marie gloriam,
Mariam sanctificans,
Mariam gubernans,
Mariam coronans,
Ihesu Christe
cum Sancto Spiritu in gloria Dei.

Credo

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

Clastrum pudicicie / Virgo viget / Flos filius

triplum
Clastrum pudicicie,
numinis triclinium,
spes tocius leticie
gracie teneos privilegium;
regem glorie.

Koning die de maagden liefde toedraagt,
God, kleynood van Maria,
heb mededogen. Heer, heb medelijden.
Christus, schittering van God,
voortreffelijkheid en wijsheid van de Vader,
heb erbarmen.
De geest en de liefde
en de heilige band tussen beiden,
heb mededogen. Heer, heb erbarmen.

Gloria in Gods hemelen, en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.

Geest en Trooster, die mild is voor wezen,
Eerstgeborene van Maria,
maagdelijke moeder.
Tot eer van Maria,
Maria die heiligt,
Maria die heerst,
Maria die omkranst,
Jezus Christus
met de Heilige Geest in Gods glorie.

Burcht van ingetogenheid,
aanligbed voor de godheid,
hoop van alle vreugde
die het voorrecht van de genade draagt,
de roemrijke Koning.

Virgo Filium fac nobis propicium,
ut reys det venie
remedium.

duplum

Virgo viget melius
dum peperit
set nature plenius
ius deperit
nasci Dei Filius
dum voluit.
Coluit qui
nobis condoluit,
cui cum iubilo
sine termino:
benedicamus Domino.

tenor

Flos filius.

Ave Maria – Amen

Ave Maria, gracia plena,
Dominus tecum,
benedicta tu in mulieribus
et benedictus
fructus ventris tui, Ihesum.
Sancta Maria, ora pro nobis.

O gloriosa Dei genitrix

O gloriosa Dei genitrix,
virgo semper Maria
que Dominum omnium
meruisti portare
et regem angelorum
sola virgo lactare.
Nostris quesumus,

Maagd, stem je Zoon gunstig voor ons,
opdat de Koning ons met Zijn genade
zou redden.

De maagd is sterk en krachtig
tijdens de bevalling,
maar trotseerde ten volle
de wet van de natuur
terwijl ze aan Gods Zoon
het leven wilde geven.
Ze bekommerde zich om Hem,
Hij die voor ons heeft geleden,
voor wie wij met vreugde
en zonder ophouden stellen:
laten we de Heer loven.

De glans van de Zoon.

Gegroet Maria, vol van genade,
de Heer zij met u,
gezegend zijt gij boven alle vrouwen
en gezegend is de vrucht
van uw schoot, Jezus.
Heilige Maria, bid voor ons.

O roemrijke moeder van God,
Maria, altijd maagd
die de verdienste heeft gehad om
de Heer van alle mensen te dragen
en de Koning van de engelen
als maagd helemaal alleen te voeden.
Wij verzoeken u, liefdevolle vrouw, ons in

pia, memorare
et pro nobis Christum deprecare
ut, tuis fulti patrocinii,
ad celestia regna
mereamur pervenire.

Mater Patris et filia

Mater Patris et filia,
mulierum leticia,
stella maris eximia,
audi nostra suspiria.
Regina poli curie,
mater misericordie,
in hac valle miserie
sis nobis porta venie;
per tuum, Virgo, Filium
confer nobis remedium.
Bone Fili, prece Matris
perduc nos ad regna Patris.

Flavit auster

Flavit auster flatu levi
ventris aulam Deo pleni
tuam, virgo, celitus.

Quo mundata culpas mundas,
quo fecunda [nos fecundas]
donis Sancti Spiritus.

Felix alvus, felix pectus
cuius Deus carne tectus
lac suscepit uberum.

Ave, claustrum trinitatis,
ave, mater pietatis,
medicina vulnerum.

herinnering te brengen
en voor ons te pleiten bij Christus,
opdat wij met uw bescherming
verdiend in het hemelse rijk
zouden mogen komen.

Dochter en moeder van de Vader,
vreugde der vrouwen,
uitzonderlijk mooie ster van de zee,
aanhoor onze verzuchtingen.
Koningin van het hemelse hof,
moeder van barmhartigheid,
breng ons redding in dit tranendal,
wees voor ons de toegang tot de genade;
en draag bij tot onze redding, Maagd,
door bemiddeling met uw Zoon.
Goede Zoon, leid ons naar het rijk van Uw
Vader door het gebed van Uw moeder.

De zuidenwind streeelde zacht
over het paleis van God vervuld, over jouw
schoot, maagd, als een hemelse bries.

Zo gezuiverd, zuiver jij ons,
zo bevrucht, bevrucht jij ons,
met de gaven van de Heilige Geest.

Zalige schoot, zalige borst,
waarin God geborgen lag,
waarvan Hij de melk heeft gedronken.

Gegroet, beschutting der Drievuldigheid,
gegroet, moeder der godsvrucht,
die alle wonden heelt.

Te amanti nichil durum,
te sequenti nil obscurum,
[nullum] iter devium.

Deformatum reddis forme,
quod declinat sue norme
trais rect[r]iclinium.

Tibi sapit cui tu sapis,
qui te capit illum capis
dum te fide concipit.

Spes es grata tibi grato,
favus mellis es palato
quod te sane recipit.

Ergo salus miserorum
portus vite naufragorum.
Tuis opem precibus

Patris tui Filii que
nobis semper et ubique
para suplicantibus.
Amen.

Benedicamus. Hec est mater

Hec est mater Domini sanctissima,
castitate stabili carissima,
per quam nostra concia.

Benedicamus Domino.

Salve virgo / Ave gloriosa / [Domino]

triplum
Salve, virgo regia,

Voor wie van jou houdt, is niets te zwaar,
voor wie jou volgt, is er geen duisternis,
verdwalen kan hij niet.

Wie misvormd is, maak jij weer nieuw,
wie afwijkt van het rechte pad
breng jij weer naar het gastvrije huis.

Wie jou kent, ken jij,
wie jou verovert, verover jij,
als hij je in geloof aanvaardt.

Jij bent lieve hoop voor wie jou liefheeft,
jij bent als honing op de tong
van wie jou oprecht ontvangt.

Zo ben jij de redding in ellende,
veilige haven voor de schipbreukelingen.
Bekom altijd en overal door je voorspraak

bij de Vader en je Zoon
hulp voor ons die
de goden ootmoedig smeken.
Amen.

Dit is de allerheiligste moeder van de Heer,
uitermate geliefd omwille van haar onwankel-
bare kuisheid, de reden voor ons samenzijn.

Laten wij de Heer zegenen.

Welkom maagd en koninklijke waardigheid,

mater clemencie,
virgo plena gracia,
regina glorie,
genitrix egregia
prolis eximie,
que sedes in gloria
celestis curie.

Regis celi regia,
mater et filia,
castra pudicicie
stellaque previa,
in trono iusticie
residens, obvia
agmina milicie
celestis omnia.

Occurrunt milicie
tibique previa
cantica leticie
dant multifaria.
Tu tante potencie,
tante victorie,
forme tam egregie
mater Ecclesie.

Lux mundicie
genitrixque pia,
obediunt tibi celestia
celi luminaria.
Stupefiunt de tua specie,
sol et luna
cunctaque
polorum sidera.

Virgo reges supera,

moeder van de zachtmoedigheid,
maagd vol gratie,
roemrijke koningin,
buitengewone moeder
van een voortreffelijk kind,
die gezeten is in de glorie
van de hemelse raadsvergadering.

Van de koninklijke Koning der hemelen,
tegelijk moeder en dochter,
eerbaar in kuisheid,
allereerste ster,
op de troon van de gerechtigheid,
de aangewezenen om
alle hemelse troepen
te bedaren.

Gelukkige dingen zijn
jou voorheen te beurt gevallen,
een lied van de vreugde
op zovele plaatsen.
Jij bent zo invloedrijk,
zo zegerijk,
zo voortreffelijk van aanzien,
moeder van de kerk.

Licht van reinheid
plichtsgetrouwe moeder,
de hemelse lichten in de hemel
gehoorzamen je.
Zij staan versteld van je verschijning
de zon en de maan
en alle sterren
van het hemelgewelf.

Maagd, jij regeert hemelhoog,

te laudant angeli
super ethera.
Ave, cleri tu[t]um presidium
pauperisque verum subsidium.
Tu es pura,
luna iusticie.

Tu, genitrix graciae,
peccatorum vite
refugium, egrotantium
solabile solacium.
Nobis [ad]s[is] post obitum,
post istius seculi vite vilis transitum
per graci[am], non per meritum
ducas nos ad Patrem et Filium.

duplum
Ave gloriosa
mater Salvatoris.
Ave, preciosa
virgo, flos pudoris.

Ave lux iocosa,
talamus pudoris.
Ave preciosa
salus peccatoris.

Ave, vite via,
casta, munda, pura,
dulcis, mitis, pia,
felix creatura.

Parens modo miro
nova paritura
virum sine viro
contra carnis iura.

de engelen loven je
boven in de hemel.
Gegroet, het hele praesidium van de
clerici, de ware toevlucht voor de armen.
Jij bent de heldere
maan van de rechtvaardigheid.

Jij moeder van de gratie,
voor de zondaars bij leven:
een toevluchtsoord
en troost.
Leid ons na de dood,
na de overgang van deze armzalige
levenstijd bij gratie, niet omwille van
verdienste, naar de Vader en de Zoon.

Gegroet, roemrijke
moeder van de Verlosser.
Gegroet, kostbare maagd
toppunt van eerbaarheid.

Gegroet, vrolijk licht,
behuizing van plichtsgevoel.
Gegroet, waardevolle
redding voor de zonde.

Gegroet, weg van het leven,
jij vrome, zuivere, pure,
zoete, zachte, liefdevolle,
gelukzalige schepping.

Moeder op wonderbaarlijke wijze,
een nieuwe geboorte
van een mens zonder een man in
tegenspraak met de rechten van de wet.

Virgo virginum,
expers criminum,
decus luminum,
celi domina.

Salus gencium,
spes fidelium,
lumen cordium,
nos illumina

Nosque Filio
tuo, tam pio,
tam propicio
reconcilia,

et ad gaudia
nos perhemnia,
duc, prece pia,
virgo Maria.

tenor
Domino.

Ex illustri / Ex illustri – Amen 'hoquetato'

triplum

Ex illustri nata prosapia,
Catherina, candens ut liliium,
sponssa Christi, lux in Ecclesia,
rosa rubens propter martirium,
virgo vernans sed viri nescia
pellens a te viri consorcium.
Te rogamus ut tua gracia
roget Illum cuius imperium
sine fine regnat in secula
quod det nobis celi palacium.

Maagd der maagden,
zonder aandeel in vergrijpen,
sieraad van het licht,
heerseres in de hemel.

Redding voor de mensen,
hoop voor de getrouwen,
licht voor de harten,
verleen ons glans.

Verzoen ons
met je zo plichtsgetrouwe
en bijzonder genadige
Zoon,

en leid ons door je trouwe gebed
naar de vreugde
die blijvend is,
maagd Maria.

Heer.

Geboren uit een beroemd geslacht
ben jij, Catharina, blank als een lelie,
bruid van Christus, licht van de Kerk,
een roos, rood vanwege het martelaarschap,
een jonge maagd die geen man bekend
en de omgang met mannen mijdt.
Wij vragen je dat je welwillendheid
Hem, wiens gezag zonder einde is,
zou verzoeken
ons het hemelse paleis toe te staan.

duplum

Ex illustri nata prosapia,
Catherina, candens ut liliium,
et nobilis dono mundicie,
crystalina gemma, lux virginum,
sponssa Christi, lux in Ecclesia,
rosa rubens propter martirium,
virgo fulgens, et nobilissima
et devincens falssa sophismata,
bona docens et viri nescia.
Fit residens in Dei gloria.

Catholicorum concio

Catholicorum concio
summo cum gaudio
in hoc sacro solle[m]pnio
solvat laudes Deo
puro corde et animo.
Benedicamus Domino.

Benedicamus Domino

Benedicamus Domino.

Geboren uit een luisterrijk geslacht
ben jij, Catharina, blank als een lelie,
en nobel vanwege de gave van de schoonheid,
juweel van kristal, glans van de maagden,
bruid van Christus, licht van de Kerk,
een roos, rood door het martelaarschap,
een stralende en uiterst vermaarde maagd
die boven valse drogredenen staat, die het
goede voorhoudt en geen man bekend.
Dat er een plaats mag zijn in de glorie van God.

Dat de gemeenschap van de katholieken
met de grootste vreugde
in deze heilige plechtigheid
Gods lof mag zingen
met een zuiver hart en kuis gemoed.
Laten we de Heer zegenen.

Laten wij de Heer zegenen.

Vertaling: Brigitte Hermans, Jan Gijssel

Alcos so vmetstu mi eighen
 oft mi van zorghen het staet mi nauwe
 oft mijn ionst in dir herten stem
 Ende doet mir dinen troost anscijn
Aom haer te mi te

Bide ende vro vut zorghen laste
 Ende nimmer onghesteide sijn
Hier in vint men der vruechden maste
Dats ombeheue mit hertze mijn
Shenouchte es lidens mediam
Dier hope in steit
Shenouchte voucht leit ter vrolicheit

Hzeilt met euen zekeren maste
Die vrolic stauet der zorghen pijn
Wanneer ic bem in hozen vaste
Oleue in een vrolic stem
Sestu ghestadich nimmer lijn
Hop ende verbeit
Shenoucht voucht leit ter vrolicheit

Aen ende twifel sijn mijn gaste

MAANDAG
22.08.16

22.15
Concert

AMUZ

David Dorůžka Trio & Tiburtina Ensemble

David Dorůžka, *artistieke leiding* | Barbora Kabátková, *artistieke leiding & concept*

David Dorůžka, *akoestische & elektrische gitaren* | Marcel Bárta, *sopraansaxofoon, tenorsaxofoon & basklarinet* | Martin Novák, *drums & percussie*

Barbora Kabátková, *sopraan* | Ivana Bilej Brouková, *sopraan* | Tereza Havlíková, *sopraan* | Renata Zafková, *sopraan* | Daniela Čermáková, *alt* | Anna Chadimová Havlíková, *alt* | Kamila Mazalová, *alt*

Audi, pontus; audi, tellus (conductus)	<i>Anoniem</i>
Stetit angelus (offertorium) Signum magnum (I)	<i>gregoriaans</i>
In saeculum / In saeculum / In saeculum (motet)	<i>Anoniem</i>
Dico vobis (communio)	<i>gregoriaans</i>
Kyrie	<i>Anoniem</i>
Interlude I (solo David Dorůžka)	<i>Improvisatie</i>
Ad decus ecclesiae (lezing)	<i>gregoriaans</i>
Interlude II (solo Marcel Barta)	<i>Improvisatie</i>
Homo miserabilis / Brumas est mors (motet)	<i>Anoniem</i>
Benedictus es, Domine (canticum)	<i>gregoriaans</i>
Belial vocatur (motet) Tres sunt causae (motet) Casta, catholica / Da dulcis domina (conductus)	<i>Anoniem</i>
Interlude III (solo Martin Novák)	<i>Improvisatie</i>
Audivi vocem / Levabo oculos meos (Psalm 120) (antifoon) Dies irae (sequentia)	<i>gregoriaans</i>
Audi, pontus, audi, tellus (conductus)	<i>Anoniem</i>

Apokalypsis

In de 13de eeuw kende de middeleeuwse muziek een grote omwenteling: na de relatief improvisatorische praktijk van het 'organum' (polyfonie die vooral is gebaseerd op parallelle beweging) was er een nieuwe soort van polyfonie die meer consistent werd neergeschreven. Bij deze vorm werd echter ook geïmproviseerd, want ook al waren de melodie en het ritme bepaald door de notatie in het manuscript, andere parameters lagen bij de uitvoering nog enigszins open. De codex Las Huelgas bevat 'conservatievere' werken in de organumstijl van de Parijse Notre Dame-school (omstreeks 1160-1250) en ook composities in de Iberische stijl, zoals de conductus en het motet. Als monofoon of polyfoon werk, geschreven op een nieuwe tekst, werd de conductus tijdens een processie gezongen. Het meerstemmige motet citeerde een gregoriaanse melodie in de tenor, terwijl de bovenstemmen nieuwe tekst en muziek zongen.

In dit tweede luik van de 'Las Huelgas-avond' wordt het middeleeuwse repertoire, gezongen door de vrouwen van Tiburtina Ensemble, gekoppeld aan hedendaagse instrumenten. Het jazz-ensemble is een substituuut voor middeleeuwse instrumenten en tegelijk een medeverteller van het verhaal van de *Apocalypsis* of de *Openbaring van Johannes*, neergeschreven

Apokalypsis

Mediaeval music experienced a major transformation in the 13th century: after the 'organum' (polyphony based mainly on a parallel movement), a practice that involved a considerable degree of improvisation, a new type of polyphony emerged that was more consistently notated. However there was improvisation on this form too, because although the melody and rhythm were determined by notation in the manuscript, other parameters were still somewhat open to interpretation in performance. The Las Huelgas Codex contains more 'conservative' works in organum style from the Notre-Dame School in Paris (from around 1160-1250) as well as compositions in the Iberian style, such as the conductus and motet. The conductus was a monophonic or polyphonic work, composed to a new text, which was sung during processions. The motet, with several voices, quoted a Gregorian melody in the tenor with new words and music in the upper voices.

In this, the second part of the 'Las Huelgas Evening', the mediaeval repertoire sung by the women of Tiburtina Ensemble is combined with contemporary instruments. The jazz ensemble is a substitute for mediaeval instruments, but also another narrator in the story of the *Apocalypse* or the *Revelation to John*, written in about

omstreeks 95 na Christus. Deze tekst was een inspiratiebron voor heel wat andere schrijvers. Heel wat teksten van de werken uit de codex Las Huelgas staan in verband met de *Apocalyps*, zoals de conductus *Audi tellus*, *audi pontus*, over natuurrampen bij het einde der tijden, het driestemmige motet *In saeculum* over de schepper van de wereld en het visioen van een vrouw in verwachting, het tweestemmige moraliserende motet *Homo miserabilis* of de conductus *Casta catholica*, gezongen tijdens de introductie van de novices in het klooster. De vierstemmige conductus *Belial vocatur* valt bovendien op door het opmerkelijke gebruik van dissonanten. Tiburtina Ensemble en David Dorůžka Trio verbinden op hun persoonlijke manier de improvisatie van de middeleeuwen met die van vandaag. Ze bouwen een mystiek universum op, een synthese van de middeleeuwse en de hedendaagse wereld.

95 A.D. This text has been a source of inspiration for many other writers. Many of the texts in the works in the Las Huelgas Codex are linked to the *Apocalypse*, such as the conductus *Audi tellus*, *audi pontus*, about natural disasters at the end of days, the three-part motet *In saeculum* about the Creator of the world and the vision of a woman expecting a child, the two-part, moralising motet *Homo miserabilis* and the conductus *Casta catholica*, sung during the reception of novices into the monastery. The four-part conductus *Belial vocatur* is striking, moreover, for its unusual use of dissonance. Tiburtina Ensemble and the David Dorůžka Trio bring together the improvisation practices of the Middle Ages and the present day in their own personal manner. They create a mystic universe: a synthesis of the mediaeval and contemporary world.

From the Revelation to John

A revelation of Jesus Christ, which God gave him so that he could tell his servants what is now to take place very soon; he sent his angel to make it known to his servant John. Blessed is anyone who reads the words of this prophecy, and blessed those who hear them, if they treasure the content, because the Time is near. I, John, your brother; on the Lord's Day I was in ecstasy, and I heard a loud voice behind me, like the sound of a trumpet.
(Revelation 1: 1, 3, 9-10)

Audi, pontus; audi, tellus

Audi, pontus; audi, tellus;
audi, maris magni limbus.
Audi, homo; audi, omne,
quod vivit sub sole:
prope est, veniat.
Ecce iam dies est, dies illa,
dies invisa, dies amara,
qua celum fugiet, sol erubescet,
luna fulgabitur,
sidera super terram cadent.
Heu, miser, heu,
miser, heu!
Cur, homo,
ineptam sequeris lætitiā?

From the Revelation to John

I turned round to see who was speaking to me, and when I turned I saw seven golden lamp-stands and, in the middle

Uit de Openbaring van Johannes

Openbaring van Jezus Christus, die God Hem heeft gegeven, om aan Zijn dienstknechten te tonen wat spoedig moet gebeuren. Hij heeft Zijn engel gezonden om haar mee te delen aan zijn dienstknecht Johannes. Gelukkig degene die de woorden van deze profetie voorleest, en gelukkig degenen die er naar luisteren en in acht nemen wat daarin geschreven staat; want de tijd is nabij. Ik, Johannes, uw broeder en uw deelgenoot in de verdrukking, hoorde achter mij een stem, luid als een trompet.
(Apk 1: 1, 3, 9-10)

Luister, zee; luister, aarde;
luister, kringrand van de wereldzee.
Luister, mens; luister al
wat leeft onder de zon:
Hij is nabij, laat Hem komen!
Kijk, de dag breekt aan, die bewuste dag,
die gehate dag, die dag vol bitterheid,
waarop de hemel zal wijken en de zon rood
wordt, de maan zal flitsen, al de bliksem
en de sterren op de aarde vallen.
Helaas, ongelukkige, helaas,
ongelukkige, helaas!
Waarom, mens,
loop je een dwaze blijdschap na?

Uit de Openbaring van Johannes

Ik keerde mij om, om te zien wie mij had aangesproken. En toen ik mij omkeerde, zag ik zeven gouden kandelaars, en tussen

of them, one like a Son of man, dressed in a long robe tied at the waist with a belt of gold.

I saw a throne standing in heaven, and the One sitting there looked like a diamond and a ruby. There was a rainbow encircling the throne, and this looked like an emerald. I saw that in the right hand of the One sitting on the throne there was a scroll that was written on back and front and was sealed with seven seals. Then I saw a powerful angel who called with a loud voice, "Who is worthy to open the scroll and break its seals?" But there was no one, in heaven or on the earth or under the earth, who was able to open the scroll and read it. Then I saw, in the middle of the throne with its four living creatures and the circle of the elders, a Lamb standing that seemed to have been sacrificed; it had seven horns, and it had seven eyes, which are the seven Spirits that God has sent out over the whole world. The Lamb came forward to take the scroll from the right hand of the One sitting on the throne. The Lamb then broke the seventh seal, and there was silence in heaven for about half an hour. Next I saw seven trumpets being given to the seven angels who stand in the presence of God.

(Revelation 1: 12-13, 4: 2-3, 5: 1-3, 6-7, 8:1-2)

de kandelaars iemand als een Mensenzoon, gekleed in een gewaad dat tot de voeten reikte, en met een gouden gordel om zijn borst.

Er stond een troon in de hemel en op de troon zetelde iemand. Degene die erop zetelde, zag eruit als jaspissteen en carneool. En rondom de troon was een regenboog, die eruit zag als smaragd. Toen zag ik in de rechterhand van Hem die op de troon zetelt een boekrol, vanbinnen en vanbuiten beschreven, en verzegeld met zeven zegels. En ik zag een machtige engel, die met luide stem riep: "Wie is waardig het boek te openen en de zegels ervan te verbreken?" Maar niemand in de hemel of op aarde of onder de aarde was in staat het boek te openen en in te zien. Toen zag ik midden voor de troon en omgeven door de vier dieren en de oudsten een lam staan. Het zag eruit alsof het was geslacht en het had zeven horens en zeven ogen – dit zijn de zeven geesten van God, uitgezonden over heel de aarde. Het lam kwam dichterbij en nam het boek uit de rechterhand van Hem die op de troon zetelt. Toen het lam het zevende zegel verbrak, werd het stil in de hemel, ongeveer een half uur lang. Toen zag ik de zeven engelen die voor Gods aangezicht staan. Aan hen werden zeven trompetten gegeven.

(Apk 1: 12-13, 4: 2-3, 5: 1-3, 6-7, 8:1-2)

Stetit angelus

Stetit angelus iuxta aram templi,
habens thuribulum aureum in manu sua:
et data sunt ei incensa multa:
et ascendit fumus aromatum in
conspectu Dei, alleluia.

From the Revelation to John

Then the sanctuary of God in heaven opened, and the ark of the covenant could be seen inside it. Then came flashes of lightning, peals of thunder and an earthquake and violent hail. (Revelation 11: 19)

Signum magnum

Signum magnum apparuit in caelo:
mulier amicta sole,
et luna sub pedibus eius,
et in capite eius corona
stellarum duodecim.
Cantate Domino canticum novum:
quia mirabilia fecit.

From the Revelation to John

She was pregnant, and in labour, crying aloud in the pangs of childbirth. Then a second sign appeared in the sky: there was a huge red dragon with seven heads and ten horns, and each of the seven heads crowned with a coronet. Its tail swept a third of the stars from the sky and hurled them to the ground, and the dragon stopped in front of the woman, so that it could eat the child as soon as it was born. The woman was

Een engel stond naast het altaar van de tempel; hij hield een gouden wierookvat in de hand. Er werd hem veel wierook gegeven en de rook van de geurige specerijen steeg op in het aanschijn van de Heer, halleluja.

Uit de Openbaring van Johannes

Toen ging de tempel van God in de hemel open, en de ark van Zijn verbond werd zichtbaar in zijn tempel. Het begon te bliksemen en te rommelen en te donderen, de aarde beefde en er viel zware hagel. (Apk, 11: 19)

Een machtig teken is aan de hemel verschenen: een vrouw, gehuld in de zon en de maan onder haar voeten, met op haar hoofd een krans van twaalf sterren. Zing voor de Heer een nieuw lied, want Hij heeft wonderen verricht.

Uit de Openbaring van Johannes

Zij was zwanger en schreeuwde in haar weeën en barensnood. Toen verscheen aan de hemel een ander teken: een grote, vuurrode draak. Hij had zeven koppen en tien horens, en op zijn koppen zeven diademen. Zijn staart vaagde een derde deel van de sterren aan de hemel weg en wierp ze op de aarde. De draak stond vóór de vrouw die zou baren, om haar kind te verslinden zodra zij het had gebaard. Zij baarde een kind, een zoon, die alle volken

delivered of a boy, the son who was to rule all the nations with an iron sceptre, and the child was taken straight up to God and to his throne, while the woman escaped into the desert, where God had prepared a place for her to be looked after for twelve hundred and sixty days. (Revelation 12: 2-6)

In sæculum / In sæculum / In sæculum

In sæculum artifex sæculi,
dum pro vita nascitur populi,
gregis sator, legis lator,
agniculi cepit formam,
sapit normam discipuli,
sumpsit formam servuli
et infantuli.

Dico vobis

Dico vobis, gaudium est angelis Dei
super uno peccatore pœnitentiam
agente.

Kyrie

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Ad decus ecclesiae

Ad decus ecclesiae recitatur hodie
lectio Libri Apokalypsis Iohannis
apostoli cui revelata sunt secreta
cœlestia.
In diebus illis: talis divinitus ostensa
est visio.
Vidi civitatem sanctam Iherusalem
novam que construitur in cœlis vivis ex

zal weiden met een ijzeren staf. Haar kind werd ijlings weggevoerd naar God en Zijn troon. De vrouw vluchtte naar de woestijn, waar God voor haar een plaats had bereid om daar te worden gevoed, twaalfhonderd-zestig dagen. (Apk. 12: 2-6)

Toen de schepper van de wereld in de wereld werd geboren voor het leven van Zijn volk – de vader van de kudde, de wetgever – nam Hij de vorm aan van een lammetje. Hij kende de regels voor een leerling; Hij nam de vorm aan van een dienaar en een kindje.

Ik zeg u, er is vreugde bij de engelen van de Heer voor één zondaar die tot inkeer komt.

Tot luister van de Kerk wordt vandaag een lezing voorgedragen uit het boek Openbaring van de apostel Johannes, aan wie de geheimen van de hemel zijn onthuld. In die dagen werd van godswege volgend visioen getoond:
Ik zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, dat in de hemel wordt gebouwd

lapidibus descendentem de cœlo
nuptiali thalamo a Deo,
paratam sicut sponsam ornatam viro
suo super solem
splendidum.
Et audivi vocem magnam
nuntiantem nova gaudia
de throno dicentem:
Veni ostendam tibi novam nuptam.
Ecce tabernaculum Dei cum
hominibus, et ad eum venient omnes
gentes et dicent: 'gloria tibi Domine'
et habitabit cum eis, nunc et in evum.
Et ipsi populus eius erunt,
Omnes Dei gracia,
quos a morte redemit perpetua.
Et ipse Deus cum eis erit eorum Deus:
quorum sol nec luna sed Cristus est
vera lucerna.
Et absterget Deus omnem lacrimam
ab oculis eorum: qui moderatur cuncta
terrena. Et mors ultra non erit,
sed Christi premia perpetua.
Neque luctus, neque clamor,
sed nec ullus dolor,
quoniam priora transierunt.
Sancti spiritus gratia
divina providentia,
per sacra misteria,
renovatur ecclesia.
Et dixit qui sedebat in throno:
in superiore maiestatis arce:
'Ecce nova facio omnia.'"

met levende stenen, neerdalen uit de hemel, van de bruidskamer, door God getooid zoals een bruid zich mooi maakt voor haar bruidegom, de zon in schittering overtreffend. En ik hoorde een luide stem die nieuwe, grote vreugde aankondigde vanop de troon, zeggend: "Kom, ik zal u de nieuwe bruid tonen. Zie hier het huis van de Heer bij de mensen, en alle volkeren zullen naar Hem komen en zeggen: 'Glorie zij u, Heer', en Hij zal bij hen wonen nu en altijd. Ze zullen Zijn volk zijn, allen die Gods genade heeft vrijgekocht van een eeuwige dood. En God zelf zal bij hen zijn, de God van hen voor wie niet de zon of de maan, maar Christus het ware licht is. God zal elke traan wissen uit hun ogen, Hij die heerst over al wat op aarde is. En de dood zal niet langer bestaan, maar alleen de eeuwige beloningen van Christus. Er zal geen rouw of geweent meer zijn, geen enkele pijn, omdat alles van vroeger voorgoed voorbij is. Door de genade van de Heilige Geest en de goddelijke voorzienigheid zal de Kerk dankzij de heilige mysteriën nieuw leven krijgen. En Hij die op de troon was gezeten, in de hoogste burch van de majesteit zei: 'Zie, ik maak alles nieuw.'"

**Homo miserabilis /
Brumas est mors**

Homo miserabilis,
tu nunquam es stabilis,
quomodo laetaris.
Vita tua debilis,
et mors tua flebilis,
quare non tristaris?
Nam per mortem transies
et non reverteris.
Fragilis ut glacies et cras morieris.
Semel mori in hac vita est tua sors,
certus esto, nec dubita:
Brumas est mors.

Benedictus es, Domine

Benedictus es, Domine,
Deus patrum nostrorum,
et laudabilis et gloriosus
in saecula,
et benedictum nomen gloriae tuae,
quod est sanctum,
et laudabilis et gloriosus
in saecula.
Benedictus es in templo sancto
gloriae tuae,
et laudabilis et gloriosus
in saecula.
Benedictus es super thronum
sanctum regni tui,
et laudabilis et gloriosus
in saecula.
Benedictus es super sceptrum
divinitatis tuae,
et laudabilis et gloriosus
in saecula.

Beklagenswaardige mens
je bent nooit in evenwicht,
hoe je je ook mag verheugen.
Je leven is krachteloos
en je dood beklagenswaardig;
waarom zou je niet droef worden?
Immers bij de overgang naar de dood
zal je niet terugkeren.
Breekbaar als ijs zal je morgen sterven.
Het is je lot eenmaal in dit leven te sterven.
Wees er zeker van en twijfel niet:
Brumas is dood.

Gezegend zijt Gij, Heer, God
van onze vaderen,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen,
en gezegend is de naam van Uw glorie
die heilig is,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.
Gezegend zijt Gij in de heilige tempel
van Uw glorie,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.
Gezegend zijt Gij op de heilige troon
van Uw rijk,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.
Gezegend zijt Gij op de scepter
van Uw goddelijkheid,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.

Benedictus es, qui sedes super
Cherubim, intuens abyssos,
et laudabilis et gloriosus
in saecula.
Benedictus es, qui ambulas super
pennas ventorum et super undas maris,
et laudabilis et gloriosus
in saecula.
Benedicant te omnes angeli
et sancti tui,
et laudent te et glorificent
in saecula.
Benedicant te caeli, terra,
mare et omnia, quae in eis sunt,
et laudent te et glorificent
in saecula.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui sancto
et laudabili et glorioso
in saecula.
Sicut erat in principio,
et nunc et semper
et in saecula saeculorum. Amen.
Et laudabili et glorioso
in saecula.
Benedictus es, Domine,
Deus patrum nostrorum,
et laudabilis et gloriosus
in saecula. Amen.

From the Revelation to John

The seven angels that had the seven
trumpets now made ready to sound
them. And now war broke out in
heaven, when Michael with his angels
attacked the dragon. The dragon fought

Gezegend zijt Gij die troont boven
de Cherubim, kijkend in de afgrond,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.
Gezegend Gij die wandelt op de vleugels
van de wind en de golven van het water,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.
Laat al Uw engelen
en heiligen U zegenen,
ze loven en zingen Uw lof
in de eeuwen der eeuwen.
Laat hemel en aarde,
de zee en alles wat erin leeft U zegenen,
U loven en prijzen
in de eeuwen der eeuwen.
Glorie zij de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest,
en Hij die lofwaardig en glorieus
is in de eeuwen der eeuwen.
Zoals het was in het begin,
nu en altijd,
en in de eeuwen der eeuwen. Amen.
Lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen.
Gezegend zijt Gij, Heer,
God van onze vaderen,
lofwaardig en glorieus
in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Uit de Openbaring van Johannes

De zeven engelen met de zeven trompetten
maakten zich klaar om op de trompet te
blazen. Toen brak er in de hemel een oorlog
uit. Michaël en zijn engelen vochten tegen
de draak, en de draak en zijn engelen

back with his angels. The great dragon, the primeval serpent, known as the devil or Satan, who had led all the world astray, was hurled down to the earth and his angels were hurled down with him. Then the dragon was enraged with the woman and went away to make war on the rest of her children, who obey God's commandments and have in themselves the witness of Jesus. And the dragon took its stand on the seashore. Then I saw a beast emerge from the sea: it had seven heads and ten horns, with a coronet on each of its ten horns, and its heads were marked with blasphemous titles. The dragon had handed over to it his own power and his throne and his immense authority. The whole world had marvelled and followed the beast; they prostrated themselves in front of the dragon because he had given the beast his authority, and they prostrated themselves in front of the beast, saying, "Who can compare with the beast? Who can fight against it?" (Revelation 8: 6, 12: 7, 9, 17-18, 13: 1-4)

Belial vocatur

Belial vocatur
diffusa calliditas,
muse dominantur
militantis novitas.
Benedictus exitus
nesciens errorem.
Decorus introitus

vochten terug. De grote draak werd neergeworpen, de oude slang, die Duivel en Satan heet en de hele wereld misleidt; hij werd neergeworpen op de aarde en zijn engelen met hem. Nu ontstak de draak in blinde woede tegen de vrouw. Hij ging weg om oorlog te voeren tegen haar overige kinderen, tegen hen die de geboden van God en het getuigenis van Jezus trouw bewaren. Hij stelde zich op op het strand van de zee. Toen zag ik uit de zee een beest opstijgen. Het had tien hoorns en zeven koppen, en op zijn hoorns tien diademen, en op zijn koppen stonden godslasterlijke namen. De draak gaf hem zijn kracht en zijn troon en grote macht. Een van zijn koppen leek dodelijk gewond, maar zijn doodwond genas. Toen liep de hele wereld het beest vol bewondering achterna, en ze aanbaden de draak, omdat hij aan het beest de macht had gegeven. Ze aanbaden het beest en zeiden: "Wie is gelijk aan het beest? Wie kan de strijd met hem aanbinden?" (Apk. 8: 6, 12: 7, 9, 17-18, 13: 1-4)

Wijdverspreide list
wordt Belial genoemd,
deze nieuwwigheid van de strijdlustige
muze woekert voort.
Gezegend is wat naar buiten komt
en geen fout bevat.
Eervol is wat binnenkomt

conferens amorem.
Mensus ulnis Simeonis
dominator omnium
miratur infusionis
natura officium.
O, benedicamus Domino.

Gasta catholica / Da dulcis domina

Casta catholica
cantent connubia
casta colencia
charisma carmina
micans mundicia
miscens mirifica
mordens magrencia
mestans malicia.
Amen.

Da dulcis domina
dulcoris dulcia
divinitus dona
divini dulcia.
Pollens potencia
piis prudencia
presta piissima
preesse patria.
Amen.

From the Revelation to John

Next in my vision I saw Mount Zion, and standing on it the Lamb who had with him a hundred and forty-four thousand people, all with his name and his Father's name written on their foreheads. I heard a sound coming out of heaven like the sound of the ocean

en liefde schenkt.
Hij die heerser is van alle dingen werd opgenomen in de armen van Simeon: de natuur is verwonderd over de aard van deze infusie. O, laten wij de Heer prijzen.

Dat vrome katholieke
huwelijken de loftrumpet steken van
kuise achtung,
charisma, gezangen,
schitterende reinheid,
wonderbaarlijke verwekking,
hekelende magerzucht,
boosaardigheid die bedroeft.
Amen.

Schenk, zachtmoedige meesters,
het zoete van je lieflijkheid,
giften van Godswege,
de innemendheid van de goden.
Jij die macht en invloed hebt,
[geef] inzicht aan de vromen,
munt uit in opperste trouw,
bescherm het vaderland.
Amen.

Uit de Openbaring van Johannes

Weer keek ik toe, en zie, daar stond het lam op de berg Sion, en met Hem honderdvierenveertigduizend mensen. Die droegen Zijn naam en de naam van Zijn Vader op hun voorhoofd geschreven. Ik hoorde uit de hemel een geluid als het gedruis van vele wateren en het dreunen

or the roar of thunder; it was like the sound of harpists playing their harps. There before the throne they were singing a new hymn in the presence of the four living creatures and the elders, a hymn that could be learnt only by the hundred and forty-four thousand who had been redeemed from the world. (Revelation 14: 1-3)

Audivi vocem / Levabo oculos meos

Audivi vocem, de caelo dicentem:
Beati mortui,
qui in Domino moriuntur.

Levabo oculos meos in montes:
unde veniet auxilium mihi?

Auxilium meum a Domino,
qui fecit caelum et terram.

Non dabit in commotionem pedem
tuum, neque dormitabit qui custodit te.

Ecce non dormitabit neque dormiet,
qui custodit Israel.

Per diem sol non percutiet te,
neque luna per noctem.

Dominus custodiet introitum tuum et
exitum tuum, ex hoc nunc et usque in
saeculum.

From the Revelation to John

And I saw in heaven another sign, great

van de donder. Het geluid dat ik hoorde,
was als de klank van citerspelers die op
hun citers speelden. Zij zongen een nieuw
lied, staande voor de troon en voor de
vier dieren en de oudsten. Niemand kon
het lied leren behalve de honderdvier-
enveertigduizend, die van de aarde zijn
vrijgekocht.
(Apk, 14: 1-3)

Ik hoorde een stem uit de hemel die me zei:
"Gezeged zijn de doden,
die in de Heer sterven."

Ik heb mijn ogen geheven naar de bergen:
waar zal mijn hulp vandaan komen?

Mijn hulp zal komen van de Heer,
die hemel en aarde heeft gemaakt.

Hij zal uw voet niet in verwarring brengen,
of ook niet slapen, Hij die over u waakt.

Kijk, Hij zal niet sluimeren, Hij zal niet
slapen, Hij die waakt over Israel.

Overdag zal de zon u niet treffen en
evenmin 's nachts de maan.

De Heer zal waken of je nu binnenkomt of
buitengaait, van nu af en tot in de
eeuwen.

Uit de Openbaring van Johannes

Toen zag ik een ander teken in de hemel,

and wonderful: seven angels were
bringing the seven plagues that are the
last of all, because they exhaust the
anger of God. I seemed to be looking at
a sea of crystal suffused with fire, and
at those who had fought against the
beast and won, and against his statue
and the number which is his name.
(Revelation 15: 1-2)

Dies irae

Dies irae, dies illa
solvet saeculum in favilla,
teste David cum Sibylla.
Quantus tremor est futurus,
quando iudex est venturus,
cuncta stricte discussurus!
Tuba mirum spargens sonum
per sepulcra regionum,
coget omnes ante thronum,
mors stupebit et natura,
cum resurget creatura,
judicanti responsura.
Liber scriptus progeretur,
in quo totum continetur,
unde mundus iudicetur.
Iudex ergo cum sedebit,
quidquid latet apparebit.
Nil inultum remanebit.
Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rogaturus,
cum vix justus sit securus?
Rex tremendae majestatis,
qui salvandos salvas gratis
salva me fons pietatis.
Recordare Jesu pie

groot en wonderbaar: zeven engelen met
de zeven laatste plagen, want daarmee
bereikte Gods woede zijn einde. Ik zag een
zee als van glas, met vuur gemengd, en hen
die over het beest en zijn beeld en het getal
van zijn naam hadden gezegevierd, zag ik op
die glazen zee staan,
met de citers van God.
(Apk. 15: 1-2)

Dag van toorn, die dag
waarop de wereld tot as verwordt,
zoals David en de sibille hebben voorspeld.
Wat een gruwel staat ons te wachten
wanneer de rechter neerdaalt om
over alles zijn strenge oordeel te vellen!
Met wonderlijke klank
zal de trompet door de graven jagen
en allen voor zijn troon dagen
wanneer de doden herleven
en bij 't oordeel
antwoord geven.
Dan zal het boek worden geopend
waarin alles werd neergeschreven
om over de wereld te oordelen.
Wanneer de rechter is neergezeten,
zal het verborgene aan het licht komen.
Niets zal ongestraft blijven.
Wat zal ik, armzalige, dan kunnen zeggen?
Welke beschermheer kan ik aanroepen als
zelfs de rechtvaardige nauwelijks veilig is?
Koning van een geduchte verhevenheid,
U die onbaatzuchtig verlost wie het waard
zijn te worden gered, red mij, bron van
gerechtigheid. Herinner U, liefdevolle Jezus,

quod sum causa tuae viae:
ne me perdas illa die.
Quaereuns me sedisti lassus:
redemisti crucem passus;
tantus labor non sit cassus.
Juste iudex ultionis,
donum fac remissionis
ante diem rationis.
Ingemisco tamquam reus:
culpa rubet vultus meus;
supplicanti parce, Deus.
Qui Mariam absolvisti,
et latronem exaudisti,
mihi quoque spem dedisti.
Preces meae non sunt dignae,
sed tu, bonus, fac benigne,
ne perenni cremer igne.
Inter oves locum praesta,
et ab hoedis me sequestra,
statuens in parte dextra.
Confutatis maledictis
flammis acribus addictis,
voca me cum benedictis.
Oro supplex et acclinis,
cor contritum quasi cinis,
gere curam mei finis.
Lacrimosa dies illa,
qua resurget ex favilla
judicandus homo reus
huic ergo parce, Deus.
Pie Jesu Domine,
dona eis requiem. Amen.

From the Revelation to John

I, John, am the one who heard and saw these things. When I had heard

dat ik de beweegreden ben van Uw leven:
laat me niet alleen op die dag.
De zoektocht naar mij heeft U uitgeput:
om mij vrij te kopen bent U aan het kruis
gestorven; dat zoveel moeite niet vergeefs
moge zijn. Rechtvaardige beoordeelaar van
wraak, verleen mij het geschenk van de
vergeving vóór de dag van de afrekening.
Als een aangeklaagde begin ik te zuchten:
de schuld doet mijn gelaat blozen:
ontzie hem die U ootmoedig smeekt, God.
Die Maria heeft vergeven,
en de zondaar heeft aangehoord,
heeft ook mij hoop gegeven.
Mijn gebeden zijn onwaardig:
maar U, goede, geef genadig
dat ik niet eeuwig brande.
Laat mij Uw schapen weiden,
wil mij van de bokken scheiden,
en leid me naar Uw rechterzijde.
Als de verdoemden zijn verjaagd
en in de hete vlammen zijn geworpen,
roep me dan tot de gezegenden.
Op mijn knieën smee ik U,
mijn hart welhaast tot as herleid,
sta me bij in mijn stervensuur.
Dag vol tranen, die dag
waarop de zondige mens
uit het graf verrijst
om door U, God, te worden beoordeeld.
Lieve Heer Jezus,
geef hun rust. Amen.

Uit de Openbaring van Johannes

Ik, Johannes, hoorde en zag dit allemaal.
Toen ik het had gehoord en gezien,

and seen them all, I knelt at the feet
of the angel who had shown them to
me, to worship him. This, too, he said
to me, "Do not keep the prophecies in
this book a secret, because the Time
is close. Meanwhile let the sinner
continue sinning, and the unclean
continue to be unclean; let the upright
continue in his uprightness, and those
who are holy continue to be holy. Look, I
am coming soon, and my reward is with
me, to repay everyone as their deeds
deserve. I am the Alpha and the Omega,
the First and the Last, the Beginning
and the End. Blessed are those who will
have washed their robes clean, so that
they will have the right to feed on the
tree of life and can come through the
gates into the city. Others must stay
outside: dogs, fortune-tellers, and the
sexually immoral, murderers, idolaters,
and everyone of false speech and false
life. I, Jesus, have sent my angel to
attest these things to you for the sake
of the churches. I am the sprig from the
root of David and the bright star of the
morning."
(Revelation 22: 8, 10-16)

Audi, pontus; audi, tellus

Audi, pontus; audi, tellus;
audi, maris magni limbus.
Audi, homo; audi, omne,
quod vivit sub sole:
prope est, veniat.
Ecce iam dies est, dies illa,

viel ik neer voor de voeten van de
engel die het mij had getoond,
om hem te aanbidden. Hij zei nog:
"Verzegel de profetieën van dit boek niet,
want de tijd is nabij. Laat de zondaar nog
meer zondigen en de onreine zich nog
meer verontreinigen; laat de rechtvaar-
dige nog rechtvaardiger worden en de
heilige nog heiliger.
Zie, ik kom spoedig, en Mijn loon breng
ik mee, om ieder te vergelden naar
zijn daden.
Ik ben de alfa en de omega,
de eerste en de laatste, de oorsprong
en het einde. Gelukkig zij die hun kleren
wassen. Zij zullen recht krijgen op de
levensboom en door de poorten de stad
mogen binnengaan. Buiten blijven de
honden, de tovenaars, de hoerenlopers,
de moordenaars, de afgodendienaren:
ieder die de leugen liefheeft en ernaar
handelt.
Ik, Jezus, heb Mijn engel gezonden om u
deze getuigenissen over de gemeenten
bekend te maken. Ik ben de wortel uit
het geslacht van David, de stralende
morgenster."
(Apk. 22: 8, 10-16)

Luister, zee; luister, aarde;
luister, kringrand van de wereldzee.
Luister, mens; luister,
al wat leeft onder de zon:
Hij is nabij, laat hem komen!
Kijk, de dag breekt aan, die bewuste dag,

dies inuisa, dies amara,
qua celum fugiet, sol erubescet,
luna fulgabitur,
sidera super terram cadent.
Heu, miser, heu,
miser, heu!
Cur, homo,
ineptam sequeris lætitiã?

die gehate dag, die dag vol bitterheid,
waarop de hemel zal wijken en de zon rood
wordt, de maan zal flitsen, al de bliksem en
de sterren op de aarde vallen.
Helaas, ongelukkige, helaas,
ongelukkige, helaas!
Waarom, mens,
loop je een dwaze blijdschap na?

*Vertaling: Willibrordbijbelvertaling, Jeanine De Landtsheer,
Brigitte Hermans*

DINSDAG
23.08.16

WOENSDAG
24.08.16

DONDERDAG
25.08.16

10.00
Cursus

Elzenveld

De eeuw van de zwarte dood: cultuur, literatuur & muziek

zomercursus | summer course (Dutch spoken)

Frank Willaert, *docent* | Eugeen Schreurs, *docent*

In de 14de eeuw zaaiden de pestepidemie en verschillende oorlogen dood en verderf in Europa. Toch was het niet alleen kommer en kwel. Tijdens deze zomercursus maakt u uitgebreid kennis met de culturele hoogtepunten die de donkere 14de eeuw deden oplichten.

Ontdek literaire parels zoals het Gruuthuse-handschrift. Verken het brede spectrum van de 14de-eeuwse muziek: eenstemmigheid, improvisatie en dansmuziek naast complexe polyfonie. Met duiding van symboliek en begrippen als *ars nova* en *ars subtilior* krijgt u sleutels in handen om die muziek beter te begrijpen en nog intenser van alle concerten te genieten.

In the 14th century, the plague epidemic and various wars sowed death and destruction across Europe. However it was not all doom and gloom. During this summer course, you will gain in-depth knowledge of the cultural highlights that illuminated the darkness of the 14th century.

Discover literary gems such as the Gruuthuse manuscript. Explore the broad spectrum of 14th-century music: monophony, improvisation and dance music as well as complex polyphony. Explanations of the symbolism and terms such as *ars nova* and *ars subtilior* will give you the keys to understanding the music better and enjoying all the concerts even more intensely.

DINSDAG
23.08.16

13.00
Concert

AMUZ

Ensemble Leones

Marc Lewon, *artistieke leiding*

Els Janssens-Vanmunster, *zang* | Grace Newcombe, *zang* | Raitis Grigalis, *zang* | Elizabeth Rumsey, *vedel* | Baptiste Romain, *vedel & doedelzak* | Marc Lewon, *luit & gitaar*

Qui es promesses de Fortune / Ha! Fortune /
Et non est qui adjuvet *Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)*

Leugnung / Denial

Weite Wege, lange Jahre scheiden nicht enge Freunde. Ist mir ihr Körper auch tot, in meiner Erinnerung lebt sie mir doch immer. Ich war ihr Liebster, sie meine Amiée.

De Fortune me doy pleindre (ballade) *Guillaume de Machaut*

De tout flors *Guillaume de Machaut / Anonime bewerking uit codex Faenza*

Ay mi! dame de valour (virelai) *Guillaume de Machaut*

Zorn / Anger

Grimmiger Zerstörer aller Länder grausamer Mörder aller Menschen, Ihr Tod, Euch sei geflucht! Von mir und aller Welt sei über Euch wahrhaft Zeter geschrien mit gewundenen Händen!

Ich spür ain tier *Oswald von Wolkenstein (ca. 1376-1445)*

Stampanie *Anonim*
De la crudel morte de Cristo

Verhandeln / Bargaining

Eure Sense schneidet uneben: Prachtige Blumen rodet sie aus, die Disteln lässt sie stehen. Auch sagtet Ihr, Ihr wäret etwas und doch nicht ein Geist nun aber verkündet Ihr, wir müssten alle dahin und Ihr, Herr Tode, bliebet hier Herr. Zwei widersprüchliche Reden können nicht beide wahr sein. Wenn es kein Leben mehr gibt, wird auch kein Sterben und Tod mehr sein.

Heyligs kreucz *der Mönch von Salzburg (fl. late 14de eeuw)*

Plourés, dames, ploures vostre servent *Guillaume de Machaut*

Nu tret herzu der bossen welle *Anonim processielied van de
flagellanten (1346)*

Depression & Lament

Was ist das alles? Alles ist Eitelkeit und Schädigung der Seele, Vergänglichkeit wie der gestrige Tag, der vergangen ist. Das ist alles Eitelkeit über Eitelkeit und Belastung der Seele. Lass hingehen Glück, lass hingehen Unglück, lass fließen den Rhein wie andere Gewässer.

Dueil engoiseux, rage desmesurée *Gilles Binchois (ca. 1400-1460)*

Von anegeng der sunne kchlar *der Mönch von Salzburg*

Armes, amours / O flour des flours *François Andrieu (fl. late 14de eeuw)*

Akzeptanz / Acceptance

Des Himmels Thron den guten Geistern der Hölle Grund den bösen. Die Lebenden mit den Lebenden, die Toten mit den Toten. Immerwachender Wächter aller Welt, Gott aller Götter, Allmächtiger aller Geister empfangen gütig die Seele meiner allerliebsten Frau, die ewige Ruhe schenke ihr, mit Deiner Gnaden Tau labe sie, unter dem Schatten Deiner Flügel halte sie, nimm sie, Herr, in die vollkommene Erfüllung, lass sie, Herr, wohnen, in Deinem Reich bei den ewigen, seligen Geistern.

Ave mater, o maria *Anonim*

Der Ackermann und der Tod

Net op de valreep van de 14de eeuw schrijft Johannes von Tepl (1350-1414) het aangrijpende *Der Ackermann*, een verhaal over een man die zijn geliefde echtgenote vroegtijdig heeft verloren. Over een al dan niet autobiografische insteek van de tekst blijven we in het ongewisse – sommigen beweren dat von Tepls vrouw Margarete in augustus 1400 overleed – maar ook vandaag herkennen we in *Der Ackermann* de universele, menselijke gevoelens van verlies en rouw. Opvallend in dit meesterwerk van de laatmiddeleeuwse Duitse literatuur is de beschrijving van het huwelijk als een verbintenis tussen twee geliefden (geen evidentie in de middeleeuwse maatschappij) en een verholen kritiek op de goddelijke almacht. *Der Ackermann* is namelijk opgevat als een twistgesprek in 34 hoofdstukken tussen de 'Ackermann' in kwestie en de gepersonifieerde dood, waarbij de eerste zijn onbegrip en zelfs woede laat blijken. De dood heeft van zijn kant uiterst cynische argumenten klaar: Het is beter om in de fleur van het leven te overlijden, dan oud, ziek en lelijk te worden ("So schnell ein Menschenkind ins Leben kommt, so schnell ist es alt genug zu sterben. Du glaubst vielleicht, das Alter sei ein kostbarer Schatz? Mitnichten! Es ist kränkliche Mühsal, hässliches Frösteln, allen Leuten unangenehm"). Uiteindelijk

The Husbandman and Death

At the very end of the 14th century, Johannes von Tepl (1350-1414) wrote the gripping *Der Ackermann*, a story about a man who lost his beloved wife before her time. We are uncertain whether the text was inspired by events in the author's own life – some claim that Tepl's wife Margarete died in August 1400 – but to this day, *Der Ackermann* evokes the universal, human feelings of loss and grief. What is striking in this masterpiece of late mediaeval German literature is its description of marriage as a commitment between two lovers (which was far from obvious in mediaeval society) and its concealed criticism of divine omnipotence. In fact *Der Ackermann* is structured as a dispute in 34 chapters between the 'Ploughman/Husband' in question and the personification of death, with the former expressing his incomprehension and even rage. Death, in turn, has extremely cynical arguments at the ready: It is better to die like this in your prime than to get old, sick and ugly ("So schnell ein Menschenkind ins Leben kommt, so schnell ist es alt genug zu sterben. Du glaubst vielleicht, das Alter sei ein kostbarer Schatz? Mitnichten! Es ist kränkliche Mühsal, hässliches Frösteln, allen Leuten unangenehm" – No sooner does a human child come into the world than it is old enough to die. Do you really believe that old age is a precious treasure? Of course it isn't! It is sickness and

kan de landman het lot en de goddelijke orde aanvaarden. Zijn rouwproces komt trouwens opvallend overeen met wat de Zwitsers-Amerikaanse psychiater Elisabeth Kübler-Ross in de 20ste eeuw beschreef als een opeenvolging van vijf fasen: ontkenning / protest (of boosheid) / onderhandeling / depressie / aanvaarding.

Deze vijf fasen dienen ook als leidraad voor de opbouw van dit programma, met Franse, Duitse en Italiaanse werken, waaronder één motet dat refereert aan het noodlot (*Qui es promesses de Fortune / Ha! Fortune / Et non est qui adjuvet*) en moraliserende chansons van Guillaume de Machaut (o.a. *De Fortune me doi pleindre*). Het Duitse taalgebied is vertegenwoordigd met een flagellantlied en werken van Oswald von Wolkenstein, diplomaat en dichter in dienst van keizer Sigimund I en van de anoniem gebleven Mönch von Salzburg. *De la crudel morte de Cristo* is een lauda, een volks, religieus, Italiaans lied. Met het chanson *Deuil engoissex, rage desmesurée* wordt een sprong gemaakt naar de 15de eeuw. Gilles Binchois gebruikte het hartverscheurende gedicht van Christine de Pizan die reeds op 25-jarige leeftijd weduwe werd. Deze profeministische schreef een ruim literair oeuvre bijeen dat bij haar tijdgenoten op veel bijval kon rekenen.

Als aanvaarding van het lot, besluit het concert met een processiegebied voor de Heilige Maagd Maria.

hardship, a terrible shivering, unpleasant to everyone). Ultimately, the ploughman comes to accept fate and divine order. Incidentally, his mourning process is strikingly similar to the five stages of grief described by the Swiss American psychiatrist Elisabeth Kübler-Ross in the 20th century: denial / protest (or anger) / bargaining / depression / acceptance.

These five stages also serve as the structuring elements of this programme, which includes French, German and Italian works, including one motet that refers to fate (*Qui es promesses de Fortune / Ha! Fortune / Et non est qui adjuvet*) and moralising chansons by Guillaume de Machaut (including *De Fortune me doi pleindre*). The German-speaking world is represented with a flagellant song and works by Oswald von Wolkenstein, a diplomat and poet in the service of Emperor Sigismund I, and by an anonymous monk known as the 'Mönch von Salzburg'. *De la crudel morte de Cristo* is a lauda, a popular Italian religious song. We also jump forwards in time to the 15th century with the chanson *Deuil engoissex, rage desmesurée*. Gilles Binchois used the heartrending poem by Christine de Pizan, who was widowed at the age of only 25. This early feminist authored a substantial literary oeuvre that met with great praise from her contemporaries.

As acceptance of fate, the concert ends with a processional prayer for the Holy Virgin Mary.

**Qui es promesses / Ha! Fortune /
Et non est qui adjuvat**

triplum

Qui es promesses de Fortune se fie
et es richesses de ses dons s'asseur
ou cilz qui croit qu'ele soit tant s'amie
que pour li soit en riens ferme ou seure,
il est trop folz,
car elle est non seure
sans foy, sans loy,
sans droit et sans mesure.
C'est fiens couvers de riche couverture,
qui dehors luist et dedens est ordure.
Une dyole est de fausse pourtraiture.
Ou nulz ne doit croire ne mettre cure;
sa contenance en vertu pas ne dure.
car c'est tous vens,
ne riens qu'elle figure
ne puet estre fors de fausse figure;
et li siens sont toudis en aventure
de trebuchier, car, par droite nature.
la desloyal renoie, parjure,
fausse, traître, perverse et mere sure
oint et puis point de si mortel peinture
que ciaulz qui sont fait de sa norriture
en traison met a desconfiture.

duplum

Ha! Fortune, trop sui mis loing de port
quant en la mer m'as mis sans aviron
en un bastel petit, plat et sans bort,
foible, porri, sans voile; et environ
sont tuit li vent contraire pour ma mort,
si qu'il n'i a confort ne garison.
merci n'espoir, ne d'eschaper ressort.
ne riens de bien pour moy,

Hij die vertrouwen stelt in de beloften
van Fortuna en haar rijkdommen en
geschenken voor zekerheden houdt
of hij die gelooft dat zij een zo goede vriendin
voor hem is dat zij voor hem in alles solide en
onwankelbaar is is een grote dwaas,
want zij is veranderlijk, trouweloos,
wetteloos en kent recht noch maat.
Drek, onder een laag schone schijn,
glanzend van buiten en smerig van binnen.
Een afgod is zij, met een onecht voorkomen.
Niemand moet haar geloven of op haar
bouwen: haar bedoelingen zijn niet altijd
goed. Een en al ijdelheid en wat zij voort-
brengt kan niets anders zijn dan valse schijn.
En haar volgelingen lopen altijd het risico
te struikelen, want door haar ware aard
laat die trouweloze hen in de steek, pleegt
woordbreuk. Ze is vals, verraderlijk, pervers,
een waar riool; ze paait en steekt dan toe,
zo dodelijk dat zij, door haar trouweloosheid,
de mensen die leefden van haar voedsel
teloor doet gaan.

Ach Fortuna, je hebt me wel erg ver van de
haven gebracht toen je me zonder riemen op
zee zette, in een plat scheepje zonder rand,
gammel, aangetast, zonder zeil en altijd
tegenwind, om mijn dood te bewerkstelligen
en daardoor is er soelaas noch bescherming,
deernis noch hoop en geen enkel manier
om te ontkomen of ook maar iets weldadigs

car sans raison
je voy venir la mort amere a tort
preste de moy mettre a destruction;
mais cele mort recoy par ton sort.
Fausse Fortune, et par ta traison.

tenor

Et non est qui adjuvat.

De Fortune me doy pleindre

De Fortune me doy pleindre et loer,
ce m'est avis, plus qu'autre creature;
car quant premiers encommançay
l'amer,
mon cuer, m'amour, ma pensee,
ma cure
mis si bien a mon plaisir
aqu'a souhaidier peusse je faillir.
n'en ce monde ne fust mie trouvee
dame qui fust si tres bien assenee.

Car je ne puis penser n'ymaginer
ne dedens moy trouver c'onques Nature
de quanqu'on puet bel et bon appeller
penst faire plus parfaite figure
de celui, ou mi desir
sont et seront a tous jours sans partir;
et pour ce croy
qu'onques mais ne fu nee
dame qui fust si tres bien assenee.

Ay mi! dame de valour

Ay mi! dame de valour
que j'aim et desir;
de vous me vient la dolour
qui me fait languir.

voor mij want ik zie hoe de bittere dood ten
onrechte nadert en op het punt staat mij
te vernietigen; maar deze dood incasseer ik
door jouw besluit, dubbelhartige Fortuna,
en door jouw trouweloosheid.

En er is niemand die ter hulp komt.

Ik moet mijn beklag doen over Fortuna én
haar prijzen, geloof ik, meer dan enig
ander schepsel; want toen ik hem
begeerde lief te hebben,
zette zij mijn hart, mijn liefde, mijn
gedachten, mijn bezigheden
zózeer op genot
dat ik naar wens tekort kwam;
in deze wereld vind je geen dame
die slimmer is.

Ik kan mij niet voorstellen
of in mij ontdekken dat Vrouwe Natuur
bij alles wat men goed en mooi kan noemen
een zo perfecte persoon heeft kunnen
maken bij degene naar wie mijn verlangen
uitgaat en altijd zal blijven uitgaan;
en daarom geloof ik
dat er nooit een dame geboren is
die slimmer is.

Wee mij, waardige vrouwe
die ik bemijn en naar wie ik verlang;
de pijn die mij doet kwijnen
wordt door u veroorzaakt.

Tres douce creature.
comment puet vo fine doucour
estre vers moy si dure,
quant mon cuer, mon corps et m'amour
vous ay donne sans retour
et sans repentir?
Or me tenez en langour
dont je criem morir.

Et tout par amesure.
gentil dame, pleine d'onnour,
sui je a desconfiture;
car onques ne quis deshonnour
vers vous, ains ay sans sejour
fait vo dous plaisir
et feray sans mauvais tour
jusques au morir.

Mais vo douce figure,
vo fine biaute que j'aour
et vo noble faiture
paree de plaisant atour
en plour tiennent nuit et jour.
sans joie sentir
mon cuer qui vit en tristour
dont ne puet garir.

Ich spúr ain tier

Ich spúr ain tier
mit fússen brait, gar scharpf sind im die
horen; das wil mich treten in die erd
und stösslichen durch boren.
Den slund so hat es gen mir kert,
als ob ich im fúr hunger sei beschert.
Und nahet schier
dem herzen mein in befúndlichem getöte;

Allerliefst schepsel,
hoe kan uw grote beminnelijkheid
zo hardvochtig zijn voor mij,
als ik u mijn hart, mijn lijf en mijn liefde
schonk, zonder beloning
en zonder spijt? Nu houdt u mij
in toestand van neerslachtigheid,
waardoor ik vrees te sterven.

En door deze tekortkoming,
lieve, achtenswaardige vrouwe,
ga ik ten onder;
ik was nooit uit op oneerbaarheid
maar heb voortdurend gedaan
wat u behaagde
en dat zal ik, van ganser harte
doen, tot ik sterf

Maar uw liefvallige gelaat,
uw verfijnde schoonheid die ik aanbid,
en uw edel voorkomen,
dat getooid is met bevallige sier
houden mijn hart, dat in droefheid leeft,
dag en nacht in tranen, zonder dat het
vreugde voelt en zo komt het
dat het niet gered kan worden.

Ik ontwaar een dier
met brede poten, heel spits zijn horens;
het wil me in de aarde stampen,
en met een stoot doorboren.
Het toont me zijn keel,
alsof ik voor zijn honger bestemd was.
Het nadert reeds snel
en voelbaar de dood brengend m'n hart

dem tier ich nicht geweichen mag.
Owe der grossen nöte,
seid all mein jar zu ainem tag
geschübert sein, die ich ie hab verzert.
Ich bin erfordert an den tanz,
do mir geweiset würt
all meiner sünd ain grosser kranz,
der rechnung mir gebürt.
Doch wil es got, der ainig man,
so wirt mir pald ain strich da
durch getan.

Erst deucht mich wol,
solt ich neur leben aines jares lenge
vernünftlich in diser welt,
so wolt ich machen enge
mein schuld mit klainem widergelt,
der ich laider gross von stund bezalen
müss.
Darumb ist vol das herzen mein
von engestlichen sorgen,
und ist der tod die minst gezalt.
O sel, wo bistu morgen?
Wer ist dein tröstlich ufenthalt,
wenn du verraiten solt mit haisser
buss?
O kinder, freund, gesellen rain,
wo ist eur hilf und rat?
Ir nempt das güt, lat mich allain
hin varen in das bad,
da alle múnz hat klainen werd,
neur güte werck,
ob ich der hett gemert.

Allmächtikait
an anefangk noch end, bis mein gelaite

– ik ontkom niet aan dit dier.
O wat een grote nood,
dat nu voor mij alle jaren, die ik heb opge-
bruikt, tot een hoopje van een dag worden!
Ik ben ten dans gevraagd,
waar mij voor al mijn zonden
een grote krans wordt uitgereikt;
deze afrekening gebeurt terecht.
Maar als God het wil, de Enige,
zo zal er spoedig een streep onder
worden gezet.

Nu pas zou het me goed lijken,
als ik tenminste nog één jaar
verstandig in deze wereld mocht leven,
want dan zou ik
mijn schulden, die ik nu helaas
in één keer moet vereffenen,
met kleine terugbetalingen aflossen.
Daarom is mijn hart
vol van bange zorg,
en nog in het minst om de dood.
O ziel, waar ben jij morgen?
Wie verleent er jou opmonterende
toevlucht, als je met hete boetedoening
moet vertrekken?
O jullie kinderen, vrienden, jullie edele
gezellen, waar blijven nu jullie hulp en raad?
Jullie nemen je bezit en laten me alleen
naar dat boetebad vertrekken,
waar welke munt dan ook weinig waard
is in tegenstelling tot goede dagen
– als ik die vermeerderd zou hebben.

Almachtige,
wees zonder begin en einde

durch all dein barmung göttlich gross,
das mich nicht überraitete
der lucifer und sein genos, da mit ich
werd enzuckt der helle slauch.
Maria, maid,
erman dein liebes kind
des grossen leiden!
Seit er all cristan hat erlost,
so well mich ouch nicht meiden,
und durch sein marter werd getrost, wenn
mir die sel fleusst von des leibes drouch.
O welt, nu gib mir deinen lon,
trag hin, vergiss mein bald.
Hett ich dem herren für dich
schon gedient in wildem wald,
so für ich wol die rechte far:
Got, Schepfer, leucht mir Wolkensteiner
klar!

De la crudel morte de Cristo

De la crudel morte de Cristo
on'hom pianga amaramente!

Quando 'ludéri Cristo pilliaro,
d'ogne parte lo circundaro;
le sue mane strecto legaro
como ladro, villanamente.

Trenta denar fo lo mercato
ke fece luda, et fo pagato.
Mellio li fora non essar nato
k'aver peccato si duramente!

A la collona fo, spoliato,
per tutto 'l corpo flagellato,
d'ogne parte fo 'nsanguinato

uit al jouw goddelijke barmhartigheid
mijn beschermer, zodat
Lucifer en zijn gezellen me niet vatten,
maar ik aan de hellekeel ontruk word!
Maagd Maria,
zorg ervoor dat jouw geliefde Zoon
aan Zijn groot lijden denkt!
Omdat hij immers alle Christenen heeft
verlost, laat hem ook mij niet overslaan,
laat me door zijn marteling getroost worden,
als mijn ziel uit de lijfelijke ketens stroomt.
O wereld, geef mij nu jouw loon,
draag me weg en vergeet me snel.
Mocht ik in plaats van jou de Heer in het
woeste woud gepast hebben gediend,
dan zou ik zeker de juiste weg kunnen be-
wandelen: God, schepper, wees een helder
licht voor mij, Wolkenstein!

Over de gruwzame dood van Christus
hoort eenieder met pijn in 't hart te wenen!

Toen de joden Christus vastnamen
kwamen ze van alle kanten op Hem af.
Ze bonden Zijn handen stevig vast,
ten onrechte, als van een boef.

Dertig zilverlingen was de premie
die Judas bedong, en die werd betaald.
Beter ware dat de man nooit werd geboren,
dan zo zwaar te hebben gezondigd.

Vastgebonden aan de zuil, ontkleed,
werd Christus gegeseld over 't hele lichaam,
op alle ledematen en tot bloedens toe,

commo falso, amaramente.

Tutti gridaro, ad alta voce:
"Moia 'l falso, moia 'l veloce!
Sbrigatamente sia posto en croce,
ke non turbi tutta la gente."

Nel süo vulto li sputaro,
e la sua barba si la pelaro;
facendo beffe, l'imputaro
ke Dio s'è facto, falsamente.

Poi ke 'n croce fo kiavellato,
da li luderì fo designato:
"Se tu se' Cristo, da Dio mandato,
descende giù securamente!"

Lo santo lato sangue menao
et tutti noi recomparao
da lo nemico ke 'ngannao
per uno pomo si vilemente

Li soi compagni l'abandonaro,
tutti fugiero e lui lasciaro,
stando tormento forte et amaro
de lo suo corpo, per la gente.

Molt'era trista sancta Maria
quando 'l suo filgio en croce veda,
cum gran dolore forte piangeva,
dicendo: "Trista, lassa, dolente!"

Heyligs kreucz

Heyligs kreucz ein paum gar aine
edel fuer all paum gemaine
ain söleichen paum bringt uns kain walt

meedogenloos, als een oplichter.

Allen schreeuwden luid:
"Laat die oplichter sterven, en snel!
Dat Hij ras aan 't kruis hange
en de mensen niet meer tot last weze."

Ze spueden Hem in 't aangezicht,
en rukten Z'n baardharen uit;
ze beschuldigden Hem van bedrog,
en dat Hij zich voor God uitgaf.

Enmaal aan 't kruis genageld
richtten de joden de vinger naar Hem:
"Als jij Christus bent, door God gezonden,
dan kom Je toch stellig zó weer naar
beneden!"
Z'n heilige flank liet bloed vloeien,
het bloed dat ons allen verlost
van de duivel die ons zo lafhartig
met de appel bedroeg.

Z'n gezellen namen de benen
en lieten Hem in de steek, Hem overlatend
aan de hevige pijn van Zijn lichaam,
die Hij zelf doorstond voor de mensen.

D'heilige Maria was vol droefnis
bij 't zien van haar Zoon op het kruis;
zij weende met diepe smart en zei: "Wat
ben ik treurig, beklagenswaard en vol
verdriet!"

Heilig kruis, jij enige boom
edeler dan alle andere bomen,
geen woud brengt zulk een boom voort,

in laub plued frucht wolgestalt.
Süeß holcz süeß nagel halt er fast
süeß purd Jhesus ist sein last

Menschen czung ticht lob dem streite
lob sein fechtten in der czeitte
wie an das kreucz der herre krist
mit edelm sig geophert ist
der werlde löser sag im lob
wie er dem frid sey gelegen ob.

Von der tryegnuß Eve mueter
was mlaidig got schepher gueter
do sy von sundigs aphel pis
in todes strikche fiel gewis
do merkt Got herre das holcz gar recht
daß er holczes schaden wider brächt.

Das werk unnsers hailes gemeret
hat recht ordenung vor begeret
daß Got dem vil listigen wicht
sein listig kunst prächt gar czenicht
und uns von holcz erczney zukert
von dann uns der slang uns het versert

Sechsley czal was nu ergangen
czeit seins sterben wol enphangen
geporen darczu mit willn sein
gab er sich der martter pein
das Osterlamb in ophers fart
an krewczes stam gehohet wart.

Do was gall verspürz und esseich
nagel lancz alß pitterleich
durchstochen wart der leichnam czart
pluet wasser flos dann an der fart

met loof en bloemen en fraaie vruchten.
Het liefelijke hout draagt met liefelijke
nagels de liefelijke last van Jezus

Mensentong, schrijf het lof van de strijd
loof het gevecht van deze tijd,
hoe aan het kruis Christus de Heer
geofferd werd en daarbij overwon,
de verlosser van de wereld;
loof hoe Hij overwonnen heeft.

Over het bedrog van moeder Eva
erbarnde zich God, de goede Schepper,
toen ze van de zonde-appel beet en in de
gewisse valstrik van de dood viel en toen
legde God de Heer precies vast welk hout,
zodat hij de schade van dit hout weer zou
kunnen herstellen.

Om het werk van ons heil te vermeerderen
had de ware voorzienigheid verlangd
dat God de listige kunst van de listige
demon zou vernietigen, en ons door dat hout
een geneesmiddel zou geven, door dat hout
waarmee de slang ons had gekwetst.

Toen het getal zes [volmaaktheid] was bereikt
en de tijd om te sterven was gekomen,
waarvoor hij uit eigen wil werd geboren,
gaf hij zich aan de marteling over,
betrad als Paaslam het offerpad
en werd aan de kruisstam geheven.

Daar was gal, spuug en azijn,
nagel en lans al even bitter.
Het edele lijf werd doorboord,
bloed en water stroomden hun loop

domit hymmel mer werlt erdreich
gepachsen sint gar kostparleich.

Paum hoch dikch krewcz peug dein este
kristi gelidern gib ein reeste
und daß der qual geringert wert
der menschleichen krankhait gib auf erd
das sy in sanftes stames art
hald so hohes künigs gelider czart.

Kreucz du pist um uns ze genesen
tragen der werlde Ion wirdig gewesen
und schefprüchiger werlt schefman
ze füeren uns an des landes pan.
Dich hat durchselbs daß heylig pluet
das aus kristi lambes leichnam bluet.
Amen.

Ploures, dames, ploures vostre servant

Plourés, dames, plourés vostre servant,
qui ay toudis mis mon cuer et m'entente,
corps et desir et penser en servant
l'onneur de vous, que Dieu gart et
augmente. Vestés vous de noir pour mi,
car j'ay cuer teint et viaire pali,
et si me voy de mort, en aventure,
se Dieu et vous ne me prenés en cure.

Mon cuer vous lay et met en vo commant,
et l'ame a Dieu devotement presente.
Et voit ou doit aler le remenant:
la char aus vers, car c'est leur droite
rente, et l'avoir soit departis
aus povres gens. Helas! en ce parti
en lit de mort sui a desconfiture,

waaruit hemel, zee, wereld en aardrijk
zo kostbaar zijn ontstaan.

Jij hoge boom, jij breed kruis, buig jouw
takken en geef rust aan Christus' ledematen,
opdat zijn kwelling wordt verlicht. Omwille
van de zonden van de aardse mensheid,
zorg ervoor dat volgens de manier van de
zachtmoedige stam de tere ledematen van
de zo hoge koning worden beschermd.
Kruis, jij bent waardig geacht om ons te
verlossen, de verlossing van de wereld
te dragen en als zeeman de schipbreuk
lijdende wereld naar de oever te leiden.
Jou heeft het heilige bloed doordrenkt,
dat uit het lamslif van Christus bloedde
Amen.

Weent, vrouwen, beweent uw dienaar,
die steeds zijn hart en toevertrouwen gaf,
lijf en hart en denken om uw eer te dienen
die God moge bewaren en vermeerderen.
Kleedt u in het zwart voor mij, want
gekwetst is mijn hart en mijn aangezicht
verbleekt en ik zie mij stervend, al op eens,
zo God en u mij geen verzorging brengt.

Mijn hart laat ik u en geef het aan uw wil
over, en de ziel bied ik deemoedig God aan.
En zie waar de rest naartoe moet gaan:
het vlees naar de maden, want dat is
hun volle recht, en de bezittingen worden
verdeeld aan de arme lieden. Helas, in
deze toestand op mijn sterfbed ben ik totaal

se Dieus et vous ne me prenés en cure.

Mais certains sui qu'en vous
de bien a tant
que dou peril, ou je sui, sens attente
me geterez, se de cuer en plourant
priez a Dieu qu'a moy garir s'assente.
Et pour ce je vous depri
qu'a Dieu vueilliés pour moy faire depri.
Ou paier creins le treü de Nature,
se Dieus et vous ne me prenés en cure.

Nu tret herzu der bossen welle

Nu tret herzu der bossen welle.
fliehen wir die haissun helle.
Lucifer ist bös geselle.
Wen er behapt mith bech er lapt
dez fliehen wir in hab wir den sin.

Quando flagellatores uolebant
se flagellare et erant exuti usque
ad camisas ab umblico deorsum
pendentes, incipiebant cantare
predictos ritmos sub melodia prefata
et duo precentores semper cantabant
dimidium ritum, quem tunc ceteri
omnes repetebant. Sub priori melodia
cantantur ritmi sequentes.

Der unserr buozze welle pflügen.
der sol gelten vnd wider geben.
Er biht und laß die sunde uarn,
so wil sich got úbr in erbarn

Sunder wa mit wilt du mir lonen.
Dri nagel vnd an dúrnin cronen.

ontdaan, als God en u mij niet verzorgen wil.

Maar ik weet zeker dat
uw goedheid zo groot is
dat u mij zonder dralen uit het gevaar
waarin ik verkeer, zult halen, als u maar
wenend tot God bidt dat hij ermee instemt
mij te genezen. En daarom smeek ik u
dat u bij God voor mij wilt bidden.
Zo niet vrees ik de afrekening van Natura,
als God en u mij niet verzorgen wilt.

Treed nu dichter naar de lage wereld!
Ontvluchten wij de hete hel!
Lucifer is een slechte gezel.
Wie hij grijpt, bedekt hij met pek dus
vluchten wij voor hem, dat zijn wij van plan.

Als de flagellanten zich wilden geselen
en ontkleed waren tot op hun hemden die
van aan hun navel naar beneden afhingen,
begonnen ze voorgeschreven ritmes op
de inleidende melodietje te zingen. Twee
voorzangers zongen steeds het halve ritme
wat alle anderen dan daarna herhaalden.
Op de eerste melodie werden de daarop-
volgende ritmes gezongen.

Wie mee met ons wil boeten,
moet zingen en teruggeven.
Hij biecht en laat zondig gedrag varen,
dan wil God zich over hem erbarmen.

Zondaar, waarmee wil je me betalen?
Drie nagels en een doornen kroon,

Das crucez fron. an sper. ain stich.
sunder, daz laid ich als durch dich
Waz wilt du nu liden durh mich?

So rófen wir in litem done.
vnsern dienst geb wir ze lone
Durh dich vergieß wir unser bluoit.
Das ist uns für die súnne guot.
Dez hilf uns lieber herre got,
des bitt wir dich durh dinen tot.

Ir lúgener ir mainswórerere,
ir sint dem lieben got vmmere,
Ir bihtent dhaine sunde gar,
dez mosd ir in die helle varn.
Da sind ir eweclich verlorn.
Darzuo so bringt úch gottes zorn.
Da vor behót uns herre got.
Dez bit wir dich durch dinen tot.

Jesus wart gelapt mit gallen.
des súln wir an ain crucez uallen

Nu hebent uf die úwern hend,
daz got daz grozze sterben wend.
Nu reggen vf die vvren arm,
vm daz sich got úber uns erbarm

Jesus durch diner namen dri,
du mach uns herre vor sunden fri.
Jesus durch dine wnde rot,
behótt uns vor dem gehen tot.

Dueil angoisseux, rage desmesurée

Dueil angoisseux, rage demesuree,
grief desespoir, plain de forisement,

het kruis van God, een speer, een steek,
zondaar, dat lijd ik allemaal voor jou.
Wat wil jij nu lijden voor mij?

Zo roepen we op luide toon:
"Onze dienstbaarheid geven we als loon.
Voor jou vergieten wij ons bloed,
zo komen onze zonden weer goed.
Dus help ons, lieve Heer God!
Dat vragen wij jou door jouw dood."

Jullie leugenaars en meenedzweerders,
jullie zijn ongeliefd bij God de Heer,
jullie biechten helemaal geen zonde,
daarom zullen jullie naar de hel gaan.
Daar zijn jullie voor eeuwig verdoemd.
Daarheen brengt jullie Gods toom.
Behoed ons echter daarvoor, Heer God!
Daarom smeken wij jou, omwille van jouw
martelaarschap.
Jezus werd met gal bedekt,
daarom moeten wij voor het kruis knielen.

Dus verhef smekend jullie handen,
opdat God het grote sterven zou afwenden!
Dus strek biddend jullie armen ten hemel,
opdat God zich over ons zou erbarmen!

Jezus, omwille van jouw drie namen,
Heer, bevrijd ons van de zonden.
Jezus, omwille van jouw rode wond,
behoed ons voor de plotselinge dood.

Angstig verdriet, tomeloze woede,
diepe wanhoop vol uitzinnigheid

langor sans fin et vie maleuree,
plaine de plour, d'angoisse et de torment,
coeur doloieux qui vit obscurement,
tenebreux corps sur le point de partir
ay, sans cesser continuellement;
et se ne puis garir ne morir.

Armes, amours / O flour des flours

cantus I

Armes, amours, dames, chevalerie,
clers, musicans et fayseurs en françoys,
tous sosfistes, toute poeterie,
tous cheus qui ont melodieuses vois,
ceus qui cantent en orgue aucunes foys
et qui ont chier le doulz art de musique,
demenés duel, plourés!
Car c'est bien drois,
la mort Machaut, le noble rethouryque.
[...]

Priés por li si que nulls ne l'oublie:
ce vous requiert le bayli de Valois,
car il n'en est au jor d'uy nul en vie
tel com il fu, ne ne sera des moys.
Complains sera de contes et de roys
jusqu'a lonc temps per sa bone
practique. Vestés vous noir,
plorés, tous Champenois.
La mort Machaut, le noble rethouryque.

cantus II

O flour des flours de toute melodie,
tres doulz maistres qui tant fustes
adrois,
o Guillaume, mondains diex d'armonie,
après vos fais, qui obtiendra le choys
sur tous fayseurs? Certes, ne le congnoys.

eindeloze neerslachtigheid en ongelukkig
bestaan gevuld met tranen, angst en pijn;
een smartelijk hart door iedereen vergeten,
droefgeestig lichaam op de rand van de
afzondering. Wee, altijd maar door, zonder
ophouden, en ik kan niet genezen, noch kan
ik sterven.

Strijders, geliefden, vrouwen, ridders,
klerken, musici en dichters van Franstalige
teksten, alle sofisten, alle muzen,
allen die een welluidende stem hebben,
zij die wel eens een orgel laten zingen
en die gesteld zijn op de zoete kunst
der muziek, laat uw smart zien, weent,
want dat is terecht bij de dood van
De Machaut, die edele rederijker.

Bid voor hem, opdat niemand hem vergeet;
dat vraagt de drost van Valois,
want vandaag de dag is er niemand zoals
hij en zo zal dat nog lange tijd blijven.
Hij zal lang betreurd worden door graven en
door vorsten, vanwege de kwaliteit van zijn
werk. Kleed u in het zwart, beweën allen,
bewoners van de Champagne, de dood van
De Machaut, die edele rederijker.

O bloem der bloemen van alle muziek,
dierbare meester, die zo vaardig was,
o, Guillaume, wereldse god van de
harmonie, wie zal er, na uw werken,
de voorkeur genieten boven alle dichters?
Naar mijn weten is er niemand.

Vu nom sera precieuse relique,
car l'on plourra en France, en Artois,
la mort Machaut, le noble retorique.
[...]

Plourés, rubebe, viele et ciphonie,
psalterion, tous instrumens courtois,
guisternes, fleustes, herpes, chelemie,
traversaynes et vous, amples de vois,
timpane ossy, metés en orse doys,
tous instrumens qui estes tout antiques,
faites devoir, plourés, gentils Galoys,
la mort Machaut, le noble
rethouryque.

Ave mater, o Maria

Ave mater, o Maria,
pietatis tota pia,
sine te non erat via
deplorati seculo.

O Maria, tu solaris
micans phebus stella maris
Christo rege colletaris
quam portasti utero.

Gracia tu nobis data,
quam fidelis advocata
celi thronis es prelata
in eterno solio.

Plena dulcis medicina
tu protegens a ruina,
tu es portus, tu carina
in omni periculo.

Dominus te mundi rosam

Uw naam zal een kostbaar relikwie zijn,
want men treurt in Frankrijk, in Artesië om de
dood van De Machaut, de nobele rederijker.

Weent, rebec, vedel en draailier,
psalterion, alle hoofse instrumenten,
gittern, fluiten, harp en schalmei,
dwarsfluiten en jullie, maak meer geluid,
hakkeborden ook, zet de vingers aan het
werk. Alle instrumenten, jullie die zo oud zijn,
doe jullie plicht en ween, lieve gezellen,
om de dood van De Machaut, de nobele
rederijker.

Gegroet, o moeder Maria,
met hart en ziel trouw in plichtsgevoel.
Zonder jou was er geen weg
voor de beklagenswaardige mens.

O Maria, jij die schittert als de zon,
als Phoebus ster der zee,
jij verheugt je tezamen met Christus, de
Koning die je in je lichaam gedragen hebt.

Jij genade, een gunst ons geschonken,
je bent ons als trouwe voorspreekster
van de hemelse zetel voorgegaan
naar de eeuwige troon.

Jij rijkelijke, zoete medicijn,
jij behoedt ons voor de ondergang,
jij bent het toevluchtsoord, je bent het schip
bij alle gevaar.

De Heer heeft jou, schitterende roos van de

preelegit speciosam
te vocari preciosam
precepti ab angelo.

Tecum dominus incarnatus,
puer ille nobis natus,
pro nobis datus
pro salute gaudio.

Benedicta tu sanctarum
consolatrix animarum,
per te patet lumen clarum
deplorantis oculo.

Tu in valle delictorum
es occursum peccatorum,
tu das animas illorum
Ihesu Cristo domino.

In exauditio benigna,
tocius mundi laude digna,
pia mater et benigna
demonstrans in publico.

Mulieribus honorem
prestat et decorem,
tu das omnibus dulcorem
pregustando mundulo.
[...]
Amen ultimo cantamus
in signum quod peroptamus
quitquit vite postulamus
in orationibus. Amen.

wereld, op voorhand uitverkoren,
jij die de kostbare genoemd wordt,
hij liep op de zaak vooruit door de engel.

Door jou is de heer mens geworden
en is dat kind voor ons geboren,
het is ons geschonken,
voor de vreugde om het heil.

Gezegend ben jij onder de heiligen,
troosteres van de zielen,
door jou is het klare licht zichtbaar,
voor het oog van hem die hevig jammert.

In het dal van de misdrijven
ben jij de toevlucht voor de zondaars,
jij draagt hun zielen over
aan de heer Jezus Christus.

Mild bij het verhoren,
de lof van heel de wereld waardig,
liefdevolle en zachtmoedige moeder,
die dit onverholen toont.

Jij munt uit boven de vrouwen
in eerbied en bevalligheid,
jij verschaft aan allen [...]
je hebt het onberispelijk voorgeleefd.

Laten we tenslotte amen zingen
in de gezindheid die we wensen,
wát het ook moge zijn dat wij in onze
gebeden van het leven verlangen. Amen.

*Vertaling: Marianne Lambregts, Noël Reumkens, Walter
Geerts, Brigitte Hermans, Linguapolis*

DINSDAG
23.08.16

19.15
Concertinleiding door
Pieter Mannaerts

20.00
Concert

AMUZ

Club Mediéval

Thomas Baeté, *artistieke leiding*

Olalla Alemán, *zang* | Griet De Geyter, *zang* | Raffaele Giordani, *zang* | Tomas Maxé,
zang | Daan Verlaan, *zang & gotische harp* | Raphaël De Cock, *zang & doedelzak* |
Thomas Baeté, *vedel* | Guillermo Pérez, *organetto* | Elisabeth Seitz, *psalterium* | Jan
Van Outryve, *luit & cister*

Trauwe ende steide, scaemte, ootmoet
En Ties, en Latim, en Romans *Anoniem*

Questa fanciulla *Francesco Landini (ca. 1325-1397)*
Abbona di virtù

Lucht des edels wivelics aert *Anoniem*
A discort sont Désir et Espérance
En wijflijc beeldt
God gheve ons enen blide wert

Playsanche, or tost a euz *Pykini (fl. ca. 1364-89)*

Gais et jolis *Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)*

Par mayntes foys *Johannes Vaillant (fl. 1360?-90)*

Melancolie dwinct mi de zinne *Anoniem*

Perch'i non seppi passar *Paolo da Firenze (ca. 1355-1436 of later)*

Dal bel Castel *Anoniem*
Omai, çascun se doglia
Mijn hertze en can verbliden niet

En wijflijc beeldt – Muzikale pears uit Brugge en Italië anno 1400

De moedige historicus die zich aan het onderzoek van een middeleeuws handschrift waagt, wordt tijdens de rit steeds met nieuwe vragen en probleemstellingen geconfronteerd. Zo is er het manuscript MS 6771 dat somptueus is gestoffeerd met Frans en Italiaans repertoire uit de 14de eeuw. Aangekocht in 1834 door Auguste Bottée de Toulmon, de toenmalige bibliothecaris van het conservatorium, tijdens de inboedelverkoop van een zekere Milanese signor Reina, staat het manuscript nu beter bekend als de codex Reina. Na de dood van Bottée de Toulmon in 1850 belandde het manuscript uiteindelijk in de collectie van de Bibliothèque nationale in Parijs, waar het tot op vandaag zorgvuldig wordt bewaard. Zoals gebruikelijk stelden verschillende sribenten het manuscript samen – sommigen zien er de hand in van drie tot zes verschillende personen – en duurde het meerdere decennia voor het document zijn uiteindelijke vorm kreeg: sommige katernen dateren van omstreeks 1400, andere folio's werden zelfs nog omstreeks 1430/40 gekopieerd. Al dit materiaal werd wellicht in Venetië of Padua bij elkaar gepend. Het manuscript bevat niet minder dan 219 composities met 103 seculiere Italiaanse werken, 1 religieus Frans en 111 wereldlijke Franse werken. In deze homogeen

En wijflijc beeldt – Musical Gems from Bruges and Italy in 1400

A courageous historian who undertakes research on a mediaeval manuscript will be constantly confronted with new questions and problems along the way. Take manuscript MS 6771, which is filled with sumptuous French and Italian repertoire from the 14th century. Purchased in 1834 by Auguste Bottée de Toulmon, the librarian of the Conservatoire at the time, from the sale of the belongings of a certain Signor Reina of Milan, the manuscript is now better known as the Reina Codex. After Bottée de Toulmon's death in 1850, the manuscript ultimately ended up in the Bibliothèque Nationale's collection in Paris, where it has been carefully preserved to this day. As was the custom, various scribes compiled the manuscript – some researchers distinguish the handwriting of three to six different people – and it was several decades before the document gained its final form: some sections date from about 1400, whereas other folios were copied as late as 1430-1440. All this material was probably penned in Venice or Padua. The manuscript contains no less than 219 compositions, with 103 secular Italian works, 1 religious French piece and 111 profane French pieces. However, a few lost orphans can also be found in this

samengestelde catalogus zijn echter wat verdwaalde weesjes terug te vinden. Hoe komt het dat in dit Italiaanse liedboek verder nog twee puur instrumentale werken en twee Nederlandse liederen werden opgenomen? Terwijl de muzikale stijl van de anonieme ballade *En wijflijc beildt*, ankerpunt in dit programma, dicht aanleunt bij de Franse werken in het manuscript, heeft de Nederlandse tekst veel meer gemeen met de teksten uit een Nederlandse bron, het befaamde Gruuthuse-manuscript, een boek met bijna 150 14de-eeuwse liederen, dat omstreeks 1405 in Brugge werd samengesteld. De woordenschat, de poëtische vorm tot zelfs rijmwoorden en volledige zinsnedes komen overeen met andere gedichten uit het Gruuthuse-manuscript, zoals *Mi heift ghevaen een wijflic beeld* of *Ach, nem mijns waer, recht wijflic beilde*. Heeft de kopiïst van de Reina-codex de mosterd in Brugge gehaald? Hij was ongetwijfeld Diets-onkundig, gezien de talloze fouten in de tekst, zoals verkeerd samengestelde woorden door het verbinden van eind- en beginlettergrepen. De hand van de kopiïst is ook te herkennen in de anonieme ballata *Omai, çascun se doglia* en in het vermakelijke 'macaronische' stuk *En ties, en latim, en romans* waarin Diets, Latijn en Frans door elkaar worden gehaspeld. De andere vijf Nederlandstalige werken op het programma komen uit het Gruuthuse-manuscript. Liefde, deugd en ondeugd bij mannen en vrouwen,

otherwise homogeneous catalogue. Why is it that this Italian song book also contains two purely instrumental pieces and two songs in Dutch? Whereas the musical style of the anonymous ballad *En wijflijc beildt*, the focal point of this programme, is close to that of the French works in the manuscript, the Dutch text has far more in common with the texts from a Dutch source, the famous Gruuthuse manuscript, a book of almost 150 14th-century songs compiled in Bruges in about 1405. The vocabulary and poetic form, and even rhyming pairs and complete phrases, correspond to other poems from the Gruuthuse manuscript, such as *Mi heift ghevaen een wijflic beeld* or *Ach, nem mijns waer, recht wijflic beilde*. Did the Reina Codex copyist learn his trade in Bruges? He was clearly not fluent in the language, given the countless mistakes in the text, such as wrongly compounded words made by joining the last syllable of one word to the first of the next. The copyist's hand can also be recognised in the anonymous ballata *Omai, çascun se doglia* and the amusing 'macaronic' piece *En ties, en latim, en romans*, whose text is a mishmash of mediaeval Dutch, Latin and French.

The other five works in Dutch on the programme come from the Gruuthuse manuscript. Love, virtue and vice among men and women are the thematic

verbinden de Franse, Italiaanse en Nederlandse ballades op dit programma. Het Gruuthuse-manuscript is trouwens volledig online te bekijken op de website van de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek: <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/het-gruuthusehandschrift>

links between the French, Italian and Dutch ballads in this concert. The Gruuthuse manuscript can be consulted online on the website of the Dutch Royal Library: <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/het-gruuthusehandschrift>

Trauwe ende steide, scaemte, ootmoet

Trauwe ende steide, scaemte, ootmoet, wetentheit ende eere ghezedich edel wijs ende vroet noch haet si duechden meere simpel meinder scone ende goet dus ickse kennen leere.

Lief vutuercoren beilde zoet tuwaert ic mi keere.

So lanc so meer wat si mi doet ich huer tze dienen ghere. Ghelijc der hebben enter vloet gheeft si mi zacht ende zere. Daer toe dwinct soe mijns herten bloet das ich mi dus ghenere.

Nu nem mi vrouwe in dijn behoet want ich das node onbeere. Onstede onzede al aersch ghebroet ich al tzijt van mi weere. Gheeft mi te dijne hulden spoet so ganstu al mijn dere.

En Ties, en Latim, en Romans

En Ties, en Latim, en Romans vois a ma dame demandant la fine amour: mais sa response nuit ne jour n'entens, certes, ne tant ne quant. Souvent li dis: "Lief jonch vrouwe, ich min wi mir trouwe, tam dulciter;" mais la response de la "vrouwe",

Trouw en standvastigheid, schroom, nederigheid, rechtschapenheid en eerbaarheid, zedigheid, adel, wijsheid en verstand, en nog meer deugden heeft ze: eenvoud, vriendelijkheid, schoonheid en goedheid: zo leer ik haar kennen.

Lieve, voortreffelijke, bevallige vrouwe, ik wijjd me aan u toe.

Almaar meer verlang ik haar te dienen, hoe ze me ook behandelt. Zoals eb wisselt met vloed, geeft zij mij vreugde en pijn. Zij verplicht mijn hart ertoe dat ik zo moet leven.

Neem mij, vrouwe, onder uw hoede, want ik heb dat heel hard nodig. Onstandvastigheid, wangedrag, al wat onbehoorlijk is, hou ik altijd ver van mij. Verleen mij uw gunst, dan geneest u al mijn smart.

In het Diets, Latijn en Romaans vraag ik mijn lief steeds om hoofse liefde, maar haar antwoord verneem ik overdag noch 's nachts; helemaal niets. Vaak zei ik haar: "Lieve jonge dame, ik heb u lief, wee mij, trouwe minnaar, zo zoetjes"; maar het antwoord van de vrouwe

ne say fors tant mesler "auwe" violenter. Bien croy que trois gros de Brabant aroient plus chiers que nul amant [...] our (mais qu'elle) entende ma douleur ainsì me voys aventurant.

Abbona di virtù

Abbona di virtù chi è sança viçio, serva d'amor con fè sanç'altro indìçio.

Amor non pregia força nè rìcheça, nè gente di naçion, nè d'alto stato.

Vuol senno, con virtù et gentileça di cuore et sie cortese et insegnato.

Cui d'onestà quel sir vedra dotato, per servo lui terra nel suo ospiçio.

Lucht des edels wivelics aert

Lucht des edels wivelics aert als ic di zie ic bem verclaert vroilic inde zinnen mijn. Wanneer ich bi di ben verwaert eighin vri ende onghespaert roofstu vut mi der zorghen pijn. Een wort dire ionst es medicijn troost dat al liden can verdriuen toocht mi ghenaden wijfflic schijn ende ic wil v ghestade bliuen.

ken ik niet, dus kan ik alleen "auwe" uitbrengen. Ik geloof dat drie dikzakken uit Brabant [...] our meer liefhebben dan welke minnaar ook, maar zij mag gerust mijn smart vernemen, nu dit mij overkomt.

Wie deugd te koop heeft en zonder ondeugd is, die is de trouwe dienaars van Amor en hoeft geen andere tekens.

Amor heeft het niet hoog op met kracht of rijkdom, en ook niet met lieden van staat of stand.

Amor wil inzicht, deugd en een nobele inborst, gemanierdheid en kennis.

En wie hij aldus met deze geaardheid aantref, die zal hij als dienaar houden in zijn huis.

Licht van het edele vrouwelijke geslacht, als ik u zie, dan ben ik als door een licht beschenen, vrolijk van zinnen. Wanneer ik onder uw hoede ben, geheel de uwe, zonder voorbehoud, dan bevrijdt u me van mijn zorgen. Een minzaam woord van u is een medicijn, is troost die alle leed kan verdrijven. Betoon me genade, vrouwe, en ik zal u trouw blijven.

Lief alre liefst vor al dat leift
als v ghelieft dat ghi mi gheift
van uwen monde een woort allein
weinsch van vruedchen mi aen cleift
ende wes ic daer om haen ghesneift
recht eist vergheten groot
ende clein.

Een onreine dincken ic niet en mein
trouwe es mijn meenen
ende mijn scriuen
tot in mijn ende in trouwen rein.

Ende wilt mi ooc ghestade bliuen
laes dir ghenoughen vrouwe goet
an di staet al mijn zin mijn moet
vri eighin steidich ongesceiden.
Wiltu mi ionnen dijn behoet
eer mi nature steruen doet
reinic wil ic des verbeiden.
Eer ic mi van di liete ontleden
ter doot liet ic mi eer ontliuen.
Tot v wil ic mi geel bereiden
ende wilt mi ooc ...

A discort sont Désir et Espérance

A discort sont Désir et Espérance,
dedens mon cuer ne s'en puelent partir.
Là sont ragagnit liquelz a plus posance;
nul pooir n'ai, tout me comment souffrir
lur volenté, mais je puis gléir
que se ma dame me ne fait
de nous l'acort,
riens ne puet tant valoir comme la mort.

Désir s'i vot tirer a sa plaisanche,
mais Espérance ne s'i veut assentir,

Allerliefste lief, dat mij liever is dan al wat
leeft, als u mij uit uw mond
één enkel woord wil geven, dan wordt
een overvloed van liefdesvreugde mijn deel,
en wat voor moeite ik daarvoor heb getroost
is meteen vergeten, of het veel was of
weinig.

Onerbare bedoelingen heb ik niet,
trouw is wat ik beoog en waarover
ik schrijf,
tot aan mijn einde, in zuivere trouw.

Neem hier genoeg mee, goede vrouwe!
Mijn hart, mijn verlangen is geheel op u
gericht, geheel en al, standvastig,
in verbondenheid.
Wilt u mij uw bescherming geven,
voordat de natuur mij doet sterven,
dan wil ik daar in eer en deugd op wachten.
Eerder dan dat ik mij van u liet scheiden,
liet ik me van het leven beroven.
Ik wil mezelf helemaal aan u wijden
en wil mij dan ook ...

Verlangen en Hoop zijn het oneens in mijn
hart; ze kunnen geen afscheid nemen.
Ze wedden met elkaar wie het meeste
gewicht heeft. Ik heb geen kracht, alles
dwingt me ertoe hun wil te ondergaan.
Maar ik kan zeggen dat als mijn vrouwe
geen akkoord tussen ons maakt,
dat niets mij meer kan helpen dan de dood.

Verlangen wenst zich te begeven naar zijn
plezier, maar Hoop wil daarin niet toestem-

ainsi dist: "Désirs, en quoi astu fianche
que veus ensi trestous biens
acomplir?"

Désirs s'émaie et me fait bien sentir
que se Fortune ne me aucun déport,
riens ne me puet tant valoir
comme la mort.

Een wijflic beeldt

Een wijflic beeldt ghestadt van sinne,
up dat soe draegt loyalic minne,
mach verdriven achterducht.
Soe toght van buten dat soe heift inne;
vruucht en solaes mach men
ran winne,
orconden diet te vindene placht.
Die scone vrouwe gerne aensiet,
ende hi vint ene van goeder aert,
dat hi se mint dat recht ic hiet:
en goet wijf es veil eren wert.

En goet wijf es en eidel waer,
al vint me lettel hier ende daer:
zi draaien mee met alle winde.
En wankel wijf heift dueght onmaer,
en goet wijf es altoos ni vaer
dat men en docht deran mach vinden.
Dies wilic prisen met gronden
een dogetlic wijf die es vermaert.
Orconde hem allen die vijtmonden:
en goet wijf es veil eren wert.

Ghi heren die de minne hanteren,
hout reine vrouwen altoos in eren
die moet verclaert ghestadt sin van
gronden mengchen so dat si belgeren

men en zegt: "Verlangen, waarin heb je
vertrouwen, dat je op deze wijze je doel
wenst te bereiken."

Verlangen is ontmoedigd en doet me goed
begrijpen dat als Fortuna geen medelijden
met me heeft, dat niets mij meer kan helpen
dan de dood.

Een vrouw die standvastig is van gemoed,
is in staat om achterdocht te verdrijven,
als ze op trouwe wijze mint.
Ze laat zien wat in haar omgaat,
vreugde en blijdschap kan men dankzij haar
verkrijgen, en wie dat ervoer, hij legge er
getuigenis van af.
Wie graag mooie vrouwen ziet
en er een met een goede inborst vindt, ik
verklaar dat het juist is dat hij haar bemint:
een goede vrouw is veel achting waard.

Een goede vrouw is een edel bezit,
al vindt men er weinig hier en daer:
ze draaien mee met alle winden.
Een wufte vrouw heeft geen boodschap aan
deugd; een goede vrouw is altijd bevreesd
dat men geen deugd in haar zou vinden.
Daarom wil ik van ganser harte een
deugdzame vrouw prijzen, die befaamd is.
Laat iedereen getuigen die kan spreken:
een goede vrouw is veel achting waard.

U heren, die zich tot de liefde bekent,
hou reine vrouwen altijd in eer,
die verlicht en edel zijn van
natuur [...]

en settey ta groter eren
dat mogen vele wel orconde.
Ene reine vrouwe heb ic vonden
die mij zin ende eren wert;
hare wil ic dienen in alle stonden,
en goet wijf es veil eren wert.

God gheve ons eenen bliden wert

God gheve ons eenen bliden wert,
so sijn de gasten vroilic io,
die altoos blidelic ghebent
so moochwi ganslijch wesen vro.
Ach lieue her wert nu doe also.
Waer dranc nye man so goet ghelach
vp dat die wert es zorghen quijt?
So wilwi comen alden dach
van nuchtens toter vespertijt.
Dese wert moet sijn ghebenedijt
hine acht des truerens niet een stro.

Wael op laet ons dan vroilic sijn
want ons die wert veil vruuechden gan.
Wi drinken hier so goeden wijn
wat souden wi noch besceiden dan:
"God gheue hem heil . diet ons vorwan
sijn leuen lanc met vruuechden
ho!"

Scinc in, scinc in den duutschen traen
die luden doet so suetzen clanc.
Wi willen truerens auelaen.
Ach vruuechden nemmermeer verganc.
Die ons benijdt hi hebbe ondanc.
Ic wilde hi zate in ierico.

en bewijs hen alle eer:
dat mogen velen wel getuigen.
Een reine vrouwe heb ik gevonden,
die mijn liefde en eer verdient.
Haar wil ik te allen tijde dienen:
een goede vrouw is veel achting waard.

God geve ons een blijde waard,
– dan zijn de gasten vrolijk, ja –
die zich altijd van zijn blijde kant laat zien,
dan mogen wij heel en al vrolijk zijn!
Ach, lieve heer waard, wees dat dan ook.
Waar werd ooit zo gezellig gedronken,
als wanneer de waard zonder zorgen is?
Dan willen we hier de hele dag door komen,
van 's ochtends tot aan de vespers.
Moge deze waard alle geluk ten deel vallen:
aan treurigheid heeft hij het land.

Welaan, laat ons dan vrolijk zijn,
aangezien de waard ons veel vreugde gunt.
We drinken hier zulke goede wijn,
wat hoeven we daar nog meer over te
zeggen dan: "God geve hem heil die het
voor ons verwierf, zijn leven lang in grote
vrolijkheid"?

Schenk, schenk het Duitse vocht,
dat zulk een zoete klank doet klinken.
Wij willen droefheid uitbannen.
Ach vreugde, ga nooit voorbij!
Wie ons benijdt, die bekijkt het maar.
Ik zou willen dat hij in Jericho zat.

Playsance or tost a euz

Playsance or tost a euz vous assemblés,
Soulas, Plaisance, Deduit, Bel Aceuill,
Jounesse, Liesce, l'amy;
oiez crier "Occy, occy" le roussignol:
joye en aurés.
Confort prenés, esbatement, le bon,
le gent,
s'irés dire a ma dame blanche
que de m'amour li fay present,
entièrement,
en ce moys de may par Playsance.
Cest virelay li chanterés,
Soulas, Plaisance, Deduit, Bel Aceuill,
Jounesse, Liesce, l'amy;
en lieu de moy, je vous depri,
non cure, m'amour, li presentés.

Gais et jolis

Gais et jolis, lies, chantans et joiéus
sui, ce m'est vis, au gracieus
retour.
Pleins de desir et en cuer familleus
de reveoir ma dame de valour.
Si qu'il n'est mauz, tristesse ne
dolour
qui de mon cuer peust joie mouvoir:
tout pour l'espoir que j'ay de li veoir.
Car mes cuers est si forment convoiteus
de remirer son tres plaisant atour,
son gentil corps, son dous vis
gracieus,
son douz regart et sa fresche coulour,
par qui je sui plains de loyal amour.
Qu'ailleurs ne puis penser
ne main ne soir:

Plezier! Kom nu vlug samen bijeen:
Vreugde, Plezier, Amusement, Goed
Onthaal, Jeugd, Blijdschap, Gezel.
Hoor de nachtegaal roepen: "Oci, oci."
Jullie zullen er blijdschap in vinden.
Geniet van vreugde en ontspanning,
goed en hoofs;
en ga mijn mooie vrouwe zeggen
dat ik haar mijn liefde ten geschenke geef,
heel en al,
in deze meimaand door toedoen van Plezier.
Zing haar dit virelai,
Vreugde, Plezier, Amusement, Goed
Onthaal, Jeugd, Blijdschap, Gezel;
ik vraag jullie: schenk haar in mijn plaats
mijn hart, mijn liefde.

Opgewekt en vol vuur, blij, zingend en vol
vreugde ben ik, lijkt me, bij deze gelukkige
terugkeer.
Vol verlangen en met een hart dat hongert
naar het weerzien met mijn nobele vrouwe.
En dus bestaat er geen ziekte, droefheid
of pijn
die de vreugde uit mijn hart kan verjagen,
vanwege de hoop haar te zien.
Mijn hart verlangt er zo hevig naar
haar elegante kleding weer te zien,
haar bevallige lichaam, haar lieve,
bekoorlijke gezicht,
haar vriendelijke blik en haar frisse teint,
die mijn hart vulden met trouwe liefde.
Ik kan aan niets anders denken,
's avonds en 's morgens,

tout pour l'espoir que j'ay de li veoir.
Et puis que Dieus m'a fait si eureus
que je verray la parfaite doucour
de ma dame pour qui sui amoureux,
obeissans a li sans nul sejour,
je la doy bien honnourer sens folour.
Quant riens ne puet faire mon cuer doloir:
tout pour l'espoir que j'ay de li veoir.

Par mayntes foyes

Par mayntes foyes ai owi recorder
du rousignol la douche melodie.
Mais ne se veult le cocu acorder,
ains veult chanter contre li par envie
cocu cocu cocu
toute sa vie.
Car il veult bien a son chant discorder
et portant dit li rousignoul
et crie:
"Je vous comant qu'on le tue et ocie:
fi du cocu qui d'amours veult parler."
Je vous suppli ma très douche alouette
que vous vouliés dire votre chanson;
"lire lire lire lire lirelon, que te Dieu,
que te di Dieu, que te di Dieu?"
il est temps que rousignouls
dit sa chansonnette
oci seront qui vos vont guerroyant.
Assemblez vous prenés la cardinette
faites chanter la calle et le sanson;
Tués, batés, le cocu pilebisson
il est pris pris il est pris il est pris,
or soit mis a mort, mort, soit mis a mort,
soit mis a mort, mort."
Or aloms deurement anjoliver nos et
cullir la violette toudis seray

vanwege de hoop haar te zien.
En aangezien God mij het geluk schonk
dat ik de perfecte lieflijkheid mag zien
van mijn vrouwe voor wie ik vol liefde ben,
en aan wie ik voortdurend gehoorzaam ben,
moet ik haar eren, zonder lichtzinnigheid.
Niets immers kan mijn hart kwetsen,
door de hoop haar te zien.

Menigmaal had ik het zoete gezang
van de nachtegaal opgevangen.
Maar de koekoek wil zijn gezang daaraan
niet aanpassen en wil juist tegen hem
in zingen, uit afgunst, koekoek koekoek
koekoek, zijn hele leven lang.
Want hij wil graag uit de toon vallen bij het
gezag van de nachtegaal en daarom zegt
en roept deze laatste:
"Ik beveel dat men hem doodt en ombrengt,
foei, koekoek, die over liefde wil spreken."
Daarom smee ik u, mijn lieve leeuwerik
nu uw lied te zingen:
"Lire, lire, lire, lirelon,
wat zegt God tegen je, God."
Het is tijd dat de nachtegaal
zijn lied zing:
gedood worden allen die tégen u zijn.
Kom samen, breng de distelvink
en laat hem met de spreeuw zingen.
Dood de koekoek
en leg hem het zwijgen op.
We hebben hem,
laat hem maar sterven."
Dan zullen we ons mooi maken en de
viooltjes plukken terwijl we bidden

le dieux d'Amours priant.

Melancolie dwinct mi de zinne

Melancolie dwinct mi de zinne
allein up ein
ende anders gein.
Reinre wesen van beghinne
Ic [nie verz]inde dat dit ein.
Et es alst was mi bliuet reyn.
Mi en rouc wjat wjene ic ghewinne
als ic v zie v liefflic grein.
Recht bezouc doet dat ict kinne
in trauwen rein niet als vileyn.
Et es alst was mi bliuet reyn.
Met steiden bliuic vaste hier inne
alle uruecht es mi te clein.
R[ouct] soe mijn[s niet wien] ic minne,
in hopen vindic bate allein.
Et es alst was mi bliuet reyn.
Mijn trouwe es vast
mijn ontrauwe dinne
arech es met mi onghemein.
Rouct mijns mijns herten coninginne,
ic houdu ouer capiteyn.
Et es alst was mi bliuet reyn.

Perch'i non seppi passar

Perch'i non seppi passar
ch'a un tal varcho
dov'Amor tende l'archo.
Lasso! Sento quanto 'l suo stral' martira.
Non dico "lasso" sol perch'i' duol senta
ma perchè l'arch'alenta
verso l'oggett'ond'entrass'
al core.

tot de god van de liefde.

Melancholie dwingt me mijn gedachten te
richten op één enkele persoon,
en op niemand anders.
Een zuiverder wezen dan dit ene
beminde ik nooit.
Het is zoals het was, ik blijf zuiver.
Het kan me niet schelen welk verdriet me
treft, zolang ik u zie, lieflijk juweel.
Opletende waarneming maakt dat ik weet
dat ze heel en al trouw is, en niet laaghartig.
Het is zoals het was, ik blijf zuiver.
Standvastig blijf ik hierbij:
geen enkele vreugde is mij genoeg.
Als zij die ik bemin, geen acht op mij slaat,
dan put ik alleen kracht uit hoop.
Het is zoals het was, ik blijf zuiver.
Mijn trouw is onwankelbaar,
mijn ontrouw onbestaande,
kwaadaardigheid is mij vreemd.
Sla acht op mij, koningin van mijn hart,
ik beschouw u als mijn gebiedster.
Het is zoals het was, ik blijf zuiver.

Ik moest wel door de smalle pas
waar Amor in hinderlaag
zijn boog spant.
Ach! Nu voel ik hoe zijn pijn mij trof.
Ik zei "Ach!", niet alleen omdat ik pijn voel,
maar opdat de kleine schutter zijn deernis
zal betonen met mij, het doelwit
dat hij heeft geraakt.

Dal bel castel

Dal bel castel se parte de Peschiera.
cercando 'l suo priore
un frate sol in compagnia d'amore.

Chiamando 'l va
la maitina e la sera
per strade e per campagna:
Lombardia cerca
e tuta la Romagna.

Trovato l'ha dove 'l Po fa riviera.
In su l'isola apaga
la vista che de tal prior è vaga,
pregal che senza lui
più non camini.

Omai, çascun se doglia

Omai, çascun se doglia
che'l mondo è di mal pieno,
l'uman valor vien meno
poi che d'amor è de virtù si spoglia

Mentre che la virtù fo nostra insegna,
color fòr fortunati
che'l più felice ciel produsse in vita.
Hor ch'è mancata
e per puochi seguita,
noi miserì siam nati
tra zente iniqua
e de malicia pregna.

Ne la qual vicio regna,
Amor non zá nè fede,
ma duol sença mercede
che cum bosia l'umana mente in voglia.

Uit het mooie kasteel van Peschiera
vertrekt de eenzame ijsvogel op zoek
naar haar overste. Liefde is bij haar.

Langs wegen en velden
roept ze hem
's morgens en 's avonds,
ze zoekt door Lombardije
en gans Romagna.

Ze vond hem waar de Po stroomt.
Op het eiland laaft ze zich
aan zijn lieflijke aanblik
en bid hem nooit meer
zonder haar te reizen.

Dat eenieder treure
om de wereld vol kwaad,
om het kwijnende aanzien van de mens,
want liefde en deugd zijn verdwenen.

Vroeger was de deugd ons kenmerk,
toen een gunstige hemel diegenen voort-
bracht die door het lot werden gezegend.
Nu de deugd er niet meer is
of door enkelen slechts nog wordt gevolgd,
leven wij ongelukkig en worden geboren
temidden van lieden beladen met bedrog
en kwaadaardigheid.

Ondeugd heerst daar en
Amor wijst dit af.
Hij betreurt, zonder pardon,
zulke ontaarde menselijke geest.

Mijn hertze en can verbliden niet

Mijn hertze en can verbliden niet
als soe niet vrolic up mi ziet
in wien ic vruechden aen bespiet.
Elpt mi of ic uerderue.

Mi ne can gehelpen wijf no man
als soe mi geenre hulpe ne ian.
Ic moet van rauwen dwinen dan
et es aldus mijn erue.

Mijn lief es leet, mijn heyl verdriet
aldus ende wers es mi ghesbiet.
Ic biddu urauwe, ghedinct mijns yet,
eer ic van rouwen sterue.

Meerre uruecht nie man ghewan
als ic u vroylic scauwen can.
In can ghesceiden niet daer van,
eenparich ic mi kerue.

Met vruechden zinghen een vroylic liet
"Allen rouwe van mi vliet,
in hopen wes ghi mi ghebiet."
Elpt mi of ic bederue

Mijn hart kan geen blijdschap vinden,
als zij niet vrolijk naar mij kijkt,
degene in wie ik vreugde heb bespeurd.
Help mij, of ik ga ten onder.

Geen man of vrouw kan mij helpen,
als zij mij geen hulp gunt.
Ik moet dan van rouw wegwijnen,
dat is dan mijn erfdeel.

Mijn lief is leed, mijn heil verdriet,
dat en erger is mij overkomen.
Ik smEEK u vrouwe, bekommer u om mij,
voordat ik sterf van verdriet.

Niemand heeft ooit meer vreugde genoten
dan wanneer ik u met blijdschap kan zien.
Ik kan daar niet van loskomen,
ik kerf aldoor in mijzelf.

Help mij met vreugde een vrolijk lied te
zingen: "Alle rouw vlucht van mij weg
door hoop, wat u mij ook opdraagt."
Help mij, of ik ga ten onder.

*Vertaling: Frank Willaert, Ike Cialona, Walter Geerts,
Marianne Lambregts*

V n eighen steydich ongesceiden
 Wiltu mi ionnen dyn behaer
 Eer mi vanne steruen dat
 R emlic wil ic des verbeiden
 Eer ic mi van di liete ontleden
 T er doe het ic mi eer ontfliuen
 T ot v wil ic mi gael beriden
 E nde wilt mi we 7c.

C om haer te mi mijns hzen vrouwe
 In dir so staen de kinnen mijn
 I ueer wyf ic mi uwer vrouwe
 I aer dir ghenoughe mijn onstijc pijn
 E nde doet mi dmen troost anstijn

C om haer vdruen inmen vrouwe
 Is ic aenzie dat anstijn dijn
 I ick alder liefst in rechter vrouwe
 I aet mi dyn alre liefste pijn
 E nde doet mi dmen troost anstijn

C om haer te mi mijns hze vrouwe 7c.

DINSDAG
23.08.16

22.15
Concert

Sint-Pauluskerk

Huelgas Ensemble

Paul Van Nevel, *artistieke leiding*

Axelle Bernage, *cantus* | Helen Cassano, *cantus* | Jessica Jans, *cantus* | Witte Maria
 Weber, *cantus* | Matthew Vine, *tenor* | Olivier Coiffet, *tenor* | Adriaan De Koster,
tenor | Bernd Oliver Fröhlich, *tenor* | Stefan Berghammer, *tenor* | Tim Scott Whiteley,
bassus | Guillaume Olry, *bassus*

Victime Paschali laudes (Paassequentia à 3)

Anoniem

Stella maris, illustrans omnia (cantilena à 3)

Virgo salvavit hominem (gymel à 2)

Sumer is icumen in / Sing cuccu (canon à 4)

Exulta Syon / Exulta Syon / Exulta Syon / En ai je bien trouvé (quadruple motet)

En Albion de fluns environen (ballade à 3)

Candens crescit lilium / Candens lilium, columbina (dubbelmotet à 4)

Veni mater gracie / Dou way Robin (motet à 2)

Kyrie Cuthberthe prece (à 3)

Sanctus (à 3)

Mater ora filium (sequentia à 3)

En Albion de fluns environen

En Albion de fluns environen

Betekent de insulaire positie van Engeland ook een afzondering van Europa? De verhouding tussen de Britse eilanden en het Europese vasteland heeft al sinds de prehistorie een uiterst boeiende geschiedenis. Mensen, goederen en ideeën circuleerden reeds vanaf 5000 v.C. langs de Noordzee en de kusten van de Atlantische Oceaan, van Spanje tot Schotland. Een van de grote uitdagingen bleef het omgaan met de overheersing van het vasteland. Het is bijvoorbeeld veelbetekend dat de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) begon toen de Engelse Edward III koning Filips VI niet meer als koning van Frankrijk erkende. De jaren vóór – zelfs sinds de Normandische invasie van 1066 – en tijdens de Honderdjarige Oorlog, brachten een interessante symbiose teweeg tussen de Engelse muziek en die van het continent, meer specifiek de Franse stijlen.

Paul Van Nevel koos muziek uit die typisch Engels, dan weer typisch Frans is, of die net op het punt ligt waar de stijlen elkaar raken. *Sumer is icumen in* was lang een van de oudst bekende meerstemmige Engelse composities en had in Groot-Brittannië een legendarische status verworven sinds het werd beschreven in de eerste algemene muziekgeschiedenis *A General History of the Science and Practice of Music* van Sir John Hawkins (1776). Talloze

Does England's insular position also mean it is isolated from Europe? The relationship between the British Isles and the European continent has had a fascinating history since prehistoric times. People, goods and ideas were already circulating around the North Sea and the coasts of the Atlantic Ocean, from Spain to Scotland, in 5000 BC. One of the great challenges remained the attitude to domination of the continent. For example, it is significant that the Hundred Years War (1337-1453) began when Edward III of England ceased to recognise King Philip VI as king of France. In the years prior to the Hundred Years War - ever since the Norman invasion in 1066 - and during the war itself, an interesting symbiosis developed between English music and that of the continent, more specifically the French styles.

Paul Van Nevel has opted for music that is typically English or typically French, and also for works at the very point where the two styles meet. For many years, *Sumer is icumen in* was one of the oldest-known English polyphonic compositions, which had gained a legendary status in England since it was described in the very first general history of music, *A General History of the Science and Practice of Music* by Sir John Hawkins (1776). Countless

Britse kinderen konden deze lofprijzing op de zomer, die in vele schoolboeken als 'eerste meesterwerk van de muziek' stond beschreven, van buiten zingen en ook vandaag blijft deze perpetuele canon met de harmonische pendelbeweging fascinerend. Gelijkaardige welluidende parallelle tertsen en sexten zijn te horen in de 'gymel' *Virgo salvavit*. In deze 'tweelingcompositie' (gymel zou afkomstig zijn van het Latijnse gemellus) zijn beide stemmen zowel melodie als begeleiding. 'Très français' daarentegen is de ballade *En Albion de fluns in vironen*, een werk dat het hof van Edward III tijdens de oorlog beschrijft met al de bijbehorende intriges en vreemde (Franse) inmenging. Het is opgenomen in de befaamde Chantilly-codex die parels bevat van de Franse ars subtilior in een bijzonder verfijnde notatie.

Andere werken zijn dan weer een voorbeeld van de kruisbestuiving van de verschillende stijlen. Very English zijn de bevreemdende parallelle kwinten en decimes in het *Kyrie Cuthberte prece* voor de heilige Cuthbert, opgenomen in een manuscript van de kathedraal van Durham. De ritmen met de minima (korte notenwaarden) en de notatiestijl zijn dan weer beïnvloed door de Franse ars nova. Het quadrupelmotet *Exulta Syon / Exulta Syon / Exulta Syon / En ai je bien trouvé* illustreert de wederzijdse beïnvloeding van de Engelse 'faburden'- en de Franse motetstijl. In

British children knew this song in praise of summer by heart. It was described in many school textbooks as the 'first musical masterpiece', and even today this perpetual canon with its harmonic pendulum movement continues to fascinate us. Similarly sonorous parallel thirds and sixths can be heard in the 'gymel' *Virgo salvavit*. In this 'twin composition' (gymel is said to be derived from the Latin 'gemellus'), each of the two voices is both melody and accompaniment. The ballad *En Albion de fluns in vironen*, on the other hand, is 'très français'. This piece describes Edward III's court during the war, with all its requisite intrigues and foreign (French) meddling. It is included in the famous Chantilly Codex, which contains gems of the French ars subtilior in particularly refined notation.

Other works include an example of the cross-pollination between the different styles. The curious parallel fifths and tenths in the *Kyrie Cuthberte prece* for St Cuthbert, included in a manuscript from Durham cathedral, are quintessentially English, but the rhythms with the minims (short notes) and the style of notation are influenced by the French ars nova. The quadruple motet *Exulta Syon / Exulta Syon / Exulta Syon / En ai je bien trouvé* illustrates the mutual influence of the English 'faburden' and the French motet style. In a faburden, the basic melody acts as

een faburden fungeert de basismelodie als centrale spil, waarboven of -onder de andere stemmen zingen in een parallelle beweging, zodat 'on the spot' polyfonie werd geïmproviseerd. In de Franse fauxbourdon lag de basismelodie dan weer in de cantus, en werd de parallelle beweging daaronder gezongen door de contratenor. Auditief is er weinig verschil, maar Franse componisten zouden deze techniek wel bij hun Engelse collega's hebben geleerd, die deze reeds op het einde van de 13de eeuw gebruikten, terwijl faburden dan weer een verbastering is van fauxbourdon. Kortom, een markant muzikaal-linguïstisch kip-of-het-ei-vraagstuk.

a central support, with the other voices singing above or below it in a parallel motion, thus improvising polyphony 'on the spot'. In the French fauxbourdon, however, the basic melody was in the cantus and the parallel movement was sung below it by the countertenor. There is little difference to be heard between the two, but French composers are said to have learned this technique from their English counterparts, who were using it as early as the end of the 13th century, although the word faburden itself is a corruption of fauxbourdon. In short, it is an intriguing musical and linguistic question of the chicken and the egg.

Victime paschali laudes

Victimae paschali laudes
immolet Christiani.
Agnus redemit oves:
Christus innocens Patri
reconciliavit peccatores.
Mors et vita duello
conflixere mirando:
dux vitae mortuus
regnat vivus.
Dic nobis, Maria,
quid vidisti in via?
Sepulcrum Christi viventis:
et gloriam
vidi resurgentis.
Angelicos testes,
sudarium et vestes.
Surrexit Christus spes mea:
praecedet vos in Galilaeam.
Scimus Christum surrexisse
a mortuis vere:
tu nobis, victor Rex,
miserere.
Amen. Alleluia.

Stella maris, illustrans omnia

Stella maris, illustrans omnia,
signis claris ostende praevia
quo tendamus.

De fundente fluente veniae,
de torrente misericordiae,
gaudeamus.

Fer non frustra stellae vocabulum,
cor illustra, clarum fac oculum

Dat de christenen een offer brengen
aan het Paaslam.
Het Paaslam dat de schapen verlost heeft:
Christus, onbevlekt,
heeft de zondaars met de Vader verzoend.
Dood en leven waren verwikkeld
in een wonderbaarlijke strijd:
de Heer van het leven die was gestorven,
regeert levend.
Zeg ons, Maria,
wat hebt jij onderweg gezien?
Het graf van Jezus die leeft
en de glorie van Hem die is opgestaan,
heb ik gezien.
De engelen waren getuigen,
de zweetdoek en de gewaden.
Christus, mijn hoop, is verzezen:
Hij gaat de Zijnen voor naar Galilea.
Wij weten dat Christus waarlijk is verzezen
uit de doden;
Gij, overwinnaar en koning,
ontferm U over ons.
Amen. Halleluja.

Sterre der Zee, die over alles uw licht laat
schijnen, toon ons als gids met duidelijke
tekens waar wij naartoe gaan.

Laten wij ons verheugen
over de rijkelijke vloed van genade,
de stroom van barmhartigheid.

Draag niet tevergeefs de titel Sterre der Zee:
laat uw licht schijnen in ons hart, geef

nostris cordis.

Ut versutus quisque se retrahat
et ablutus ultra non contrahat
quicquam sordis.

Sit cor mite, munda sit actio.
detur rite consideratio
verbis oris.

Apes illa quae mel dat omnibus,
dulce stilla nostris peccatoribus
mel amoris.

Vitam redit per te flos seculi,
tibi cedit mortis et zabuli
fremens furor.

Fac urticas anelli Veneris,
ut non dicas de nobis miseris:
"ab hiis uror".

Virgo salvavit hominem

Virgo salvavit hominem,
quem parens previa perdidit.
Nescit carnis libidinem
nec concumbendo genuit.
Prima parens seducitur
fit tristis tendens ad tartara.
Sed per illam redimitur
captiveitate libera.
Hec alloquente angelo
aure concepit filium,
audito credens
sedule mundum
salvavit perditum.

helderheid aan het oog van ons hart.

Zodat elke listige belager zich terugtrekt
en wie gereinigd is niet langer
enige smet aantrekt.

Moge ons hart mild zijn, ons handelen rein;
moge men rekening houden
met de woorden uit onze mond.

Als een bij die aan iedereen honing geeft,
zo schenkt de Sterre de zoete honing van
haar liefde aan ons, zondaars.

De bloem der eeuwen schenkt leven dankzij
u, voor u wijkt de razende woede
van de dood en de duivel.

Maak brandnetels van Venusringetjes,
zodat u niet zegt van ons, ongelukkigen,
"Door hen voel ik brandende pijn."

De Maagd heeft de mens gered, zijn eerdere
voorouder had hem in het verderf gestort.
Zij kent de begeerte van het lichaam niet
en heeft niet verwekt na gemeenschap.
De eerste ouder werd verleid
en keerde zich smartelijk richting hel.
Maar dankzij haar werd de mens
van gevangenschap vrijgekocht.
Zijzelf werd moeder van een zoon door
gehoor te geven aan het woord van de engel.
Door geloof te hechten aan het goedwillig
bericht heeft zij de wereld
van de ondergang gered.

De stirpe Jesse vasculum,
Maria virgo virginum,
tuos salvas ab inferis,
duc nos ad locum luminum.

Sumer is icumen in / Sing cuccu

Sumer is icumen in
Lhude sing cucu!
Growep sed and blowep med
and springp be wude nu,
awe bletep after lomb,
lhup after calve cu,
bullok stertep bucke vertep.
Murie sing cucu
wel singes þu cucu!
Ne swik þu naver nu.

Exulta Syon / Exulta Syon / Exulta Syon / En ai je bien trouvé quadruptum

Exulta, Syon filia!
Iam exularis, consolaris
eccine felici machina.
Iam sublimaris, coronaris
ultra mundi limites
per infinita semper secula.
Nam tui sponsi,
regis magni Salomonis,
prodeunt vexilla,
vite rutilancia que dant
ortum Nathanaelis
iuxta vocem Gabrielis
proferentis cum leticia:
"Ave Maria, mulierum
mater alma,
plena gracia!

Telg uit het geslacht van Jesse,
Maria, maagd der maagden,
jij redt de uwen van de onderwereld,
leid ons naar de plaats van het licht.

De zomer is binnengekomen;
Zing luid, koekoek!
Het zaad groeit en de wei bloeit,
en het woud bloesemt nu.
De ooi blaas naar het lam,
naar het kalf loeit de koe,
de stier springt op, de bok laat winden.
Zing vrolijk, koekoek!
Goed zingt gij, koekoek!
Houd nu nimmer op.

Verheug u, dochter van Sion!
Jubel nu, word getroost
door dit gelukkige gebeuren.
Weldra word je hoog geprezen,
gekroond tot over de grenzen van de wereld
en door de oneindige rij der tijden.
Want de vaandels van uw bruidegom,
de machtige koning Salomo,
komen tevoorschijn
in een rode gloed vol leven.
Zij schonken het leven aan Nathanael,
volgens het woord dat Gabriel
vol vreugde uitsprak:
"Wees gegroet, Maria,
milde moeder van alle vrouwen,
vol van genade!

Ecce concipies
et paries in utero virum,
pia virgo sed viri nescia."
Eya, Iacob, considera:
iam vagit in presepio
quem genuit puerpera.

triplum

Exulta, Syon filia,
suffulta sanctimonia!
Iam synagoge rumpitur,
corona reus cum miseria.
Iam fluens fremit Olofernes
subjugatus tendens ad Tartarea.
Captiva gens incredula,
modo considera!
Nam stella patet regis nati,
sicut pridem sunt prefati
verbis patris incarnati
prophete per mundi climata.
Iherusalem tripudia!
Categorizans cantica
quadripartita serie sonoriter
concordi musica,
quia sine carnis ludibrio
mirabili commercio
fit hec tua vite redemptio
per viscera virginea.

duplum

Exulta, Syon filia!
Iam noli flere:
florescunt rosaria.
Aromatizant balsama
Favonio
quo revirescunt omnia.

Kijk, je zult zwanger worden en in je schoot
een zoon dragen, vrome maagd
zonder gemeenschap met een man."
Welaan, bedenk Jacob, reeds weent
in de kribbe het kind dat de moeder ter
wereld heeft gebracht.

Verheug u, dochter van Sion:
uw vroomheid wordt gesteund!
Reeds wordt de synagoge gebroken,
zijn kroon stort in vol ellende.
Woedend knarsetandt Holofernes nu hij
onder het juk gebukt, naar de onderwereld
gaat. Overwonnen volk van ongelovigen,
denk toch na!
Want de ster van de Koningszoon verschijnt,
vleesgeworden zoals eertijds de profeten
met de woorden van de Vader hebben
voerspeld in alle hoeken van de wereld.
Dans nu, Jeruzalem, in een driedledige ritme.
Laat muziek weerklinken
in een reeks van vierstrofige liederen vol
harmonieuze klanken,
want door een wonderlijke verbintenis
zonder de spot van het vlees
komt het vrijkopen van uw leven tot stand
dankzij de maagdelijke schoot.

Verheug u, dochter van Sion!
Ween niet langer: de rozenstruiken
ontvouwen hun knoppen,
geurige harsen verspreiden
hun aroma dankzij de lentewind
waardoor alles nieuwe krachten krijgt.

Proclamant celi dindima
profescenninis
"In excelsis gloria!"
Eya ergo, Iherusalem,
clange cum tuba neomenia!
lesse virga quae floru
it esse iam protulit amigdala.

tenor

En ai je bien trouvé.

En Albion de fluns

En Albion de fluns environen
mestre Antheus mene
une tres noble vie;
mes roy Minos
a sa cort condanpnee
qy'a fayt venir Lucidaire et Helie;
fait contre droit la roue bistorner,
tant que je voy que Zephirus
n'a mye en luy povoir qu'il puyssse
contraster.

Candens crescit lilium / Candens lilium, columbina

triplum

Candens crescit lilium,
virginale gremium;
mundo profert filium,
creatorem omnium,
regem regnantium,
ut Ade debitum,
quod per pomum vetitum
erat olim subditum
per serpentis monitum,

De hemelen verkondigen
met tamboerijen en wiegeli
djes
"In den hoge zij eer".
Welaan dus, Jeruzalem, laat het bazuin-
geschal van de nieuwe maan schallen!
Zie, de wortel Jesse, die is opgebloeid,
heeft nu haar vrucht voortgebracht.

Ik heb veel gevonden.

In Albion, in de buurt van de rivier,
leidt Antheus
een heel edel leven;
maar de veroordeelde koning Minos
heeft Lucidarius en Helie
naar zijn hof laten komen;
Daedalus laat met een subtiele handeling
het wiel in de tegenovergestelde richting
draaien zodat ik gewaarword dat Zephirus
mij niet in zijn macht heeft
om me te kunnen tegenwerken.

De witte lelie zwelt,
de maagdelijke schoot,
en brengt een zoon ter wereld,
de schepper van het al,
de vorst der vorsten,
opdat de schuld van Adam,
hem door de verboden appel
en het aandringen van de slang opgelegd,
zou worden vrijgekocht

redimeretur precioso regis sanguine.
Et ut Adam abstraheret
de tetra voragine,
patriarchas et prophetas
natos ex sanguine,
ut vita caelica
redderetur pristinis
pace magnifica.
Ideo psalamus hodie
canticum leticie
de rege glorie,
ut in celorum acie
fruumur requie sine carie.

duplum

Candens lilium, columbina,
fons nostri generis,
rosa crescens sine spina,
mater diceris.
Ave regina virginum,
pariens Christum dominum;
dulcis est initus.
Tu lumen es luminum
et salvatrix hominum;
dulcis est exitus.
Ad te clamant cuncti rei
cum indulgentia,
ut vitalis requie
fruantur venia.
Tuum natum precibus
rogites simplicibus
ut vite gloria
concedatur omnibus
tibi servientibus
sua gracia.
Ad te clamant cuncti rei

met het kostbare bloed van de vorst.
Hij zou Adam wegrukken
uit de afschuwelijke hellekolk,
evenals de patriarchen en profeten
uit diens bloed geboren,
en het hemelse leven zou aan de vroegere
generaties worden teruggegeven
in een schitterende vrede.
Laat ons dus vandaag
een lied van vreugde zingen
over de roemrijke vorst,
opdat wij bij de hemelse scharen
zouden genieten van een rust zonder bederf.

Stralend witte lelie, duifje,
bron van onze soort,
roos die groeit zonder doornen,
moeder, word u genoemd.
Gegroet, koningin der maagden,
moeder van Christus de Heer,
lieflijk is het begin.
U bent het licht van alle licht,
de redster van de mensheid,
lieflijk is het heengaan.
Tot u roepen alle zondaars vol genegenheid,
opdat ze kunnen genieten
van de genade
van de eeuwige rust.
Vraag toch aan uw zoon
met eenvoudige beden
dat door zijn genade
de belofte van het eeuwig leven
wordt gegeven aan allen
die u dienen.
Tot U roepen alle zondaars

cum indulgencia,
ut vitalis requie
fruatur venia.

Veni mater gracie / Dou way Robin

cantus I

Veni mater gracie,
stella claritatis.
Visita nos hodie,
plena pietatis.
Veni vena venie,
mox incarcerationis.
Solamen angustie,
fons suavitatis.
Recordare mater Christi,
quam amare tu flevisti;
juxta crucem tu stetit,
suspirando corde tristi.
O Maria, flos regalis,
inter omnes nulla talis.
Tuo nato specialis,
nostre carnis parce malis.
O quam corde supplici
locuta fuisti,
Gabrielis nuncii
cum verba cepisti.
En ancilla Domini,
propre dixisti.
Verum lumen gaudii
post hoc peperisti.
Gaude digna tam benigna
celi solio,
tuos natos morbo stratos
redde filio.

vol genegenheid,
opdat ze kunnen genieten
van de genade van de eeuwige rust.

Kom, welwillende moeder,
heldere ster.
Breng ons vandaag een bezoek,
jij, vol van mededogen.
Kom als polsslag van genade
voor hen die weldra gevangen zitten.
Vertroosting in de angst,
bron van zachtmoedigheid.
Herinner je, moeder van Christus,
hoe bitter je geweest hebt;
je stond naast het kruis
te zuchten met een droevig hart.
O Maria, koninklijke bloem,
er bestaat niemand zoals jij.
Jij bent bijzonder omwille van je zoon,
matig de fouten van ons lichaam.
O, met welk ootmoedig hart
heb je gesproken
toen je de boodschap van de bode
Gabriël hebt ontvangen.
Zie de dienstmaagd van de Heer,
heb je ijlings gezegd.
Daarna heb je het ware licht van de vreugde
ter wereld gebracht.
Verheug je, waardevolle vrouw
die zo weldadig is, in de hemelse troon.
Breng uw kinderen die geveld zijn door
verdriet tot bij uw Zoon.

tenor

Dou way Robin,
the child wile wepe,
dou way Robin.

Kyrie Cuthberth prece

Kyrie Cuthberte,
prece culpe ceno plebi cece,
eleyson.
Eius cultu iam festivis vinctis
carmine cum captivis, eleyson,
ad fulgorem quam a fece sacra
sublevasti nece, eleyson.
Christe, qui post mortem vivis,
nos preserva a nocivis,
eleyson.
Morte dignos donans vite
demonis repressa lite,
eleyson.
Laude patris ut cor mite,
te servorum placet rite,
eleyson.
Pneuma sacrum salva
mentis turbe sceleri gementis,
eleyson.
Gregis presulis presentis
ovis ovibus intentis,
eleyson.

Sanctus

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

Mater, ora filium

Mater, ora filium,
ut post hoc exilium
nobis donet gaudium sine fine.

Nimmer, Robin,
zal het kind nog een traan laten;
Robin, nooit meer.

Heer Cuthbert, ontferm u
dankzij dit gebed over uw volk dat
verblind is door de droesem van zijn schuld.
Ontferm u dankzij de verering
tijdens dit feest over uw volk,
dat u door uw heilige dood
uit de modder tot luister hebt opgetild.
Christus, die na uw dood verder leeft,
bewaars ons van wat ons benadeelt en
ontferm u over ons.
U die ons, al verdienen we de dood,
leven geeft na het beëindigen van uw strijd
met de duivel, ontferm u over ons.
Zoals het hart van Uw Vader mild is door
onze lof, zo ook scheidt u terecht genoeg
in uw dienaren; ontferm u over hen.
Heilige Geest, red de zielen
van de schare die kreunt van zonden,
ontferm u over ons.
Ontferm u over de angstige schapen
van de kudde van de huidige bisschop,
zelf ook een lid van de kudde.

Moeder, bid je Zoon
dat Hij ons na deze ballingschap
een vreugde zonder einde schenkt.

Sola spes errantium
mersos per naufragium
salva sedans tedium
mortis trine.

Enige hoop voor hen die dwalen,
Hij die schipbreukelingen van de
ondergang redt en de afkeer voor de
drievoudige dood doet bedaren.

*Vertaling: Jeannine De Landsheer, Brigitte Hermans,
ICTL*

WOENSDAG
24.08.16

13.00
Lecture-performance

AMUZ

Niels Berentsen & Diskantores

Niels Berentsen, *artistieke leiding & lezing*

Oscar Verhaar, *contratenor* | Santo Militello, *tenor* | Niels Berentsen, *tenor* | João Luis Veloso Paixão, *bariton*

Wie wil leren discanteren – Polyfonie en improvisatie in de 14de eeuw

Musicologisch onderzoek van Niels Berentsen wijst uit dat zangers veel improviseerden in de 14de eeuw, zelfs meerstemmig. In deze lecture-performance licht hij zijn bevindingen toe, die live worden geïllustreerd door het ensemble Diskantores.

Learn to Sing Discant – Polyphony and Improvisation in the 14th Century

Niels Berentsen's musicological research has shown that there was considerable improvisation amongst singers in the 14th century, even in polyphonic music. His fascinating talk is illustrated with live excerpts by the Diskantores ensemble.

Muziek in de eeuw van de zwarte dood, tradities en vernieuwingen

De dood heeft door de muziekgeschiedenis heen altijd tot de verbeelding gesproken. De 14de eeuw vormt daarop geen uitzondering, maar krijgt in sommige publicaties terecht extra aandacht, onder meer omwille van de nogal 'spectaculaire' pestplagen in die periode. Een geschiedschrijving heeft de neiging om alles in categorieën onder te brengen, vaak om pedagogische redenen – om iets duidelijk te stellen en begripsgrenzen af te bakenen. Dat geldt zeker ook voor de muziekgeschiedenis. Daardoor ontstaan er a priori's en gaat men voorbeelden zoeken om een bepaalde stelling te verdedigen. Na verloop van tijd ziet men zelfs wat men wil zien, en dat is gevaarlijk. Daarom is het zo interessant om eerder empirisch te werk te gaan en eerst naar de oorspronkelijke bronnen te kijken. Om in bepaalde gevallen bij het onderzoek zelfs vooraf geen of heel weinig literatuur door te nemen. Zo kun je met een frisse blik naar de zaken kijken. Uiteraard leg je nadien je bevindingen naast die uit de bestaande literatuur.

Ingelepelde angst

In het verleden en zeker ook in de 14de eeuw werd de mensen angst voor de dood en vooral voor de hel ingelepeld. Het zondebesef en daarmee samenhangend het principe van de aflaten zorgden voor een interessant mechanisme: in kerkelijke middens ontstonden stichtingen of fundaties met als bedoeling vergiffenis te krijgen voor de aardse zonden en het zielenheil van jezelf en vaak ook van je familie veilig te stellen. Aanvankelijk schonken vooral vorsten heel veel goederen voor het stichten van een abdij of (kapittel)kerk. Na verloop van tijd imiteerden de hogere adel en welgestelde families dat. In een stedelijke context gingen ook andere burgers giften doen, maar dan – na verloop van tijd – meer collectief. Vanaf het einde van de 14de eeuw ontstonden er broederschappen die patroonheiligen vereerden, waarbij er bijvoorbeeld één keer per jaar werd gebeden voor de zielen van de gestorven

leden. Elk lid voorzag zich op die manier van een aantal (extra) aflaten. Je zou het kunnen beschouwen als een collectieve verzekering, een beetje zoals gilden georganiseerd, voor een ‘aangenaam’ en pijnloos verblijf in het paradijs. De angst om na de dood voor eeuwig te lijden was immers enorm. Heel wat priesters en muzikanten moesten als boetedoening naar Rome of Santiago op bedevaart gaan. Op die manier konden ze dispensatie krijgen voor hun zonde(n).

Een interessant gevolg van die vrome stichtingen was de mogelijkheid om muzikanten extra te betalen of meer zangers in dienst te nemen. Op het einde van de 14de en vooral in de eerste helft van de 15de eeuw zag je steeds meer professionele kerkmuzikanten door het feit dat er ook kapelanieën werden voorzien voor professionele, hooggeschoolde vicaris-zangers en doordat er steeds meer fundaties waren. De zeer bekwame zangers/componisten/organisten waren uiteraard erg geliefd in het buitenland en lagen aan de basis van de opkomst en bloei van de polyfonie.

Dit fenomeen deed zich overal voor, zij het minder in de perifere gebieden, maar met een enorme ‘boom’ in welstellende gebieden. De Nederlanden waren, door de opkomst en bloei van steden als Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven, Luik, Mechelen en Utrecht een van de meest welvarende regio’s in Europa. Vandaar dat bijvoorbeeld de Fransen zolang hebben geprobeerd om er aanspraak op te maken.

Dood en duurzaamheid

Bepaalde motetten sluiten aan bij de doodsthematiek. Zo stelt onder meer het motet *Brumans est mors* uit de 14de eeuw – dat door Cappella Mariana en door Tiburtina Ensemble & David Dorůzka Trio wordt gebracht – de dood centraal. Er zijn ook componisten die werken schreven waarvan ze verwachtten dat die ook na hun overlijden zouden worden uitgevoerd. Du Fay is daarvan een voorbeeld, maar ook De Machaut, met zijn *Messe de Notre Dame*, die in de kathedraal van Reims werd uitgevoerd. Na zijn dood werd er een oratie aan toegevoegd en nadien werd die mis gezongen tot in de 15de eeuw. Een heel lange periode!

We zien dat die bronnen voor een lange tijd werden gebruikt en dat het repertoire aan meerdere generaties werd doorgegeven, zelfs gedurende meerdere eeuwen. Denk bijvoorbeeld aan De Machaut die in zijn teksten repertoire uit de 13de eeuw bespreekt.

Die hofse cultuur, van de troubadours tot de meistersinger en hier bij ons de rederyikers, was in totaal meer dan vijf eeuwen aanwezig. Ook de Franse ballades en virelais, die waren opgevat als ‘formes fixes’ (vaste literaire vormschema’s met een strikt rijm- en herhalingspatroon), werden generaties lang doorgegeven. Du Fay en Ockeghem gebruikten die bijvoorbeeld nog. Pas na 1500 verdwenen ze grotendeels. We zien dus vormen uit de 12de eeuw voortbestaan tot de 15de eeuw. Dat lijkt onwaarschijnlijk voor ons – onze top tien is een kwestie van maanden en weken. Maar de vergankelijkheid van de ‘modeverschijnselen’ lag in het verleden sowieso veel lager.

Modegrillen, grote en kleine kannuniken

De idee en de opeenvolging van modegrillen neemt toe naarmate de geschiedenis vordert. In de barok wordt dat heel duidelijk; de verschijning en verspreiding van de klarinet ging bijvoorbeeld relatief snel: hier in Antwerpen was het instrument al in het begin van de 18de eeuw bekend. Daarnaast zijn er oudere instrumenten die eeuwenlang werden gebruikt. Je ziet bijvoorbeeld op 18de-eeuwse afbeeldingen stadsspeelieden met verschillende ‘ouderwetse’ schalmeytypes. Ook in archivalische bronnen spreekt men dan nog van ‘scarmeijen’, al is dat natuurlijk ook ten dele een ‘containerbegrip’.

Een ander voorbeeld is het gregoriaans. In Tongeren wordt een boek bewaard uit 1383 dat in 1797, bij de opheffing van het kapittel door de Fransen, nog werd gebruikt. Er werden daar – haast op de taalgrens – twee types van notatie gebruikt: enerzijds de Romaanse notatie met kwadraatnoten, anderzijds de Germaanse notatie met hoefnagelneumen. En beide werden gebruikt tot op het einde van de 18de eeuw, terwijl de muziekgeschiedenisboeken de hoefnagelneumen in onze gewesten ten laatste laten verdwijnen in de 16de eeuw. Er zijn indexen opgenomen in deze boeken en gewijzigde melodieën aangebracht in een duidelijk 18de-eeuws schrift.

Dit heeft onder meer te maken met de fysieke waarde van het document: perkament is nu eenmaal een kostbaar iets. Maar ook eerbied en traditie spelen een rol. Veel van die boeken, zeker de liturgische, lagen ‘geketend’ aan de muur van het koor. Men sprak van een ‘liber catenatus’. Het ‘heilige der heiligen’, na de Bijbel, was het ‘liber ordinarius’. Dat was een soort van lijvig draaiboek voor het hele jaar, waarin genoteerd stond welke gezangen wanneer moesten worden gezongen, door hoeveel

personen, knielend of nietknielend. Het bevatte met andere woorden een hele regie-aanduiding. Zo'n liber catenatus (mét ketting) is uitzonderlijk bewaard gebleven in Tongeren. Elke zichzelf respecterende kerk met een rijk verleden had een dergelijk liber catenatus waarin de eeuwenoude liturgische gebruiken stonden opgetekend.

Het gregoriaans werd als bijzonder waardevol en hoogstaand beschouwd. Wij kijken altijd naar vernieuwing en gebruiken graag begrippen als 'ars nova'. Maar we vergeten dat het oude lang bleef bestaan, en dat dat niet noodzakelijk een conflict betekende met het nieuwe. Integendeel: vaak was de nieuwe kunst gebaseerd op de eeuwenoude, al dan niet lokale melodieën of melodievarianten. Overigens werden de professionele zangers die gregoriaans zongen in de grotere kathedralen vaak beter betaald dan de uitvoerders van de polyfonie. Ook wanneer een kerk tot kathedraal werd verheven, zoals bijvoorbeeld in Antwerpen en Gent na 1559, werden er middelen vrijgemaakt voor een speciale stichting om een zes- tot achtal 'kleine' kanunniken aan te nemen, die beter werden betaald dan gewone polyfoniezangers en enkel gregoriaans moesten zingen.

De rol van stad en prinsbisdom Luik kan niet worden onderschat in dit ars-novaverhaal. In de Luikse kathedraal heb je de kanunniken van St.-Materne en die van 'la petite table'. Dit was een apart gremium 'kleine kanunniken' tussen de kapelaans en de 'echte' grote kanunniken. Die laatsten moesten van adel zijn en voldoende kwartieren kunnen voorleggen. Ze kregen de hoogste vergoeding. De kleine kanunniken ontvingen minder, maar waren wel beter betaald dan de kapelaans, tot wie we ook de zangers (soms vicarissen genoemd omdat ze in aanvang de kanunniken vervingen) moeten rekenen, die minder werden betaald.

Door het gregoriaans ook in de polyfonie te gebruiken, kreeg die een soort gezag. In de St.-Lambertkathedraal in Luik zien we bijvoorbeeld dat tot in de 18de eeuw hymnen voor de heilige Lambertus, de patroonheilige, als basis dienden voor polyfone zettingen. Men zette de cantus firmus in de tenor, sopraan of bas, en weefde daarrond 18de-eeuwse polyfonie, 'à la Mozart'. Er werd dus nog lang vastgehouden aan lokale tradities. Je ziet dat ook aan de voorschriften van het concilie van Trente, dat bepaalde dat sommige gezangen moesten verdwijnen, andere moesten worden behouden. Tongeren is in dat opzicht een interessante case study, want daar paste men zich niet zomaar aan. Werden daar de voorschriften van Rome niet gevolgd, dan wel die van Luik bij bepaalde gezangen, en als ook die richtlijnen niet werden

gevolgd, deden ze gewoon hun ding, volgens hun eigen ritus, en dat tot in de 18de eeuw. De Katholieke Kerk heeft in het ancien régime met andere woorden nooit de gewenste uniformiteit bereikt. Voordeel is natuurlijk wel dat sommige tradities op die manier eeuwenlang werden bewaard. In de Leuvense Abdij van het Park zongen de monniken tot voor een tiental jaren nog steeds het gregoriaanse officie dat Du Fay componeerde voor het feest van de Recollectio van Maria.

Guillaume de Machaut

Guillaume de Machaut wordt in de muziekgeschiedenisboeken naar voren geschoven als een van de belangrijkste persoonlijkheden van de 14de eeuw en die aandacht is echt terecht. Ten eerste omdat hij in verschillende geschriften uit zijn eigen tijd wordt vermeld, maar ook omdat er zoveel werken van hem bewaard zijn gebleven. De verspreiding van die werken over een groot deel van Europa is eveneens belangrijk. Ook bij ons zijn de afgelopen decennia nog verschillende 14de-eeuwse fragmenten gevonden, en ook daar was muziek bij van De Machaut, zoals het erg bekende *Esperance*. Het geeft aan hoe sterk zijn muziek verspreid was in de Nederlanden en vormde mede de basis waarin een toonaangevende overgangsfiguur als Luikenaar Johannes Ciconia kon gedijen.

De Machaut was zelf ook heel sterk begaan met de verspreiding van zijn werken. Hij liet bijvoorbeeld verzamelhandschriften vervaardigen met erg mooie verluchtingen, zoals deze die in de Bibliothèque nationale de France worden bewaard. Hij is dan ook een van de eerste componisten van wie we weten dat hij zijn eigen werken liet codificeren en er dus zorg voor droeg. Hij was zich wellicht erg bewust van zijn identiteit als scheppend muzikant én als dichter.

Van veel andere componisten weten we niet hoe ze met hun eigen repertoire omgingen, maar het feit dat de anonimiteit geleidelijk aan verdwijnt, wijst toch wel op een bewustwording. Trouwens, als je ziet hoeveel handschriften er slechts bewaard zijn gebleven, dan begrijp je dat we een muziekgeschiedenis schrijven op basis van kleine restanten, een beetje zoals een archeoloog op basis van fundamentelementen – als ze al bewaard zijn gebleven – een heel gebouw probeert te reconstrueren. Hoeveel procent is overgeleverd, is moeilijk in te schatten, maar enkel uit de muziekinventarissen – en die zijn voor de periode van voor 1600 al heel schaars – blijkt al dat er enorm veel verloren is gegaan. In Antwerpen is van het verblijf van Ockeghem en Obrecht bijvoorbeeld bijna niets bewaard gebleven, op

een aantal Alamire-fragmenten na, die we mogelijk kunnen situeren bij de broederschappen en de latere kathedraal. Afgaand op de betalingen, moeten er veel meer werken zijn geweest ... Ook wat Gent, Brussel, Mechelen en Brugge betreft, is er zeer weinig bewaard gebleven. Je kan je dus terecht de vraag stellen op welke basis we muziekgeschiedenis schrijven, en vooral ook: op basis van welke randinformatie voeren we de muziek uit? Mocht de lijvige Chigi-codex bijvoorbeeld niet bewaard zijn gebleven, had Ockeghem niet het statuut gehad dat hij nu heeft, en dan hadden we veel minder van zijn werken gekend. Hetzelfde geldt voor Bach: als zijn omvangrijke oeuvre niet via zijn zonen bewaard was gebleven, was ook hij veel minder bekend geweest. Er is wel wat van hem gedrukt, maar aanzienlijk minder dan van bepaalde beroemde(re) tijdgenoten. Van sommige componisten is er voldoende bewaard gebleven om hun belang te kunnen inschatten, van andere is het problematisch. De Machauts oeuvre is echter over veel plaatsen verspreid; dat wijst erop hoe bekend hij was, hoe divers hij heeft geschreven en hoe kwaliteitsvol zijn muziek was. Hij is dus zeker een terechte en representatieve gangmaker van de 14de eeuw.

Het belang componist neemt toe

Heel wat muziek uit de 12de en 13de eeuw is dus anoniem gebleven, maar in de 14de eeuw is de anonimiteit toch al veel beperkter. Bij liturgische muziek was het niet belangrijk de auteursnaam te kennen. Wellicht zag de componist zichzelf als een 'zeer onbelangrijke dienaar van God'. Ook maakte men vaak gebruik van ouder, reeds bestaand materiaal, van andere, meestal onbekende auteurs, zodat een aantal werken niet zomaar aan één enkele componist kan worden toegeschreven. Wellicht speelde vergetelheid en de slordigheid van de kopiist ook een rol?

Geleidelijk aan, bijvoorbeeld met Leoninus en Perotinus, wordt de naam van de componist belangrijker en in de loop van de 16de eeuw verdwijnt de anonimiteit grotendeels. Van Obrecht, Josquin, Willaert en Lassus zijn bijvoorbeeld portretten bewaard gebleven, wat ook op een zelfbewustzijn wijst. Deze laatste was een aanzienlijk figuur, die zelfs in de adelstand werd verheven.

Ars nova

Een begrip dat steeds terugkomt voor wie de muziek van de 14de eeuw bestudeert, is 'ars nova'. De term werd onder meer gebruikt in twee muziektraktaten, *Ars novae musicae* (ca. 1320) van Johannes de Muris en in een collectie van geschriften die

wordt toegeschreven aan Philippe de Vitry (1322). Tegenwoordig wordt ars nova ook als stijlbegrip gehanteerd als het gaat om de muziek in Frankrijk tussen 1320 te 1370. In Italië spreekt men dan van trecento. Het gaat vooral om vernieuwingen op het gebied van de notatie, waardoor het ritme veel vrijer en complexer kon worden. Vanaf de jaren 1370 werd die ritmiek nog meer verfijnd en spreekt men van de ars subtilior.

Vanaf de ars nova werden erg complexe ritmische combinaties mogelijk. Kunstenaars waren echt verzot op het ingewikkeld indelen van de tijd. Dat opkomende tijdbesef is een belangrijk gegeven. Dante verwijst in zijn *Paradiso* als een van de eersten in de literatuur naar een mechanisch uurwerk. Het is ook de periode van de opkomst van mechanische uurwerken, in de 14de en de 15de eeuw. Een van de oudste nog werkende klokken is die van Salisbury Cathedral uit 1386.

Ars nova is een begrip dat meermaals terugkomt in de muziekgeschiedenis. Niet alleen rond 1320, maar ook voor het begin van de renaissance bedient de muziekgeschiedenis zich van een vergelijkbaar begrip voor de aanduiding van het 'begin van de renaissancemuziek', met Du Fay als eerste en belangrijkste vertegenwoordiger. Rond 1500 is er opnieuw een soort van ars nova: imitatie en grote tertsen wonnen aan belang, 'formes fixes' werden overboord gegooid, tekstplaatsing en prosodie kregen meer aandacht. De vermeende 'kloof' (al is het beter te spreken van een overgang) tussen de 15de eeuw en 16de eeuw is vergelijkbaar met die tussen de 16de en 17de eeuw. Om slechts één voorbeeld te geven: de basso continuo wordt voorgesteld als dé grote vernieuwing, maar eigenlijk bestond die auditief al in de liutliederen in het begin van de 16de eeuw. En continuospel kan zoveel meer zijn dan enkel akkoordenspel, omdat er vaak ook polyfone realisaties waren.

Rafelige muziekgeschiedenis

Vaak stellen we zaken zwart-wit voor, omdat de tegenstelling in een 'conflict' groter is en kenmerken daardoor ook meer (en soms te veel) in de verf worden gezet. Als een trend gewoon evolueert, is het geen nieuwigheid. Vooral in ons vooruitgangdenken ervaren we dat als belangrijk. Voor onszelf en voor onze studenten hebben we alles in vakjes gestopt, maar in feite is de muziekgeschiedenis heel erg rafelig, en duren evoluties verschillende jaren, afhankelijk van de componist, van het genre en van de streek. Uiteraard zit in deze stelling zelf een beetje het 'conflict', ook weer om zaken duidelijk te stellen ...

Zoals er destijds ook door muzikanten over componeren en vernieuwing werd gediscussieerd. Het is duidelijk dat de componisten van de ars nova in zekere mate een nieuwe stijl hanteerden en zich daarvan bewust waren. Twee eeuwen later spreekt ook Auctor Lampadius van een oude en nieuwe generatie, waarbij de oude generatie gebruikmaakte van wassen bordjes om een muziekwerk te componeren. Daarbij vertrokken ze vaak van een bestaande melodie. Dat kon bijvoorbeeld de tenor zijn, waar dan vervolgens bovenstem, bas en als laatste de altus aan werden toegevoegd. De nieuwe generatie (van Josquin) daarentegen dacht ook horizontaal, waardoor er meer aandacht was voor de 'zoete' samenklank (plenas suavitatis). Daartoe werden de aparte stemmen in partituurvorm genoteerd. Lampadius' tractaat dateert van 1537, maar in onze gewesten tonen fragmenten uit het stadsarchief van Tongeren aan dat deze notatievorm al rond 1480 bestond.

Improvisatie

De bronnen leren ons ook dat er niet enkel werd gecomponeerd, maar dat improviseren een wijdverspreide praktijk was. Zo werd er meer concreet geïmproviseerd op een cantus firmus. Aangezien dit vaak gebeurde op basis van een bestaande, vaak gregoriaanse melodie die in een (lijvig) boek was genoteerd, noemt men dit ook wel 'cantare super librum'. Vaak ging het om eenvoudige homofonie (falso bordone), maar het kon ook vrij ingewikkelde polyfonie zijn, erg contrapuntisch, soms ook imitatief. Dat moet een erg ontwikkelde kunst zijn geweest waarvoor koorknepen of koralen van jongs af aan werden opgeleid. Helaas is deze traditie helemaal verloren gegaan, maar het is wel degelijk mogelijk om op basis van een melodie een vier- tot vijfstemmig contrapunt te improviseren. Weliswaar gebeurde dat volgens bepaalde regels; via een aantal polyfone 'standards'. Deze praktijk was gekend in de 15de eeuw, maar heeft zeker ook sporen in de 14de eeuw, bijvoorbeeld aan het pauselijke hof in Avignon.

Deze ingewikkelde improvisatie en genoteerde polyfone muziek werden uitgevoerd door geschoolde zangers aan rijke hoven en aan kathedralen. Door de professionalisering had men beroepsmusici nodig omdat bijvoorbeeld kanunniken van kathedralen vocaal te weinig waren geschoold. Deze rijke geestelijken stelden daarom vervangers aan, vicarissen, die voor pakweg een derde van het loon van de kanunniken meerstemmige muziek uitvoerden en de kanunniken ook vervingen op gewone dagen bij de uitvoering van het gregoriaans. Een aantal uitstekende musici, zowel zangers als componisten, verwierf, eerder uitzonderlijk, een canonicaat. Wellicht

trok een aantal musici ook naar het pauselijke hof om daar prebenden (rijkelijke inkomsten voor kanunniken) te verwerven. Ze stonden daar zo dicht bij de 'bron' dat ze er ook wel in slaagden om verschillende ambten te combineren. Al deze kanunniken behoorden in principe tot de intelligentsia van die tijd en waren dus het ideale 'publiek' om de finesses van de zeer verfijnde muziek van de ars nova te begrijpen.

Misschien verklaart dat hoge intellectuele niveau waarom men zo hoog inzette op 'polytextualiteit': een kenmerk van het motet (afgeleid van het woordje 'mot' in de betekenis dat er in aanvang meerdere 'woorden' gelijktijdig worden gezongen) is immers het zingen van verschillende teksten in de verschillende stemmen. Het is erg intrigerend, want de polytextualiteit stond de tekstverstaanbaarheid ogenschijnlijk erg in de weg. Wellicht waren een aantal van deze kanunniken ook verantwoordelijk voor het opstellen en bediscussiëren van de teksten, en kenden ze de inhoud ervan door en door. Dat zou kunnen verklaren waarom ze ondanks de veelheid van verschillende teksten die gelijktijdig werden gezongen, toch wel degelijk wisten waarover de zangers zongen.

De uitvoering van motetten

Hoe dergelijke motetten werden uitgevoerd, is onduidelijk. Werden de teksten gelijktijdig of net successieff gezongen – bijvoorbeeld eerst de tenor op tekst, dan de duplum en uiteindelijk de triplum, van laag naar hoog dus, of juist omgekeerd? Of werden de verschillende teksten van de motetten simultaan gezongen, waarbij bijvoorbeeld de tenormelodie, die weinig tekst en noten had, enkel werd gevocaliseerd? Velen beweren dat wanneer er geen tekst is, de muziek instrumentaal werd uitgevoerd, maar dat is moeilijk te geloven. Instrumenten, behalve het orgel, waren niet toegestaan in de kerk, tenzij in processie buiten de kerk, en dan nog ging het over stadsspeellieden op luide instrumenten voor het Venerabel Sacrament, en snaarinstrumenten voor het beeld van Maria. Het gaat echt wel om trends in de muziekgeschiedschrijving, maar tegenwoordig wint ook een pure vocale uitvoering toch aan geloofwaardigheid. Instrumenten werden natuurlijk wel gebruikt in dansmuziek, door de speellieden, door de trompetters van de vorst. Maar we mogen niet vergeten dat het om een erg 'gecodeerde' wereld ging, waarbij bepaalde instrumenten waren voorbehouden voor bepaalde bevolkingsgroepen. De trompet bijvoorbeeld was een vorstelijk instrument dat exclusief was voorbehouden voor vorsten of voor de steden die hiervoor een vorstelijke toestemming hadden. Tegelijkertijd weten we ook dat bijvoorbeeld in Duitssprekende gebieden instrumenten meer inge-

burgerd waren bij kerkelijke muziek en sprak Erasmus hierover in negatieve zin. Een pasklaar antwoord is er dus niet, maar een aantal instrumentencombinaties zijn wel met vrij grote zekerheid uit te sluiten.

Om nog even terug te komen op de uitvoering van de motetten. Men spreekt bij motetten heel vaak van isoritmiek, een term die dateert uit de 20ste eeuw, waarvan de toepassing te vinden is in muziek van de 14de tot het midden van de 15de eeuw. In de nabloeï van het genre zien we de techniek vooral nog worden toegepast in motetten die een officieel karakter hebben, zoals het motet van Du Fay *Nuper rosarum flores / Terribilis est* voor de inwijding van de dom van Firenze door de paus in 1436, een meesterwerk van Brunelleschi.

Technisch/compositorisch bekeken wordt een melodisch patroon, color genoemd, met een ritmisch patroon, de talea, gecombineerd. Die combinatie noemt men dus isoritmiek en is meestal terug te vinden in de tenorpartij, maar vaak ook 'uitgezaaid' naar de andere stemmen. Het is meestal een heel puzzelwerk om in een moderne partituur beide patronen te ontdekken. Je kunt je dan terecht afvragen in hoeverre dit auditief waar te nemen is, zeker als je geen noten hebt om te volgen. Een en ander heeft vaak ook te maken met een (verborgen) symboliek: de kabbala of het cijferfetisjisme in die herhalingspatronen is een belangrijk gegeven, niet alleen voor bouwmeesters van kathedralen, maar ook voor componisten. Zo zijn in het net genoemde Florentijnse inwijdingsmotet van Du Fay in de isoritmie exact de (vermeende?) afmetingen van de tempel van Salomo terug te vinden.

Wat de tenor betreft, lijkt het erop dat die vaak werd gezongen op klinkers, dus ge vocaliseerd. Als je de structuur van de isoritmische motetten uit die tijd bekijkt, heb je meestal een bovenstem (triplum), een duplum (ook wel motetus genoemd, vaak in iets tragere notenwaarden), die elk van tekst zijn voorzien, en een vaak reeds bestaande tenor die slechts één of twee woorden heeft. Sommigen beweren dat deze tenor op het einde van de ars nova langere teksten had en dat er slechts 'kernwoorden' werden genoteerd op basis waarvan de zangers dan zelf de tekst completeerden, omdat ze die kenden of omdat ze die hoorden in de bovenstem. Maar dat lijkt in de praktijk niet zo eenvoudig te zijn. Het is vooral een psychologisch probleem voor zangers opgegroeid in een humanistische en later romantische traditie, om haast geen tekst te zingen en vooral te vocaliseren op lange notenwaarden.

Het principe van de isoritmiek is gemakkelijker vast te stellen via de oorspronkelijk bron dan via een moderne transcriptie, omdat je dan een meer overzichtelijke visuele voorstelling krijgt. Zeker als men dan nog eens gebruikmaakt van zwarte en rode (colores) notenwaarden, zie je patronen gemakkelijk terugkeren. Het is in feite een voorbeeld van wat Duitse musicologen Augenmusik hebben genoemd. Ook dit fenomeen zien we door de muziekgeschiedenis heen. Zo is er in een Alamire-handschrift een motet bekend voor de dood van keizer Maximiliaan van Oostenrijk, waarin de noten zwart zijn gekleurd als teken van rouw, terwijl dat niets te maken heeft met een waardeverschil in die noten. Alleen de uitvoerders kunnen dit somber gekleurde notenbeeld dus vaststellen.

Hetzelfde geldt voor het chansonnier Cordiforme, een belangrijke bron uit het begin van de 15de eeuw. Maar niet alleen de zangers zien die hartvorm van het opengeklapte luxieuze handschrift, ook de trotse bezitter kan het kostbare boek tonen aan zijn bezoekers. Uiteraard bevat dit manuscript vooral hoofse minneliederen.

Spelregels

Naast de formes fixes als ballades of ballata en virelais in de wereldlijke muziek, en het motet, dat zowel geestelijk als wereldlijk kan zijn, is de polyfone mis een genre dat tijdens de ars nova opkomt. Na verloop van tijd probeert men in de vijf delen van de mis, van Kyrie tot Agnus Dei, een muzikale eenheid te krijgen, bijvoorbeeld door een terugkerend melodisch motief te gebruiken. Men vertrekt vanuit misparen die een zekere eenheid vertonen, vooral tussen Kyrie en Gloria die na elkaar worden uitgevoerd. Dan is die eenheid ook auditief herkenbaar. Maar of die eenheid ook in alle details vaststelbaar is voor niet-getrainde oren in een volledige mis, waarbij er toch wel wat tijd verloopt tussen de uitvoering van al de verschillende misdelen, is zeer de vraag. Het is interessant dat een aantal van die 14de-eeuwse missen tijdens het festival aan bod komen, waaronder de anonieme *Messe de Tournai* en de *Messe de Nostre Dame* van De Machaut.

Daarnaast is er een sterk ontwikkelde wereldlijke muziekcultuur. Die hele hoofde muziek is met zijn formes fixes enorm gecodeerd, waarbij bepaalde (ongeschreven) spelregels werden gehanteerd. Dat zie je ook bij de zangers. Zij wisten hoe ze de musica ficta (toe te voegen, onuitgeschreven wijzigingstekens, dus verhogingen of verlagingen van noten met een halve toon die je 'ex tempore', dus op het ogenblik zelf) moesten uitvoeren. Hiervoor waren ze immers vanaf jeugdige leeftijd (6 à 8

jaar) speciaal opgeleid. Iemand die deze wijzigingstekens in boeken toevoegde om het te onthouden, hoorde er niet bij. Hij was 'des ezels' om het met de woorden van Tintoris te zeggen. Bovendien was het sowieso verboden om in boeken te schrijven, zeker in de liturgische.

Dit gecodeerde denken, het musiceren, het dansen als intellectuele bezigheid, werd toegepast in de hoofse dansmuziek; de danser moest echt het hoofd erbij houden om vaste passen in de juiste volgorde te dansen. Dat gebeurde niet op een stampende wijze, zoals bij de boeren, maar op een zeer elegante manier. Uiteraard was slagwerk hierbij meestal verboden. Ook van de musici, die vaak op een muzikanten-tribune stonden, zoals er eentje is bewaard gebleven in het stadspaleis van Jacques Coeur in Bourges, werd enige intellectuele én muzikale ervaring vereist: de tenor-melodie, al dan niet van danspassen of beperkte choreografie voorzien, diende als basis. Twee andere instrumenten improviseerden: bijvoorbeeld een tweede stem, de contratenor, in notenwaarden gelijkwaardig met de tenor, en een bovenstem die een eerder virtueuze melodie tevoorschijn toverde.

Codex Las Huelgas

Ondanks het verlies van heel wat handschriften zijn er toch voldoende bronnen bewaard gebleven om algemene trends te kunnen vaststellen. In hoofdzaak gaat het om Franse en in mindere mate Italiaanse bronnen, elk met een wat verschillende notatievorm. Vooral naar het einde van de eeuw zal die Franse invloed ook in de Italiaanse muziek toenemen. Een handig overzicht is opgenomen in het uitstekende overzichtsartikel *Sources* in de *New Grove Encyclopedia of Music and Musicians*.

Vaak gingen die manuscripten vrij lang mee: de zogenaamde codex Las Huelgas uit het gelijknamige Spaanse klooster werd in 1904 ontdekt door twee monniken van Silos. Het handschrift werd voltooid rond 1325 en is geen 'pure' ars-novabron. Een werk van Perotinus staat er naast een deel van de *Messe de Tournai*. David Catalunya heeft meer onderzoek verricht naar deze codex, en het is uitkijken naar wat hij daarover zal vertellen tijdens zijn lezing.

De *Roman de Fauvel* is een cruciaal berijmd verhaal dat in veertien handschrift-exemplaren is bewaard, waarin enkele van de oudste isoritmische motetten staan. De verluchtingen zijn schitterend en het geheel is een maatschappijkritisch statement, onder meer tegen de kerk met haar misbruiken door overspelige en in

weelde levende priesters. Het verhaal is als concept verwant aan dat van *Van den vos Reynaerde*.

Naast Spaanse en Franse bronnen zijn er nog talloze prachtige bronnen het vermelden waard. In Italië is er de Squarcialupi-codex die meer dan 350 wereldlijke liederen bevat, waaronder niet minder dan 150 unica. Maar ook in onze contreien, Duitsland, Tsjechië of Engeland zijn fascinerende bronnen te vinden. Engeland blijft een wat apart verhaal. De Honderdjarige Oorlog heeft ongetwijfeld een rol gespeeld in de wederzijdse contacten. Er zijn bijvoorbeeld invloeden van De Machaut op Chaucer. Met de zogenaamde *contenance angloise*, wint bijvoorbeeld de terts in het begin van de 15de eeuw in Frankrijk aan belang.

Bronnen uit andere landen zijn ook duidelijk zeer Frans georiënteerd. Er is bijvoorbeeld een Cyriotisch handschrift dat momenteel in Turijn wordt bewaard. Het bevat onder meer zogenaamde 0-antifonen, gezangen bedoeld voor de periode voor Kerst. Het handschrift werd reeds in 1902 ontdekt, in 1952 beschreven in een Amerikaans doctoraat en in 1960-1963 volledig uitgegeven.

Eugeen Schreurs,
docent Koninklijk Conservatorium, AP Hogeschool Antwerpen

Een gesprek opgetekend door Frederic Delmotte, bewerkt door Lieven Bax.

De mach mi helpen niet en blat
Diet si mi niet dat ic haer bad
Ich baden der liefster & c

Sijn herte aen streken orden vlyft
Vp hoer leuen leert mijn zyn
Want es swael zwaert des minnes maet
Wat men zinghet seicht of sijnft
On streken hende es lics ghewin
In herte aen streken orden vlyft
Vp hoer leuen leert mijn zyn
So wie dat ieghen stude kufft
In hende es niet - hier zect e begijn
In stude noit menschen wel ne steet
In herte & c

WOENSDAG
24.08.16

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

Sint-Pauluskerk

La Reverdie

Claudia Caffagni, *artistieke leiding*

Claudia Caffagni, *zang* | Elena Bertuzzi, *zang* | Anna Pia Capurso, *zang* | Livia Caffagni, *zang, vedel & blokfluiten* | Elisabetta de Mircovich, *zang & vedel* | Matteo Zenatti, *zang & harp* | Andrea Inghisiano, *cornetto* | David Yacus, *trombone* | Mauro Morini, *trombone* | Sara Mancuso, *harp & portatief orgel*

Doge Francesco Dandolo (1329-1339)[A]ve corpus sanctum gloriosi Stefani /
Adolescens protomartir*Marchetus de Padua (fl. 1305-19)***Doge Marco Cornaro (1365-1368)**

Marce Marcum imitaris

*Anoniem***Doge Andrea Contarini (1368-1382)**[P]rincipum nobilissime ducatum Venetorum *Francesco Landini (ca. 1325-1397)? /
bewerking: Doron D. Sherwin***Doge Michele Steno (1400-1413)**Venecie mundi splendor /
Michael qui Stena domus*Johannes Ciconia (ca. 1370-1412)***Doge Tommaso Mocenigo (1414-1423)**

Ducalis sedes inclita / Stirps Mocinico

*Antonius Romanus (fl. 1400-32)***Doge Francesco Foscari (1423-1457)**

Christus vincit

Hugo de Lantins (fl. 1420-30)

Carminibus festos / O requies populi

Antonius Romanus

Gloria

Credo

Gloria

Aurea flamigeri

Plaudite decus mundi

*Christoforus de Monte (fl. 1406-37)***Venecie mundi splendor**

De Venetiaanse muziektraditie wordt al gauw gereduceerd tot de barok en de opera, met de muziek van Antonio Vivaldi en Claudio Monteverdi voorop. Het muziekleven in La Serenissima kende reeds in de late middeleeuwen een bloeiende activiteit. La Reverdie verzamelde een tiental composities die we kunnen linken aan belangrijke staatsgebeurtenissen van 1329 tot 1432, zoals de plechtige installatie van een doge, de verovering van nieuw territorium of het bezoek van een eminente bondgenoot.

“Venetië, pracht van de wereld” is niet alleen het motto van dit concert, maar ook de openingszin van het motet dat Johannes Ciconia componeerde naar aanleiding van de annexatie van Padua door de Venetiaanse republiek in 1406. Het bezingt de pracht van de stad, en eert tegelijk – in de tweede stem – Michele Steno, doge op het moment van de annexatie. Het motet werd ongetwijfeld besteld door bisschop Francesco Zabarella, broodheer van Ciconia, die op die manier hulde bracht aan Venetië. Het motet was het uitgelezen muziekgenre om belangrijke gebeurtenissen te begeleiden, waarbij de traditie begon ten tijde van doge Francesco Dandolo (1329-1339), toen Marchetus de Padua *Ave corpus sanctum gloriosi Stefani* / *Adolescens protomartir* componeerde om

Venecie mundi splendor

All too often, the Venetian music tradition is reduced to the baroque and opera, with Antonio Vivaldi and Claudio Monteverdi topping the bill. However musical activity in La Serenissima was already flourishing in the late Middle Ages. La Reverdie has brought together about a dozen compositions that can be linked to important state occasions between 1329 and 1432, such as the inauguration of a doge, the conquering of a new territory or a visit from an eminent ally.

“Venice, splendour of the world” is both the motto of this concert and the opening words of the motet that Johannes Ciconia composed to mark the annexation of Padua by the Venetian Republic in 1406. It sings the praises of the magnificent city and simultaneously pays homage to Michele Steno, the doge at the time of annexation, in the second voice. The motet was undoubtedly commissioned by Bishop Francesco Zabarella, Ciconia’s employer, as his way of honouring Venice. The motet was the ideal musical genre to accompany important events. This was a tradition that began in the time of Doge Francesco Dandolo (1329-39), when Marchettus de Padua composed *Ave corpus sanctum gloriosi Stefani* / *Adolescens protomartir* to celebrate

het jaarlijkse bezoek te vieren van de doge aan de abdij van San Giorgio Maggiore, ter gelegenheid van het feest van Sint-Stefaan. Andere 14de-eeuwse motetten op dit programma zijn het anonieme *Marce Marcum imitaris* en *Principum nobilissimae ducatum Venetorum* dat waarschijnlijk aan Francesco Landini kan worden toegeschreven.

De motetten van de vroege 15de eeuw zijn wel met zekerheid aan componisten toe te schrijven, zoals aan de reeds vermelde Johannes Ciconia, maar ook aan Antonius Romanus, Hugo de Lantins en Christoforus de Monte. Romanus, de eerste met naam bekende kapelmeester van de San Marcobasiliek, componeerde motetten ter ere van de doges Tomasso Mocenigo, Francesco Foscari en ook van Gianfresco Gonzaga, bondgenoot van de Venetianen tegen Milaan. Twee andere motetten onderstrepen het belang van doge Foscari: *Christus vincit* van de Lantins en *Plaude decus* van de Monte, beide wellicht geschreven naar aanleiding van de kroningsceremonie die plaatsvond op de Scala dei Giganti in het Dogepaleis. Het Italiaanse motet was meestal driestemmig en begon met een canon in de bovenste twee stemmen die gelijkaardige ritmen vertonen, maar een andere tekst hebben. De tenorpartij daarentegen was tekstloos, verliep in een langzamer ritme, maar was wel vrij gecomponeerd en niet op een gregoriaanse melodie gebaseerd. De 'hoquetus' was een veelvoorkomend

the doge's annual visit to the Abbey of San Giorgio Maggiore on St. Stephen's Day. Other 14th-century motets on this programme are the anonymous *Marce Marcum imitaris* and *Principum nobilissimae ducatum Venetorum*, which can probably be attributed to Francesco Landini.

The motets dating from the early 15th century can be attributed with certainty to composers including Johannes Ciconia, as mentioned above, along with Antonius Romanus, Hugo de Lantins and Christoforus de Monte. Romanus, the first Kapellmeister of St Mark's Basilica, composed motets in honour of the doges Tomasso Mocenigo and Francesco Foscari as well as Gianfresco Gonzaga, the ally of the Venetians against Milan. Two other motets emphasise Doge Foscari's significance: *Christus vincit* by Lantins and *Plaude decus* by Monte, both probably written for the inauguration ceremony that took place on the Scala dei Giganti at the Doge's Palace. The Italian motet was usually in three voices, beginning with a canon in the two upper voices that had similar rhythms but different words. The tenor part, on the other hand, had no words and a slower rhythm. However, it was freely composed rather than being based on a Gregorian melody. The 'hoquetus' was a frequently-used principle, as were an alternation between simultaneous

principe, net als een afwisseling tussen simultane declamatie van de verschillende teksten en melismatische passages.

declamation of different texts and melismatic passages.

**[A]ve corpus sanctum gloriosi
Stefani / Adolescens protomartir**

triplum

[A]ve corpus sanctum
gloriosi Stefani
protomartiris.

Exaudi protomartir melodiam
alta voce canencium devote,
nostramque precem intuere piam,
virtutes cuius undique sunt note
per mundi girum.

Adesto sancte, mitis tu protector
Francisci ducis nunc Veneciarum; hunc
tu sanasti, huius sistis rector,
huic apparuisti hoc est clarum,
o magnum mirum.

O corona martirum
ducem nostrum dirige
et nostram civitatem.

Precamur te gloriose levita:
guberna hunc, nos et civitatem
esto tu nobis dux, via et vita
roga pro nobis Dei pietatem
et pie insta.

Tu Venetorum civis porro extas;
tui sunt ipsi, ergo ipsos ama.
Sanguinis nomen protho fusi gestas,
ob hoc in celis es, tibi nos clama,
pater, nec dista.

Gegroet, heilig lichaam
van de roemrijke Stefanus,
eerste martelaar.

Luister naar het lied, eerste martelaar,
van hen die met luide en eerbiedige stem
zingen en sla acht op onze trouwe bede,
jij, wiens deugzaamheid over heel de
wereld bekend is.

Sta ons bij, heilige, jij zachtzinnige
beschermer van Franciscus, de huidige
leidsman van de Venetianen; jij hebt hem
geheeld, jij bent zijn mentor geweest,
je bent aan hem verschenen, zoveel is
duidelijk, o buitengewoon wonder.

O kring van martelaren,
geef leiding aan onze voorganger
en aan onze stad.

Wij smeken je, roemrijke diaken:
leid hém, ons en de stad,
wees voor ons een voorganger, de weg en
het leven, smeeek voor ons Gods gerechtig-
heid af en sta ons liefhebbend bij.

In het vervolg ben jij medeburger van de
Venetianen; zijzelf behoren je toe, bemin
hen dus. Je draagt de naam van eerste
martelaar, om die reden ben je in de
hemel, roep ons bij u, vader, en blijf niet
ver van ons.

duplum

Adolescens protomartir Domini
requiescens in sancto Georgio,
audi nos psallentes tuo nomini
qui sumus in hoc mundi naufragio,
rogamus dulciter.

Salva [...] abbatem ibidem,
eius actus dirige, hunc gubernas;
devotus tuus is existit quidem
defende ipsum a morte eterna,
orat te iugiter.

Presta ei in hoc mundo vili
Deo vitam gerere placibilem;
congrega ipsum tuo in ovili,
Deitate ut cernat laudabilem
cum sanctis pariter.

Marce, Marcum imitaris

Marce, Marcum imitaris
probitatis radio,
nee ab ipso disgregaris
equitatis madio.

Miles dignus approbaris
virtutum efficacia.
Princeps iustus sublimaris
karismatum gracia.

Tu ducatus generosi
mundi pariferiam
circumducis virtuosi
ad prolem Corneriam.

Tu michi benignitatis

Jonge, eerste martelaar van de Heer
die rust in San Giorgio,
aanhoor ons bij het zingen in jouw naam,
wij die ons in deze ondergang van de
wereld bevinden, wij smeken je deemoedig.

Red daarbij ook onze vader,
geef richting aan zijn handelingen, leid
hem, hij is je namelijk toegewijd.
Bescherm hem tegen de eeuwige dood,
hij bidt onafgebroken tot jou.

Sta borg voor hem in deze armzalige
wereld, dat hij een leven kan leiden dat
God behaagt; dat hij je kan vervoegen in
je kudde, opdat hij de lofwaardige godheid
tezamen met de heiligen zou onderkennen.

Marcus, u treedt in het spoor van de heilige
Marcus door uw stralende voortreffelijk-
heid, en u lijkt op hem
door uw overvloedige rechtschapenheid.

Als waardig soldaat wordt u geëerd
om uw deugdzaame daadkracht.
Als rechtvaardig vorst wordt u geprezen
omwille van uw minzaamheid.

Van een genereus bewind,
schitterend, brengt u de volheid
met krachtdadigheid
naar het geslacht Corner.

U hebt mij in uw welwillendheid

manum porrexi.
Tu Venecie dignitatis
gradum addidisti.

Sic celestis claritatis,
cui te commisisti,
Deus augeat largitatis
liliumque majestatis,
quod pie meruisti. Amen.

Venecie mundi splendor / Michael qui Stena domus

cantus I

[O] Venecie, mundi splendor,
Italia cum sis decor,
in te viget omnis livor
regulis mundicie.

Gaude, mater maris, salus,
qua purgatur quisque malus.
Terre ponti tu es palus
miserorum baiula.

Gaude late, virgo digna,
principatus portas signa
tibi soli sunt condigna
dualis domini.

Gaude, victrix exterorum,
nam potestas Venetorum
nulli cedit perversorum,
domans, terram, Maria,

[nam] tu vincis manus fortis,
pacem reddis tuis portis,
et dirumpis fauces mortis,

de hand gereikt.
U hebt Venetië tot waardigheid
de toegang verschaft.

Aan Hem die in de heldere hemel troont,
hebt u zich toevertrouwd,
God moge doen toenemen
de bloei van uw majesteit, die u
om uw vroomheid hebt verdiend. Amen.

Venetië, schittering van de wereld,
omdat gij de luister van Italië zijt,
wekt gij afgunst op
door uw beleid van voortreffelijkheid.

Verheug u, moeder van de zee, heil
dat elke boze zuivert.
Land en zee, gij zijt de reddingsboei,
de steunbalk van de rampzaligen.

Verheug u wijd en zijd, waardige bruid,
enkel bij u passen
stadsbestuur, haven, de vaandels
van een vorstelijke heerschappij.

Verheug u, gij hebt uw buitenlandse
tegenstanders overwonnen, want de macht
van Venetië wijkt voor geen schurken.
Maria, gij beheerst de aarde,

want gij overwint de legerscharen,
gij schenkt vrede aan onze havens,
en van uw trouwe gelovigen

tuorum fidelium.

Pro te canit voce pia
tui statum in hac via
El conservet et Maria
Johannes Ciconia. [Amen.]

cantus II

[O] Michael qui Stena domus
tu ducatus portas onus,
honor tibi, quia bonus
vitam duces celibem.

Phebo compar, princeps alme,
tibi mundus promit "salve".
Spargis tuis fructum palme,
victor semper [nobilis].

Clemens, justus approbaris,
decus morum appellaris.
Tu defensor estimaris
fidei catholice.

Bonis pandis munus dignum,
malis fundis pene signum,
leges suas ad condignum
gladio justitie.

Sagax, prudens, mitis pater,
lex divina, cum sis mater
mentis virtus tibi frater,
zelator rei publice.

Sedem precor tibi dari,
Deo celi famulari,
ejus throno copulari

doorbreekt gij de klusters van de dood.

U bezingt met vrome stem,
u en uw ereplaats in onze wereld,
Johannes Ciconia. Moge Maria
hem steeds beschermen. Amen.

Michaël, gij Steno's huis,
gij draagt de last van het hertogdom,
eer aan u, want vol rechtschapenheid
leidt gij een heilig leven.

Aan Apollo gelijk, weldadige
vorst, wenst de wereld u "Heil".
Aan de uwen schenkt gij de vruchten van de
zegepalm, steeds nobele overwinnaar.

Men noemt u mild en rechtvaardig,
uw naam is 'sieraad van zeden'.
Men acht u hoog als verdediger
van het katholieke geloof.

Aan rechtschapenen schenkt gij een
passende beloning, maar bozen ontlopen
hun straf niet; uw wetten zijn aangepast
aan het zwaard van de gerechtigheid.

Schrandere, wijze, milde vader,
goddelijke wet; omdat gij de moeder zijt
van ons gemoed, is deugd uw broeder,
de ijver voor de natie.

Ik bid dat u mag worden geschonken
een plaats tussen Gods dienaars in de
hemel, dat gij aan Zijn troon verbonden

per eterna secula. Amen.

Ducalis sedes inclita / Stirps Mocinico

cantus I

Ducalis sedes inclita
es Venetorum praedita
Thoma duce quo supera
locaris inter sidera.

Hoc duce tuta permanes
hostes hoc duce perimes,
hoc duce ad alla venies,
tibi cuncta subicies.

Voto precamur sedulo
diu consistat solio,
longo vivat imperio
excelso love praevio.

Laetare festa iubila
senatus et plebs Veneta.
Thome sub alis condita
numquam videbis nubila.

cantus II

Stirps Mocinico Veneti,
tibi tenemur debiti
quod noster dux est genitus
de te princeps magnificus.

O Christi grates agimus,
tibi que vota solvimus,
qui nos dotasti pro duce
tanto rectore consule.

moogt blijven in alle eeuwigheid. Amen.

De roemrijke dogentroon
van Venetië is u geschenken,
doge Thomas, en zo is
tussen de hoogste sterren uw plaats.

Met deze doge zal jij, Venetië,
veilig je vijanden vernietigen,
onder deze doge zal je het hoogste bereiken,
je zal alles aan jou onderwerpen.

Laten we met vrome ijver bidden
dat hij lang mag zetelen op zijn troon,
dat hij lang mag leven en heersen
onder de hoede van de verheven Jupiter.

Vrolijk feesten en juichen
moeten de senaat en het volk van Venetië.
Beschut onder de vleugels van Thomas,
zal je nooit dreigende wolken zien.

Geslacht Mocenigo, wij, Venetianen,
zijn u verschuldigd
dat onze doge is geboren uit u,
onze heerlijke vorst.

O Christus, wij danken U
en oprechte gaven bieden wij U aan,
U die ons hebt geschenken als doge
zulk een stuurman en leider.

Hunc nois serva incolumen,
ducatus nostri columen
quo stante tuti stabimus
et nil adversi dabimus.

O sancte Marce praesidem
ad usque terrae limitem
Thomam profer Domino
numquam mereat proelio.

Christus vincit

Christus vincit.
Christus regnat.
Christus imperat.
Domino nostro Francischo Foscari,
Dei gracia inclito duci Venecie,
Dalmacie atque Croacie
et dominatori quarte partis
et dimidie tocius imperii Romane:
salus, honor, vita et victoria. Amen.

Carminibus festos / O requies populi

cantus I

Carminibus festos muse
juvat edere cantus
et letos celebrare dies:
huc ferte, sorores,
carmina digna viro
quem nunc pulcerima tellus
finibus Ausoniis clarum
et pietate serena
extulit emeritum celsaque
locavit in aula.
Inclite qui nunc es,
summos egressus honores,

Bewaar hem voor ons ongedeerd,
hij is de beste onzer dogen,
als hij standhoudt, zijn wij veilig
en zullen we geen tegenspoed kennen.

O heilige Marcus, jij heerst
tot aan de grenzen der aarde,
steun Thomas in zijn ambt,
geef dat hij
nooit in de strijd wordt overwonnen.

Christus overwint.
Christus regeert.
Christus heerst.
Aan onze heer Francesco Foscari,
bij Gods genade roemrijke doge van
Venetië, Dalmatië en Kroatië
en heerser over het vierde deel en een
half vierde van het hele Roemeense Rijk:
heil, eer, leven en zege. Amen.

De muze houdt ervan
feestlieders te zingen
en vreugdevolle dagen op te luisteren;
hef ze hier aan, zusters,
de liederen, de man waardig
die de heerlijke aarde nu
in Italië tevoorschijn brengt,
roemrijk en vredevol rechtschapen,
vol verdiensten;
in een verheven paleis staat zijn troon.
U, nu met roem overladen,
de hoogste eer komt u toe,

dux Venetum Francisce potens
quem Fuscara proles condidit illa,
genus claro devexit Olimpo
teque tuos nostri referent
ad sidera versus;
salve, magne pater,
nostri decor unice seculi,
tu nobis securā quies,
tu legibus almis
nunc populis das jura pius,
non arma tiranny
horida concutient miseris
infesta colonis,
te duce scena ruet,
surget gens aurea mundo.

cantus II

O requies populi,
multos spectate per annos.
Te patricii cives,
decus et tutela senatus,
magestate ducem
cuncti expectare serena.
Ingenii munus te ducis
gratia linguae
praetullit ante
alios fama
super aethera notum.
Digna nequit calamus
tante praeconia laudi
reddere se terra fundet,
tua fama per omnes
in populosque dabit
nullum tacitura per aevum.
Magna domus Venetum
felix o principe tanto.

doge van Venetië, machtige Franciscus,
door Foscarī voortgebracht, uw geslacht
daalt af van de heldere Olympus,
u en de uwen geven onze verzen een
plaats tussen de sterren;
gegroet, grote vader,
uniek sieraad van onze tijd,
schenk ons rustige veiligheid,
geef in wijze wetten
de volkeren recht en trouw,
zodat de wapens der tirannie
hun vreselijke wrok niet botvieren
op het arme volk,
onder uw leiding stort de schijn in,
een gouden volk staat op.

O, gij die rust brengt voor het volk,
vele jaren is naar u uitgekeken.
U hebben de adellijke burgers,
de trots en stut van de senaat,
u, onze doge vol vredevolle majesteit,
hier gezamenlijk opgewacht.
Geschenk qua scherpzinnigheid
met de gratie van de taal van een leider,
jouw vermaardheid heeft zich
voor het aanschijn van de anderen
tot in de hemel geopenbaard.
Wij dichten je een zó belangrijke faam
toe. Dergelijke lofredē kan niet
waardig geven wat je toekomt,
jouw vermaardheid zal zich onder
alle volkeren verspreiden
en zal niet tanen in de tijd.
Voortreffelijk huis van Venetië, gelukzalig
omwille van zulk een groot leider.

Plaudite nunc Veneti
cantet longo ordine sacrum
turba virum festosque
dies celebremus ovantes.

At te summe parens urbis
cui summa potestas,
Marce decus Venetum,
longos oramus in annos
per populos sublimes
eat iter numina firmant.

Gloria Credo Gloria

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Aurea flamigeri

Aurea flamigeri
iam excedis sidera
in cunctanter poli
fama tua inclita,
princeps mirifice,
Iohannes Francisce
quem clara prosapia
prelustrat Gonzaga.

O felix Mantua
que tante nites lumina
ex cuius rutilanti corpore
manant illa sublimia.
Paradisi lumina
primum iustitia
quae super interstitia
te tollit flamantis aetheris.
Alterum prudentia

Inwoners van Venetië, breng nu hulde,
in een lange rij (processie) zal
de grote menigte van mensen de heiligheid
bezingen en wij zullen de feestelijke dagen
bejubelen.

Tot jou, opperste vader Marcus,
roem van Venetië,
aan wie de hoogste macht toekomt,
bidden wij dat je in lengte van jaren
mag uitsteken boven de volkeren
en dat de goden jouw weg mogen sterken.

Stilaan verhef je je
met je beroemde faam
al boven de goudgeel vlamrende sterren
aan het firmament,
bewonderenswaardige leider,
Johannes Franciscus,
die de illustere familie Gonzaga
veraanschouwelijkt.

O gelukkig Mantua,
dat glanst door een zo groot licht,
uit wiens schitterende gemeenschap
die sublieme zaken ontstaan.
Stromingen van het paradiajs,
allereerst de rechtshapenheid,
ze heeft je boven de
brandende sterren verheven.
Vervolgens de levenservaring,

omnis intentis sideris
quae candore miro
tranat lumina.
Vicit in hec infima
quodcumque terribile
fortitudo tua.

O decus nobile
triumphantis militie.
Sibi innata modestia.
lamiam caelestia
summa spe rapuisti
quad terrae orbem devicisti
miris virtutibus
in tuis laudibus.
Nunc occupatos refove
bonos dilige
et quos diva clementia
tibi praestitit fert
in aeterna palatia.

Plaude decus mundi

Plaude decus mundi
sorte ducem solita
sacra cum feceris,
altum Ytalie sydus,
cui munera magna dedere,
Jupiter ipse, Venus florens
dulcisque Minerva, utque tibi, princeps,
magno luceret Olimpo,
vim dedit et gratam
populo Mercurius almam.
Neque minus generosa
domus tu Fuscara gaude,
cum nunc lucescas Francisco
principe facto.

de meest nauwgezette onder de sterren,
die met verblindende glans
de hemel doorklieft.
Je kracht ten slotte die hier beneden
welke verschrikkelijke gebeurtenis dan ook
heeft overwonnen.

O nobele roem
van de triomferende staatsdienst.
Ze bezit een aangeboren ingetogenheid.
Nu reeds heb je je uiterst hoopvol ingelaten
met hemelse aangelegenheden,
omdat je de wereld dankzij bewonderens-
waardige talenten en roemrijke daden
voor je hebt gewonnen.
Doe nu de onderdrukten herleven,
waardeer de goede mensen
en leid hen die de goddelijke mildheid
je heeft gegeven
naar het eeuwige paleis.

Juich, sieraad der volkeren,
voor je begenadigde leider,
nu je hem plechtig huldigt,
de verheven ster van Italië,
aan wie grote gunsten gaven
Jupiter zelf, de bloeiende Venus,
en de lieve Minerva; en om u, vorst,
te laten stralen in het licht van de Olympus,
schonk Mercurius u vruchtbare kracht,
een weldaad voor het volk.
En jij, welig huis Fuscara,
verheug je niet minder,
nu jij straalt omdat Franciscus
heerser is.

Felices patrie,
quas temperat urbs Venetorum,
plaudite, nam populis
successit dux pius equus,
mille quadringentis
Domini currentibus annis,
vigenisque tribus cum sol ter quinque
per orbem inerat
et thauri lustrabat cornua fortis

Gelukkig vaderland,
dat door Venetië wordt bestuurd,
juich, want voor dit volk is een
rechtschapen en eerlijke doge
aangetreden
in het jaar van onze Heer veertienhonderd
drieëntwintig, op vijftien april,
als de zon
nadert tot het sterrenbeeld van de stier.

Vertaling: Brigitte Hermans, Linguapolis

Vrouwe ende stede seernte commet
Ietentheit ende vere
Shez edich edel wys ende vter
Ioch haer si duechden meere
Smpel menier scone ende gar
Ius ickse kennen here
Ick vuticosen beelde jaer
Tuwaert ic mi here

O lane so meer wat si mi dier
Ich huer tze dienen ghere
Shele der hebben euer vleet
Sheste si mi jacht ende zere
Daer ter dymet soe minis hzen vleet
Das ich mi dus gheneie
Ick vuticosen t r

Anen mi vrouwe in din behaer
Want ich das noxe onbere
O vstede ontete al acich ghebaer
Ich al haer van mi weere

WOENSDAG
24.08.16

22.15
Concert

AMUZ

Sollazzo Ensemble

Anna Danilevskaia, *artistieke leiding*

Perrine Devillers, *sopraan* | Yukie Sato, *sopraan* | Vivien Simon, *tenor* | Vincent Kibildis, *harp* | Sophia Danilevskaia, *vedel* | Anna Danilevskaia, *vedel*

I.s.m. eeemerging (Emerging European Ensembles)

Prolog

El cant de la sibilla

Anoniem (Catalonië)

Prayers for grace

Lunne plaine d'umilite / Coume le serf

Anoniem

O sancte Sebastiane

Guillaume Du Fay (1397-1474)

A retreat from the world

Come in sul fonte

Lorenzo da Firenze (?-1372/3)

S'amours ne fait par sa grace adoucir

Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)

Estampie, uit codex "Robertsbridge"

Anoniem

Ad mortem festinamus, uit Llibre Vermell de Montserrat

Anoniem (14de eeuw)

Laments

Se je me plaign

Matteo da Perugia (fl. 1400-16)

Adiou, adiou

Francesco Landini (ca. 1325-1397)

Puis que la mort

Matteo da Perugia?

Armes, amours / O flour des flours

François Andrieu (fl. late 14de eeuw)

Letanie mortorum discordante

Anoniem

Morte m'a sciolto

Andrea Stefani (fl. ca. 1400)

Cito, longe, tarde

Het gezang van de sibille, de legendarische profetes uit de Griekse oudheid, tekent als proloog van dit programma een schrikwekkend tafereel van een apocalyptische scène. Haar gezang doordrong ook de middeleeuwse mentaliteit, om uiteindelijk in de 14de eeuw een andere dimensie te krijgen: met de pest, verwoestende aardbevingen en oorlogen werden haar voorspellingen een sombere realiteit. Het eerste deel van dit concert presenteert twee polytekstuele motetten. Het anonieme *Lunne plaine d'umilite / Coule le serf* is een smeekbede voor een nakende dood. De maan die in de zee wordt weerspiegeld, blijkt een metafoor voor zowel de Maagd Maria als de dood en beschouwt deze laatste als een bevrijding van de verlokking en het aardse kwaad. Du Fay's *O Sancte Sebastiane* aanroept daarentegen de beschermheilige van de pest.

Zij die de raad van Hippocrates letterlijk opvolgden ("Vlucht snel en ver weg en keer traag terug"), staan centraal in het tweede luik. Op aanraden van zijn vriend en arts Pierre de Damouzy sloot De Machaut zich in zijn huis op toen de pestepidemie in 1348-1349 door Reims waarde. Is het dankzij dit kluzenaarschap dat hij zich begon toe te leggen op het compileren van zijn werk? Zijn manuscript C werd in ieder geval het jaar daarop naar Parijs gestuurd om

Cito, longe, tarde

The song of the Sybil, the legendary prophetess of Greek antiquity, paints a terrifying picture of an apocalypse as the prologue to this programme. Her song also penetrated the mediaeval mentality, ultimately gaining another dimension in the 14th century: with the plague, devastating earthquakes and wars, her predictions became a sombre reality. The first part of this concert presents two polytextual motets. The anonymous *Lunne plaine d'umilite / Coule le serf* is a plea for an imminent death. The moon reflected in the sea turns out to be a metaphor for both the Virgin Mary and death itself, with the latter as liberation from the temptation of earthly evil. Dufay's *O Sancte Sebastiane*, however, invokes the saint's protection against the plague.

The focus of the second part of the concert is on those who took Hippocrates' advice literally ("Flee quickly, go far, return slowly"). At the advice of his friend and doctor, Pierre de Damouzy, De Machaut locked himself up in his house as the plague raged through Reims in 1348-1349. Is it thanks to this period of seclusion that he began to devote his attention to compiling his work? In any case, his manuscript C was sent to Paris the following year for illumination.

te laten verluchten. Dit manuscript, het eerste dat zijn eigen werk verzamelt, bevat onder andere de ballade *S'amours ne fait*. Ook Boccaccio trok zich tijdens de grote epidemie van 1348 terug. Lorenzo da Firenze zette een aantal verzen van de grote Italiaanse schrijver op muziek in *Come in sul fonte*.

Het derde luik is gewijd aan lamentaties in verschillende stijlen en uit diverse regio's. *Adiou, adiou* van Landini beschrijft een stereotiep geweeklaag in de context van de hoofse liefde, terwijl *Se je me plaing* eerder van een werkelijke rouw getuigt. In de typische ars-subtiliorstijl illustreert da Perugia er heel realistisch het huilen van een weduwe. Eenzelfde introspectief en persoonlijk verhaal komt terug in *Puisque la mort. Armes, amours* is een bewening op de dood van De Machaut. Geschreven in 1377 door zijn leerling Eustave Deschamps en op muziek gezet door François Andrieu, viert het De Machaut als boegbeeld van de poëzie en de muziek van hun tijd. De *Letanie mortorum discordante* past in een Milanese traditie zoals Gaffurius die heeft beschreven. Door aan een bestaande gregoriaanse melodie een stem toe te voegen, ontstaat een contrapunt vol dissonanten. Gaffurius, die de techniek in zijn *Practica musicae* verklaart, beschrijft die echter als een "zekere orde waarvoor ik me schaam, omdat ze zo ver van elke rede is

This manuscript, the first collection of his own work, includes the ballad *S'amours ne fait*. Boccaccio also withdrew during the great epidemic of 1348. Lorenzo da Firenze put a few of the great Italian writer's verses to music in *Come in sul fonte*.

The third part of the concert is devoted to lamentations in various styles and from various regions. *Adiou, adiou* by Landini describes a stereotypical lover's complaint in the context of courtly love, whereas *Se je me plaing* has more of the atmosphere of genuine grief. In typical ars subtilior style, Perugia portrays a widow weeping with great realism. A similarly introspective, personal story returns in *Puisque la mort. Armes, amours* is a lament for the death of De Machaut. Written in 1377 by his pupil Eustave Deschamps and set to music by François Andrieu, it celebrates De Machaut as a leading figure in the poetry and music of their time. *Letanie mortorum discordante* belongs to a Milanese tradition, as described by Gaffurius. The addition of a voice to an existing Gregorian melody creates a counterpoint full of dissonance. However Gaffurius, who explains the technique in his *Practica musicae*, sees it as a "certain order of which I am ashamed, because it is so far removed from any reason." The madrigal *Morte m'a sciolto* by Andrea

verwijderd." Het madrigaal *Morte m'a sciolto* van Andrea Stefani, op basis van de canzone 270 uit Petrarca's *Liedboek*, vat alles op gevoelige wijze samen. Petrarca's muze Laura overleed in 1348 in Avignon, hoogstwaarschijnlijk ten gevolge van de pest. Met slechts enkele regels beschrijft hij treffend de pijn die zovelen toen en vandaag na een overlijden van een geliefde voel(d)en.

Stefani, based on canzone 270 from Petrarch's *Canzoniere*, is a sensitive summary of all these lamentations. Petrarch's muse Laura died in 1348 in Avignon, most probably of the plague. In a few brief lines, he succinctly portrays the pain suffered by so many people, then and now, following the death of a loved one.

El cant de la sibilla

Al jorn del judici
parrá qui haurá fet servici.

Un rei vendrá perpetual
vestit de nostra carn mortal.
Del cel vindrá tot certament
per fer del segle jutjament.

Ans que el judici no será
un gran senyal se mostrará.
Lo sol perdrá lo respensor
la terra tremirá de por.
[...]
Aprés será un fort senyal
d'un terratrémol general.
Les pedres per mig se rompran
i les muntanyes se fondran.

Llavors ningú tindrà talent
d'or, riqueses ni argent
esperant tots quina será
la sentència que es dará.
[...]
Los infants qui nats no seran
dintre ses mares cridarán
i diran tots plorosament
"Ajuda'ns, de'u omnipotent."

Lunne plaine d'umilite / Coume le serf

cantus /

Lunne plaine d'umilite,
qui du solail as la clarte,
de qui la nuit fort s'illumine,
mes tenebres, par ta pite,

Op de dag van het oordeel zal duidelijk
worden wie dienstbaar is geweest.

Een eeuwige koning zal verschijnen,
bekleed met onze sterfelijke gedaante.
Wis en zeker zal hij vanuit de hemel
komen om over de eeuw recht te spreken.

Vóór het eigenlijke vonnis
zal zich een groot teken vertonen.
De zon zal haar glans verliezen,
de aarde zal beven van schrik.
[...]
Daarna zal er een krachtig signaal zijn
van een algemene aardbeving.
Rotsen zullen uiteenspatten
en bergen zullen verdwijnen.

Niemand zal nog munten bezitten,
goud, kostbaarheden noch zilver
en elkeen zal afwachten
welk oordeel er zal komen.
[...]

De kinderen die nog niet geboren zullen
zijn, zullen weeklagen binnen in hun
moeders schoot en in tranen zeggen:
"Help ons, almachtige God."

Maan vol vriendelijkheid,
jij die de helderheid hebt van de zon en
door wiens toedoen de nacht sterk wordt
verlicht, doe, met jouw mededogen, met

destruisiés, qui fort m'ont mate,
par ta clarte tres douce et fine,

et me vuellies par dous acort,
sans avoir de mes maus recort,
ave[c] le solail acorder,
mon droit refuge et mon droit port,
puisque la grant mal que je port
ne puis, sans morir, plus porter.

Car sans luy je ne puis ja vivre,
et ave[c] luy estre delivre
de tous maus je puis vraiement.
A ta douce merci me livre,
par qui de mort je puis revivre;
ce say je tres certainement.

Si me vuellies, lunne plaisant,
tres clere et fort raisplaindissant,
à mon grant besoing secourir,
moi tousdis doucement metant
en la grace du tres puissant
solail, que de cuer veul servir.

cantus II

Coume le serf a la clere fontaine
desire aler quant il se voit espris
de tres grant soif, desirent mes espris
d'aler bien tost vers la mer tres serainne.

Pourquoy te pri, clere estoile diaine,
que sans me avoir
pour mes maus en despris,
ta grant luyeur me veuilles tre prochaine,
par quoi trover puisse voie certainne
qui droitement a la mer ou tout pris

jouw aangename en fijne schijnseel, de
duisternissen teniet die mij hebben neer-
geslagen,
en wil mij, door zoete verzoening,
en vrij van herinneringen aan mijn lijden,
met de zon verzoenen,
mijn ware toevluchtsoord en ware haven,
want, de grote smart die ik draag, kan ik niet
langer dragen, zonder te sterven.

Zonder de zon kan ik immers niet meer
leven, en mét de zon kan ik echt worden
bevrijd van al mijn lijden.
Ik geef mij over aan uw zoete mededogen,
waardoor ik weer kan opstaan uit de dood;
dat weet ik heel zeker.

Dus, aangename maan,
zo helder en zo sterk schijnend,
wil mij te hulp schieten in mijn grote nood,
door mij zachtjes voor altijd in de genade van
de machtige zon te brengen,
die ik met heel mijn hart wil dienen.

Zoals het hert naar de heldere bron
wil gaan als het merkt dat het
grote dorst heeft, zo verlangt mijn geest om
spoedig naar de zeer kalme zee te gaan.

En daarom smee ik je, heldere dagster,
veracht mij niet
om mijn tekortkomingen,
laat mij toe bij jouw sterke licht,
zodat ik de veilige weg kan vinden die mij,
vol blijdschap, rechtstreeks naar de zee voert

est vraiment, joieusement me ameinne,
ou ma grant soif puisse de moi chasser
et parvenir en tres joieuse vie
en celle mer, ou jamais ne devye
qui de fin cuer s'amour sait pourchasser.

Estoilie que bien puet on comparer
au fin cler jour qui trestous nous eslye,
ta grant clarte ne veulles separer
de moi, ton serf, qui fort desire aler
vers la mer qui tres douce est et mout
lye, en qui desir tout mon tans reparer.

O sancte Sebastiane

triplum

O sancte Sebastiane,
semper, vespere et mane,
horis cunctis et momentis
dum adhuc sum sanae mentis,
me protege et conserva
et a me, martyr, enerva
infirmiorem noxiam
vocatam epidemiam.

Tu de peste hujusmodi
me defende et custodi
et omnes amicos meos,
qui nos confitemur reos
Deo et sanctae Mariae
et tibi, o martyr pie.

Tu Mediolanus civis
hanc pestilentiam, si vis
potes facere cessare
et ad Deum impetrare
quia a multis est scitum,

waar waarlijk alle lof is,
en waar ik mijn grote dorst kan lessen
en een gelukkig leven kan leiden
in deze zee, waar nooit iemand sterft die
met een standvastig hart zijn liefde najagt.

Ster die men kan vergelijken met het
heldere daglicht dat ons allen vreugde
schenkt, ontzeg mij jouw heldere licht niet;
jouw slaaf verlangt hevig naar die zee
te gaan die zo schoon is en vol blijdschap
en waar ik altoos wil blijven.

O, heilige Sebastiaan,
altijd, 's avonds en 's morgens,
op alle uren en dagen
zolang ik gezond ben van geest,
bescherm mij en behoed mij,
en houd van mij weg, martelaar,
de dodelijke ziekte,
de laaiende epidemie.

Gij, verdedig me
tegen dergelijke pest
en bescherm mij en al mijn vrienden;
wij bekennen dat wij schuldig zijn
voor God en de heilige Maria
en voor u, vrome martelaar.

Gij, burger van Milaan,
kunt deze pest, als gij wilt,
doen ophouden
en dit bij God bekomen,
want velen weten,

quod de hoc habes meritum.
Zoe mutam tu sanasti
et sanatam restaurasti
Nicostrato ejus viro,
hoc faciens modo miro.
In agone consolabas
martyres et promittebas
eis sempiternam vitam
et martyribus debitam.
Amen.

duplum

O martyr Sebastiane,
tu semper nobiscum mane
atque per tua merita
nos, qui sumus in hac vita.

Custodi, sana et rege
a peste nos protege
praesentans nos trinitati
et virgini sanctae matri.

Et sic vitam finiamus,
quod mercedem habeamus
et martyrum consortium
et Deum videre piium.

contratenor

O quam mira refulsit gratia
Sebastianus, martyr inclytus,
sui militis portans insignia,
sed de fratrum palma sollicitus
confortavit corda pallentia
verba sibi collato caelitus.

dat dit uw verdienste is.
Gij hebt de stomme Zoë genezen,
en eens genezen, hebt gij haar
aan haar man, Nicostratus,
teruggeschonken.
In hun doodstrijd hebt gij
de martelaars getroost
en hun het eeuwige leven beloofd,
zoals aan martelaars verschuldigd is.
Amen.

O martelaar Sebastiaan,
blijf altijd bij ons,
en krachtens uw verdiensten
bescherm ons tijdens dit leven.

Genees ons en geleid ons
en bescherm ons tegen de pest,
wees onze voorspreker bij de Drievuldigheid
en bij de heilige moedermaagd.

En mogen wij zo ons leven beëindigen,
dat wij als beloning
de gemeenschap met de martelaren mogen
bezitten en God mogen aanschouwen.

O met welke wondere genade schittert
Sebastiaan, de alomgeroemde martelaar;
hij droeg de kentekens van een soldaat, en
bezorgd om de zegepalm van zijn kameraden,
wist hij de wankele gemoederen op te
beuren met woorden die hem uit de hemel
werden ingegeven.

Come in sul fonte

Come in sul fonte fu preso Narciso
si sè da sè, così costei, specchiando
sè, sè ha preso dolcemente amando.
E tanto vaga sè stessa vagheggia
che ingelosita della sua figura,
ha di chiunque la mira paura.

Se non m'inganno,
me par di fore
qual fu tra Febo e Danne
odio e amore.

S'amours ne fait par sa grace adoucir

S'amours ne fait par sa grace adoucir
vostre franc cuer, Dame,
a qui sui donnes,
je sui certains qu'il mi convient morir
de ma douleur ou d'estre refuses.
Ce m'est avis qu'il me vaut bien asses
par vos refus tost morir sans deport
qu'en ma douleur languir jusqua la mort.

Ne ce n'est pas vie d'einsi languir
com je languì, car je suis embrases
couvertement d'un amoureux desir
qui en mon cuer s'est longuement celes.
Helas! Or est d'amour si enflames
qu'a vous aim mieus dire
quel mal je port
qu'en ma douleur languir jusqua la mort.

Ad mortem festinamus

Ad mortem festinamus,
peccare desistamus.

Even erg als Narcissus die, leunend over de
bron, verliefd werd op zichzelf, begon ook zij
zichzelf te beminnen.
En mooi als zij is, vindt zij zichzelf nu zó
lieflijk, dat zij, jaloers op haar eigen beeld,
beeft voor eenieders blik.

Als ik mij niet vergis,
zo van buiten beschouwd,
lijkt het mij haat én liefde,
zoals tussen Phoebus en Daphne.

Als de liefde door haar goedheid niet uw
edele hart verzacht, vrouwe, aan wie ik
toebehoor, dan weet ik zeker dat ik moet
sterven, ofwel aan mijn pijn ofwel omdat
ik word afgewezen. Het lijkt me dat ik
veel beter spoedig kan sterven, zonder
uitstel, door uw afwijzing, dan dat ik in pijn
wegkwin tot de dood.

Kwijnen zoals ik kwijn is geen leven,
want ik brand heimelijk
van een liefdesverlangen
dat al lang verborgen zit in mijn hart.
Helaas! Nu staat het zo in vuur en vlam
dat ik u liever zeg welk lijden
ik draag, dan dat ik in mijn pijn
wegkwin tot de dood.

Wij snellen de dood tegemoet,
laat ons niet zondigen.

Scribere proposui
de contemptu mundano,
ut degentes seculi
non mulcentur in vano.
Iam est hora surgere
a sompno mortis pravo.

Vita brevis breviter
in brevi finietur,
mors venit velociter
quae neminem veretur.
Omnia mors perimit
et nulli miseretur.

[...]

Heu, fratres carissimi,
si digne contemplemus
passionem domini,
amare et si flemus,
ut pupillam oculi
servabit, ne peccemus.

[...]

Vile cadaver eris,
cur non peccare vereris?
Vile cadaver eris,
cur intumescere quæris?
Vile cadaver eris,
ut quid peccuniam quæris?
Vile cadaver eris,
quid vestes pomposas geris?
Vile cadaver eris,
quid honores quæris?
Vile cadaver eris,
cur non paenitentis confiteris?
Vile cadaver eris,
contra proximum non leteris?

Ik wil schrijven
over de verachting van de wereld,
opdat de mensen van deze wereld
niet vergeefs hebben geleefd.
Nu is het tijd om te ontwaken
uit deze boze slaap des doods.

Het leven is kort, zo kort
en zal in korte tijd afgelopen zijn.
De dood komt sneller
dan iemand kan denken.
De dood doet alles vergaan
en heeft met niemand medelijden.

Ach, geliefde broeders
laten wij vol waardigheid
het lijden van de Heer beschouwen,
en als wij dan bittere tranen
uit de ogen wenen
laten wij dan geen zonden meer begaan.

Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
waarom onthoud jij je niet van zonden?
Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
waarom toon je je zo hoogmoedig?
Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
waarom ben je belust op geld?
Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
waarom kleed je je zo overdreven?
Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
welke eerbewijzen zoek je?
Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
waarom betoon je geen boetvaardigheid?
Jij die een walgelijk lijk zult zijn,
waarom verheug je je niet in je naaste?

Se je me plaind

Se je me plaind de Fortune, j'ay droit,
car par li sui griefment enfortunee
quant j'ay perdu celui que tant m'amoit;
ce fuit pour moy moult dure destinee.
Or sui je bien de petite heure nee
car je ne treuve amisté ne douchour;
je ne me vueil plus fier en amour.

Adiou, adiou

Adiou, adiou, douse dame yolie,
kar da vous se depart lo cors plorans;
mes a vous, gras, l'espirt e l'arme mie.
Lontayn da vous, ay las, vivront dolant
byen che loyal seray toute ma vie.
Poyr tant, ay, clere stelle, vos prie
com lermes e sospirs, tres dousmant,
che loyauté haiés pour vostre amie.

Puis que la mort

Puis que la mort tres cruelment a pris
le noble corps gracieux, doulz,
atrayant pour faulx constraint
d'aspre fortune, a tort,
gemir devons, hélas! trestous amis,
et sans demy doulouser tristement.
com gens banis de l'amoureux deport;
car partie est la belle en qui confort
gissoit d'amans pour finement amer
la plus plaisant, la plus gent et jolie.
Nulz la porroit entierement retrer!
En jugier l'arme a gloriose vie,
hé! Douche dame! Hé! Diex, soyés
d'acort.

Plourés, amans, la grant beauté de pris;

Zo ik mij beklaag over Fortuna, is dat mijn
recht, want door haar ben ik zwaar getroffen
toen ik de man verloor die mij zo lief had;
dat was voor mij een zeer zwaar lot.
Ik ben echt geboren voor weinig geluk
want ik vind vriendschap noch vriendelijkheid;
ik wil niet meer vertrouwen op de liefde.

Vaarwel, vaarwel, lieve, schone vrouwe,
mijn lichaam neemt huilend afscheid van u,
maar bij u, liefvallige, laat ik mijn geest en
mijn hart. Ver van u zal ik, ach helaas, ver-
drietig leven, hoewel ik mijn hele leven trouw
zal zijn. Daarom, ach, heldere ster, smeeik ik u
met tranen en zuchten, zeer teder,
dat u trouw blijft aan uw vriend.

Aangezien de Dood op wrede wijze en ten
onrechte het nobele, mooie, liefvallige en
aantrekkelijke lichaam heeft genomen, door
de verraderlijke dwang van het bittere lot,
moeten wij, vrienden, jammeren, helaas,
en ons overgeven aan droeve klachten, zoals
mensen die worden verbannen uit de
genoegens van de liefde; want de schone
vrouw is heengegaan, bij wie troost was voor
de minnaar die teder de bevalligste, de
vriendelijkste en schoonste vrouw liefhad.
Niemand zou haar in woorden recht kunnen
doen! Ach, God, oordeel nu dat haar ziel het
glorievolle leven krijgt, ach, lieve dame!

Betreur, minnaars, haar hooggeachte

plourés du mond le soloil reluisant;
plourés la flour de toutes dames. Mort
l'accolir gay, la colour du cler vis,
son poli chief, sa bouchette riant,
ses beaux regars,
son doulz parler accort.
Ha! Fiere ville, en qui pitié se dort,
bien dois tel perte durement plourer,
quant perdue as la haultayne
compagnie.
Nulz la porroit entierement retrer!
En jugier l'arme a gloriose vie, hé!
Douche dame! Hé! Diex, soyés d'acort.

Armes, amours / O flour des flours cantus I

Armes, amours, dames, chevalerie,
clers, musicans et fayseurs en françoyz,
tous sosfistes, toute poeterie,
tous cheus qui ont melodieuses vois,
ceus qui cantent en orgue aucunes foyz
et qui ont chier le doulz art de musique,
demenés duel, plourés!
Car c'est bien drois,
la mort Machaut, le noble rethouryque.

Onques d'amours ne parla en follie,
ains a esté en tous ses dis courtois;
aussi a molt pleü sa chanterie
aus grans seigneurs, aus contes,
aus longns.
Hé! Horphéüs, assés lamenter dois
et regreter d'un regret autentique,
Arethuse aussy, Alpheüs, tous trois.
La mort Machaut, le noble rethouryque.

schoonheid; betreur de stralende zon van de
wereld, betreur de bloem der vrouwen. De
dood omhelst haar zachtjes en ontnemt
ons de kleur van haar blanke gelaat,
haar elegante hoofd, haar lachende mond,
haar mooie ogen en haar aangename stem.
Ach! Trotse stad, waar medeleven slaapt,
je moet zo een verlies zwaar bewenen,
want je hebt een belangrijk persoon
verloren.
Niemand zou haar in woorden recht kunnen
doen! Ach, God, oordeel nu dat haar ziel het
glorievolle leven krijgt, ach, lieve dame!

Strijders, geliefden, vrouwen, ridders,
klerken, musici en dichters van Franstalige
teksten, alle sofisten, alle muzen,
allen die een welluidende stem hebben,
zij die wel eens een orgel laten zingen
en die gesteld zijn op de zoete kunst
der muziek, laat uw smart zien, ween,
want dat is terecht bij de dood van De
Machaut, die edele rederijker.

Hij maakte de liefde nooit belachelijk
maar was in zijn teksten altijd hoofs,
en daarom vielen zijn composities zeer in
de smaak, bij hoge heren, bij graven en bij
gegoede burgers.
Ach, Orfeus, jij zult wel veel weeklagen
en rouwen uit oprechte droefheid, evenals
Arethusa en Alpheüs, jullie alle drie, bij de
dood van De Machaut, die edele rederijker.

Prîés por li si que nulls ne l'oublie:
ce vous requiert le bayli de Valois,
car il n'en est au jor d'uy nul en vie
tel com il fu, ne ne sera des moys.
Complains sera de contes et de roys
jusqu'a lonc temps per sa bone pratique.
Vestés vous noir;
plorés, tous Champenois,
la mort Machaut, le noble rethouryque.

cantus II

O flour des flours de toute melodie,
tres douz maïstres qui tant fuestes
adrois,
o Guillaume, mondains diex d'armonnie,
après vos fais, qui obtiendra le choys
sur tous fayseurs? Certes, ne le congnoys.
Vo nom sera precieuse relique,
car l'on plourra en France, en Artois,
la mort Machaut, le noble
rethouryque.

Le fons chierieet la fontayne Helie,
dont vous estés le ruissel et le dois,
ou poetes mirent leur estudie,
convient carront, dont je suy molt esbaïs.
Las! c'est pour vous qui mort gisiés
tous frois
qu'ay un dolent depit, faillant replique,
plorés, arpeset cors saracinois,
la mort Machaut, le noble rethouryque.

Plourés, rubebe, viele et ciphonie,
psalterion, tous instrumens courtois,
guïsternes, fleustes, herpes, chelemie,
traversaynes et vous, amples de vois,

Bid voor hem, opdat niemand hem vergeet;
dat vraagt de drost van Valois,
want vandaag de dag is er niemand zoals hij
en zo zal dat nog lange tijd blijven.
Hij zal lang worden betreurd door graven en
door vorsten, vanwege de kwaliteit van zijn
werk. Kleed u in het zwart, between allen,
bewoners van de Champagne, de dood van
De Machaut, die edele rederijker.

O bloem der bloemen van alle muziek,
dierbare meester, die zo vaardig was,
o, Guillaume, wereldse god van de
harmonie, wie zal er, na uw werken,
de voorkeur genieten boven alle dichters?
Naar mijn weten is er niemand.
Uw naam zal een kostbaar relikwie zijn,
want men treurt in Frankrijk, in Artesië om
de dood van De Machaut, de nobele reder-
rijker.

De geliefde bron, de bron van Helia, waar-
van u het beekje bent en het aanvoerkanal,
waar dichters zich op richtten, moet nu
opdrogen, en daardoor ben ik zeer bedroefd.
Wee! Om u, die dood rust, helemaal koud,
voel ik nu verdrietige smart, als ontoerei-
kende reactie. Ween, harpen en Saracense
trompetten, om de dood van De Machaut,
de nobele rederijker.

Ween, rebec, vedel en draailier,
psalterion, alle hoofse instrumenten,
gitternen, fluiten, harp en schalmei,
dwarsfluiten en jullie, maak meer geluid,

timpanne ossy, metés en orse doys,
Tous instrumens qui estes tout antiques,
faites devoir, plourés, gentils Galoys,
la mort Machaut, le noble
rethouryque.

Letanie mortorum discordante

De profundis clamavi
ad te Domine.
Domine miserere.

Morte m'a sciolto

Morte m'a sciolto,
Amor, d'ogni tua legge:
quella che fu mia donna
al ciel è gita,
lasciando trista et libera
mia vita.

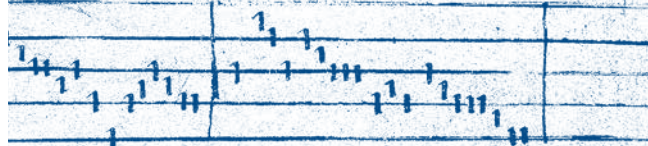
hakkeborden ook, zet de vingers aan
het werk. Alle instrumenten, jullie die zo
oud zijn, doe jullie plicht en ween, lieve
gezellen, om de dood van De Machaut,
de nobele rederijker.

Uit de diepten roep ik
tot U, Heer.
Heer, heb erbarmen.

De dood heeft me vrijgesteld,
Amor, van al jouw wetten:
zij die mijn vrouwe was,
is ten hemel gevaren
en liet zo mijn leven achter,
vol droefenis en ongebonden.

*Vertaling: Brigitte Hermans, Marianne Lambregts,
Walter Geerts*

Aet minlic hertzen sin bi ginc
Sonder loes beuanc
Iezette voogel dem
Syn name es zete ende rem
Soes dijn edel zanc
Aet dienste & o

De hochste staet der vroplicheit
Sin volzelyc te leuen
Sats minne vul der vermicheit
Wat minne gheeft cist lief of leit
Shenouchlic gonst die maket enen
De hochste staet & o
Iolus ende gay haet met mi steit
Ist huer gheleest mach si mi gheue
Von om allen aerbeit

DONDERDAG
 25.08.16

13.00
 Concert

AMUZ

Guillermo Pérez

Guillermo Pérez, *organetto*

Tels rit au main (complainte)	<i>Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)</i>
Je sui aussi (ballade)	<i>Guillaume de Machaut</i>
Area virga (ductia)	<i>Anonim (13de eeuw)</i>
Regina gloriosa (contrafact)	<i>Johannes Ciconia (ca. 1370-1412)</i>
Giovine vagha (ballade) Che cosa è quest'amor (ballade)	<i>Francesco Landini (ca. 1325-1397)</i>
Danse real La Septime (estampie real)	<i>Anonim (13de eeuw)</i>
Donna, perchè mi spregi (ballade)	<i>Francesco Landini</i>
Lucente stella (ballade) Chominciamento di gioia (estampie)	<i>Anonim (14de eeuw)</i>

Solo organetto

Een van de middeleeuwse instrumenten waarvan het bestaan vrij goed is gedocumenteerd via afbeeldingen en teksten, is het portatief. Het gaat over een klein orgel (organetto) dat men met de handen kon vasthouden en dat via een band om de nek kon worden gehangen. Het kon ook op de knie van de uitvoerder worden geplaatst, waarbij deze met zijn rechterhand de toetsen bediende en met zijn linkerhand de blaasbalg. Men vermoedt dat dit orgel – waarvan de eerste beschrijvingen teruggaan tot de 12de eeuw – in liturgische processies werd gebruikt. Op die manier zou het dan de pendant van het (grotere) kerkorgel zijn geweest. Naast zijn religieuze functie had het instrument alleszins ook een rol in wereldlijke genres, onder meer bij de troubadours en de Italiaanse trecentocomponisten.

Een van de grootste uitdagingen bij het bespelen van het organetto bestaat erin goed met de blaasbalg om te gaan. De uitvoerder kan immers op uiterst verfijnde wijze de luchtdruk bepalen en sturen, in functie van een ver doorgedreven gamma aan subtiliteiten. Hij kan de klank doen trillen (vibrato), hij kan accenten geven door kortstondig wat meer kracht uit te oefenen, en – een delicate onderneming – hij kan op microniveau de toonhoogte beïnvloeden. Dit alles veronderstelt een virtuoze beheersing van het instrument.

Solo Organetto

One of the mediaeval instruments whose existence is fairly well documented in images and texts is the organetto. It is a small organ (also known as a portative) that could be held in the hands and hung around the neck on a strap. It could also be placed on the performer's knee, with the right hand pressing the keys and the left hand operating the bellows. It is suspected that this organ – first described right back in the 12th century – was used in liturgical processions. As such, it was the counterpart of the church organ, which was of course much larger. Besides its religious function, the instrument also had a definite role in secular genres, for example among the troubadours and the Italian composers of the Trecento.

One of the greatest challenges in playing the organetto is dealing with the bellows. This is because the performer has extremely fine control of the air pressure and can direct it based on a very wide range of subtle variations. He or she can make the sound vibrate (vibrato), place accents by briefly exercising a little more pressure and – a delicate task – influence the pitch at microtonal level. All this requires a virtuoso mastery of the instrument.

In the second half of the 14th century,

In de tweede helft van de 14de eeuw stond de kunst van het organettospelen zeer hoog aangeschreven en ook het hof van Aragon ontving regelmatig bespelers van de 'petits orguens' of 'orguens de coll'. Uit de archieven blijkt dat deze musici niet alleen afkomstig waren van het Iberische schiereiland zelf, maar ook uit Vlaanderen, Frankrijk en Italië. Een van die minnestrelen was 'Johan dels orguens', aan wie koning Johan I van Aragon in een brief vroeg om zijn "livre où il a écrit les estampies et les autres oeuvres qu'il sait jouer sur les petits orgues" mee te nemen. Het boek *Libro de buen amor* van Juan Ruiz verschaft ons informatie over de manier waarop het orgel werd ingeschakeld in de liturgie – het begeleidde de misordinaria, motetten en hymnen. Maar net zo goed werd het voor het wereldlijke repertoire gebruikt. Dit was ongetwijfeld het geval aan het hof in Spanje, of in Firenze, waar Francesco Landini, organist en kapelaan aan de San Lorenzo, bekendstond als een talentrijk virtuoos.

Terwijl Franse balladen en Italiaanse ballate oorspronkelijk vocale genres zijn, hier door Guillermo Pérez instrumentaal gespeeld, zijn de estampie en ductia wel puur instrumentale genres. De aanduiding 'real' verwijst zowel naar de bronnen waarin ze zijn overgeleverd (handschriften in het bezit van koningshuizen) als naar de context waarbinnen ze werden gespeeld.

the art of playing the organetto was very highly regarded, and even the court of Aragon regularly received players of the 'petits orguens' or 'orguens de coll'. Archives show that not all these musicians came from the Iberian Peninsula itself, but also from Flanders, France and Italy. One of these minstrels was 'Johan desl orguens', whom King John I asked in a letter to bring his "livre où il a écrit les estampies et les autres oeuvres qu'il sait jouer sur les petits orgues": the book in which he had written down the estampies and other works he could play on the organetto. The book *Libro de buen amor* by Juan Ruiz provides us with information about the way the organ was used in the liturgy: it accompanied the mass ordinary, motets and hymns. However, it was used just as much in secular repertoire. This was certainly the case at court in Spain, or in Florence, where Francesco Landini, the organist and chaplain of San Lorenzo, was famous for his virtuoso talent.

Whereas French ballads and Italian ballate were originally vocal genres, played instrumentally here by Guillermo Pérez, the estampie and ductia have always been purely instrumental. The word 'real' (royal) refers both to the sources in which they have been passed down – manuscripts owned by royal families – and the context in which they were played.

DONDERDAG
25.08.16

19.15
Concertinleiding door
Liesbeth Segers

20.00
Concert

AMUZ

Diabolus in Musica

Antoine Guerber, *artistieke leiding*

Raphaël Boulay, *tenor* | Olivier Germond, *tenor* | Jérémie Arcache, *bariton* | Emmanuel Bouquey, *bariton* | Emmanuel Vistorisky, *bas-bariton* | Philippe Roche, *bas*

Messe à 3	
Kyrie	<i>Guymont (fl. 14de eeuw)</i>
Gloria et verus homo Deus	<i>Anoniem</i>
Credo	
Sanctus	
Agnus Dei	
O Philippe / O bone dux (motet)	<i>Anoniem</i>
Firmissime / Adesto / Alleluya (motet)	<i>Philippe de Vitry (1291-1361)</i>
Deus in adjutorium / Deus in se notus (motet-conductus)	<i>Anoniem</i>
Ecce sacerdos magnus (responsorium)	<i>gregoriaans</i>
Petre Clemens / Lugentium (motet)	<i>Philippe de Vitry</i>
Messe à 4	
Kyrie Ave desiderii / In partu mirabilis	<i>Anoniem</i>
Gloria	
Credo	
Sanctus Sanans fragilia / Salva nos	
Agnus Dei	<i>Heinricus de Libero Castro (Laufenberg) (ca. 1390-1460)</i>

Cantores: La Chapelle des papes d'Avignon, 14de eeuw

'Ubi papa, ibi Roma': daar waar de paus is, daar is Rome – waarbij Rome ook figuurlijk als centrum van het christendom wordt beschouwd. De 12de en 13de eeuw kenden namelijk reizende pausen, van wie sommigen zelfs nooit een voet in Rome hebben gezet. Wanneer Clemens V zich in 1309 omwille van politieke instabiliteit aanvankelijk tijdelijk in Avignon vestigt, blijft de Franse stad uiteindelijk meerdere decennia lang, tot 1377, het centrum van de pauselijke macht. Deze 'babylonische ballingschap' was bovendien voordelig voor de Franse koningen, die op die manier hun macht over en invloed op Italië zagen toenemen. Van 1378 tot 1418 zou het christendom nog sterker verdeeld zijn, doordat één paus in Rome zetelde, en één tegenpaus in Avignon (en voor even nog een derde in Pisa!).

De Avignon-pausen hadden elk hun eigen karakter, van de autoritaire Johannes XXII (1316-1334) over de strenge Benedictus XII (1334-1342) tot de koppige Benedictus XIII (1394-1417/1423) die in 1417 werd afgezet, maar tot aan zijn dood op 95-jarige leeftijd bleef beweren dat hij de rechtmatige paus was. Ze onderhielden steeds politieke nauwe banden met het Franse hof en enig nepotisme was

Cantores: La Chapelle des papes d'Avignon, 14th Century

'Ubi papa, ibi Roma': where the Pope is, is Rome – Rome, here, is also the figurative centre of Christendom. In fact, the 12th and 13th centuries saw travelling popes, some of whom never set a foot in Rome. When Clement V moved the papal court to Avignon in 1309 due to political instability, initially as a temporary measure, the French city ended up becoming the centre of papal power for several decades until 1377. This 'Babylonian Captivity', moreover, was advantageous to the French kings, since it led to an increase in their power and influence over Italy. From 1378 until 1418, Christendom would be even more deeply divided, with one pope in Rome and an opposing pope in Avignon (and briefly even a third in Pisa!).

The Avignon popes were all very different in character, from the authoritarian John XXII (1316–1334) and the strict Benedict XII (1334–1342) to the stubborn Benedict XIII (1394–1417/1423), who was deposed in 1417 but continued to claim that he was the true pope until his death at the age of 95. They always maintained close political bonds with the French court, and were no strangers to nepotism: family members could regularly look forward to the title of cardinal

hen niet vreemd: familieleden mochten zich regelmatig verheugen op een kardinaalstitel of een postje bij de curie. De meest notoire paus was Clemens VI, 'Le Magnifique', (1342-1352) die wel wat blingbling kon appreciëren. Onder zijn impuls werd het pauselijke hof een van de schitterendste in Europa, en Avignon een centrum van de kunsten. De beste architecten, schilders, dichters en muzikanten werden vanuit gans Europa aangetrokken. Zo verbleven aan het begin van zijn bewind enkele van de meest briljante figuren van de 14de eeuw in Avignon, zoals de muzikant Philippe de Vitry, de schilder Matteo Giovannetti, de dichter Petrarca, astronoom Johannes de Muris en de filosoof-wiskundige Levi ben Gershon. In de Sint-Pieterskapel van het pauselijke paleis werd op het allerhoogste niveau muziek gezongen. De 12 kapelanen van de in 1334 door Benedictus XII opgerichte 'chapelle papale' verwierven al spoedig een aanzienlijke bekendheid. Terwijl paus Johannes XII nog zijn reserves had bij polyfone muziek, zouden de anderen de ontwikkeling van de polyfone missen en motetten net stimuleren. Antoine Guerber reconstrueerde op basis van verschillende manuscripten een driestemmige en een vierstemmige mis zoals die in Avignon konden klinken. Van een muzikale eenheid in een mis was toen nog geen sprake, misdelen konden worden uitgewisseld en tonen

or a position at the curia. The most notorious pope was Clement VI, 'Le Magnifique', (1342-1352), with his pronounced taste for bling. Under his leadership, the papal court became one of the most sumptuous in Europe and Avignon became a centre of the arts. The best architects, painters, poets and musicians were attracted from all over Europe. For example, at the beginning of his residence, some of the most brilliant figures of the 14th century lived in Avignon, such as the musician Philippe de Vitry, the painter Matteo Giovannetti, the poet Petrarch, the astronomer Johannes de Muris and the philosopher and mathematician Levi ben Gershon.

Music of the very highest level was sung at St Peter's Chapel in the Papal Palace. The 12 chaplains of the 'papal chapel', founded in 1334 by Benedict XII, soon gained considerable fame. Whereas Pope John XII still had reservations about polyphonic music, the other popes actively stimulated the development of polyphonic masses and motets.

Antoine Guerber has reconstructed a three and four-part mass the way they might have sounded in Avignon, on the basis of various manuscripts. There was not yet any concept of musical unity in a mass. The parts of a mass could be switched around and demonstrated the various styles that

de verschillende stijlen die gangbaar waren. Motetten, een conductus en een gregoriaans gezang verdelen dit programma. We horen o.a. het grandioze *Petre Clemens / Lugentium* van Philippe de Vitry. Dit meesterwerk van geraffineerd contrapunt bevat enkele virtuoze hoquetus-passages om de lof te bezingen van Clemens Le Magnifique.

were popular at the time. Motets, a conductus and a Gregorian chant share this programme. We will hear works including Philippe de Vitry's grandiose *Petre Clemens / Lugentium*. This masterpiece of refined counterpoint contains a number of virtuosic hoquetus passages singing the praises of Clement Le Magnifique.

Kyrie

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Gloria et verus homo Deus

Gloria
e[s]t verus homo Deus
Voor het vervolg, zie p. 173

Credo

Sanctus

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 173-175

O Philippe / O bone dux

tripulum

O Philippe, Franci qui generis
rex Francorum septimus diceris,
si scripturis constat historicis
et lamentis defletur tragicis
quod Gedeon, David et Josue
reges stare nec supervacue.
Sepnacherib anglus Asyrium
et Macedo modicus Darium,
Leonita rex exercituum
ac Tamaris Cyrum demeritum.
Imperasse Romanos lacius,
at quam ferro virtutum melius,
quam robore plus artis lumine,
prudencia quam multitudine
est igitur, ut hec non deseras,
ut ab hoste spoliū referas.
Ac tu prius sensu parabole
meminisses dehinc regnicole,
quorum remos rapit ambicio,
neutros ambos inflat presumcio,
senones et Lucdones ocia

Gloria,
Hij is de waarachtige God en mens.

O Philippus, jij bent Frans van geboorte en wordt de zevende koning van de Fransen genoemd, daar uit historische geschriften blijkt en in tragische weeklachten wordt beweend dat Gedeon, David en Josua zich als koning hebben gehandhaafd. Daarnaast zijn er de verhalen over Sepnacherib, de engel van Assyrië en over de gematigde Macedoniër die Darius overwon, over Leonidas, de koning van de troepen, en Tamaris en de overwonnen Cyrus, (...) Hoeveel beter dan zich te bedienen van het zwaard van dapperheid, van weerstandsvermogen meer dan van inzicht in de theorie of een groot aantal (manschappen), is het inzicht dat je niet mag verzuimen de buit van de vijand mee naar huis te brengen. En moge je daarom als in een koninklijke parabool bovenal in herinnering houden dat ambitie Reims in zijn greep heeft, dat verwaandheid beide partijen overmoedig maakt, dat de inwoners van Sens en

inficiunt gula, luxuria,
bituricos nexat cupiditas,
avernanos bilis inmanitas,
Burdegalos livoris furia
gemellosque Gotos perfidia.

duplum

O bone dux indolis optime,
motus primos, Johannes, reprime
tirannidis sorde ne sordeas,
rex nature regnare studeas.
Deum cole, deum inherita,
ecclesia pro matre milita,
meliora pluraque nocere,
nobilibus sensibus nitere,
rei cura precedat publice.
Hunc modeste proprium respice,
pupillulo, vidue, pauperi
querentibus tribunal aperi.
Non te rodant ambo vel histrio
nec acerba cives exactio,
militibus solve stipendia,
ne predones fiat inopia,
pede calca quodcumque terreum,
aurum, gemmam, muricem, ostreum.
Bonum pacis quere summopere,
fede rare, set sano federe,
tandem terras eripe sanguine
diro lotas a falso munere
testamentum cura persolvere
donec vivis et felix morere.

Firmissime / Adesto / Alleluja

tripulum

Firmissime fidem teneamus,
trinitatis patrem diligamus

Lyon hun vrije tijd bezoedelen met gulzigheid en praalzucht, dat begeerte de inwoners van Béziers gijzelde, onmenselijkheid en drift die van Avignon, razernij van afgunst de inwoners van Bordeaux, trouweloosheid beide Gothen.

O goede leider, Johannes, opperbest in aanleg, onderdruk de eerste tekenen van tirannie. Dat je niet wordt geringschat door canaille. Bekwaam je in het regeren vanuit een natuurlijke aanleg, huldig God, blijf trouw aan God, dien moeder de Kerk, (...), streef naar nobele gevoelens, geef voorrang aan de publieke zaak, draag hiervoor eerbaar zorg. Ontsluit de rechtspraak voor de jammerende wees, weduwe en de arme. Laat ambiguïteit of veinzerij je niet kwellen. En vererger de eisen van de burgers niet. Betaal de soldij van de soldaten opdat armoede van hen geen rovers zou maken, vertrapt met de voet eender wat uit de aarde voortkomt, goud, edelsteen, schelp, oester. Streef met veel moeite het goede van de vrede na, schend zeldzaam, maar breng tot kalmte met een belofte, bevrijd de aarde eindelijk van bloed, gedrenkt als ze is door vals en huiveringwekkend geld, zorg dat je je belofte nakomt zolang je leeft en sterf gelukkig.

Laten we het geloof heel standvastig onderhouden. Laten we de vader van de Drie-

qui nos tanto amore
dilexit.
Morti datos ad vitam erexit,
ut proprio nato
non parceret,
sed pro nobis
hunc morti traderet.
Diligamus ejusdem filium,
Nobis natum,
nobis propiciam,
qui in forma dei cum fuisset
atque formam
servi accepisset.
Hic factus est patri obediens
et in cruce fixus ac moriens.
Diligamus sanctum paraclitum,
Patris summi natiq̄e spiritum
cujus sumus gracia renati,
unctione cujus et signati.
Nunc igitur sanctam trinitatem
veneremur atque unitatem
exoremus, ut ejus gracia
valeamus perfrui gloria.

duplum

Adesto, sancta trinitas,
musicæ modulanti, bus,
par splendore una deitas
simplex in personis tribus,
qui extas rerum omnium.
Tua omnipotentia
sine fine principium.
Duc nos ad celi gaudia.

tenor

Alleluja.

eenheid die ons met zoveel liefde heeft
gewaardeerd, hoogachten.
Wij die ten dode waren opgeschreven,
heeft Hij bemoedigd voor het leven, waarbij
Hij Zijn enige zoon niet heeft gespaard maar
hem ter wille van ons heeft uitgeleverd aan
de dood.
Laten we Zijn Zoon dan liefhebben,
Hij die voor ons is geboren,
Hij die ons gunstig gezind is,
die toen Hij de gestalte van God had
bovendien de gedaante
van een dienaar heeft aanvaard.
Dit is geschied wijl Hij Zijn Vader gehoorzaamde
en Hij is aan het kruis genageld en gestorven.
Laten we de heilige vertrooster hoogachten,
de geest van de allerhoogste Vader en van de
Zoon door wiens genade wij zijn herboren en
quod tu super celi thronum
Deus confer nobis donum
videre te in facie.
Amen. Alleluja.

Sta ons bij, Heilige Drie-eenheid,
op de tonen van muziek,
één godheid met passende luister,
enkelvoudig en drie personen,
die uitsteekt boven alle dingen.
Uw almacht heeft
een oorsprong zonder einde.
Leid ons naar de hemelse vreugde.

Halleluja.

Deus in adiutorium /

Deus in se notus

superius

Deus in se notus erit
cordibus mentaliter
et omne quod suberit
dicet singulariter,
quis et qualis fuerit.
Deus eternaliter.
Mi deus, assis cordibus
ut te contemplari
possimus in celestibus
teque complexari
vacaturi laudibus,
Sicque satiari
Hoc est enim summum bonum,
plena merces actionum
vite meritorie
quod tu super celi thronum
Deus confer nobis donum
videre te in facie.
Amen. Alleluja.

triplum, duplum & tenor

Deus in adiutorium
intende laborantium
ad doloris remedium
festina in auxilium.
Alleluja.

Ecce sacerdos magnus

Ecce sacerdos magnus
qui in diebus suis placuit Deo.
Non est inventus similis illi
qui conservaret legem excelsi.

God zelf zal roemrijk zijn,
spiritueel in de harten
en van al wat eraan ten grondslag zal
liggen, zal Hij afzonderlijk bepalen wie
en in hoeverre werkelijk zal zijn geweest.
God in eeuwigheid.
Mijn God, sta onze harten bij
opdat wij U in de hemelen
zouden kunnen aanschouwen
en welkom heten met
lobbetuigingen (...)
en op die manier oververzadigd worden.
Dit is immers het hoogste geluk,
een rijkelijke beloning voor de daden
van een verdienstelijk leven
dat U, God, op Uw hemelse troon
ons de gunst verleent
om Uw aanschijn te aanschouwen.
Amen. Halleluja.

God kom ter hulp, wees bedacht
op hen die het moeilijk hebben,
wees een redmiddel voor verdriet,
en haast U om ons ter hulp te komen.
Halleluja.

Ziehier de grote priester die God heeft
behaagd gedurende zijn leven.
Er is geen gelijke aan hem gevonden
die de wet van de allerhoogste in acht
heeft genomen.

Petre Clemens / Lugentium

triplum

Petre Clemens
tam re quam nomine
cui nascenti donantis dextera
non defuit qui ymo cardine.
E supremo beata munera
superes felix ac omnia
quae reliqua celi benignitas
dare potest nec defuit pia
pyeridum sacrarum dignitas.
Harum solus precellis dotibus,
harum dono cuncta gymnasia
Carmentina pegasi pedibus.
Transvectus es a puericia,
aut fata vero aut ipsa propera
te fortuna melius spiritus
sublimavit.
Ergo considera
quod Cephas es sed orbi deditus,
quod monarcha
sed servus omnium
princeps orbis
sed orbi languidi.
Servus nempe sed delirantium
ac ne cui tandem sunt perfidi.
Arte, princeps, serve, danielicum
torque fides mundialis celis.
Regnum divum furorem tragicum
potens pie conpescere velis.
Absit tuo Tyestes tempore
et austerus absint Thebaides
abutentes fraterno jecore.
Unumque sint scissi Philipides
urbem vide classis per equora.
Deterreat principes Thaneos

Petrus Clemens – de Zachtmoedige – ,
zowel in daad als van naam,
aan wie de rechterhand van hij die gul is
sinds zijn geboorte niet heeft ontbroken.
Jij, gelukkig man, die de gelukzalige
geschenken van de onderste tot de hoogste
pool en al wat de goedgunstigheit van de
hemel kan verschaffen, in hoogte overtreft
en bij wie de vrome waardigheid van de
heilige muzen niet ontbrak. Door hun gaven
en hun geschenk munt jij alleen uit boven de
verzamelde gymnasia van de [Porta Carmen-
talis]. Van in je kindertijd ben jij in triomf
rondgedragen op de hoefslag van Pegasus.
Hetzij je lotsbestemming, hetzij het geluk
zelf heeft je groot gemaakt.
Beschouw je dus als een rots,
maar ook toegewijd aan de wereld,
als een monarch
maar als een dienaar,
de leider van allen op aarde
maar in een wereld die lijdend is.
Een dienaar immers, maar van ijhoofdigen
die hem nochtans niet ontrouw zijn.
Voortrekker in de kunst, dienaar van Daniël,
wentel wereldlijke geloofwaardigheid
richting hemel. Trouwe machthebber, wil de
verschrikkelijke verblinding in het goddelijke
rijk bedwingen. Dat de bittere Thyestes mag
ontbreken in je leven, alsook de vervelende
broedertwist van de Thebanen.
Dat de verdeelde Philippus-dynastie één
mag zijn, bekommer je om de stad met een
tevreden leger. Dat het geschetter van de

clangor turbe turcorum pectora
decipiant augures
mempheos.
Consoletur, tristis Armenia
et elatus succumbat
Ismael.
Et germinet deserta Syria
et depressus resurgat Israel.
Tunc nature gloriosissimus
triumphator tributum solvere
non dolebis heres legitimus
Jhesu Christe moriens libere.
Et si desint marmor et gemmula
ac metallum sculpenda funeri
erit tandem tumulus vernula
semper fama respondens operi
quam posceris prebebit regula
gubernandi faveant operi.

duplum

Lugentium siccentur
occuli plaudant senes,
exultent parvuli, umbre mortis
quoniam regio
quos tenuit splendoris visio.
Est exorta radio spiritus
Clemens sextus factus divinitus
stupor orbis, o tersum speculum
ad formandum virtutum modulum.
Tu Cirrei Syris Apollinis
pervasitis vigor
certaminis phitonistas hortis ubere
crapulatos solos prosternere
ac dum flectis sermonis timpanum
corda rapis ad auris organum.
Petrus primus Petrum

klaren de leiders van Tanis en de harten
van de Turken mag verontrusten, dat de
auguren de inwoners van Memphis mogen
afschrikken. Dat het treurige Armenië troost
mag vinden en de overmoedige Ismael
ten onder mag gaan.
Dat het verlaten Syrië mag ontluiken
en het bedrukte Israël weer mag opstaan.
Als eierzuchtigste overwinnaar van geboorte
zal je bij je dood in vrijheid niet gebelgd
zijn de belasting te voldoen, jij legitieme
erfgenaam, opvolger van Jezus Christus.
En als marmer en versiering of erts
ontbreken bij het sculpteren van je tombe,
zal er niettemin een grafheuvel zijn die
immer in verhouding is tot de (...) faam van
je werk; de maatstaf zal aangeven of zij die
aan de macht zijn, je werk genegenheid
toedrogen.

Moge de ogen van hen die treuren,
opdrogen, dat ouderlingen hulde brengen
en kinderen uitgelaten zijn, want een
luisterrijk visioen van op de grenslijn van het
aanschijn van de dood heeft hen bezielde.
De geest is in een stralenkrans tevoorschijn
gekomen om Clemens de zesde, tot stomme
verbazing van de wereld, van godswege te
installeren. O schone spiegel om de maat
van verdiensten weer te geven [van de
Apollo van Cirrha]! Jij, de levenskracht, hebt
de sibilles voorzien en alleen hen die in een
roes verkeerden, te gronde gericht. Ja zelfs
terwijl je de toon van je betoog handpauk-
gewijs ombuigt, sleep je de harten [van
je luisteraars] mee. Petrus was de eerste,

non deseris
vices ejus quia recte geris.
Tu clemens es
et Clemens dixeris,
Pegasi qui fontis aperis.
Venas gratis vidis et rudibus
Athlanticis
et Ethiopibus.
Stitis quoque quid in preconia
laudum mira
fundat justicia.
Non angentur
memento secula.
Non vana tumescunt guttura.
Nec ulla laus addere
mentis tuis unquam poterit inclitis
vulgi tamen modica porcio
de te saltem clangere gestio.
Vivat vivat orbi perutilis
cui non est inventus
tuus similis.

Kyrie Ave desiderii / In partu mirabilis

cantus I
Ave desiderii
flos et fons dulcoris;
hortus refrigerii,
species odoris.
Christe eleison.
Conferens auxilium
florens inter spinas
mentibus debilium
prebens medicinas.
Kyrie eleison.
Vixit improperii,

moge jij Petrus niet in de steek laten
omdat jij zijn taken terecht beheert.
Jij bent zachtzinnig en wordt Clemens
de zachtmoedige genoemd, jij die de
bronaders van de Pegasus fontein ontsluit.
Jij die belangeloos hebt toegezien op de
onbeschaafde Atlantische eilanden
en Ethiopië.
Ook heb je gestand gedaan dat buitengewo-
ne gerechtigheid de lofrede van verdiensten
versterkt.
De eeuwen zullen zich niet angstig maken
om het geheugen. Kelen zwellen niet
vergeefs. Geen enkele lof zal er ooit in
geslaagd zijn iets toe te voegen aan jouw
beroemde verstand. Niettemin als een
bescheiden element van het grote publiek,
hunker ik emaar eventjes te schetteren. Dat
hij mag leven! Leve hij die erg nuttig is voor
de wereld! Er is niemand gevonden die jou
evenaart.

Gegroet, bloem van het verlangen
en bron van [clementie],
tuin van verkwikking,
beeltenis van geur.
Christus, heb mededogen.
Die hulp verschaft,
uitmuntend bij zorgen
van krachteloze geesten,
die heelmiddelen verschaft.
Heer, heb medelijden.
Zegevierend voor de ongelukkigen,

speculum
honoris filia imperii,
parens conditoris.
Kyrie eleison.
Conferens auxilium
inter tot ruinas
placans nobis
filium aufer ire minas,
eleison.

cantus II

In partu mirabilis
omnium regina
post partum laudabilis
summa medicina.
Christe eleison.
In te sunt deliciae
melle dulciores
per quas sunt nequicie
dissipati mores.
Kyrie eleison.
Sola delectabilis
veleni cortina
aula peramabilis
nobis sis venia.
Kyrie eleison.
Plena summe gratie
fac nos meliores
ut eterne patrie
simus possessores.
Eleison.

Gloria Credo

Voor de misdelen, zie p. 173-175

een spiegel voor het eergevoel,
dochter van de heerschappij,
verwant aan de Schepper.
Heer, erbarm U.
Die bijstand verleent
in zovele misstappen,
die de Zoon voor ons inneemt.
Ruim de verschrikkingen van de razernij
weg. Ontferm U.

Wonderbaarlijk bij het baren,
koningin van allen,
lofwaardig na de geboorte,
opperste heelmiddel.
Christus, heb medelijden.
U verenigt in zich
al het aangename van heerlijke honing
waardoor de ingesteldheid
om gemeen te doen, verdwijnt.
Heer, heb mededogen.
Eén en al verrukkelijk,
ketel van (...),
ravissante vorstelijke waardigheid,
wees voor ons de genade.
Heer, erbarm U.
Vol van hoogste gratie,
maak ons beter,
opdat wij het eeuwige vaderland
zouden bezitten.
Heb medelijden.

Sanctus Sanans fragilia /

Salva nos

cantus I

Sanctus sanans fragilia
Pater patratore seculi.
Tibique voce sobria
cantant cantica moduli
agmina seculorum.
Sanctus dicunt et filio,
mundi vero redemptori,
descendenti solio
Patris seculi creatori
salute reorum.
Sanctus sanctus sanctus.
Sancto dant flamine
dona donans fecundata
una in personis.
Dominus unus omnium
Deus nostrum consumator
virtutum sunt jam celestium.
Magnus manens imperator
presidet in thronis.
Pleni celi ac Maria
atque in terra creata
sunt tua sancta gloria,
lausque sit tibi beata
trinitas donata.
Salva tuos quos creasti.
hos rone replens spiritus
Christe cruore salvasti
et in excelsis funditus
loca tibi grata.
Benedictus es jugiter
qui venit salvare
et quem assumpsit dulciter
carmen voluit donare

Heilig Hij die broze dingen heelt,
Vader die de tijd verwezenlijkt.
Met ingetogen stem
zingen de hemelse legers
voor U liederen in de maat.
Zij zeggen ook heilig tot Uw Zoon,
de ware redder van de wereld,
enige afstammeling van de Vader,
schepper van de tijd,
redding van de dingen.
Heilig, heilig, heilig.
Zij geven overvloedige geschenken
aan de heilige priester,
Hij die kwijscheldt, één in persoon.
Eén Heer van allen,
onze God, voltooiër van onze verdiensten
die weldra hemels zijn.
Hij blijft de grote aanvoerder
en heerst op de troon.
Vol zijn de hemelen
van je gezegende roem, Maria,
jij die op aarde bent geboren;
lof zij je gegeven,
gelukzalige drievuldigheid.
Red de uwen die U geschapen hebt.
Geest van Christus, voltooi hen die U hebt
verlost van het bloedvergieten en het
stromende water, en grondvest hen vanuit
Uw genade geheel en al in de hemelen.
Altijdurend ben U gezegend,
die bent gekomen om te redden
en zachtmoedig tot zich heeft genomen,
die een lied wilde schenken

populo fideli.
In nomine ex Maria
Christi corpus immolatum
et pro nostri munimine
quod non capiuntur
frustra neque celi.
O salutaris hostia
de qua pandet lux solaris.
Salva salutis gratia
quos fluctuant
fluctus maris
dimittens peccata.
In excelsis, in excelsis collocemur.
Salus nostra, lux et vita.
Tecum semper gloriemur
cujus virtus infinita.
Extat collocata
in excelsis.

cantus II, contratenor & tenor

Sanctus, sanctus, sanctus,
Dominus deus sabaoth!
Pleni sunt celi et terra
gloria tua.
Salva nos in excelsis.
Benedictus qui venit
in nomine domini.
Hosanna quos creasti
te laudantes tuos servos in excelsis.

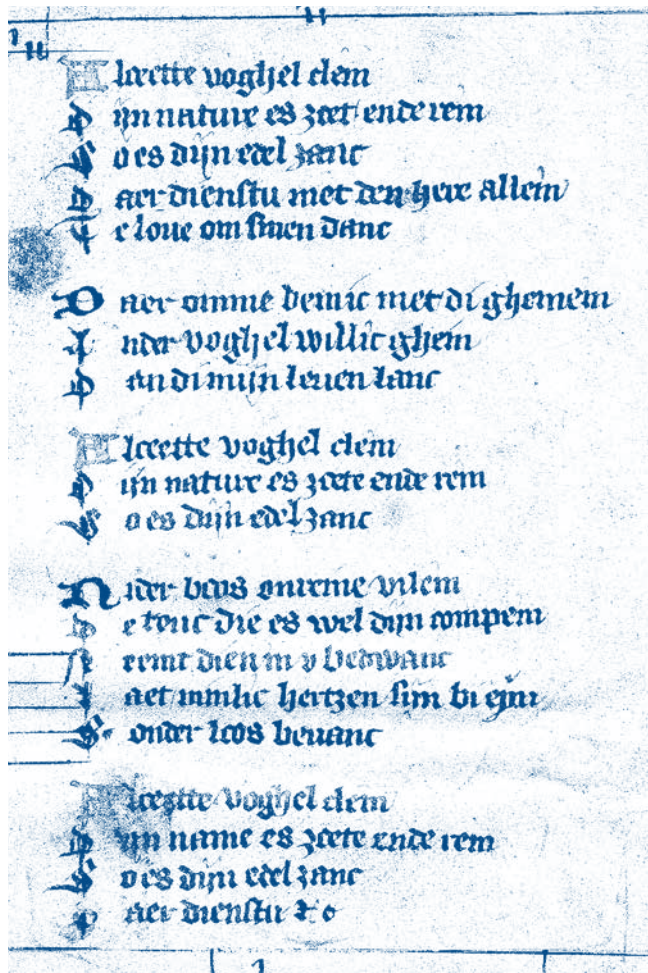
Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 173-175

aan het volk dat hem trouw was.
In de naam van Christus, uit Maria geboren,
is Zijn lichaam geofferd
voor onze vrijwaring,
wat de hemelen zeker niet vergeefs,
zonder gevolg kunnen verdragen.
O heilzaam offer
waardoor het zonlicht zich openbaart.
Dat de weldadige genade die de zonden
afzweert een redding mag zijn
voor hen die heen en weer dobberen
op de deining van de zee.
In de hemelen, laten wij samenkomen in
de hemelen. Onze redding, licht en leven.
Laten wij altijdurend met jou pralen
wiens deugdzaamheid, onbegrensd is.
Dat ze duidelijk in het oog mag vallen
in de hemelen.

Heilig, heilig, heilig,
de Heer, God der hemelse machten!
Vol zijn hemel en aarde
van Uw heerlijkheid.
Red ons in den hoge.
Gezegend Hij die komt
in de naam des Heren.
Hosanna, Uw dienaren die U hebt aangesteld
zingen U lof toe in de hemelen.

Vertaling: Brigitte Hermans

DONDERDAG
25.08.16

22.15
Concert

Sint-Pauluskerk

Trio Mediaeval

Anna Maria Friman, zang | Linn Andrea Fuglseth, zang | Berit Opheim, zang

Dum Johannis (responsorium)	<i>gregoriaans / bewerking: Trio Mediaeval</i>
Messe de Tournai Kyrie Gloria	<i>Anoniem (13de/14de eeuw, Doornik)</i>
Adest festum (antifoon & psalm I) Aquilonis (antifoon & psalm II) Fans ex (antifoon & psalm III)	<i>gregoriaans / bewerking: Trio Mediaeval</i>
Messe de Tournai Credo	<i>Anoniem (13de/14de eeuw, Doornik)</i>
Docent digna (antifoon & psalm IV, V)	<i>gregoriaans / bewerking: Trio Mediaeval</i>
Messe de Tournai Sanctus Agnus Dei	<i>Anoniem (13de/14de eeuw, Doornik)</i>
O pastor Islandia (antifoon)	<i>gregoriaans / bewerking: Trio Mediaeval</i>
Alma mater / Ante Thronum Benedicta es celorum regina	<i>Anoniem (14de eeuw, Engeland)</i>
Messe de Tournai Ite missa Est	<i>Anoniem (13de/14de eeuw, Doornik)</i>
Words of the Angel	<i>Ivan Moody (~1964)</i>

Messe de Tournai & Words of the Angel

De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik, waarvan de bouw omstreeks 1100 startte, is een van de grootste religieuze gebouwen in ons land. Met haar romaanse schip, gotische koor en vijf torens imponeert deze kathedraal nog steeds elke bezoeker. In 2000 werd dit monument terecht door de UNESCO als werelderfgoed erkend. Even indrukwekkend, maar op een andere schaal, was de bibliotheek met duizenden volumes, waarvan een groot deel helaas door een bominslag in 1940 werd vernietigd. Een honderdtal manuscripten kon worden gered, waaronder het manuscript B-Tc 476. Dit bijzonder relevante document bevat een van de oudste, nog bekende driestemmige miscycli, de zogenaamde *Messe de Tournai*. Tussen de verschillende misdelen bestaat echter geen muzikaal-thematisch verband, noch is er een bepaalde gemeenschappelijke stijl; het Kyrie, Sanctus en Agnus Dei dateren wellicht nog uit de late 13de eeuw, terwijl het Gloria, Credo en Ite missa est de vrijere ritmen en de drieklanken van de 14de-eeuwse ars nova vertonen. De pragmatische scribent die dit manuscript omstreeks 1400 samenstelde, verzamelde eigenlijk een allegaartje van werken die het repertoire vormden van de Doornikse kapel, die blijkbaar niet met uniformiteit begon was.

Messe de Tournai & Words of the Angel

The Cathedral of Our Lady in Tournai, whose construction began in around 1100, is one of the largest religious buildings in the country. With its Romanesque nave, Gothic choir and five towers, it continues to impress everyone who visits. In the year 2000, this monument was rightly categorised by UNESCO as a World Heritage Site. Equally impressive, though on a different scale, was the library with its thousands of volumes. Sadly, most of them were destroyed by bombing in 1940. About a hundred manuscripts were saved, including the manuscript B-Tc 476. This particularly relevant document contains one of the oldest mass cycles still known to us, called the *Messe de Tournai*. However there is no thematic musical link between the various parts of the mass, and neither are they written in a specific, common style: the Kyrie, Sanctus and Agnus Dei probably date right back to the late 13th century, whereas the Gloria, Credo and Ite, missa est display the freer rhymes and typical triads of the 14th-century ars nova. In fact, the pragmatic scribe who compiled this manuscript in about 1400 brought together a hotchpotch of works that formed the repertoire of the choir in Tournai, who were apparently unconcerned with uniformity.

De misdelen worden afgewisseld met antifonen voor de IJslandse patroonheilige Sint-Þorlákur die bisschop was van Skálholt van 1178 tot aan zijn dood in 1193. Zijn heiligverklaring door het Althing (IJslandse parlement) van 1198 werd pas in 1984 door de Katholieke Kerk erkend. Het officie voor Þorlákur omvat muziek voor de vespers en metten en is opgenomen in het manuscript MS AM 241 a II dat deel uitmaakt van de collectie van het Árni Magnússon Institute in Reykjavik. Genoemd naar de 18de-eeuwse academicus en handschriftenverzamelaar onderzoekt dit instituut het fascinerende literaire en taalkundige IJslandse erfgoed. Over het ontstaan en de uitvoeringspraktijk van deze gezangen is nog weinig bekend. Ze zijn wellicht gebaseerd op buitenlandse modellen en werden genoteerd door een scribent die ook verantwoordelijk was voor een wetboek van omstreeks 1400. De drie sopranen van Trio Mediaeval sluiten het concert af met middeleeuws en hedendaags repertoire van een andere Europees eiland. De Maria-motetten *Alma mater / Ante Thronum* en *Benedicta es celorum regina* werden omstreeks 1330 gekopieerd op een perkamentrol die aanvankelijk werd gebruikt als logboek voor de aanbouw van Lord Segrave's manor in Bretby, Derbyshire, en belandde uiteindelijk in Berkeley Castle, waardoor de rol werd gecatalogeerd als GB-BER Select Roll 55. Ook al liggen er honderden

The parts of the mass were alternated with antiphons for the patron saint of Iceland, St Þorlákur or Thorlak, who was bishop of Skálholt from 1178 until his death in 1193. His canonisation by the Althing (Icelandic parliament) in 1198 was only recognised by the Catholic Church in 1984. The office for Þorlákur includes music for vespers and matins, and is included in manuscript MS AM 241 a II, which is part of the Árni Magnússon Institute's collection in Reykjavik. Named after the 18th-century academic and manuscript collector, this institute researches Iceland's fascinating literary and linguistic heritage. Little is yet known about how these chants were created and performed. They are probably based on foreign models and were written down by a scribe who was also responsible for a legal code dating from around 1400. The three sopranos of Trio Mediaeval will end their concert with mediaeval and contemporary repertoire from another European island. In about 1330, the Marian motets *Alma mater / Ante Thronum* and *Benedicta es celorum regina* were copied onto a parchment roll that was initially used as a log book for the construction of Lord Segrave's manor in Bretby, Derbyshire, finally ending up at Berkeley Castle, where the roll was classified as GB-BER Select Roll 55. Although hundreds of years separate these works from

jaren tussen deze werken en die van Ivan Moody, zijn *Words of the Angel* is een even beklivende en mystieke ervaring. Deze compositieopdracht uit 1998 van Trio Mediaeval is geïnspireerd op de muziektradities van zowel de westerse als orthodoxe kerk – Moody is priester van het oecumenisch patriarchaat van Constantinopel – en is het enige werk deze avond dat specifiek voor vrouwenstemmen werd gecomponeerd.

those of Ivan Moody, his *Words of the Angel* is a profound and mystic experience. This commission from Trio Mediaeval is inspired by the musical traditions of both the western and Orthodox churches – Moody is a priest of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople – and this is the only work in this evening's programme composed specifically for women's voices.

Dum Johannis

Dum Johannis zelum gerit,
Mechus hunc persecutur,
quem mucrone
iusto ferit,
livor hinc acuitur.
Turma furens
sanctum querit,
sed mire protegitur.
Elevata manus dira,
mortem minans
truci ira,
paralysi quatitur.
Gloria patri et filio
et spiritui sancto.

Kyrie Gloria

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Adest festum

Adest festum percelebre,
quo effugantur tenebre,
mentem lumen irradiat,
gens devota tripudiat.
Laudate, pueri Domini,
laudate nomen Domini.
Sit nomen Domini benedictum
ex hoc nunc et usque in seculum.
A solis ortu
usque ad occasum
laudabile nomen Domini.
Excelsus super omnes gentes Dominus,
super celos gloria eius.
Quis sicut Dominus Deus noster,
qui in altis habitat

Zolang Johannes ijver aan de dag legt,
zit Mechus hem achterna;
Johannes raakt hem immers
met het zwaard van de rechtschapenheid
waardoor de afgunst wordt aangewakkerd.
Een razende troep
gaat op zoek naar de heilige, maar deze
wordt op wonderbaarlijke wijze gevrijwaard.
Met opgeheven wrede hand
bedreigt Mechus hem
in grimmige razernij met de dood,
en wordt door verlamming getroffen.
Roem aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.

Het belangrijkste feest is aangebroken,
laat de duisternis verdwijnen,
laat licht de geest verhelderen,
laat het vrome volk dansen.
Loof, kinderen van de Heer,
loof de naam van de Heer.
Dat de naam van de Heer gezegend zij
vanaf nu en tot in eeuwigheid.
Van waar de zon opkomt
tot waar ze ondergaat
zij de naam van de Heer geprezen.
De Heer munt uit boven alle volkeren,
Zijn roem reikt verder dan de hemelen.
Wie buigt zich neer zoals God onze Heer
die in de hemelen verblijft,

et se inclinat, ut respiciat
in celum et in terram?
Suscitans de terra inopem,
de stercore erigens pauperem,
ut collocet eum cum principibus,
cum principibus populi sui.
Qui habitare facit sterilem
in domo, matrem filiorum
letantem.

Aquilonis

Aquilonis iam latera,
magno regi sunt subdita,
per sacramenti federa,
et per Thorlaki merita.
Laudate Dominum, omnes gentes;
collaudate eum, omnes populi.
Quoniam confirmata est super nos
misericordia eius,
et veritas Domini
manet in eternum.

Fans ex

Fans ex Basan Dominus,
vertit in profundum,
dum se mundi terminus,
fide sentit mundum.
Laudate nomen Domini,
laudate servi Domini,
qui statis in domo Domini,
in atriis domus
Dei nostri.
Laudate Dominum, quia bonus Dominus;
psallite nomini eius, quoniam suave.
Benedictus Dominus ex Sion,
qui habitat in Jerusalem.

om zich te bekommeren
om de hemel en de aarde?
Wie machteloos is, richt Hij op
de arme halt Hij uit de drek
om hem bij de belangrijkste mensen te
voegen, bij de eersten van Zijn volk.
De vrouw die onvruchtbaar is gebleven
maakt Hij tot een blijde moeder van
kinderen.

De flanken van het noorden staan reeds
onder het gezag van de grote koning,
dankzij de verbintenissen van de eed van
trouw en de verdiensten van Thorlak.
Loof de Heer, alle volkeren;
prijz Hem, alle mensen.
Want Zijn mededogen voor ons
is verzekerd,
en de waarheidsliefde van de Heer
duurt eeuwig voort.

Sprekend vanuit Basan,
keert de Heer zich naar het onpeilbare,
totdat Hij zich als einddoel van de wereld,
met Zijn geloof in het reine weet.
Loof de naam van de Heer,
prijz Hem, dienaren van de Heer, jullie die
een plaats hebben in het huis van de Heer,
in de officiële vertrekken
van het huis van onze God.
Verheerlijk de Heer, want Hij is goed;
zing de lof van Zijn naam, want Hij is
heerlijk. Gezegende Heer van Sion,
die woont in Jeruzalem.

Credo

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Docent digna

Docent digna merita,
insignis Thorlaki,
se nos vite semita,
duxisse veraci.
Lauda, Jerusalem, Dominum;
collauda Deum tuum, Sion.
Quoniam confortavit
seras portarum tuarum,
benedixit filiis tuis in te.
Qui ponit fines tuos pacem
et adipe frumenti satiat te.
Qui emittit eloquium suum terre,
velociter currit
verbum eius.
Qui dat nivem sicut lanam,
pruinam sicut cinerem spargit.
Mittit crystallum suam sicut buccellas;
ante faciem frigoris eius quis
sustinebit?
Emittit verbum suum
et liquefaciet ea,
flabit spiritus eius,
et fluent aque.
Qui annuntiat verbum suum Jacob,
justitias et judicia sua Israel.
Non fecit taliter omni nationi
et judicia sua
non manifestavit eis.
Sursum in altissima
cor suum evexit,
mundum ut per ipsema
mundus cum despexit.

Dat men waardige en verdienstelijke zaken
bekendmaakt over de vermaarde Thorlak
want hijzelf heeft ons voorgeleid op een
waarachtig levenspad.
Loof de Heer, Jeruzalem;
Sion, verheerlijk uw God.
Hij heeft immers de grendels
van uw deuren geschraagd
en uw kinderen in uw stad geprezen.
Die vrede brengt, die uw grenzen vredevol
maakt en u verzadigt met het fijnste graan.
Die Zijn woord op aarde uitdraagt,
Zijn getuigenis verspreidt zich als een
lopend vuurtje.
Die sneeuw schenkt als was het wol,
en rijm uitstrooit als was het asse.
Die hagel zendt als was het ijskristal;
wie zal zich staande houden
voor Zijn ijzige blik?
Hij zal Zijn woord verspreiden,
Zijn blik zal helder worden,
Zijn geest zal waaien
en de wateren zullen stromen.
Hij verkondigt Zijn woord aan Jacob, Zijn
rechtvaardigheid en Zijn oordeel aan Israel.
Zo heeft Hij niet gehandeld voor elke natie,
aan hen heeft Hij Zijn uitspraken
niet duidelijk gemaakt.
Naar boven in de hoogste regionen
heeft Hij Zijn hart gevoerd,
opdat het uit zichzelf rein zou worden, zodra
Hij Zijn blik van de wereld heeft afgewend.

Sanctus

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 173-175

O pastor Islandia

O pastor Islandia,
doctor veritatis,
columna constancie,
candor puritatis.
Dulcor es mesticie,
et spes desperatis.
In celestis patrie,
tu nos pasce pratis.

O herder van IJsland,
leermeester van de waarheid,
zuil van standvastigheid,
heldere glans van zuiverheid.
Jij bent de verzachter van de weemoed,
de hoop voor hen die wanhopen.
In de weide in het hemelse vaderland
ben jij onze hoeder.

Alma mater / Ante Thronum

Alma mater,
digna virgula
ex stirpe regia nobili de lesse,
viri sancti veteri prosapia,
plaude, virgo, Deo angelus;
carissima, humilitas docilis
te matrem domini fecit fieri.
Hee est que venit de libano
flos camps et nemorum
arborum pulcherima,
castissima domina suavis,
nunc mater miseris
miserens.
Surge ad filium dominum nostrum,
impetra bravium propicium
pro culpa veteri in die memoranda.
Respice, clara virgo,
filia David,
genitrix domini, regis eterni,
que sedes in solio splendido
gemmis floribus coronata.

Milde moeder,
waardige afstammeling, twijg uit het
nobele, koninklijke geslacht van Jesse,
van een heilige man uit een oude familie,
juich, maagd, om de engel van God;
allerliefste, je ervaren nederigheid
heeft je tot moeder van de heer gemaakt.
Zij is het die vanuit Libanon is gekomen,
een bloem uit het veld en de mooiste
van de bomen in de wouden,
de meest vrome en lieflijkste heerseres,
nu een moeder die zich erbarmt over de
ongelukkigen.
Rijs op naar uw Zoon onze Heer,
en bewerk op de dag van het oordeel een
genadige prijs voor de oude schuld.
Zorg voor ons, kijk naar ons om, schit-
terende maagd, dochter van David,
moeder van de Heer, van de eeuwige Koning,
jij die zit op een schitterende troon,
gekrond met bloemen en edelstenen.

Ad hanc vallem flebilem,
ubi degent vesci famuli subditi
meditantes de gracia
vestra solita,
supplicantes corde simplici
cum oracionum puris meditationibus,
memores nostri
effici dignemini
et post hanc finem
collocare nos in patriam glorie.

Ante thronum virginis
omnis milicia
celica supernorum
beatorum civium
iugiter assistunt atque venerabili
splendida facie vestibus
decoris induta, venustissimis
assumpta, sedentem cum fillo adorant
cum notulis, modulis dulcissimis
et canticis, organis plurimis.
Que eya vale, genitrix Domini,
virgoque gravida puerpera.
Altissimum unicum,
parvulum tuum
lacte proprio fovisti virgineo.
Gaude quod te
dicit Ysaie vaticinium
(parete, alete natum
omnia regentem sydera,
super celico sidere
et aula pudicitie
manentem).
Et clausa fertilis singulis
languentibus
potentibus veram medelam atque

Bekommer u om dit tranendal, waar uw
onderdanige dienaren hun leven leiden
in de overpeinzing van uw gangbare welwil-
lendheid met de smeekbede
van een eenvoudig hart,
een gebed met ongekunstelde
overwegingen. Noem ons,
acht ons waardig om te worden voltooid
en breng ons na dit einde
samen in de glorie van het vaderland.

Voor de troon van de maagd
neemt de voltallige hemelse militie
van de hemelse, heilige onderdanen
tezamen plaats,
uitgedost in de allermoste
gewaden en met eerbiedwaardige blik,
met muziek en de allermoste
melodieën en gezangen,
en zeer veel orgels aanbidden zij
haar die samen met haar Zoon zetelt.
Het ga je goed, moeder van de Heer,
maagd, vruchtbaar in het kraambed.
De enige allerhoogste,
je kleine kindje heb je gevoed
met je eigen maagdelijke melk.
Verheug je om wat
Jesaja over jou heeft voorspeld,
(schik je, wees bereid, gehoorzaam,
voed de boreling, de Koning van alle sterren,
Hij die in de hemel zal vertoeven
en blijvend zal getuigen van vorstelijke
waardigheid en ingetogenheid)
Jij die vruchtbaar bent hoewel niet
aangeraakt, die aan iedere behoefte
een waarachtig geneesmiddel

tutelam prebens conspicuos
sexumque femineum protegens,
supplicans unigenito filio
ut redemptos servulos
celesti reconciliet patrie.

Benedicta es celorum regina

Benedicta es
celorum regina
et mundi tutius domina
et egris medicina.

Tu preclara
maris stella vocaris
que solem iustitie paris
a quo illuminaris.

Te Deus pater
ut Dei mater
fieres et ipse frater
cuius eras filia.

Sanctificavit,
sanctam servavit
et mittens sic salutavit
ave plena gratia.

Per illud Ave prolatum
et tuum responsum gratum
est ex te verbum incarnatum
quo salvantur omnia.

Nunc mater exora natum
ut nostrum tollat reatum
et regnum det nobis paratum
in celesti patria.

en bescherming biedt,
die de vrouwelijke sexe in bescherming
neemt, en je eniggeboren Zoon smeekt
dat Hij Zijn verlore onderdanen
zou verzoenen in het hemelse vaderland.

Gezegend ben jij,
koningin der hemelen
en heerseres over de hele wereld
en genezeres van de zieken.

Jij wordt de stralendste ster
aan het firmament genoemd
en uit jou sprong de zon der gerechtigheid,
waardoor je wordt verlicht.

Jij hebt God de Vader geheiligd,
opdat je moeder van God zou worden,
en Hij zelf de broeder zou worden
van wie jij een dochter was.

Hij heeft je heiligheid
in stand gehouden
en groette je aldus:
"Wees gegroet, vol van genade."

Door die uitgesproken groet
en door jouw lieflijke antwoord
is uit jou het woord vlees geworden,
dat redding brengt alom.

Nu, moeder, bid tot je Zoon
opdat Hij onze zonde op Zich neemt,
opdat Hij ons Zijn koninkrijk moge geven
dat in de hemelse glorie is voorbereid.

Ite missa est

Ite missa est.
Deo gratias.

Se grasse n'est
à mon maintien contraire
et vraie amour garnie de désir
de plaisamment servir
pour secours faire
bien me devist madame retenir.
Mès tant ne puis pryer
ne requerre sa grant valour
que je li puisse plaie
ce m'est avis
or m'en estuet
retraire
du tout en tout et mendre
poursuivi u lessier
en boine amour convenir
aveoch francise
et pite de bonnaire
qui pooiron de tous cuers
adouchir.

Cum venerint miseri de gentes
ad ostium
vestrum succurite continuo
domini potentes,
vel ad minus clamantes:
dicite ne perat quod
quidam velentes sibi
forsan conferment
cedite.

Words of the Angel

Khére, Khére, Khére, Khére.

Ga nu allen heen.
God zij dank.

Als gratie niet de tegenpool is
van mijn allure,
en mijn ware liefde is gestoffeerd
met het verlangen om haar charmant te
dienen en te ondersteunen, dan moet
madame me in aanmerking nemen.
Niettemin, zolang ik met mijn charme-
offensief niet haar grote verdienste kan
vragen noch verlangen,
ben ik van oordeel
– of tenminste dat was ik –
dat ik me totaal moet terugtrekken en
heel klein moet maken,
haar nalopen of met rust laten en in
goede harmonie overeenkomen
met vrijmoedigheid
en de weemoed van geluk
die haar van harte zouden kunnen
vermurwen.

Mochten er armzalige mensen
aan uw deur komen,
snel hen dan meteen ter hulp,
vermogenden van de Heer,
of sta hen minstens duidelijk te woord:
zwich en zeg niet dat ze moeten
ophoepelen, want iemand met invloed zou
hen wel eens versterking kunnen komen
bieden.

Khére, Khére, Khére, Khére.

The angel spake to her
that is full of grace, saying:
O pure virgin, rejoice;
and I say also, rejoice:
for thy son is risen from the tomb
on the third day.

Khére, Khére, Khére, Khére.
Shine, shine, shine, shine,
o new Jerusalem,
for the glory of the Lord
hath risen upon thee.

Khére, Khére, Khére, Khére.
Rejoice and be glad, o Sion,
and thou, o pure Theotókos,
exult in the resurrection of Him
whom thou didst bear.
Khére, Khére, Khére, Khére.

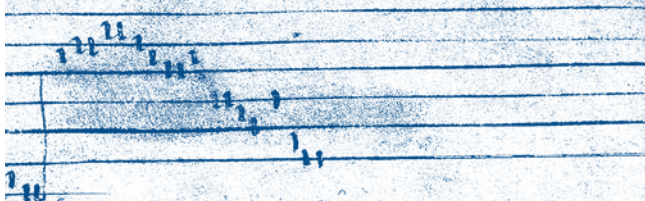
De engel sprak tot haar
die vol gratie is, en zei:
"O zuivere maagd, verheug u,
ik zeg u, verheug u
want uw Zoon is verreezen uit het graf
op de derde dag."

Khére, Khére, Khére, Khére.
"Schitter, schitter, schitter, schitter,
o nieuw Jeruzalem,
want de glorie van de Heer
is uit u opgestaan."

Khére, Khére, Khére, Khére.
"Verheug u en wees blij, o Sion,
en jij, o zuivere Theotokos,
verheug u over de verrijzenis van Hem
die u hebt gedragen."
Khére, Khére, Khére, Khére.

Vertaling: Brigitte Hermans, Robin Steins, Jan Gijzel

Herft mi redynne hulden spet
Sogantst al myn der
Iet vutuercoren balde zact e

Lecette voghel clem
Dijn nature es zact ende rem
Voes dijn eel zanc
Daer diensttu met den here allem
E loue om suen danc

Daer omme demic met di ghemem
Inder voghel willic ghem
Dan di myn leuen lanc

Lecette voghel clem
Dijn nature es zact ende rem
Voes dijn eel zanc

Nader beus onreine vlem
He touc die es wel dijn compen
Termt dien in v bedwauc

VRIJDAG
26.08.16

13.00
Concert

AMUZ

La Fonte Musica

Michele Pasotti, *artistieke leiding*

Francesca Cassinari, *sopraan* | Alena Dantcheva, *sopraan* | Gianluca Ferrarini, *tenor* | Efix Puleo, *vedel* | Pau Marcos, *vedel* | Federica Bianchi, *organetto* | Michele Pasotti, *luit*

Godi, Firenze	<i>Paolo da Firenze (ca. 1355-1436 of later)</i>
Con lagreme bagnandome	<i>Johannes Ciconia (ca. 1370-1412)</i>
Con lagreme bagnandome	<i>Anoniem</i>
Merçe, o morte	<i>Johannes Ciconia</i>
Nel chiaro fiume	<i>Lorenzo da Firenze (?-1372/3)</i>
[Zonder titel]	<i>Anoniem</i>
Non so qual i' mi voglia	<i>Lorenzo da Firenze</i>
Plorans ploravi	<i>Antonio Zacara da Teramo (ca. 1350/60-1413 of later)</i>
Si chome al canto	<i>Jacopo da Bologna (fl. 1340-86?)</i>
Alba colonba	<i>Bartolino da Padova (fl. ca. 1365-1405)</i>
Abraçami cor mio	<i>Anoniem</i>
Non al su' amante	<i>Jacopo da Bologna</i>
Non al so amante	<i>Anoniem</i>
Non più infelice	<i>Paolo da Firenze</i>
Constantia	<i>Anoniem</i>
Deh, come dolcemente	<i>Giovanni da Firenze (fl. 1340-50)</i>
Cacciando per gustar / Ai cenci, ai topi	<i>Antonio Zacara da Teramo</i>

Merçe, o Morte – Eros en Thanatos in de Italiaanse muziek ten tijde van de zwarte dood

De verschrikkelijke pest maakt talloze slachtoffers in het Italiaanse Firenze. Om aan de ziekte te ontsnappen, zonderen zeven vrouwen en drie mannen zich tien dagen af op het platteland. In plaats van hun dagen in angst te slijten, spelen, zingen en dansen ze. Elk van hen vertelt elke dag een verhaal, dat geen geweeklaag is over de pest en de dood, maar net de schoonheid van het leven bezingt. Deze verhalen vol vreugde, avontuur, plagerijen, liefde, seks en ironie, genoteerd door Boccaccio in zijn *Decamerone*, zijn een meesterwerk van de westerse literatuur en een overtuigd 'ja zum Leben'. "Waar blijdschap in huis is, staat rouw voor de deur, maar na lijden komt verblijden", schrijft hij in de proloog op de eerste dag.

De liederen van het Italiaanse trecento volgen dezelfde instelling. De zwarte dood blijkt voor de Florentijnse 'maestri' op het eerste gezicht geen expliciete bron van inspiratie, en ook aan de Noord-Italiaanse hoven is de pest niet direct het onderwerp van de composities. De explosie van madrigalen en caccia's die op de zwarte dood volgen, vertellen niet over dood en verlies, maar over de geneugten des levens. Talloze exuberante liederen van het trecento verrassen ons met

Merçe, o Morte – Eros and Thanatos in Italian Music at the Time of the Black Death

The terrible plague is taking countless victims in the Italian city of Florence. To escape the disease, seven women and three men escape to the countryside for ten days. Instead of dwelling on their fears, they play, sing and dance. Each of them tells a story every day. Rather than a lament about plague and death, the stories praise the beauty of life. These stories full of joy, adventure, pranks, love, sex and irony, captured by Boccaccio in his *Decameron*, are a masterpiece of western literature and a wholehearted 'yes' to life. "For as joy usually ends in sorrow, so again the end of sorrow is joy", Boccaccio writes in the prologue to the first day.

The songs of the Italian Trecento express the same attitude. The Black Death does not seem to have been an explicit source of inspiration for the Florentine 'maestri' at first glance, and neither is the Black Death the direct subject of compositions written at the courts of Northern Italy. The explosion of madrigals and caccias in the aftermath of the Black Death do not sing of death and loss, but the pleasures of life. Countless exuberant Trecento songs astonish us with their lively rhythms,

hun levendige ritmen, woordspelingen, humor en erotische scènes.

Toch kunnen we Eros en Thanatos tegenover elkaar plaatsen. De dood en de pest zijn onderhuids aanwezig, als een geest die door de liederen dwaalt. Bartolino da Padova ziet in *Alba colomba* de dood van Gian Galeazzo Visconti als een witte duif die boven een bloementuin vliegt. Een ander madrigaal gerelateerd aan de dood van een heer is *Con lagreme bagnandome*, een lamento voor Francesco Carrara. *Plorans ploravi* begint met een citaat van de *Lamentaties van Jeremia* over de vernietiging van Jeruzalem, om een intense aanklacht op te bouwen tegen het lot dat Giovanni, de geliefde zoon van Zacara da Teramo, wegnam. De dood van Narcissus in *Non più infelice* is het ultieme raakpunt van Eros en Thanatos, terwijl de dood driemaal wordt aanroepen in *Merçe, O Morte* om een einde te maken aan liefdesverdriet.

In andere liederen staat de eros centraal. Geen naïeve liefdesliederen, maar erotische liederen waarin de zintuigen, het lichamelijke, het plezier, de lust en de levenswil krachtig zijn. Jacopa da Bologna beschrijft in *Non al su' amante* bijvoorbeeld de opwinding om een naakte vrouw in het water te zien baden. Water en tuinen zijn ook in Lorenzo da Firenze's madrigalen elementen van lust en plezier. Een 'jacht' naar een geliefde wordt treffend weergegeven in Zacara's caccia *Cacciando per gustar*.

play on words, humour and erotic scenes.

And yet we still find Eros and Thanatos face to face. Death and the plague are lurking beneath the surface, like a ghost haunting the songs. Bartolino da Padova sees the death of Gian Galeazzo Visconti as a white dove flying over a garden of flowers in *Alba colomba*. Another madrigal related to the death of a lord is *Con lacrime bagnandome*, a lament for Francesco Carrara. *Plorans ploravi* begins with a quotation from the *Book of Lamentations* about the destruction of Jerusalem, building up to an intense indictment of the fate that took Giovanni, Zacara da Teramo's beloved son. The death of Narcissus in *Non più infelice* is the ultimate confrontation of Eros and Thanatos, whereas death is invoked three times in *Merçe, O Morte* to put an end to the pain of a broken heart.

In other songs, it is Eros who takes centre stage. These are not naïve love songs, but erotic tales of powerful senses, physicality, pleasure, lust and the will to live. In *Non al su' amante*, for example, Jacopa da Bologna describes the excitement of seeing a naked woman bathing. Water and gardens are also elements of lust and pleasure in Lorenzo da Firenze's madrigals. A 'hunt' for a lover is aptly portrayed in Zacara's caccia *Cacciando per gustar*.

Wie in tijden van dood en ellende toch door het prisma van poëzie en muziek heen de pracht van het leven kan bejubelen, is geslaagd in de grootste alchimistische operatie.

In times of misery and death, those who were capable of celebrating the magnificence of life through the prism of poetry and music succeeded in the greatest of alchemistic transformations.

Godi, Firenze

Godi, Firenze, po' che se' sì grande
che batti l'ale per terr'e per mare
facchend'ogni Toscan di te tremare.
Glorioso triunfo di te spande
per tutto l'universo immortal fama.,
po' che Pisa tuo serva omai si chiama.
Giove superno e 'l Batista di gloria
danno di Pisa al tuo popol vittoria.

Con lagreme bagnandome

Con lagreme bagnandome el viso
el mio segnor lassay
ond'io me strugo in guay
quando io me penso esser
da luy diviso.
Ayme, dolente, ay dura dispartita
che may non fay ritorno
in questo mondo.
Ay, cruda morte, ay despietata vita,
come partesti dal mio amor iocundo?
Ay ingorda malvasa sença fondo
fuor d'ogni temperança
sgroppa omay tua balança,
poi che m'ay tolto ogni mio gioco e riso.

Merçe o morte

Merçe o morte, o vagha anima mia
oymè ch'io moro o graciosa è pia
pascho el cor de sospir ch'altruy no'l
vede e de lagrime
vivo amaramente.
Aymè, dolent' morirò per la merçede
del dolce amor che'l
mio cor t'apresente
O Dio, que pena è questa al cor dolente

Juich, Firenze, want zo groot ben je nu
dat jouw vleugels zich te land en te water
uitstrekken, dat elke Toscaan voor jou beeft.
Glorie en triomf verbreidt zich over jou,
heel de aarde rond, je onsterfelijke roem,
nu Pisa zich jouw slaaf moet noemen.
Jupiter, de allerhoogste, schenkt jouw volk
de overwinning over Pisa.

Terwijl hij mijn gelaat met tranen besprenkelde,
heeft mijn heer me verlaten
en nu word ik verscheurd door verdriet
wanneer ik bedenken dat ik van hem
gescheiden ben.
Wee mij, ongelukkige, wat een harde
scheiding, jij die nooit meer
naar deze aarde zal terugkeren.
O wrede dood, o genadeloos leven,
hoe kon je mijn gelukkige liefde verlaten?
Ach vraatzuchtige dood, kwaadaardig
zonder eind, zonder enige beheersing is
jouw zin voor evenwicht op hol geslagen:
je hebt immers mijn spel en lach ontnomen.

Meelij of anders dood, ach schone ziel van
mij, laat me maar sterven, lieflijke, meelij-
dende ziel, ik voed mijn hart met zuchten,
want 't ziet niet 't zuchten van een ander en
bitter is mijn leven vol tranen.
Ach, vol pijn zal ik sterven en dank weze
gezegd aan de zoete liefde
die mijn hart jou biedt.
Mijn God, wat een pijn! Laat deze,

falsa çudea almen fa
me morir via.

Nel chiaro fiume

Nel chiaro fiume diletto e bello
andando per pescar tutto soletto
trova' bagnar tre donne a gran diletto.

Ragionavan d'amor man
percotien l'onde
per immollarsi le loro trezze bionde.
Celandom'i' allor in fra le fronde,

una si volse al sonar di una rama
e con istrida le compagne chiama:

"Ome, dicend'a me, deh, vatten via,
ché 'l partir, più che l' star, è cortesia.

Non so qual i' mi voglia

Non so qual i' mi voglia,
o viver o morir, per minor doglia.
Morir vorre',
ché 'l viver m'è gravoso,
veggendomi per altri esser lasciato;
e morte non vorre', ché, trapassato,
più non vedrei 'l bel
vis'amoroso,
per cui piango, invidioso
di chi l'ha fatto suo
e me ne spoglia.

Plorans ploravi

Plorans ploravi
per che la fortuna
pur sopra ad me diriça la sua potença.

mijn hart kwetsende verraadster
mij eerder doen sterven.

Een dag, op weg om te vissen in de heldere
stroom, weliswaar in m'n eentje,
trof ik drie vrolijk badende jonge vrouwen.

Ze hadden het over de liefde en hun
handen beroerden de golfjes om er hun
blonde vlechten in te dompelen.
Ik verborg me tussen het gebladerte,

maar door 't ritselen, keerde eentje zich om
en waarschuwde verschrkt haar vriendin-
nen en riep mij toe:

"Maak je weg man, opstappen, en niet
kijken, dát zijn pas goede manieren."

Ik weet niet wat ik wil om minder af te
zien, leven of sterven.
Ik zou wel willen doodgaan,
want 't leven valt me zwaar
nu ze mij voor een ander in de steek liet;
maar eigenlijk wil ik ook van de dood niet
weten, want eenmaal gestorven, zou ik 't
lieflijke gezicht moeten missen,
dat me tot wenen brengt, jaloers als ik ben
op wie het tot het zijne heeft gemaakt
en mij ervan heeft beroofd.

Tot tranen bewogen
begon ik te wenen, want Dame Fortuna
kante zich met al haar macht tegen mij.

Ploraboque ché a ley
força e prudença
resister non li vale –
tanto è inportuna.

Maldetta quella che'l mondo raduna,
quella nutrice, e l'ora che me'l tolse.
Nature debitum in unda persolse,
suspiri a lo mio cor sempre s'aduna.

In ulnis patris expirò cum pianto,
per rinovar le pen fi questo canto

Martiro fo' nella sua puericia,
quel che per nome avea quel de Galicia.

Si chome al canto della bella Iguana

Si chome al canto della bella Iguana,
obliò suo cammin più tempo el Greco,
prendendo suo piacer con forma
humana,
così per esser, donna, sempre teco,
faresti la mia voglia esser lontana
d'ogni altro bel piacer,
sendo'l tu' meco.
Però che se' d'ogni virtute unita,
tu sola cara gemma Margherita.

Alba colonba

Alba colonba con suo verde rama
in nobile giardino nutricata
pax nuntiando in su l'ale montata.

Posò suo volo suso in verde scoglio
per riposarsi e rimirando in giusto

Meér nog zal ik wenen, want háár
weerstand bieden, is de inspanning en het
nadenken niet waard: zwichten doet ze
immers niet.

Ik verwens diegene die allen voor zich
gelijk maakt, die min, en het moment dat
hem van mij wegnam. De schuld werd met
geplengde tranen afgelost; geweeklaag zal
zich steevast bij mijn hart voegen.

In zijn vaders armen blies hij in tranen zijn
laatste adem uit en ik creëerde dit lied om
de smart opnieuw te beleven;
een martelaar was hij in zijn kindertijd,
hij [Jacob] die Galicië in zijn naam droeg.

Net als de Griek [Odysseus] voor een tijd zijn
reisdoel vergat, verleid door de zang van het
mooie serpent [Circe], en bij haar zijn plezier
vond, in haar menselijke gedaante;
zo zou ook ik altijd bij jou willen zijn, o
vrouwe, en zou jij al mijn wensen vervullen,
mocht jij niets anders verlangen
dan bij mij te vertoeven.
Jij bent immers met alle kwaliteiten begiftigd,
alléén jij, mijn juweel van een Margherita.

Een smetteloze duif met haar groene twijg,
gekweekt in een voornamete tuin, steeg, de
vrede verkondigend, de hoogte in op haar
vleugels.

Boven gekomen streek zij neer op een
groene rots om te verpozen en naar onder te

prese argomento di volar più suso.
Perché gustava già i bon'odori
ch'eran la su tra frond'ed altri fiori.

Abraçami, cor mio

- Abraçami, cor mio.
Basami e po' va via.
Che dal ziloso sentita non sia.
- Zentil anema e bella,
come poss'io partiri
ch'i' tegno in brazo tuti i miei disiri?
- Se non te partì, amor, serò morta.
- Vita mia dolce,
ed io te farò scorta.

Non al su' amante più Diana piacque

Non al su' amante più Diana piacque
quando per tal ventura
tutta nuda
la vidí'n meço de le gelid'acque
ch'a me la pasturell'alpestra
e cruda
post' a bangnar el suo candido velo
ch'el sol e l'aura il vago chapel
chiuda.
Tal che mi fece quand' egli arde 'l cielo
tutto tremar d'un amoroso çelo.

Non più infelice

Non più infelice a le suo membra nacque
Narcisso, quando tra le liquid'onde
tant' a ssé steso speculando piacque.
Ch'a me la chioma de l'altera fronde
ornata di madonna, ch'al cor tanto
piacque ch'a morte
non mi port'altronde.

kijken. Reden om nóg hoger te vliegen, vond
zij in de aangename geuren die haar van
boven, van tussen blad en bloem, bereikten.

- Omhels me, mijn minnaar.
Kus me en ga dan weg.
Zoniet hoort mijn jaloerse man ons.
- Mijn verleidelijk lief,
hoe kan ik van hier weggaan,
nu ik al wat ik verlang in mijn armen houd?
- Als jij nu niet gaat, dan ga ik eraan ...
- Maar jij bent toch héél mijn leven:
in dat geval ga ik met je mee.

Diana behaagde haar geliefde niet meer
wanneer hij haar op een onverwacht
moment volledig naakt zag
te midden van het ijsskoude water,
toen mij het kleine, eenvoudige bergheder-
rinnetje – dat bezig was een mooie sluijer
te wassen waarmee Laura haar bekoorlijke
blonde haar vastbindt – zozeer beviel dat
ik, hoewel de hemel vurig brandde door
zonnegloed, over heel mijn lichaam beefd
door een rilling van liefde.

Niet onzaliger dan het mijne was
Narcissus' lot, toen hij, turend over de
wiegende golfjes, op zichzelf verliefd werd.
Mij bevielen immers in zo hoge mate
de lokken van mijn dame, met bladeren
versierd, dat ik er hier ter plekke
aan zou kunnen doodgaan.

Dunque l'amor, ch'al cor mi nacque in
canto l'altere parche 'l pon
privar di pianto.

Deh, come dolcemente

Deh, come dolcemente m'abbracciava
stando nel letto, con la donna mia.
quando la madre mi disse: "Va' via!"
Quando la figlia intese tal novella
volse si a lei con gran malinconia;
disse: "Fuor, vecchia,
di camera mia!"
"Or taci, figlia; non ci far più motto.
Ch'i' me ne vado e starmi di sotto."

Cacciando per gustar / Ai cenci, ai topi

Cacciando per gustar de quel tesoro
per aspri monti e boschi pericolosi,
d'un boschetto d'arbusselli d'oro
de' fiuri trova' assai operti
e chiusi.
Tastando e odorando
li più belli,
e una voce grida:
- "A li ganbarelli,
alli lattarini fieschi,
fieschi son che anche frigano."
Tutti gettano la lingua fuori.
- "Et son fieschi quilli lattarini?
Danme dui derrate di ganbarelli,
et son fieschi como dici?"
- "Alla infusaglia dolce!"
- "O tu dell'olio, che val lo petetto?
Vo' ne cinque."
- "Alli buoni melangoli,

Ik smeeek daarom de ongenaakbare Parken,
deze liefde, ontloken door de zang,
voor tranen te behoeden.

Kijk, nét toen wij in elkaars armen lagen,
zalgig in bed, ik met mijn lief,
zei haar moeder mij: "Scheer je weg!"
Bij 't horen van die tijding, evenwel,
keerde de dochter zich nors naar haar toe
en zei: "Maak zelf dat je wegkomt, uit mijn
kamer, ouwe krengr!"
"Rustig maar, meisje; kalmpjes aan!
Ik ga al en loop wel naar de onderkamer."

Jagend op de schat, verborgen in een
gouden bosje jonge plantjes, trekkend
over berg en door woud, vond ik heel wat
bloempjes, sommige in bloei,
andere nog gesloten.
Terwijl ik daar de mooiste
aan 't betasten en 't opsnuiwen ben,
schreeuwde een stem mij toe:
- "Lekkere verse paddestoeltjes!"
Iedereen mengt zich daarna in het geroep.
- "Zeker dat ze vers zijn?"
- "Zo vers dat je ze nog hoort groeien!"
- "En dat zouden we nog moeten geloven?"
- "Geef me maar twee porties,
ze zijn toch vers nietwaar?"
- "Hierheen voor ingelegde zoete waren!"
- "Hoeveel voor een pond?"
Geef me maar een pond."
- "Mooie sinaasappelen te koop,

un a denaro. Costa se solli lo
centenaro".
- "E vo'ne dui:
saccio che fora trista."
- "Se ne vuoi tre per due denari,
tollì, tollì. Vo'li, vo'li, vo'li? Vo' ne dare
dui."
- "Chi vol li caval casi?
Allu cacio sardinale!
Allu cacio della forma!
Allo bono latte!"
- "No, no, no, no, no non l'ho!"
- "Allo buono cacio fiescho?"
- "Non è fiesco como dici!"
- "Et è bono et è chiaro."
- "Et chi li vol li buoni scafi,
et chi li vol li buoni viscioli?"
- "Alla ricotta fiescha, al buon olio
como l'unto più che l'ambra."
- "Alle buone cerage!
Et chi lli vuol le buoni ficora?
Et chi li vuol le buone persica?
Alle castagne rimonde, femmine!
Anna! Ca, vien ca!
Fan mi ben e ciò."
- "E' forte. Conpare, vo' me cernere?"
Chi altro, chi farina compra,
vende,
chi dorme, caccia,
stuta e chi accende.

tenor
- "Ai cenci, ai topi, ai vetro,
ai ferro, ai rame rotto,
all'agora, fusa, la mercerie minuta,
madonna!"

voor de prijs van enkele stuivers."
- "Ik neem er twee.
Het stelt niet veel voor,
ik weet het."
- "Voor twee stuivers geef ik je er drie.
Neem ze maar, of wil je ze niet?"
- "Wie wil kaas?
Kaas in een buideltje?
Kaas uit Sardinië?
Alle soorten kaas.
En ook lekkere melk."
- "Hoef ik niet."
- "Liefhebbers voor fijne verse kaas?"
- "Is hij wel zo vers als je beweert?"
- "En lekker op de koop toe."
- "Kriekjes misschien
of lekkere kersen?"
- "Hier moet je zijn voor eerste klas ricotta.
En kijk eens naar deze olie,
met een kleur als amber."
- "Voor wie deze vijgen?
Bekijk deze perzikken eens.
Gepelde kastanjes heb ik ook, dames!
Kom hier Anna,
wil je iets speciaals voor me doen?"
- "Wil je met mij aan de slag, man?"
En zo koopt de één zus of verkoopt zo,
en de andere dan weer bloem.
Terwijl eentje inslaat, doet de ander een
dutje; of steekt een vuurtje aan,
of dooft het weer uit.

- "Hier vind je voddën, lappen en glas,
oud ijzer, gebruikt koper,
naald en garen voor klein handwerk,
mevrouw."

- "Chi ha della rasina?
Chi ha frescio o zzagane vechie?"
- "Sals, sals, salsa verde, mostarda!"
- "Chi ha dell'uova?
Chi ha della semola?"
- "Et son fieschi quessi?"
- "All'oli-, All'olio?"
- "Cy, cy sta:
che ssie scorticato!"
- "Voglione sei suolli."
- "Hanna! Va fuor che tti scortichi!"
- "Non ne vo'! Come lle day?
Vuo' ne dar duy?"
- "All'agli, all'agli!
Chi vuole le buone cipolle?
Avanti, avanti chi vuol ciurmare!"
- "Chi vuol segar ly pettyni?
chi vuol conciar li ppetini da capo?"
- "Al dente, al dente!
Chi [h]a mal al dente [h]a el mal
parente,
e chi [h]a el mal vicino [h]a 'l mal
mattino."
- "Chi vuol conciar callare,
centrare e capisteri
e comperar treppiedi e coperchie?"
- "All'acet-, all'aceto!"
- "Come'l tuosico!"
- "Chi vuol cernere?"
- "Sì, madonna, sì,
salgo su!"

- "Wie verkoopt hars?
Waar vind ik strikjes en oud garen?"
- "Hier voor groene saus, en mosterd!"
- "Waar vind ik eieren?
en zemelen?"
- "Ze zijn toch vers, die eieren?"
- "En de olie?"
- "Natuurlijk is die in voorraad!
of ik word gevild!"
- "Graag zes maten."
- "Maak je weg, Anna, of ik vil jou!"
- "Ik hoef er geen. Wat geef je mij nou?
Of wil je er twee geven?"
- "Voor look is dit het adres! Look!
En wie heeft lekkere uien nodig?
Stappe vooruit wie gezond wil worden!"
- "Wie wil kammen inzagen?
Wie wil ze beginnen aanmaken?"
- "Voor je tanden moet je hier zijn!
Wij doen tanden. Pijn aan je tand
is pijn aan je hand.
En lastige bureu zijn problemen die
duren."
- "Wie wil looien, gaten maken
centreren, kisten maken,
een driehoet of keteldeksels kopen?"
- "Azijn vind je hier. Azijn!"
- "Als gif!"
- "Wie wil je uitkiezen, man?"
- "Jou, vrouwtje!
ik kom zo mee naar boven!"

Vertaling: Walter Geerts

VRIJDAG
26.08.16

16.00
Toonmoment

gratis toegang
free admission

Sint-Andrieskerk

Pentamerone

Toonmoment muziekvakantie voor kinderen & jongeren | Showcase music holiday
for children & youngsters

Benjamin Glorieux, *muziekdocent* | Laure-Anne Iserief, *dansdocent* | Emma Rekers,
muziekdocent | Edwin Vanvinckeroeye, *muziekdocent*

De personages uit *Decamerone* van Boccaccio ontvluchten de zwarte dood. Zij verblijven samen op een plek buiten de stad en vullen er de tijd met vermakelijke verhalen. Ook tijdens de muziekvakantie komen elke dag blijgemutste kinderen en jongeren samen. Hun tijd delen zij in volgens een strak ritueel. Zij vertellen elkaar verhalen, musiceren en dansen. Elke dag eindigt met een lied.

Kinderen tussen 6 en 16 jaar genieten een week lang van zingen en musiceren onder leiding van kunstenaars-docenten. Ook andere kunstvormen ontbreken niet: er zijn uitstapjes naar dans, beweging en beeldende kunst. Ook dit jaar is de Musica-muziekvakantie gelinkt aan de thematiek van Laus Polyphoniae. Het resultaat van deze boeiende week ziet en hoort u hier.

The characters in Boccaccio's *Decameron* are on the run from the Black Death. They stay at a place outside the city, entertaining themselves with stories to pass the time. So they have something in common with the enthusiastic young participants in the music camp, who also meet every day. They structure their time according to a strict ritual, telling stories, making music and dancing. Every day ends with a song.

Children between ages 6 and 16 for all of a week enjoy singing and making music under the guidance of artists-instructors. Other art forms aren't forgotten either: excursions are made to dance, movement and the visual arts. Also this year the Musica music holidays are linked to the themes of Laus Polyphoniae. See and hear the results of this exciting week here.

VRIJDAG
26.08.16

19.15

Concertinleiding door
Nicole Van Opstal

20.00

Concert

AMUZ

Cappella Mariana

Vojtěch Semerád, *artistieke leiding*

Barbora Kabátková, *sopraan & gotische harp* | Vojtěch Semerád, *tenor* | Tomáš Lajtkep, *tenor* | Tomáš Král, *bariton* | Jaromír Nosek, *bas*

Media vita in morte sumus Mors (antifoon) Miserere mei, Deus	<i>Anoniem</i>
Hareu! / Helas! Ou sera pris confors / Obediens usque ad mortem	<i>Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)</i>
Hei mihi Domine	<i>gregoriaans</i>
Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus	<i>Guillaume de Machaut</i>
Dies irae	<i>gregoriaans</i>
Hé Mors / Fine amour / Quare non sum mortuus	<i>Guillaume de Machaut</i>
Quis dabit (planctus)	<i>Anoniem</i>
Sanctus – Qui januas mortis confregisti	<i>Richard Loqueville (?-1418)</i>
Ach homo fragilis (lai) Homo luge / Homo miserabilis / Brumans est mors (motet)	<i>Anoniem</i>
Anima mea Agnus Dei	<i>Leonel Power (?-1445)</i>

O Mors – Hoop in Eeuwigheid

Wie door ziekte, dood en oorlog wordt omringd, kan troost vinden in muziek, een reflectie zien van de broosheid van het leven, hopen op een goddelijke redding, of met een lied woede en onbegrip uitdrukken. Dat geldt nu, maar was net zo in de middeleeuwen. Wie kan meer troost bieden dan een moeder, of universeler, de Maagd Maria? In *Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus* aanroept De Machaut de Maagd Maria om ons te redden in dit ellendige leven. In dit vierstemmige motet verwerkt hij op bijna onhoorbare wijze in de tenorpartij de melodie van het *Salve regina*, een 11de-eeuws Maria-antifoon. Dergelijke verborgen boodschappen zijn meer dan muzikaal-technische spelletjes; op een symbolische manier schragen ze de muzikale architectuur en verwijzen ze bovendien naar de goddelijke almacht. In *Hé Mors / Fine Amour / Quare non sum mortuus* drukt de triplum liefdesverdriet uit dat nog wordt geaccentueerd door de doodswens in de motetus/duplum. De tenor stelt de vraag die de andere zangers onderhuids stellen: “Waarom ben ik niet in de schoot gestorven?” – waarmee De Machaut een fragment uit het boek Job (3:11) invoegt. De polyfonie in dit motet zit vol dissonanten en grillige ritmen. Gevoelens van gebroken liefde weerklinken ook in de bovenpartijen van

O Mors – Hope in Eternity

Those surrounded by war, disease and death can find comfort in music, finding a reflection there of the fragility of life, hope of divine salvation or an expression of rage and incomprehension in song. That is as true now as it was in the Middle Ages. Who can offer greater comfort than a mother, or more universal comfort than the Virgin Mary? In *Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus*, De Machaut calls on the Virgin Mary to save us from this wretched life. He incorporates the melody of *Salve regina*, an 11th-century Marian antiphon, almost inaudibly into the tenor part of this four-voice motet. Hidden messages like this are more than just technical musical games: they symbolically shore up the musical architecture and also allude to divine omnipotence. In *Hé Mors / Fine Amour / Quare non sum mortuus* the triplum expresses broken-heartedness that is further accentuated by the death wish in the motetus. The tenor asks the question that the other singers imply: “Why did I not die in the womb?” – a fragment that De Machaut has taken from the Book of Job (3:11). The polyphony in this motet is full of dissonance and capricious rhythms. Feelings of broken-heartedness also resound in the upper voices of

Hareu! / Helas! Ou sera pris confors / Obediens usque ad mortem, terwijl de tenor zijn gehoorzaamheid tot aan de dood zweert.

Richard Loqueville, zangmeester in Cambrai van 1413 tot aan zijn dood in 1418 toont de reddende god, die de mensen heeft vrijgekocht. In de tenorpartij van zijn Sanctus verwerkt hij de Paas-trope *Qui januas mortis confregisti*.

Uit de Bamberg-codex, en dus van vroegere datum, is het motet *Homo luge / Homo miserabilis / Brumans est mors* / *Homo miserabilis / Brumans est mors*. De precieze ontstaanscontext van het manuscript is moeilijk te achterhalen, wellicht werden de folio's in Parijs gekopieerd omstreeks 1290. Het bevat honderd motetten én het traktaat *Practica artis musicae* van Amerus, een Engelse muziektheoreticus die in Italië woonde. Stilistisch is het motet vergelijkbaar met werken uit de codex Las Huelgas. De Engelse Leonel Power vormt de brug tussen de late middeleeuwen en de vroege renaissance. Voor zijn collega's van het vasteland klonk zijn muziek als volkomen nieuw, door de zoete melodieën en de vele, welluidende tertsen en sexten – de Bourgondiër Martin Le Franc sprak van “la contenance angloise”. Powers muziek is opgenomen in het Old Hall-manuscript (British Library 57950), een van de weinige Engelse handschriften dat heelhuids de godsdienstoorlogen overleefde.

Hareu! / Helas! Ou sera pris confors / Obediens usque ad mortem, while the tenor swears his obedience to death.

Richard Loqueville, the singing master in Cambrai from 1413 until his death in 1418, shows us the Saviour God, who redeemed his people. He incorporates the Easter trope *Qui januas mortis confregisti* into the tenor part of his Sanctus.

The motet *Homo luge / Homo miserabilis / Brumans est mors* comes from the Bamberg Codex, which means it dates from an earlier period. The precise context in which the manuscript was created is difficult to unearth, but the folios were probably copied in Paris in about 1290. It contains a hundred motets and, what is more, the treatise *Practica artis musicae* by Amerus, an English music theoretician who lived in Italy. In stylistic terms, the motet is comparable to work from the Las Huelgas Codex. The English composer Leonel Power forms the bridge between the late Middle Ages and the Early Renaissance. For his counterparts across the Channel, his work sounded like something completely new, given its sweet melodies and the many sonorous thirds and sixths: the Burgundian Martin Le Franc spoke of “la contenance angloise”. Power’s music is included in the Old Hall manuscript (British Library 57950), one of the few English manuscripts that survived the Dissolution of the Monasteries intact.

Media vita in morte sumus

Media vita in morte sumus:
quem quaerimus adiutorem,
nisi te Domine,
qui pro peccatis nostris juste irasceris?
Sancte Deus, Sancte fortis,
Sancte misericos Salvator,
amarae morti ne tradas nos.

In te speravi patres nostri;
speraverunt, et liberasti eos.

Ad te clamaverunt patres nostri;
Clamaverunt, et non sunt confusi.

Gloria Patri, et Filio,
et Spiritui Sancto.

Mors

Mors.

Miserere mei, Deus

Miserere mei, Deus,
secundum magnam misericordiam tuam.
Et secundum multitudinem
miserationum tuarum,
dele iniquitatem meam.
Amplius lava me ab iniquitate mea:
et a peccato meo munda me.
Quoniam iniquitatem meam ego
cognosco:
et peccatum meum contra me est semper.
Tibi soli peccavi,
et malum coram te feci:
ut iustifi ceris in sermonibus tuis,
et vincas cum iudicaris.

Te midden van het leven staan wij in de dood; wie kunnen wij ter hulp roepen, behalve U, Heer, die ter wille van onze zonden terecht in toorn is uitgebarsten? Heilige, meevoelende, onze Redder, leid ons niet naar een bittere dood.

In U heb ik mijn hoop gesteld, hebben onze voorouders hun hoop gesteld, en U hebt hen bevrijd.

Tot U hebben onze voorouders geroepen; ze hebben geroepen en ze zijn niet in verwarring gebracht. Eer aan de Vader, en de Zoon, en de Heilige Geest.

Dood.

Heb erbarmen met mij, Heer, volgens Uw groot medelijden. Veeg mijn onrecht uit, volgens de overvloed van Uw daden van vergiffenis. Zuiver mij helemaal van mijn onrecht en reinig mij van mijn zonde. Want ik erken dat ik onrecht heb begaan, en mijn zonde klaagt mij aan. Alleen tegenover U heb ik gezondigd en voor Uw aanschijn heb ik kwaad gedaan, dus is Uw vonnis gerechtvaardigd en treft het de juiste beslissing. Voorwaar, in ongerechtigheid

Ecce enim in iniquitatibus
conceptus sum:
et in peccatis concepit me
mater mea.
Ecce enim veritatem
dilexisti:
incerta et occulta
sapientiae tuae manifestasti mihi.
Asperges me hyssopo,
et mundabor:
lavabis me,
et super nivem de albador.
Auditui meo dabis gaudium et laetitiam:
et exsultabunt ossa humiliata.
Averte faciem tuam a peccatis meis:
et omnes iniquitates meas dele.
Cor mundum crea in me, Deus:
et spiritum rectum
innova in visceribus meis.
Ne propicias me a facie tua:
et Spiritum Sanctum tuum
ne auferas a me.
Redde mihi laetitiam
salutaris tui:
et spiritu principali confirma me.
Docebo iniquos vias tuas
et impii ad te convertentur.
Libera me de sanguinibus, Deus,
Deus salutis meae:
et exsultabit lingua mea
iustitiam tuam.
Domine, labia mea aperies:
et os meum annuntiabit laudem tuam.
Quoniam si voluisses sacrificium,
dedissem utique:
holocaustis non delectaberis.

ben ik verwekt
en in zonde heeft mijn moeder
mij ontvangen.
U daarentegen hebt steeds de waarheid
bemind,
U hebt mij geopenbaard wat in de diepte
van Uw wijsheid verborgen ligt.
U zal mij besprenkelen met hyssop
en ik zal worden gereinigd.
Gij zult mij wassen
en ik zal witter zijn dan sneeuw.
Aan mijn luisterende oor
schenkt U vreugde en blijdschap en mijn
vermederde gebeente zal opspringen.
Wend Uw aangezicht af van mijn zonden
en al mijn ongerechtigheden, wis ze uit.
Doe in mij een zuiver hart ontstaan, Heer,
en herstel de juiste geest in mijn
binnenste.
Verban mij niet uit Uw aanschijn,
houd Uw Heilige Geest niet van mij weg.
Schenk mij de vreugde van Uw heil
en bemoedig mij
met de vrijmoedigheid van Uw geest.
Aan hen die onrecht plegen,
zal ik Uw wegen leren kennen
en de goddelozen zullen zich tot U bekeren.
Verlos me van de bloedschuld,
God van mijn heil,
en mijn tong zal
Uw rechtvaardigheid uitjubelen.
Heer, U zal mijn lippen openen
en mijn mond zal Uw roem verkondigen.
Ik weet het: mocht U offers wensen,
ik zou ze brengen, maar aan brandoffers
zal U Uw vreugde niet hebben.

Sacrificium Deo spiritus contribulatus:
cor contritum,
et humiliatum, Deus, non despicias.
Benigne fac, Domine,
in bona voluntate tua Sion:
ut aedificetur
muri Jerusalem.
Tunc acceptabis sacrificium iustitiae,
oblationes, et holocausta:
tunc imponent super altare tuum vitulos.

Hareu! / Helas! Ou sera pris confors / Obediens usque ad mortem

tripulum

Hareu! Hareu! Le feu, le feu, le feu
d'Ardant Desir, qu'einc si ardent ne fu.
qu'en mon cuer a espris et soustenu
Amours, et s'a la joie retenu
d'espoir qui doit attemperer telle ardue.
Las! Se le feu qui ensemment l'art dure.
mes cuers sera tous bruis et esteins.
qui de ce feu est ja nercis et teins.
pour ce qu'il est fins,
loyaus et certains;
si que j'espoir que deviez y ert, eins
que bonne Amour de merci l'asseuré
par la vertu d'esperance seure.
Car pour li seul, qui endure mal meint,
Pitié deffaut, ou toute biaute meint;
Durté y regne et Dangiers remeint.
Desdeins y vit et Loyautez s'i feint
et Amours n'a de li ne de moy cure.
Joie le het, ma dame li est dure.
et, pour croistre
mes dolereus meschies.
met dedens moy Amours,

Mijn offer aan God is de geest van rouw-
moedigheid, een gebroken en deemoedig
hart zal U, God, niet afwijzen.
Wees, Heer, de weldoener van Sion
volgens Uw juiste wilsbeschikking,
opdat de wallen van Jeruzalem
worden heropgebouwd.
U zal het offer van de rechtvaardigheid
aannemen: gaven en brandoffers;
dan zal men kalfjes op uw altaar plaatsen.

Ach! Wee! Het vuur, het vuur, het vuur
van Brandend Verlangen was nooit zo laaiend
als het vuur dat Amor in mijn hart heeft doen
ontbranden en heeft gevoed en het heeft het
genot behouden van Hoop die een dergelijke
hitte moet temperen. Helaas! Als dit ver-
zengende vuur aanhoudt, zal mijn hart, dat
door dit vuur al zwart geblakerd is, worden
geroosterd en verstikt, omdat het edel is,
trouw en oprecht;
zodat ik verwacht dat het hierin zal sterven,
voordat de goede Amor het zijn genade
schenkt, door de weldadige werking van
onwankelbare Hoop. Alleen hij immers die
menig lijden draagt, leeft daar waar schoon-
heid woont – bij gebrek aan medeleven –
in gezelschap van Meedogenloosheid en van
Gevaar. Laattunkendheid woont er en
Trouw doet er niets dan veinzen en Amor
trekt zich noch van Trouw noch van mij iets
aan. Genot haat hem en mijn Vrouw is hard
voor hem en om mijn droeve ongeluk nog

qui est mes chies,
un desespoir qui si mal entechies
est que tous biens a de moy esrachies,
et en tous cas mon corps si desnature
qu'il me convient morir malgre Nature.

duplum

Helas! Ou sera pris confors
pour moy qui ne vail nes que mors?
Quant riens garentir ne me puet
fors ma dame chiere qui wet
qu'en desespoir muire, sans plus,
pour ce que je l'aim plus que nulz.
Et Souvenir pour enaspir
l'ardour de mon triste desir
me moustre ades sa grant bonte
et sa fine vraie biaute
qui doublement me fait ardoir.
Einsi sans cuer et sans espoir,
ne puis pas vivre longuement.
N'en feu cuers humeins nullement
ne puet longue duree avoir.

tenor

Obediens usque ad mortem.

Hei mihi, Domine

Hei mihi, Domine,
quia peccavi nimis in vita mea.
Quid faciam miser.
Ubi fugiam,
nisi ad te, Deus meus?

Miserere mei, dum veneris
in novissimo die.

erger te maken giet Amor, die mijn doel is,
een wanhoop in mij die zo pijnlijk scherp is,
dat hij mij mijn welzijn heeft ontnomen en
hoe dan ook ontaardt hij mijn lijf zó dat ik
in weerwil van Natuur, zal moeten sterven.

Helaas! Waar kan ik, die niets anders
waard ben dan de dood, troost vinden?
Niets kan mij immers nog redden,
behalve mijn lieve vrouwe die verneemt
dat ik gewoon in wanhoop sterf,
omdat ik haar meer dan ieder ander bemin.
En Herinnering toont me dan, om de
hevigheid van mijn droeve verlangen nog
te versterken, haar grote goedheid
en haar ware schoonheid
die mij nog heviger doen branden.
En zo kan ik, zonder hart en zonder hoop,
niet lang meer leven.
Een mensenhart houdt niet lang stand
in zo een brand.

Ik ben gehoorzaam tot de dood.

Wee mij, Heer,
ik heb te veel gezondigd tijdens mijn leven.
Wat moet ik, ellendige, doen?
Waarheen kan ik vluchten
tenzij naar U, mijn God?

Heb medelijden met mij, wanneer U komt
op de dag des oordeels.

Anima mea turbata est valde:
sed tu Domine succurre ei.

Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus

triplum

Felix virgo, mater Christi,
que gaudium mundo tristi
ortu tui contulisti,
dulcissima;
sic hereses pervenisti,
dum angelo credidisti
filiumque genuisti,
castissima.
Roga natum, piissima,
ut pellat mala plurima
tormenta que gravissima,
que patimur;
nam a gente ditissima,
lux lucis splendidissima,
de sublimi ad infima
deducimur;
cunctis bonis exuimur,
ab impiis persequimur,
per quos, virgo, subicimur
servitutis.
Nam sicut ceci gradimur
nec directorem sequimur,
sed a viis retrahimur
nobis tutis.
Gracie fons et virtutis,
sola nostre spes salutis,
miserere destritutis
auxilio,
ut a culpis absolutis
et ad rectum iter ductis

Mijn ziel is zeer overstuur,
maar U, Heer, kom haar toch ter hulp.

Gelukzalige maagd, moeder van Christus,
jij die in de trieste wereld vreugde
hebt gebracht door je geboorte,
jij allerzoetste,
je hebt zo de ketters van antwoord gediend,
door geloof te hechten aan de engel
en een zoon te verwekken,
jij allervroomste.
Verzoek uw zoon, jij allervroomste,
om ons zoveel mogelijk leed
en loodzware kwellingen
te besparen.
Want sinds onze verste voorvaderen
– o, jij stralendste onder alle levenslicht –
worden wij geslingerd tussen ongekende
hoogten en vreselijke diepten,
verstoken van alle goeds,
en door gewetensnood achtervolgd,
moeten wij, o maagd, het juk van de
slavemij wel ondergaan.
Als blinden schrijden wij verder,
en zonder een richtingaanwijzer te volgen,
integendeel, wij worden van veilige wegen
weggehouden.
Oorsprong van bevalligheid en van talent,
onze enige hoop op redding,
bekommer je om ons, wij die verstoken zijn
van hulp,
zodat we vrij van schuld
en terug op de juiste weg

inimicusque destructis
pax sit nobis cum gaudio.

duplum

Inviolata genitrix,
superbie grata victrix
expers paris,
celestis aule janitrix,
miserorum exauditrix,
stella maris,
que ut mater consolans
et prolapsis deprecans
humiliter,
gracie fons singularis,
que angelis dominans,
celeriter
para nobis tutum iter
juvasque nos viriliter;
nam perimus,
invadimur hostiliter,
sed tuimur debiliter.
Neque scimus
quo tendere nos possimus
nec per quem salvi erimus
nisi per te.
Eya! Ergo poscimus,
ut sub alis tuis simus
et versus nos te converte.

tenor

Ad te suspiramus
gementes et flentes.

Dies irae

Dies irae, dies illa
solvet saeculum in favilla,

– vijanden in de pan gehakt –
in vreugde vrede kunnen vinden.

Ongeschonden moeder,
die in opperste binnelijkheid zegeviert,
niemands gelijke,
beschermster van het hemelse paleis,
luisterend oor voor de bedroefden,
ster van de zee,
die troost zoals het een moeder betaamt
en een goet woord doet voor onze fouten,
deemoedig,
bron van buitengewone bevalligheid,
jij die uitsteekt boven de engelen,
wil ons spoedig
een veilige weg wijzen
en help ons krachtdadig,
want wij halen het niet,
de vijand heeft de overhand,
wij handhaven ons moeizaam.
Wij weten niet
welke richting wij uit moeten
en nog minder wie ons ter hulp zal komen
tenzij dan jijzelf.
Welaan dan! Wij vragen je met aandrang
ons onder je vleugels te nemen
en ons naar je toe te keren.

Zuchtend en in tranen
smachten wij naar jou.

Dag van toorn, die dag
waarop de wereld tot as verwordt,

teste David cum Sibylla.
Quantus tremor est futurus,
quando iudex est venturus,
cuncta stricte discussurus!
Tuba mirum spargens sonum
per sepulcra regionum,
coget omnes ante thronum,
mors stupebit et natura,
cum resurget creatura,
judicanti responsura.
Liber scriptus progeretur,
in quo totum continetur,
unde mundus iudicetur.
Iudex ergo cum sedebit,
quidquid latet apparebit.
Nil inultum remanebit.
Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rogaturus,
cum vix justus sit securus?
Rex tremendae majestatis,
qui salvandos salvas gratis
salva me fons pietatis.
Recordare Jesu pie
quod sum causa tuae viae:
ne me perdas illa die.
Quaereus me sedisti lassus:
redemisti crucem passus;
tantus labor non sit cassus.
Juste iudex ultionis,
donum fac remissionis
ante diem rationis.
Ingemisco tamquam reus:
culpa rubet vultus meus;
supplicanti parce, Deus.
Qui Mariam absolvisti,
et latronem exaudisti,

zoals David en de sibille hebben voorspeld.
Wat een gruwel staat ons te wachten
wanneer de rechter neerdaalt
om over alles zijn strenge oordeel te vellen!
Met wonderlijke klank
zal de trompet door de graven jagen
en allen voor zijn troon dagen
wanneer de doden herleven
en bij 't oordeel
antwoord geven.
Dan zal het boek worden geopend
waarin alles werd neergeschreven
om de wereld te oordelen.
Wanneer de rechter is neergezeten,
zal het verborgene aan het licht komen.
Niets zal ongestraft blijven.
Wat zal ik, armzalige, dan kunnen zeggen?
Welke beschermheer kan ik aanroepen als
zelfs de rechtvaardige nauwelijks veilig is?
Koning van een geduchte verhevenheid,
U die onbaatzuchtig verlost wie het waard
zijn te worden gered, red mij, bron van
gerechtigheid. Herinner U, liefdevolle Jezus,
dat ik de beweegreden ben van Uw leven:
laat me niet alleen op die dag.
De zoektocht naar mij heeft U uitgeput: om
mij vrij te kopen bent U aan het kruis gestor-
ven; dat zoveel moeite niet vergeefs moge
zijn. Rechtvaardige beoordelaar van wraak,
verleen mij het geschenk van de vergeving
vóór de dag van de afrekening.
Als een aangeklaagde begin ik te zuchten:
de schuld doet mijn gelaat blozen:
ontzie hem die U ootmoedig smeekt, God.
Die Maria heeft vergeven,
en de zondaar heeft aangehoord,

mihi quoque spem dedisti.
Preces meae non sunt dignae,
sed tu, bonus, fac benigne,
ne perenni cremer igne.
Inter oves locum praesta,
et ab hoedis me sequestra,
statuens in parte dextra.
Confutatis maledictis
filii ammis acribus addictis,
voca me cum benedictis.
Oro supplex et acclinis,
cor contritum quasi cinis,
gere curam mei filii nis.
Lacrimosa dies illa,
qua resurget ex favilla
judicandus homo reus
huic ergo parce, Deus.
Pie Jesu Domine,
dona eis requiem. Amen.

**Hé Mors / Fine amour /
Quare non sum mortuus**
triplum

Hé Mors, com tu es haïe
de moy, quant tu as ravie
ma joie, ma druerie,
mon solas,
par qui je sui einssi mas
et mis de si haut si bas.
Et ne me pouies pas
assaillir?
Las! Mieus amasse morir
qu'avoir si grief souvenir
qui moult souvent resjoïr
me soloit,
m'amour en pensant doubloit,

heeft ook mij hoop gegeven.
Mijn gebeden zijn onwaardig:
maar U, goede, geef genadig
dat ik niet eeuwig brande.
Laat mij uw schapen weiden,
wil mij van de bokken scheiden,
en leid me naar Uw rechterzijde.
Als de verdoemden zijn verjaagd
en in de hete vlammen zijn geworpen,
roep me dan tot de gezegenden.
Op mijn knieën smee ik U,
mijn hart welhaast tot as herleid,
sta me bij in mijn stervensuur.
Dag vol tranen, die dag
waarop de zondige mens
uit het graf verrijst
om door U, God, beoordeeld te worden.
Lieve Heer Jezus,
geef hun rust. Amen.

Ach Dood, hoezeer word jij door mij
verafschuwd sinds je mij mijn vreugde,
mijn liefdesleven en mijn troost
ontnam,
waardoor ik zo in verwarring ben geraakt
en zo van geluk in ongeluk verviel.
Kon je mij dan niet
aanvallen?
Ach! Ik was liever dood gegaan
dan nu zo'n droeve herinnering te hebben,
aan de vrouw die mij vaak
vreugde placht te schenken,
die mijn liefde deed verdubbelen

mon desir croistre faisoit
et toudis amenuisoit
mes dolours.
Mais c'est dou tout à rebours,
car croistre les fait tous jours
en grans soupirs et en plours,
pour m'amour
que sens par avoir valour,
sens, courtoisie et honneur.
Or scay bien que sans retour
perdu l'ay
et que la mort en aray,
quant amours delaisseray
ne remirer ne porray
son accueil.
Qui met en moy si grant dueil,
que riens ne desir ne weil
fors la mort. S'aray mon weil
acompli.
Et ce il en estoit en mi
de ma mort ou de merci,
dou tout mettroie en oubli
ma vie.
Car en moy joie n'est mie.
Et on dit, je n'en doubt mie,
qui bien aime a tart oublier.
Bien l'otroy,
et pour ce qu'il a l'otroy
d'amours, soit sages de soy
et si serve en bonne foy,
sans folie,
car il n'est, pour voir l'affie,
nulle si grief departie,
com c'est d'ami et d'amie.

als ik aan haar dacht
en mijn verlangen deed toenemen
en mijn pijnen altoos deed afnemen.
Maar nu is het tegenovergestelde
het geval: want nu nemen mijn pijnen
iedere dag toe, met heftige verzuchtingen
en tranen omdat die liefde hoogstaand
is, verstandig, hoofs en eerzaam.
En ik weet dat die nu voor altijd
onherroepelijk verloren is
en ik zal sterven
als ik de liefde opgeef,
en ik Goed Onthaal niet
meer zal zien.
Dat maakt me zo bedroefd
dat ik niets anders meer wens
dan de dood. En dan zal mijn wens
worden vervuld.
En als de keuze zou gaan tussen
mijn dood of mededogen,
dan zou ik mijn leven gewoon
vergeten.
Vreugde ken ik immers niet
en men zegt, en ik betwijfel dat niet,
dat wie echt liefheeft, té laat vergeet,
en daar ben ik het mee eens.
En wat betreft degene die het geschenk
van Amor kent: die moet wijs zijn
en vol vertrouwen dienen,
zonder dwaasheid,
want er bestaat, zo kan ik verzekeren,
geen zwaarder afscheid
dan tussen minnaar en minnares.

duplum

Fine amour, qui me vint navrer
au cuer, m'a fait grand desraison,
quant elle ne voloit saner
mon mal en temps et en saison.
Mais tant me fait en sa prison
les tres gries peignes endurer,
car dès or mais reconforter
ne me puet fors que nuire non,
car Fortune ma garison
m'a tollu pour moy plus grever.
Helas! Or me puis dementer,
plourer et pleindre à grant foison,
en attendant, pour bien amer,
la mort en lieu de guerredon.

tenor

Quare non sum mortuus?

Quis dabit capiti meo aquam

Quis dabit capiti meo aquam,
et oculis meis fontem lacrimarum
ut plorem die ac noctem
interfectos filie populi mei?

Sanctus –

Qui januas mortis confregisti

Sanctus, sanctus, sanctus,
Dominus Deos Sabaoth.
Pleni sunt celi et terra gloria tua.
O sancta in excelsis.
Benedictus qui venit in nomine Domini.

Qui januas mortis confregisti
et humanum genus redemisti.
Redimere peccata seculi.

Volmaakte liefde die mij verwondde
in het hart, heeft mij groot onrecht
aangedaan toen zij mijn kwaal niet wilde
verzorgen, op het juiste moment.
Zij laat mij in haar gevang zulke
hevige pijnen lijden dat ze mij nu niet meer
kan opbeuren,
maar mij alleen nog maar kan schaden,
want Fortuna heeft mij mijn genezing
onthouden, om mij des te meer te treffen.
Wee! Nu kan ik jammeren,
wenen en volop klagen, omdat ik
waarachtig liefheb en wacht ik
op de dood, als beloning.

Waarom ben ik niet gestorven?

Wie zal mijn hoofd water geven
en mijn ogen een bron van tranen,
om dag en nacht de omgebrachte zonen
van mijn volk te bewenen?

Heilig, heilig, heilig
de Heer, de God der hemelse machten.
Vol zijn hemel en aarde van Uw heerlijkheid.
Hosanna in de hoge.
Gezegend Hij die komt in de naam des Heren.

U die de poorten van de dood hebt gebroken
en het menselijke geslacht hebt vrijgemaakt.
Om de zonden van de wereld te verlossen.

Ach, homo fragilis

Ach, homo, [perpende] fragilis
mortalis et instabilis,
quod vitare non poteris
mortem quocumque ieris.
Nam auferet te sepiissime,
dum vivis libentissime.

Ve, calamitatis in die
vermis fremet invidia,
dum audit flentem animam:
'Mortalis esses utinam,
quam Christi fortis gladius
transfixit et non alius!'

Heu, nihil valet nobilitas,
neque sedis sublimitas,
nil generis potentia,
nil rerum affluentia.
Plus pura consciencia,
valet mundi sciencia.

Ach, seculi vana gloria,
fragilis, transitoria
res, forma cum potentia,
honor et sapiencia,
cetera mundi gaudia
cum morte ruunt omnia.

Ve, quare amamus talia,
que non sunt permanencia,
sed florent quasi lilia,
quorum odor et folia
velocitate nimia
deficiunt sic talia.

Ach, broze mens, beden,
sterfelijk en onzeker,
dat je de dood niet kunt ontwijken
waarheen je ook gaat.
Want ze zal je het vaakst weghalen
wanneer je het meest plezier hebt aan je
leven.

Wee, op de dag des oordeels
zal de worm vol afgunst knarsetanden,
wanneer hij de ziel hoort wenen.
"Ach, was jij maar een sterveling
die door het sterke zwaard van Christus
en geen ander werd doorboord!"

Helaas, een stamboom heeft geen waarde
meer, evenmin als een verheven troon
of prestige door afkomst,
en evenmin als een overvloed aan bezit-
tingen. Een zuiver geweten is meer
waard dan de kennis van de wereld.

Ach, lege roem van het tijdelijke,
broos en vergankelijk iets,
schoonheid en gezag,
waardigheid en wijsheid,
alle overige geneugten van de wereld
bezwijken onder de dood.

Wee, omdat we van dingen houden,
die niet blijvend zijn,
maar bloeien als lelies,
wier geur en bladeren
met al te grote spoed
verdwijnen zoals dit alles.

Heu, modo regnat symonia,
opprimitur iusticia,
pastores errant in via,
grex sequitur vestigia.
lesu mater, virgo pia,
nos nato reconcilia!

Homo luge / Homo miserabilis / Brumas est mors

triplum

Homo luge,
fuge, fuge.
Mortalia
cur amas labilia.
Sunt somnia omnia.
Pretereunt hec et non redeunt.
Mundus caro demon pecunia
et homines serunt hec odia.
Discordiam et non concordiam.
Modo regnat et avaricia,
Simon Judex est in ecclesia.
Audias exemplum in littera.
Brumas est mort.

duplum

Homo miserabilis
tu numquam es stabilis
quomodo letaris
vita tua debilis
et mors tua flebilis.
Quatre non tristaris
nam per mortem transies
et non reverteris.
Fragilis ut glacies
et cras morieris.
Semel mori in hac vita est

Helaas, nu heerst simonie 1 ;
rechtvaardigheid wordt verdrukt,
herders dwalen onderweg,
de kudde volgt in hun spoor.
Moeder van Jezus, vrome maagd,
verzoen ons met uw Zoon!

Mens, treur,
vlucht, vlucht.
Sterfelijke dingen,
waarom hou je van vergankelijkheid?
Het zijn allemaal dromen.
Ze gaan voorbij en komen niet terug.
De wereld, het lichaam, de duivel, het geld
en de mensen rijgen de hatelijkheden aan
elkaar. Twist in plaats van overeenkomst.
Alleen de gierigheid regeert,
Simon is rechter in de Kerk.
Dat je het voorbeeld in de tekst mag volgen.
Brumas is dood.

Beklagenswaardige mens
je bent nooit in evenwicht,
hoe je je ook mag verheugen,
je leven is krachteloos
en je dood beklagenswaardig.
Waarom zou je niet droef worden?
Immers bij de overgang naar de dood
zal je niet terugkeren.
Breekbaar als ijs
zal je morgen sterven.
Het is je lot eenmaal in dit leven

tua sors.
Certus est ne dubita:
Brumas est mort.

tenor

Brumas est mort,
Brumas est mort,
Brumas ist tot,
o we der Not,
Brumas est mort.

Anima mea

Anima mea lique facta est,
ut dilectus meus locutus est.
Quaesivi, et non inveni illum;
vocari, et non respondit mihi.
Invenerunt me custodes civitatis,
percusserunt me et vulneraverunt me.
Tulerunt pallium meum
custodes murorum.
Filiae Hierusalem,
nuntiate dilecto
quia amore languo.

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 173-175

te sterven.
Wees er zeker van en twijfel niet:
Brumas is dood.

Brumas is dood,
Brumas is dood,
Brumas is dood,
o wee wat een onheil,
Brumas is dood.

Mijn ziel smelt weg van verlangen
bij het woord van mijn geliefde.
Ik heb gezocht en hem niet gevonden;
ik heb geroepen en er kwam geen antwoord.
De wachters van de stad vonden mij,
zij stampen en verwonden mij.
De wachters van de stadsmuur
namen mijn mantel weg.
Dochters van Jeruzalem,
meld aan mijn geliefde,
hoezeer ik van liefde wegsmelt.

*Vertaling: Jeanine De Landsheer, Marianne Lambregts,
Brigitte Hermans*

Ganc ons god alle morghen
Dus guden wert dus guden wijn
Sone woldic nūmer zorghen
Want mi betuucht die herte mi
nicht vor waelden en v. nlic ijm
Wael op.   wael op
So sine wir io
get vruchden ho
God gheue den wert een vrolic iac
hi mocht so vruchden iech ghebae
Jch wenschen heil vor alle pijn

Mu sanc ons van den wine
Ende ghef den wert gheleue en heil
God gheue der vruchten zine
Een vrolic iac dat is huer deel
Wi hebben hier gheleust so wil
Wael op.   wael op
nu sine wir io
get vruchden ho
Den wert waer quaet onrecht ghebae
Die dus sijn gassen een ontfac
Jch wenschen heil met vruchde ge
Iact ons . 27 .

VRIJDAG
26.08.16

22.15
Concert

Kapel Elzenveld

Tasto Solo

Guillermo Pérez, *organetto* | David Catalunya, *clavisimbalum*

Io me son uno	<i>Jacopo da Bologna (fl. 1340-86?) / Anoniem</i>
In pro (instanpitta)	<i>Anoniem</i>
No na el so amante	<i>Jacopo da Bologna / Anoniem</i>
Non ara may pieta	<i>Francesco degli Organi [Francesco Landini] (ca. 1325-1397) / Anoniem</i>
Bassadaça [no 17] Belfiore dança Dança [no 18] Biance flour Istampitta [no 23]	<i>Anoniem</i>
Honte, paour, doubtance	<i>Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377) / Anoniem</i>
Isabella (instanpitta)	<i>Anoniem</i>
Pour dieu vous prie	<i>Matteo da Perugia (fl. 1400-16)</i>
Constantia	<i>Anoniem</i>
Benedicamus Domino	<i>Anoniem</i>

Instrumentalia – Klaviermuziek in het trecento

De uitvoering van instrumentale middeleeuwse muziek blijft vandaag een van de meest uitdagende domeinen waar musicologie en uitvoeringspraktijk elkaar raken. Eerst en vooral zijn er heel weinig instrumenten overgeleverd, maar ook de bronnen zelf beschrijven de objecten niet altijd even accuraat of gebruiken verwarrende begrippen, waardoor een fysieke reconstructie heel wat vragen oproept. Geschreven bronnen vanaf de 14de eeuw zijn wel betrouwbaarder dan die uit voorgaande eeuwen, aangezien sindsdien een hogere graad van accuraatheid en realisme werd nagestreefd. De Squarcialupicodex bevat bijvoorbeeld portretten van Florentijnse muzikanten die hun instrumenten bespelen, onder wie de componist Francesco Landini die een organetto op zijn schoot draagt – een afbeelding die heel wat aanwijzingen gaf voor de reconstructie van het kleine orgel. Arnold Van Zwolle gaf zeer precieze aanwijzingen over de bouw van het clavisimbalum in het manuscript Lat. 7295 dat nu in de Parijse Bibliothèque nationale wordt bewaard.

Welk repertoire die muzikanten speelden, hoe ze dat deden en in welke context, blijft een even groot onderzoeksdomein. In het middeleeuwse Europa bestonden talloze regionale speeltradities, maar

Instrumentalia – Keyboard Music in the Trecento

The performance of mediaeval instrumental music today is still one of the most challenging areas in which musicology and performance practice combine. To begin with, very few instruments have been preserved, but even the sources themselves do not always describe the objects as accurately as they could, or they use confusing terms that lead to many questions when attempting physical reconstruction. Written sources from the 14th century onwards are more reliable than those of previous centuries, however, since from that time onwards people aimed for a higher degree of accuracy and realism. For example, the Squarcialupi Codex contains portraits of Florentine musicians playing their instruments, including one of the composer Francesco Landini with an organetto on his lap - a picture that provided a lot of clues for the reconstruction of the small organ. Arnold Van Zwolle gave very precise instructions on building a clavisimbalum in manuscript Lat. 7295, which is now stored at the Bibliothèque Nationale in Paris.

The repertoire the musicians played, how they played and in what context, is another equally large area of research. There were countless regional playing traditions in mediaeval Europe, but it

zeker is dat vanaf 1300 de muzikanten zich professionaliseerden en functies bekleedden aan hoven of steden. Een van de oudste bronnen met klaviermuziek die werd overgeleverd, is de codex die in de bibliotheek van het Italiaanse Faenza wordt bewaard (MS. 117). Omstreeks 1400-1420 werden de 98 perkamenten folio's door vier scribenten in Noord-Italië samengesteld. Deze Faenza-codex bevat vier Kyrie's, één Gloria, één Sanctus, vijf Magnificats en is vooral belangrijk voor de meer dan vijftig intabulaties of instrumentale bewerkingen van Franse en Italiaanse vocale muziek uit de 14de eeuw, zoals *lo me son uno*, *Non ara may pieta* en *Belfiore dança*. De arrangeurs plaatsten, zoals in die tijd gangbaar was, de tenor van een chanson of ballata in de bas, met daarboven, voor de rechterhand, een lijn met snelle noten en ornamentaties. Omdat het ongetwijfeld over een genoteerde vorm gaat van de toen gebruikte improvisatietechnieken, geeft de Faenza-codex ons een inzicht in de speelwijze en virtuositeit van de middeleeuwse muziekpraktijk.

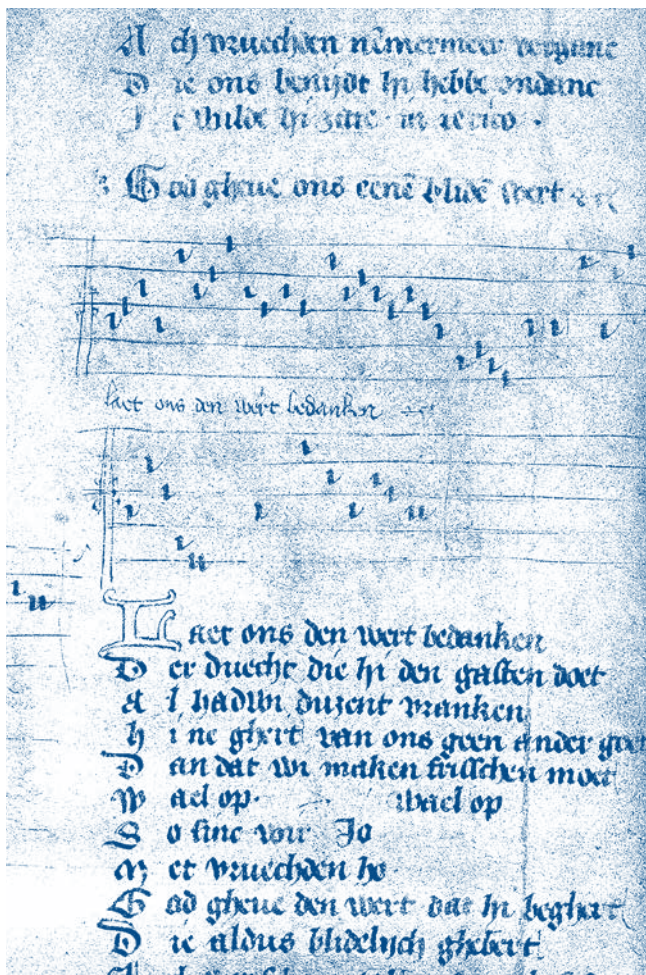
Het andere manuscript dat in dit programma aan bod komt, geeft ons eenzelfde beeld weer: MS. 29987 (British Library), ooit eigendom van de Medici-familie, bevat tientallen ballate en dansen van Francesco Landini en andere meesters van het trecento. Hieruit hoort u de instapitta's (estampie's) *Isabella* en *In pro*. Tasto

is certain that musicians became more professional from 1300 onwards and took up positions at courts or in cities. One of the oldest surviving sources of keyboard music is the codex stored in the library in Faenza in Italy (MS. 117). 98 parchment folios were compiled by four scribes in Northern Italy in about 1400-1420. This Faenza Codex contains four Kyries, one Gloria, one Sanctus and five Magnificats, and owes its greatest significance to the fact that it contains more than fifty intabulations or instrumental arrangements of French and Italian vocal music from the 14th century, like *lo me son uno*, *Non ara may pieta* and *Belfiore dança*. The arrangers set the tenor of a chanson or ballata in the bass, as was customary at the time, with a line above it for the right hand containing fast notes and ornamentations. Because this was doubtless a notated form of the improvisation techniques used at the time, the Faenza codex gives us insight into the playing methods and virtuosity of mediaeval musical practice.

The other manuscript that is used in this programme presents a similar picture: MS. 29987 (British Library), once the property of the Medici family, contains dozens of ballate and dances by Francesco Landini and other masters of the Trecento. From this manuscript you hear the instapittas *Isabella* and *In pro*. Tasto Solo has already been

Solo verkent dit uitzonderlijk verfijnde repertoire reeds tien jaar en biedt ons een selectie uit deze twee bronnen in de kapel van het Elzenveld, de plek waar hun carrière dankzij de International Young Artist's Presentation tien jaar geleden een hoge vlucht nam.

exploring this exceptionally refined repertoire for ten years and will offer us a selection from these two sources at the Chapel of Elzenveld, the venue where, due to the International Young Artist's Presentation their career took flight ten years ago.

ZATERDAG
27.08.16

ZONDAG
28.08.16

11.00 & 16.00
Concert

HETPALEIS

Musicalmente

Paulo Lameiro, *artistieke leiding*

Isabel Catarino, *zang* | Paulo Lameiro, *zang* | Inesa Markava, *dans* | Alberto Roque, *baritonsaxofoon & ocarina* | José Lopes, *sopraan- & altsaxofoon* | Pedro Santos, *accordeon*

Concertos para Bebés

“De aanleg voor muziek is bij de mens het grootst op de leeftijd van nul tot achttien maanden, voordat hij begint te spreken. Vanaf het moment dat een kind zich verbaal ontwikkelt, wint de betekenis van woorden aan belang en staat het al minder open voor de non-verbale wereld. De manier waarop we muziek begrijpen en aanvoelen, wordt in dat zeer vroege stadium bepaald. In wezen wordt muziek op eenzelfde manier aangeleerd als taal. Als we niet worden blootgesteld aan de rijke, complexe structuren van bijvoorbeeld klassieke muziek of jazz, dan zullen we die later nooit meer zo gemakkelijk aanvoelen. Op volwassen leeftijd een nieuwe taal leren, is moeilijk, maar jonge kinderen leren op compleet natuurlijke wijze hun moedertaal, gewoon doordat ze eraan worden blootgesteld.” Aan het woord is Paulo Lameiro, bezieler van het Portugese ensemble Musicalmente, dat enkel muziekvoorstellingen maakt voor baby’s, peuters en kleuters. “Ik vind het belangrijk dat baby’s en jonge kinderen de kans krijgen om goede muzikanten live aan het werk te horen. Een baby probeert de hele wereld te begrijpen. Wanneer hij muzikanten ziet en hoort, zal hij verstaan dat muziek niet zomaar uit een zwarte box komt, maar dat het een levend menselijk proces is; dat muziek wordt voortgebracht door individuen die bewegen en ademen.”

Concertos para Bebés

“Sensitivity for music is most receptive in human beings at the age between zero and eighteen months, before they start speaking. From the moment children focus on language acquisition, the meaning of words becomes an overriding concern and the openness for the non-verbal world diminishes. How we understand and feel music is determined in that very early stage. Basically music is acquired in the same way as language. If we are not exposed to the rich, complex structures of classical music or jazz, then we will never develop such a feel for them later on. Acquiring a new language as an adult is difficult, but young children acquire their mother tongue in a completely natural way, simply by being exposed to it.” This is a statement by Paulo Lameiro, the driving force behind the Portuguese ensemble Musicalmente, which produces only musical performances for babies, tiny tots and toddlers. “I feel it’s important for babies and pre-schoolers to get an opportunity to hear good musicians perform live. Babies try to understand the whole world. When seeing and hearing musicians, they will realize that music is not just produced by a black box, but is a living human process instead; that music materializes through individuals who move and breathe”. This is why Musicalmente

Daarom presenteert Musicalmente sinds 1998 Concertos para Bebés, waarbij het repertoire niet per se ‘muziek voor kinderen’ is, maar gewoonweg goede muziek.

Dit jaar werkte Musicalmente een programma uit dat ballades, rondeaus en virelais bevat van de belangrijkste componisten van de ars nova. Francesco Landini en Guillaume de Machaut komen het meest aan bod, maar de baby’s, peuters en kleuters zullen ook luisteren naar muziek van Philippe de Vitry, Giovanni da Firenze en Jacopo da Bologna. De meeste werken zijn instrumentale bewerkingen waarbij ook de stemmen van de ouders een rol spelen en improvisaties en ongewone geluiden aan bod komen. De muziek van de ars nova zal baby’s en ouders als een zacht deken omhelzen.

has since 1998 been offering Concerts for Babies, in which the repertoire is not the so-called ‘children’s music’, but simply good music.

This year Musicalmente designed a program that includes baladas, rondeaux and virelais some of the most significant composers of the ars nova. The two composers most represented in the script are Francesco Landini and Guillaume de Machaut, but the babies will also listen to Philippe de Vitry, Giovanni da Firenze and Jacopo da Bologna. In versions mostly instrumental, involving the voices of parents, and always with many improvisations and unexpected sounds, the ars nova will involve parents and babies in a hug of complicities.

Die colter die douch buchten hem
men bouc ende sinen crapcen
Hi seide colter lieue garloen
nu ganc een luttelkijn niet mi
De bottekalagi de madameers sondi sondi
De bottekalagi de madameers de voust y
Die colter seide tonnie
Waer waer wildi henen ganc
Lieue colter nemmermee
en late niet mēne ver sinen
en soude mi de crine vlaen
Wiste men hee die sake si
De bottekal' z c
Als si ammen vor die duere
Daer de pape wilde zyn
Colter nu maeti hier vuere
luen staende een luttelkijn
Naddic ghedaen den wille mijn
Ic comme tot v sonder chi
De bottekal' z c
Nu hee die pape die ghinc m
De colter die daer buiten stee
Hi pēfde wel in ymen zyn
De colter en es niet vriet
Quanne de man dan waer niet gort
Hi soude mi vraghen wat wildi
De bottekal' z c
De colter die ne stont daer met lanc

ZATERDAG
27.08.16

19.15
Concertinleiding door
Elise Simoens

20.00
Concert

Sint-Andrieskerk

Ensemble Organum

Marcel Pérès, artistieke leiding

Marcel Pérès, *zang* | Jean-Christophe Candau, *zang* | Giovannangelo De Gennaro,
zang | Jérôme Casalonga, *zang* | Jean-Etienne Langianni, *zang* | Luc Terrieux, *zang* |
Antoine Sicot, *zang*

In memoria eterna erit justus (responsorium)	<i>gregoriaans</i>
Messe de Toulouse Kyrie	<i>Anoniem</i>
Messe d'Apt Gloria	<i>Anoniem</i>
Haec dicit Dominus Deus (epistola) Alleluia. Videant pauperem In illo tempore (evangelium)	<i>gregoriaans</i>
Messe d'Apt Credo	<i>Anoniem</i>
In omnem terram (responsorium) Vere digum et justum est (prefacio)	<i>gregoriaans</i>
Messe de Toulouse Sanctus Agnus	<i>Anoniem</i>
Ite missa est Laudemus Iesum Christum In memoria eterna erit justus (responsorium)	<i>gregoriaans</i>

Missa Gotica

Frankrijk gold vanaf de 12de eeuw als de bakermat van de gotische architectuur en beeldhouwkunst die Europa zou veroveren en eeuwenlang 'en vogue' bleef. Het was ook bij onze zuiderburen dat we de ontwikkeling kunnen situeren van de polyfone mis, meer specifiek aan het pauselijke hof in Avignon. Nochtans kende het polyfone misordinarium een moeilijke start. Paus Johannes XXII (1316-1334) liet duidelijk zijn afkeer blijken van al te complexe polyfonie in de liturgie. "Tijdens het officie van het goddelijke gebed [...] moeten alle geesten aandachtig zijn, de tekst niet aanstootgevend, en de bescheiden waardigheid van de zangers moet worden uitgedrukt door een vreedzame manier van zingen", verkondigde hij in zijn decretaal *Docta sanctorum patrum* van 1324-1325. Een mis moest worden gezongen "met het juiste ritme, met een melodie waarbij elke noot duidelijk is gedifferentieerd". Hij bekritiseerde enkele volgelingen van een "nieuwe stijl die korte notenwaarden introduceerde in het liturgische gezang", want "deze rusteloze zangers brengen de oren in vervoering in plaats van ze tot rust te brengen [...] en bovenal, de devotie die ze moeten nastreven, wordt belachelijk gemaakt, de corruptie die ze moeten ontvluchten, wordt verspreid." Hij had daarentegen geen intentie om de praktijk te verbieden waarbij enkele

Missa Gotica

France was considered the birthplace of Gothic architecture and sculpture from the 12th century onwards: a style that would conquer Europe and remain en vogue for centuries. We can also look to France for the origins of the polyphonic mass, more specifically at the papal court in Avignon. Nonetheless, the polyphonic mass ordinary did not get off to an easy start. Pope John XXII (1316-1334) clearly expressed his disapproval of overly complex polyphony in the liturgy. "During the office of holy prayers [...] all spirits must be attentive, the text must not be offensive, and the modest dignity of the singers must be expressed in a peaceful manner of singing", he announced in his decretal of 1324-1325 (*Docta sanctorum patrum*). A mass should be sung "with the correct rhythm, with a melody in which each note is clearly differentiated". He criticised certain adherents of a "new style that has introduced those short notes into liturgical song", because "... these restless singers thrill the ears rather than calming them [...] and above all, the devotion to which they must aspire is ridiculed, the corruption they should eschew is spread." However, he had no intention of forbidding the practice of adding certain consonants such as the octave, fifth or fourth, "where they

consonanten als het octaaf, de kwint of de kwart werden toegevoegd, "wanneer ze de melodie versterken, op die manier dat het gregoriaans puur en intact blijft." Met andere woorden, polyfonie mocht, maar met mate. Clemens VI (1342-1352) zag het dan weer helemaal anders. Onder zijn bewind triomfeerde de polyfonie, waarbij de pauselijke kapel autonoom en professioneler werd uitgebouwd, en de polyfone mis zich over Europa verspreidde. Avignon werd een kruispunt voor zangers uit het Noorden (Amiens, Bruges, Luik, Parijs, St.-Quentin en Doornik) en die uit het Zuiden (Catalonië, Aquitaine, Quercy, Italië) waarbij ze ongetwijfeld elkaar inspireerden en elkaars kennis deelden. Onder de symbolische titel *Missa Gotica* stelde Marcel Pérès een nieuwe miscyclus samen zoals die in de context van Avignon kon klinken. Als basis vertrok hij van het Kyrie, Sanctus en Agnus Dei uit het handschrift 94 van de Bibliothèque municipale de Toulouse, aangevuld met het Gloria en Credo uit het handschrift 16 bis uit de voormalige kathedraalbibliotheek van Apt. Om deze polyfone delen in hun spiritueel-liturgische context te plaatsen, worden ze afgewisseld met gregoriaanse gezangen.

reinforce the melody in such a way that the Gregorian remains pure and intact." In other words, polyphony was allowed, but in moderation. Clement VI (1342-1352) took an entirely different view. Polyphony ruled triumphant during his reign, with the papal chapel growing into a more autonomous and professional ensemble and the polyphonic mass spreading across Europe. Avignon became a crossroads for singers from the North (Amiens, Bruges, Liège, Paris, St.-Quentin and Tournai) and the South (Catalonia, Aquitaine, Quercy and Italy), who no doubt inspired each other and shared each other's knowledge.

Under the symbolic title *Missa Gotica*, Marcel Pérès has compiled a new mass cycle the way it might have sounded in the context of Avignon. He based his work on the Kyrie, Sanctus and Agnus Dei in manuscript 94 from the Bibliothèque municipale de Toulouse, complemented by the Gloria and Credo in manuscript 16 bis from the former cathedral library of Apt. To place these polyphonic parts in their spiritual and liturgical context, they will be alternated with Gregorian chants.

In memoria eterna erit justis

In memoria eterna erit justus,
ab auditu malo
non timebit.
Paratum est cor ejus
spere in Domino.

Kyrie Gloria

Voor de misdelen, zie p. 173-175

Haec dicit Dominus Deus

Haec dicit Dominus Deus:
"Ecce ego mitto Angelum meum,
et praeparabit viam ante faciem meam.
Et statim veniet ad templum suum
Dominator, quem vos quaeritis,
et Angelus testamenti, quem vos vultis."
"Ecce venit," dicit Dominus exercituum:
"et quis poterit cogitare
diem adventus eius,
et quis stabit ad videndum eum?
Ipse enim quasi ignis conflans,
et quasi herba fullonum:
et sedebit conflans
et emundans argentum,
et purgabit filios Levi et colabit eos
quasi aurum et quasi argentum:
et erunt Domino offerentes
sacrificia in iustitia.
Et placebit Domino
sacrificium Iuda et Ierusalem,
sicut dies saeculi,
et sicut anni antiqui."
Dicit Dominus omnipotens.

Voor eeuwig zal hij worden herinnerd als rechtvaardig, hij zal geen negatieve commentaar vrezen.
Zijn hart is bereid om zijn hoop te stellen in de Heer.

Dit zegt de Heer God:
"Kijk, ik zend u mijn afgezant en Hij zal de weg bereiden voor Mijn aanschijn.
Plots zal Hij naar Zijn tempel komen de Heer, die jullie zoeken, de afgezant van het verbond, naar wie jullie verlangen."
"Zie, Hij komt," zegt de Heer der Heerscharen: "en wie zal in staat zijn de dag van Zijn komst te bedenken en wie zal overeind blijven om Hem te zien? Want zelf is Hij als een oplaaide vuur en als het loog van de volders.
En Hij zal neerzitten als iemand die zilver smelt en uitpuurt.
Hij zal de zonen van Levi zuiveren en hen louteren als waren ze goud en als waren ze zilver, en zij zullen de Heer offers brengen op juiste wijze.
En de Heer zal welbehagen vinden in het offer van Juda en Jeruzalem, zoals in vroegere tijden en in de jaren van weleer."
Zo spreekt de almachtige Heer.

Alleluia. Videant pauperes

Alleluia. Videant pauperes
et letentur,
querite dominum
et vivet anima vestra.

In illo tempore

In illo tempore, postquam impleti sunt dies purgationis Mariae, secundum legem Moysi, tulerunt Iesum in Ierusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: quia omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur. Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeon, et homo iste iustus et timoratus, exspectans consolationem Israel, et Spiritus Sanctus erat in eo. Et responsum acceperat a Spiritu Sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo: et ipse accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum, et dixit: "Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: Quia viderunt oculi mei salutare tuum: Quod parasti ante faciem

Halleluja. Laat de armen zien
en zich verheugen;
zoek de Heer
en uw ziel zal leven.

En in die tijd, toen volgens de wet van Mozes de dag was aangebroken voor de zuivering van Maria, brachten ze Jezus naar Jeruzalem, om Hem aan de Heer aan te bieden, zoals geschreven staat in de wet van de Heer, dat elke mannelijke telg die de schoot van zijn moeder heeft geopend aan de Heer moet worden toegewijd. Ook wilden ze het offer brengen dat in de wet van de Heer geschreven staat, een koppel tortelduiven of twee gewone duivenjongen. En zie, er leefde toen in Jeruzalem een man die Simeon heette, een rechtvaardig en godvrezend man, die uitkeek naar de tijd dat God vertroosting zou schenken aan Israël, en de Heilige Geest rustte op hem. En de Heilige Geest had hem geantwoord dat hij pas zou sterven nadat hij de Gezalfde van de Heer had gezien. Geleid door de Geest kwam hij naar de tempel en toen de ouders hun zontje Jezus naar binnen brachten om met Hem te doen wat volgens de wet gebruikelijk is, nam hij het kind in zijn armen en loofde de Heer met deze woorden: "Laat nu Uw dienaar gaan in vrede Heer, zoals U hebt beloofd, want mijn ogen hebben Uw heil aanschouwd. U hebt bereid voor het

omnium populorum lumen ad
revelationem gentium,
et gloriam plebis tuae Israel."

Credo

Voor de misdelen, zie p. 173-175

In omnem terram

In omnem terram exivit sonus eorum,
et in fines orbis terre
verba eorum.
Non sunt loquellae neque sermones
quibus audiantur voces eorum.

Vere digum et iustum est

Vere digum et iustum est,
equum et salutare, nos tibi semper
et ubique gratias agere; Domine sancte,
Pater omnipotens, eterne Deus.
Quia per incarnati verbi mysterium,
nova mentis nostrae oculis lux tuae
claritatis infulsit,
ut dum visibiliter
Deum cognovimus,
per hunc in invisibilium
amorem rapiamur.
Et ideo, cum Angelis
et Archangelis,
cum Thronis et Dominationibus,
cumque omni militia caelestis exercitus
hymnum gloriae tuae canimus,
sine fine dicentes:

Sanctus Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 173-175

aanschijn van alle volkeren, een Licht dat
aan de heidenen wordt geopenbaard en een
eerbewijs voor uw volk Israël."

Overal op aarde weerklonk hun stem
en aan het einde van de wereld
weerklonken hun woorden.
Er zijn geen woorden of uitdrukkingen
waarmee hun stemmen worden gehoord.

Het is waarlijk passend en recht, billijk en
heilzaam dat wij U prijzen, altijd en overal,
heilige Heer, almachtige Vader en eeuwige
God, door Christus onze Heer.
Want dankzij het mysterie van uw vlees-
geworden woord heeft het nieuwe licht
van Uw helderheid in de ogen van onze ziel
geschitterd, zodat we, terwijl we met onze
blikken de Heer God leren kennen,
door diezelfde God worden gegrepen
tot een liefde voor al het onzichtbare.
En daarom zingen wij samen met de
Engelen en de Aartsengelen,
met de Tronen en de Heerschappijen,
en met heel het leger van de hemelse
scharen een lofzang U ter ere,
in eindeloze herhaling

Ite missa est

Ite missa est.

Laudemus Iesum Christum

Laudemus Iesum Christum
modo pronis mentibus atque corporibus
et illico sibi laudes referamus,
presertim ut det suis fidelibus
gloriam cum sanctis omnibus
et laete in ea vivamus.
Idcirco sibi dicamus gratias.

In memoria eterna erit justis

In memoria eterna erit justus,
ab auditu malo
non timebit.
Paratum est cor ejus
spere in Domino.

De mis is ten einde.

Laten we Jezus Christus prijzen,
met geest en lichaam naar Hem gericht,
laten wij Hem meteen onze lof betuigen,
zodat Hij zeker aan zijn gelovigen
de glorie met alle heiligen zou geven
en wij vol vreugde hierin zouden leven.
Laten we Hem daarom onze dank betuigen.

Voor eeuwig zal hij worden herinnerd als
rechtvaardig, hij zal geen negatieve com-
mentaar vrezen.
Zijn hart is bereid
om zijn hoop te stellen in de Heer.

Vertaling: Jeanine De Landsheer, Brigitte Hermans

ZATERDAG
27.08.16

22.15
Concert

AMUZ

Psallentes

Hendrik Vanden Abeele, *artistieke leiding*

Kristien Nijs, *zang* | Sarah Abrams, *zang* | Marina Smolders, *zang* | Eva Braga Simões, *zang* | Lieselot De Wilde, *zang* | Kerlijne Van Nevel, *zang* | Barbara Somers, *zang* | Rozelien Nys, *zang*

Champpol 1399 is een film van Hendrik Vanden Abeele, gecoproduceerd door Psallentes, Le Bricoleur & AMUZ | Bram Goots, *camera* | Lars Demoiseaux, *montage* | Sarah Abrams, *productie-assistentie* | Ann Kelders, *productie-assistentie*

Terwijl bepaalde panelen en details van het kruisigingsretabel in de film worden uitgelicht, zingt Psallentes een selectie van de gregoriaanse gezangen uit het Antifonarium F-Dm 118, gecomponeerd voor een bepaalde tijd in de christelijke kalender of voor christelijke heiligen.

While certain panels and details of the Crucifix Retable are being shown on screen, Psallentes will sing a selection of plain chant from the F-Dm 118 antiphony, written for a specific time in the Christian calendar, or for specific Christian saints.

Bij de panelen van Melchior Broederlam / De advent

Veniet Dominus (antifoon)

Juste et pie (antifoon)

Lavabit Dominus (antifoon)

Montes et omnes colles (antifoon)

Dabo in Sion (antifoon)

Ego vox clamantis (antifoon)

O sapientia (antifoon)

Bij het kruisigingsretabel in eerste aanblik / De heilige Johannes

Qui vicerit faciam (responsorium)

Bij het linkerluik / Heiligen I

In omnem terram (responsorium)

Annunciaverunt (versiculum)

Dum steteritis (antifoon)

Gaudete et exsultate (invitorium)

Bij de aanbidding der Koningen / Epifanie

Et erit flos (lectio)

Bethlehem civitas (responsorium)

Magi veniunt (antifoon)

Stella qual vide magi (antifoon)

Videntes magi (antifoon)

Bij het rechterluik / Heiligen II

Sancti tui Domine (responsorium)

Justi autem (versiculum)

Sancti per fidem (antifoon)

Regem martyrum (invitorium)

Bij het kruisigingstafereel / De passietijd

Quare fremuerunt (lectio)

Astiterunt reges terrae (antifoon)

Cogitavit (lamentatie)

Tamquam ad latronem (responsorium)

Domine ne in furore (lectio)

Vim faciebant (antifoon)

Matribus suis (lamentatie)

Caligaverunt (responsorium)

Eripe me (lectio)

Ab insurgentibus (antifoon)

Ego vir videns (lamentatie)

Tenebrae factae sunt (responsorium)

Bij de graflegging van Christus / De graflegging

Recordare, Domine (lamentatie)

**Champmol 1399 –
Het Crucifixus-retabel
van de Baerze en Broederlam**

Het fascineert hoe we een uur kunnen luisteren naar de *Lagime di San Pietro* van Lassus of een symfonie van Beethoven, terwijl we beeldende kunst van vergelijkbare grootheid soms maar enkele minuten aandacht schenken. Toegegeven, het ene medium is het andere niet. Muziek kun je kort gezegd alleen 'tijdelijk' beleven, terwijl alles wat beeldend is per definitie ook 'ruimtelijk' is. Toch frappeert het: in een museum ga je soms bijna achteloos aan meesterwerken voorbij, en als je gefascineerd geraakt door een Breughel of een Picasso, dan zal je toch maar zelden een uur lang naar zo'n schilderij zitten kijken.

Laat dat nu precies zijn wat we met de film *Champmol 1399* willen doen: de tijd nemen om langdurig naar het *Crucifixusretabel* van Jacob De Baerze en Melchior Broederlam te kijken. We tasten het kunstwerk af in tijd en ruimte. De blik wordt daarbij weliswaar gestuurd door scenario, cameravoering en montage, maar dat is niet zo anders dan wat er met het oor gebeurt bij het luisteren naar muziek.

Overigens is dit geen stille contemplatie. Het retabel werd gemaakt voor het Kartuizerklooster van Champmol, en er geplaatst in 1399. In

**CHAMPMOL 1399 –
The Crucifix Retable
by De Baerze and Broederlam**

It is fascinating that we can listen to Lassus' *Lagime di San Pietro* or one of Beethoven's symphonies for an hour, whereas we sometimes only spare a few minutes for visual works of comparable greatness. Admittedly, the two media are not the same. In a nutshell, music can only be experienced 'in time', whereas all the visual arts exist by definition 'in space' as well. Nonetheless, it is striking that you sometimes walk past masterpieces in a museum almost without a glance, and even if you do fall under the spell of a Breughel or Picasso, you are still unlikely to sit looking at a painting for a whole hour.

This is exactly what we are trying to achieve with the film *Champmol 1399*: take the time to look at the Crucifix Retable by Jacob De Baerze and Melchior Broederlam for an extended period, exploring the work in time and space. Admittedly, our gaze is directed by the screenplay, camerawork and editing, but something very similar is true of what happens to our ears when listening to music.

Incidentally, this is not intended to be silent contemplation. The retable was made for the Chartreuse de Champmol, a Carthusian monastery, and

dat jaar werd aan het klooster ook een antifonarium geleverd dat de liturgische diensten van de Kartuizers moest helpen verzorgen. Het gregoriaans dat live bij de film wordt gezongen, komt uitsluitend uit dat boek.

Champmol was voor de Bourgondische hertogen een prestigeproject. Filips de Stoute had de wens geuit over een mausoleum voor de Bourgondische dynastie te beschikken, een plek ook waar voor hun zieleheil zou worden gebeden. Daarom wou hij niet alleen een grafkerk laten bouwen, maar ook een klooster. Zijn oog viel op een mooie site ten westen van Dijon, aan de oevers van de Ouche.

Over de geschiedenis van het klooster van Champmol zijn we zeer goed geïnformeerd. Een grote hoeveelheid archiefmateriaal laat toe het verhaal van de stichting en de bouw van het klooster te reconstrueren. Zo weten we niet alleen dat Filips de Stoute het initiatief nam tot het bouwen van het klooster, we weten ook van wie en voor hoeveel francs het terrein werd gekocht, en dat op 10 september 1377 de voorbereidende werken begonnen. We weten ook dat de eerste steen werd gelegd op 20 augustus 1383 door Filips' echtgenote Margaretha van Male, die in afwezigheid van haar gemaal de honneurs waarnam. Ze werd bijgestaan door haar twaalfjarige zoon Jan, de latere hertog Jan zonder Vrees.

Het klooster werd – naar opzet en uitwerking groots aangepakt – een

installed there in 1399. In that year, an antiphonary was also delivered to the monastery that was intended for use in the Carthusians' liturgical services. The Gregorian music sung live during the film is all taken from that book.

Champmol was a showpiece for the Burgundian dukes. Philip the Bold had expressed the wish for a mausoleum for the Burgundian dynasty, a place where prayers would also be said for their souls. That was why he had a monastery built as well as merely a burial chapel. A pleasant site to the west of Dijon, beside the river Ouche, caught his eye.

We have considerable information about the history of the Chartreuse de Champmol. A large amount of archive material allows us to reconstruct the story of how the monastery was founded and built. For example, as well as knowing that Philip the Bold came up with the idea of building the monastery, we even know how many francs the land was bought for, and that preparatory work began on 10 September 1377. We also know that the first stone was laid on 20 August 1383 by Philip's wife, Margaret of Male, who did the honours in her husband's absence. She was accompanied by her twelve-year-old son John, who would later become Duke John the Fearless. Conceived and executed as a grand project, the monastery became

typisch product van het artistieke mecenaat van de hertogen van Bourgondië. De bouw werd toevertrouwd aan Drouet de Dammartin, die zich met zijn werk aan het oude Louvre in Parijs al had laten opmerken. Het project werd een 'art total', met een samenhangend programma van architectuur, geschilderde en beeldhouwde decoratie, meubelen, liturgische voorwerpen en manuscripten. Hiertoe werden vooral Franse, Vlaamse, Hollandse, Duitse en Spaanse kunstenaars aangetrokken.

Voor de kerk werden twee retables besteld bij Jacob de Baerze, beeldhouwer met atelier te Dendermonde. Over het werk aan deze retables zijn 21 archiefstukken bewaard, die over een periode van tien jaar vele details prijsgeven over de weg van bestelling tot levering. In een eerste document, van 25 mei 1390, wordt onder meer gestipuleerd dat de retables vergelijkbaar moeten zijn met retables in de Bijloke te Gent enerzijds, en die in de collegiale kerk van Dendermonde anderzijds. Deze beide 'voorbeelden' zijn verloren gegaan – we weten niet of de Baerze daarvan kopieën moest maken, dan wel zich erdoor laten inspireren, laat staan dat de genoemde retables zelf al van de hand van de Baerze waren.

De Baerze werkte in Dendermonde aan de twee bestelde retables: het ene met als centrale thema de Kruisiging (het retabel waar we ons in *Champmol 1399*

a typical product of the artistic patronage of the Dukes of Burgundy. The construction work was entrusted to Drouet de Dammartin, who had previously distinguished himself with his work on the old Louvre in Paris. The project became a Gesamtkunstwerk with a comprehensive programme of architecture, painted and sculpted decoration, furniture, liturgical objects and manuscripts. Most of the artists employed were French, Flemish, Dutch, German and Spanish.

Two retables were ordered for the church from Jacob de Baerze, a sculptor based in Dendermonde. 21 archive documents have been preserved relating to the work on these retables, revealing many details of the ten-year process from ordering to delivery. An initial document, dated 25 May 1390, stipulates that the retables needed to be comparable to those in both the Bijloke in Ghent and the Collegiate Church in Dendermonde. These two 'examples' have been lost; we do not know whether de Baerze was supposed to make copies or use them as sources of inspiration. Neither do we know whether or not the two retables mentioned were made by de Baerze himself.

De Baerze worked on the two retables ordered in Dendermonde. One had the Crucifixion as its central theme (this is the retable on which *Champmol 1399*

op toelagen), en het andere dat een verhaal van heiligen en martelaars vertelt. Al in de zomer van 1391 lijkt het belangrijkste deel van het werk verricht. De Baerze begeleidt zelf het transport van zijn kunstwerken naar Champmol. Misschien was het de bedoeling dat de retables in een van de ateliers in Dijon zouden worden gepolychromeerd en verguld. Maar dat plan werd afgeblazen, mogelijk omdat er nog te veel ander werk was aan kunstwerken voor het klooster.

In het voorjaar van 1393 worden de retables dan maar terug naar Vlaanderen gestuurd: ze komen in het atelier van Melchior Broederlam in Leper terecht. Hij beschildert de buitenpanelen (taferelen uit het leven van Maria), en polychromeert en verguldt het geheel. Broederlam neemt hiervoor wat meer tijd: pas in de zomer van 1399 worden de retables in de nieuwe kloosterkerk geïnstalleerd.

In *Champmol 1399* tasten we dus het Crucifixusretabel af. Weinig details ontsnappen: we zien heiligen links en rechts op de luiken – niet allemaal met zekerheid te identificeren, maar we herkennen Joris, Johannes en Antonius, naast Maria Magdalena, Catharina, Margareta en Barbara. Op het middenpaneel zoomen we in op drie taferelen uit het leven van Christus: de aanbidding der wijzen, de kruisiging en de graflegging.

Het Gregoriaans bij de film volgt deze

is based) and the other tells a story of saints and martyrs. It seems that the lion's share of the work had already been completed by the summer of 1391. De Baerze accompanied the transportation of his artworks to Champmol in person. Maybe the intention was for the retables to be polychromed and gilded in one of the workshops in Dijon. But this plan was shelved, perhaps because there was too much other work to be done on artworks for the monastery.

In the spring of 1393, the retables ended up being sent back to Flanders, destined for Melchior Broederlam's workshop in Ypres. He painted the outer panels (with tableaux from the life of the Virgin Mary) and added polychrome and gilding to the entire piece. Broederlam took somewhat longer over his work: the retables were not installed in the new monastery church until the summer of 1399.

Champmol 1399, is an exploration of the Crucifix Retable. Few details are left out. We see saints on the side panels to the right and left: not all of them can be identified with any certainty, but we can pick out St George, St John and St Anthony, along with Mary Magdalene, St Catherine, St Margaret and St Barbara. On the central panel, we zoom in on three tableaux from the life of Christ: the adoration of the Magi, the crucifixion and the burial.

The Gregorian music that accompanies

thema's op de voet, zij het in niet al te groot detail: er is in het antifonarium F-Dm 118 weinig muziek over de genoemde heiligen te vinden. Daarom gebruiken we voor dat deel vooral materiaal uit het Commune Sanctorum: het gemeenschappelijke der heiligen. In de opbouw en uitvoering van het programma streven we overigens een grandioze soberheid na, waarbij we onder meer het strakke en het symmetrische, het gedisciplineerde van het retabel in de muziek weerspiegelen. Dat doen we omdat intensief kijken én luisteren geen makkelijke opgave is. Vaak is ofwel het kijken ofwel het luisteren dominant, en op die wisselwerking is ingespeeld. Dan rest nog één vraag: waarom laat Psallentes het gregoriaans bij dit retabel door vrouwen zingen – goed wetende dat Champmol een mannenklooster was? Antwoord: dat is ons idee van 'verguldig'.

Hendrik Vanden Abeele

Met dank aan

Musée des Beaux-Arts de Dijon (Crucifixus-retabel) | Bibliothèque municipale de Dijon (Antifonarium F-Dm 118) | The Art Institute of Chicago (Christus aan het kruis)

the film follows these themes closely, if not always down to the last detail: there is little music to be found in the F-Dm 118 antiphonary about the saints we have mentioned. This is why we have mainly used material from the Commune Sanctorum, the 'common of saints', for that part. In compiling and performing the programme, incidentally, we have aimed to create a grand solemnity, so that the music reflects aspects of the retable such as its clean symmetry and its air of discipline. We have done so because looking and listening intently at the same time is no easy task. Often either looking or listening is dominant, and the film takes account of this alternating effect.

One question remains: why has Psallentes chosen female voices to sing the Gregorian chants for this retable - knowing full well that the Chartreuse de Champmol was a male order? Well, this is our way of 'gilding' the artwork.

De Apocalyps van Angers, oudste getuigenis van de middeleeuwse wandtapijtkunst

De 'waaninnige' 14de eeuw werd gekenmerkt door rampen en tegenspoed, met als dieptepunt de epidemie van de pest, de 'zwarte dood' waarbij tussen 1346 en 1351 naar schatting een derde van de Europese bevolking stierf. Deze pandemie had een dubbel gevolg voor de kunst: de overlevenden waren rijker geworden door de goederen die de doden hadden nagelaten, en ze gebruikten deze rijkdom grotendeels om het dagelijkse leven op te fleuren, met het besef dat de kwaal zou kunnen terugkomen en opnieuw toeslaan. Die atmosfeer van 'carpe diem', in de literatuur het best verwoord in *Decamerone* door Boccaccio, kende haar neerslag in een toemende productie en aankoop van kunstwerken. Hierbij kwam een nieuwe kunstvorm tot bloei, die van het wandtapijt. Het was van oudsher de gewoonte om kastelen en paleizen te verfraaien met wandbekleding uit textiel, meestal met abstracte motieven. Op het einde van de 13de eeuw begon men in Noordwest-Europa grote weefsels met voorstellingen van taferelen te maken, met een techniek afkomstig uit het Oosten. Het werden als het ware 'mobiele fresco's', en uitgerekend die mobiliteit was de reden van hun succes: men kon ze naar believen ophangen of opbergen, en ze gemakkelijk vervoeren van de ene residentie naar de andere. Gespreid over verschillende stukken beeldden zij allerhande, vooral profane verhalen uit, aansluitend bij de hoofse literatuur in de adellijke kringen. Het epicentrum van de productie lag toen in Parijs en in het Noord-Franse Atrecht (Fr. Arras). Reeds in 1356 bestelde prinses Alienora, vrouw van koning Pere III van Aragon dergelijke weefsels: *Pannum de lana Parisii en Pannum de lana, cum figuris, vocatum de Raç* met als onderwerp de heldendaden van Karel de Grote, van de Ridders van de Ronde Tafel, het beleg van Catania, en meer hoofse thema's zoals de jacht of de liefde. In een van de oudste inventarissen (met een totaal van 76 wandtapijten in 1364), van hertog Lodewijk I van Anjou, broer van de koning Karel V van Frankrijk, worden thema's als het beleg van Troje of Godfried van Bouillon vermeld.

Het is deze edelman die de opdracht gaf voor het weven van de oudste nog bewaarde serie van wandtapijten, met het verhaal van de *Apocalyps*, nog steeds bewaard in zijn kasteel van Angers. Ze omvat zes enorme weefsels, gemiddeld 4,5 meter hoog en 17 meter breed, die werden geweven tussen 1373 en 1380 in de manufactuur van Robert Poisson in Atrrecht. Ze waren besteld door bemiddeling van Nicolas Bataille, een handelaar in kunstwerken in Parijs. De keuze van dit visioen van het einde der tijden werd hem wellicht ingegeven door de talloze oorlogen en epidemieën van die tijd. *Het boek der Openbaring*, in het Grieks *Apocalyps* wordt toegeschreven aan de apostel Johannes, die deze visioenen zou hebben ontvangen op het eiland Patmos. Het is een profetie over de bestraffing van de mensheid, in zonde en kwaad gedompeld, en over het Laatste Oordeel. Het werk is het laatste van het Nieuwe Testament en van de hele Bijbel. De getallensymboliek neemt er een grote plaats in. Zo worden opeenvolgend zeven zegels doorbroken, blazen zeven engelen op bazuinen, en gieten andere engelen zeven schalen, die allen telkens een ramp over de mensheid brengen. De eindstrijd wordt gevoerd tussen de draak, instrument van Satan, en de vrouw, zinnebeeld van het goede. Het leidt tot de val en vernietiging van Babylon, schuiloord van alle kwaad, nadien tot het Laatste Oordeel, waar goeden en kwaden worden gescheiden, en de opname van de rechtvaardigen in het Hemels Jeruzalem.

De uitbeelding van de *Apocalyps* in de kunst kende een lange traditie in de verluchte handschriften. De Spaanse monnik Beatus van Liebana schreef tussen 776 en 786 een commentaar op de *Apocalyps*, bedoeld als een strijdschrift tegen eigentijdse ketterijen. Van de 10de tot de 12de eeuw werd die tekst verlucht in talrijke manuscripten met visionaire beelden in mozarabische stijl. Ze behoren tot de meest originele kunstwerken van de vroege middeleeuwen. Na 1200 kwam er een nieuwe golf van miniaturen geïnspireerd op de *Apocalyps*, in handschriften ontstaan in Noord-Frankrijk en op de Britse eilanden. Zulke Anglo-Normandische codices bevonden zich in Parijs in de rijke bibliotheek van koning Karel V van Frankrijk. In een inventaris van zijn rijk boekenbezit, opgesteld in 1373, staat de melding van een "Apocalipse en françois, toute figurée et ystoriée". Toen deze inventaris werd nagezien na zijn dood in 1380, ontbreekt dit handschrift en staat er in de marge vermeld "que le Roy a baillé (= donné) à Monseigneur d'Anjou pour faire faire son beau tapis". Het was dus uitgeleend om voorbeelden te verschaffen voor de serie van Angers. In de rekeningen van hertog Lodewijk wordt vermeld dat op 28 januari 1378 vijftig francs waren betaald aan "Hennequin de Bruges, peintre du Roy notre

Seigneur... à cause des pourtraitures et patrons par lui faiz pour lesdiz tapiz à l'istoire de l'Apocalice". Deze Hennequin ('Janneke') van Brugge was verbonden aan het koninklijk hof te Parijs en wordt elders vermeld als Jean de Bondol of Jan Baudolf. Hij leidde dus het tekenen van de ontwerpen en het schilderen van de levensgrote modellen, waaraan een ganse ploeg schilders moet hebben gewerkt. Van zijn ander werk bleef weinig bewaard, enkel een portret van de koning in miniatuur met de vermelding van zijn naam is bekend.

De zes wandtapijten in Angers werden door Baudolf uitgewerkt volgens een vast schema. Elk weefsel wordt links ingeleid door een 'voorlezer', gezeten onder een architecturale baldakijn. Hij leest het verhaal dat zich rechts van hem afspeelt op een wand, telkens op veertien taferelen gerangschikt op twee rijen van zeven. Bij elke episode is de evangelist Johannes ook aanwezig. Op de bewaarde fragmenten van de wandtapijten bevindt zich onderaan een bodem bedekt met bloemen, en bovenaan wolpartijen met engelen in de hemel. De wand is dus opgevat als een muur in open lucht: het verhaal wordt een serie geweven muurschilderingen, aansluitend bij de fresco-kunst van die periode. De achtergronden van de taferelen zijn afwisselend blauw en rood, een ornamenteel schema dat toen ook gebruikelijk was in de eigentijdse boekverluchtingen van de historischebijbels. Volgens de canon van de internationale gotiek ageren de slanke figuren, gehuld in gewaden met rijke pijpplooiën, in gestileerde en vrij abstracte landschappen. De oorspronkelijk vierentachtig taferelen volgen zeer getrouw de Bijbelse tekst. Verscheidene opeenvolgende gebeurtenissen van de tekst worden soms zeer treffender samengebracht in één taferel. Enkele voorbeelden ter illustratie zijn afgebeeld in de kleurkatern na dit artikel.

De uitzonderlijke afmetingen van de wandtapijten getuigen van een grote technische ervaring bij het weven. De hoogte van een wandtapijt is bepaald door de breedte van het weefgetouw. Aan een getouw van circa 4,50 meter kunnen een vijftal wevers simultaan werken. Ze volgen het model van links naar rechts. Een breedte van zeventien meter veronderstelt even lange kettingdraden die gelijkmatig moeten worden opgespannen. Latere nog bewaarde weefsels van dit type bereiken wel een hoogte van vier tot zes meter, maar de breedte wordt beperkt tot maximum negen à tien meter, bv. het Leven van Caesar in het Historisches Museum van Bern, of het Beleg van Troje in de kathedraal van Zamora. In een periode waar wandtapijten herhaaldelijk werden opgehangen en afgenomen, van plaats verwisseld of

verhuisd, maakte dit de manipulatie makkelijker. Uitzonderlijk lange wandtapijten werden dan ook soms in kortere delen verknipt - zoals gebeurde met de veertig meter lange Slag van Roozebeke, in 1382 besteld door Filips de Stoute.

Lodewijk van Anjou gebruikte de Apocalyps-reeks als ornament in zijn kasteel, en niet in de kerk. Soms werden de reusachtige weefsels in open lucht gehangen en aan het volk getoond, zoals bij het huwelijk van zijn zoon Lodewijk II met Yolande van Aragon te Arles in 1400. René II, hun zoon, schonk dan de serie per testament in 1474 aan de kathedraal Saint Maurice in Angers. Vanaf 1954 werden de weefsels opnieuw in het kasteel getoond, en na een grondige conservatiebehandeling in 1981 zijn ze nu permanent zichtbaar in een museografisch aangepaste ruimte.

De serie kende bijval bij de tijdgenoten, want in 1386 bestelde Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en broer van Lodewijk I, een nieuwe versie bij dezelfde Poisson te Atrecht, door bemiddeling van een andere Parijse handelaar, Jean Cosset. Men werkte eraan tot 1391. Deze serie, waarbij nu ook gouddraad werd gebruikt, bleef in het bezit van de latere hertogen van Bourgondië. Ze kwam door erfenis bij keizer Karel, ze werd bewaard in het hertogelijk paleis op de Coudenberg en verdween er in de brand van 1731. De modellen van Hennequin de Bruges zouden een eeuw lang toonaangevend blijven voor de voorstelling van het verhaal van de Openbaring. Het zal nadien in de renaissance in een andere en nieuwe kunsttechniek worden gebracht: de vijftien meesterlijke houtsneden van Albrecht Dürer, uitgegeven in 1498. Maar dat is dan weer een ander verhaal.

*Guy Delmarcel,
emeritus professor kunstgeschiedenis, KU Leuven*

Hierna vindt u de volgende scènes uit de Apocalyps, zoals afgebeeld op de *Tapisserie de l'Apocalypse* van Angers:

1. Verbreken van het vierde zegel: "Toen het lam het vierde zegel verbrak, hoorde ik het vierde dier roepen: 'Kom!' Daar verscheen een vaalgroen paard. Hij die erop zat, zijn naam was de Dood; en Hades kwam achter hem aan. Aan hen werd macht gegeven over het vierde deel van de aarde, om te doden met het zwaard en met hongersnood en met de pest en door de wilde dieren op aarde." (Openbaring 6:7-8) (zie p. 422-423, 421, 436, 439)

2. De val van Babylon: "Een andere engel, een tweede, volgde hem en riep: 'Gevallen, gevallen is Babylon, de grote stad, die alle volken heeft bedwelmd met de wijn van de razernij van haar ontucht!' (Openbaring 14:8) (zie p. 424-425, 437, 438)

3. De tweede trompet: "En de tweede engel blies op de trompet. Het was alsof een grote berg, laaiend van vuur, in de zee geworpen werd. Een derde deel van de zee werd bloed, en een derde van de schepselen die in de zee leven, kwam om, en een derde van de schepen verging." (Openbaring 8:8-9) (zie p. 426-427, 440, 450-451)

4. De vijfde trompet: "En de vijfde engel blies op de trompet. Ik zag een ster die uit de hemel op de aarde was neergestort. Haar werd de sleutel gegeven van de put van de afgrond. Zij opende de put van de afgrond. Rook steeg op uit de put, als de rook van een grote oven. De zon en de lucht werden erdoor verduisterd. Uit de rook streken sprinkhanen op de aarde neer, en aan hen werd macht gegeven zoals de schorpioenen op aarde macht hebben." (Openbaring 9:1-3) (zie p. 428-429, 441, 442, 445)

5. De draak strijdt tegen de volgelingen van Jezus: "Nu ontstak de draak in blinde woede tegen de vrouw. Hij ging weg om oorlog te voeren tegen haar overige kinderen, tegen hen die de geboden van God en het getuigenis van Jezus trouw bewaren. Hij stelde zich op op het strand van de zee." (Openbaring 12:17-18) (zie p. 430-431, 444, 447)

6. De perskuip stroomt over: "Toen wierp de engel zijn sikkels op de aarde en oogstte de wijngaard van de aarde. Hij wierp de trossen in de grote perskuip van Gods woede. De perskuip werd getreden buiten de stad, en bloed stroomde eruit tot aan de teugels van de paarden, over een afstand van zestienhonderd stadiën." (Openbaring 14:19-20) (zie p. 432-433, 446, 449)

7. Het Lam op de berg Sion: "Weer keek ik toe, en zie, daar stond het lam op de berg Sion, en met Hem honderdvierenveertigduizend mensen. Die droegen zijn naam en de naam van zijn Vader op hun voorhoofd geschreven." (Openbaring 14:1) (zie p. 434-435, 448, 452)

ZONDAG
28.08.16

11.00
Concert

gratis toegang
free admission

AMUZ

Slotconcert internationale summerschool

Stratton Bull, *docent* | Andrew Hallock, *docent* | Pieter Stas, *docent* | Niels Berentsen, *gastdocent* | Valerie Horst, *gastdocent* | Els Vanvolsem, *gastdocent*

Groep 1

Hadewich De Meester, *sopraan* | Susanne Zippe, *sopraan* | Patricia Wisse, *alt* | Angel Antonio Chirinos Amaro, *altus* | Korneel Van Neste, *tenor* | Martin Popp, *bariton*

Groep 2

Katrien De Keyser, *sopraan* | Anna Poels, *sopraan* | Elisabeth Smulders-Basemans, *sopraan* | Vera Stessel, *sopraan* | Inge Wouters, *sopraan* | Els Spanhove, *sopraan* | Lies Fortuin, *alt* | Ilse Van de Weghe, *alt* | Wiske Dumon, *alt* | Alma Ooms, *alt* | Wil Lensen, *tenor* | Gerard van Vuren, *tenor* | Gerard Vidal, *tenor* | John Bolcer, *bas* | Nicolas Cornia, *bas* | Alexander van Goethem, *bas*

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor Muziek

Messe de Nostre Dame

Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)

Kyrie
Gloria

Tous corps qui de bien amer / De souspirant / Suspiro

Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus

Vasilissa, ergo gaude

Guillaume Du Fay (1397-1474)

Apostolo glorioso / Cum tua doctrina / Andreas famulus Christi

Rite maiorem Jacobum / Artibus summis miseri / Ora pro nobis Dominum

O gemma lux / Sacer pastor Barensium

O très piteulx

Messe de Nostre Dame

Guillaume de Machaut

Ite missa est

Van De Machaut tot Du Fay: het patrimonium van de 14de eeuw

De componisten Guillaume de Machaut en Guillaume Du Fay delen niet alleen hun voornaam, maar zijn ook beiden rond een eeuwwisseling geboren én bereikten allebei de gezegende leeftijd van 77 jaar. En in termen van hun muzikale erfenis: ze beoefenden elk alle bestaande muziekvormen uit hun tijd en gaven eigenhandig vorm aan de muzikale geschiedenis van toen. Binnen dit project nemen we hun benadering van de 14de eeuw over, met muziek uit het einde van de De Machaut-periode en de beginperiode van Du Fay.

Normaal gezien wordt, hoe verder je teruggaat in de tijd, de beschikbare informatie over de chronologie van iemands werk of over de auteur zelf, almaar schaarser, maar gek genoeg weten we het meeste over De Machaut, dankzij diens eigen nauwgezette compilatie van zijn volledige werk. Zijn beroemde mis schreef hij na 1360. Het motet *Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus* kan in dezelfde periode worden gesitueerd omwille van de link met historische gebeurtenissen. Enkel het motet *Tous corps qui de bien amer / De souspirant / Suspiro* dateert van een eerdere periode. Opnieuw omwille van hun linken met historische evenementen weten we dat de eerste vier motetten van Du Fay die tijdens dit programma aan bod komen in het begin van zijn carrière

From De Machaut to Dufay: the Heritage of the 14th Century

The composers Guillaume de Machaut and Guillaume Du Fay share so much more than just their first names. Each was born at the beginning of their respective century and lived lived to the ripe old age of 77. And in terms of their musical output, each practised all the musical forms of their day, and almost single-handedly shaped the musical history of their time. In this program we adopt the "great men" approach to the (very) long 14 th century, with music from towards the end of De Machaut's oeuvre and from the beginning of Du Fay's.

Normally we expect chronology and authorship of works to become foggier the further we move back into the mists of time, but amazingly we know much about both in the case of De Machaut, thanks to his own painstaking compilation of his complete works. His celebrated mass was written after 1360, while the motet *Felix virgo / Inviolata / Ad te suspiramus* can also be placed in those years, thanks to its links to historical events. Only the motet *De souspirant / Tous corps qui de bien amer / Suspiro* comes from an earlier period. Again, because of their links to historical events we know that the first four motets by Du Fay on this program come from

zijn geschreven, nog voor hij sterk werd beïnvloed door de 'fresh concordances' die na 1430 uit Engeland kwamen opzetten. Om die reden gaat het hier om werken die rechtstreeks steunen op de door De Machaut en diens tijdgenoten gelegde fundamente. Het laatste motet dateert van een latere periode en illustreert hoe Du Fay op dezelfde fundamente verder bouwde. We laten het aan de luisteraar over om de kloof te overbruggen tussen de oude De Machaut, die al een briljante carrière achter de rug had, en Du Fay, voor wie het allemaal nog echt moest beginnen. De zangers hebben de afgelopen week erg intensief met dit oeuvre gewerkt, zich uitsluitend bedienend van facsimiles van de originele bronnen.

the beginning of his career, before he had been heavily influenced by the 'fresh concordances' that blew in from England after 1430. Accordingly, these are works built directly on the foundations built by De Machaut and his contemporaries. The last motet comes from a later period, showing how Du Fay took his style further. We leave it to the listener to bridge the gap between the old man De Machaut, summing up a brilliant career, and the young Du Fay, just setting out on his. The singers in this concert have worked intensively on this repertoire over the past week, working exclusively from facsimiles of the original sources.

Kyrie Gloria

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

Tous corps qui de bien amer / De souspirant / Suspiro

triplum

Tous corps qui de bien amer
vuet avoir la cure
doit par raison encliner,
et c'est sa droiture,
là où son cuer esmouvoir
se vuet, quant à bien avoir.
Pour ce li miens cure
qui de Nature est formés,
et obeissance assés
vuet faire à Nature
et à celle qui m'a point
de male peinture,
puis que n'a de pité point
dou mal que j'endure,
qui me fait en desirant
languir, quant vois remirant
la douce faiture
de son tres gracieus vis,
par qui mes cuers est ravis
et mis en ardure.
Et comment qu'Amours m'ait fait
souffrir la morsure
de ses griés maus sans meffait
et sans mespressure,
ne lairay ja que secours
ne quiere de mes dolours
à ma dame pure,
car bien puis avoir merci
selonc ce que j'ay servi;

Ieder die zich wil inzetten om
goed te minnen
kan niet anders doen dan neigen,
dat is de regel,
naar waar zijn hart wil gaan,
om de beloning te krijgen.
Daarop is mijn hart,
dat is gevormd door Natura,
altijd gericht en het wil gehoorzamen
aan de Natuur
én aan de vrouw die mij verwondt
met een kwade steek,
aangezien zij helemaal
geen medelijden heeft
met de pijn die ik lijd,
die mij doet smachten van verlangen
wanneer ik de lieflijke lijnen
voor mij zie van haar bevallige gelaat,
dat mij van mijn hart beroofde
en het in vuur en vlam zette.
En hoewel de liefde mij ongegrond
en zonder enige misstap van mijn zijde,
de kwellung heeft doen kennen
van haar pijnlijke kwetsuur,
zal ik steeds weer
verlichting van mijn pijn vragen
aan mijn reine vrouwe,
want ik mag best mededogen ondervinden
op grond van mijn diensten aan haar;

à ce m'asseüre.
et à ce qu'on dit, pour voir,
miex vient en joie manoir
par prier qu'adès languir
par trop taire et puis morir.

duplum

De souspirant cuer dolent
me pleing, et bien le doy faire,
car, quant j'ay pris hardement
de ma grant douleur retraire,
lors m'estuet il tout coy taire.
Si sui pris en regardant,
Et pour ce que je doubt tant
Refus, qui ne me doit plaire,
et Dangier, mon adversaire,
qui me livre estour si grant,
que d'Amours m'estuet retraire;
ou merci procheinement
de ma dame debonnaire,
ou morir en languissant.

tenor

Suspiro.

Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus

triplum

Felix virgo, mater Christi
que gaudium undo tristi
ortu tui contulisti,
dulcissima;
sic hereses peremisti
dum angelo credidisti
filiumque genuisti,
castissima.

daar vertrouw ik op.
En naar men zegt is het echt
beter al smekend in vreugde te verkeren
dan al zwiggend
weg te kwijnen en dan te sterven.

Vanuit een smartelijk verzuchtend hart
doe ik, met recht, mijn beklag,
want nadat ik mijn grote smart
heb durven vertellen,
moet ik nu verder zwijgen.
Zo ben ik dus te gronde gericht door te
kijken. En aangezien ik zeer bevreesd ben
voor Afwijzing, die mij niet kan behagen
En voor Gevaar, mijn tegenstander,
die zo hevig strijd levert tegen mij,
moet ik mij uit de liefde terug gaan trekken;
Ofwel ik ondervind weldra welwillendheid
van mijn nobele vrouwe,
ofwel ik zal smachtend sterven.

Ik zucht.

Gelukzalige maagd, moeder van Christus,
jij die in de trieste wereld vreugde
hebt gebracht door je geboorte,
jij allerzoetste,
je hebt zo de kettens van antwoord gediend,
door geloof te hechten aan de engel
en een zoon te verwekken,
jij allerpuurste.

Roga natum, piissima,
ut pellat mala plurima
tormentaque gravissima,
que patimur.
Nam a gente ditissima,
lux lucis splendidissima,
de sublimi ad infima
deducimur.
Cunctis bonis exuimur,
ab impiis persequimur,
per quos jugo subicimur
servitutis.
Nam sicut ceci gradimur
nec directorem sequimur,
sed a viis retrahimur
nobis tutis.
Gracie fons et virtutis,
sola nostre spens salutis,
miserere destitutis
auxilio,
ut a culpis absolutis
et ad rectum iter ductis
inimicisque destructis
pax sit nobis cum gaudio.

duplum

Inviolata genitrix
superbie grata victrix
expers paris,
celestis aule janitrix,
miserorum exauditrix,
stella maris.
Que ut mater consolaris,
et pro lapsis deprecaris humiliter.
Gracie fons singularis
que angelis dominaris,

Verzoek uw Zoon, jij allervroomste,
om ons zoveel mogelijk leed
en loodzware kwellingen
te besparen.
Want sinds onze verste voorvadersen,
– o, jij stralendste onder alle levenslicht –
worden wij geslingerd tussen ongekende
hoogten en vreselijke diepten.
Verstoken van alle goeds,
en door gewetensnood achtervolgd,
moeten wij, o maagd, het juk van de
slavernij wel ondergaan.
Als blinden schrijden wij verder,
en zonder een richtingaanwijzer te volgen.
Integendeel, wij worden van veilige wegen
weggehouden.
Oorsprong van bevalligheid en van talent,
onze enige hoop op redding,
bekommer je om ons,
wij die verstoken zijn van hulp,
zodat we vrij van schuld
en terug op de juiste weg,
– de vijanden in de pan gehakt –
in vreugde vrede kunnen vinden.

Ongeschonden moeder,
die in opperste beminlijkheid zegeviert,
niemands gelijke,
beschermster van het hemelse paleis,
luisterend oor voor de bedroefden,
ster van de zee.
Die troost zoals het een moeder betaamt
en een goed woord doet voor onze fouten,
deemoedig. Bron van buitengewone beval-
ligheid, jij die uitsteekt boven de engelen,

celeriter
para nobis tutum iter,
juvaque nos viriliter
nam perimus,
invadimur hostiliter.
Sed tuimur debiliter.
Neque scimus
quo tendere nos possumus,
nec per quem salvi erimus
nisi per te.
Eya! Ergo poscimus,
ut sub alis tuis simus
et versus nos te converte.

tenor

Ad te suspiramus
gemenets et flentes.

Vasilissa, ergo gaude

triplum & duplum
Vasilissa, ergo gaude,
quia es digna omni laude,
Cleophe, clara gestis
a tuis de Malatestis,
in Italia principibus
magnis et nobilibus.

Ex tuo viro clarior,
quia cunctis est nobilior:
Romeorum est despotus,
quem colit mundus totus.
In porphyro est genitus,
a deo missus celitus.

luvenili etate
polles et formositate

wil ons spoedig
een veilige weg wijzen,
en help ons krachtdadig,
want wij halen het niet,
de vijand heeft de overhand.
Wij handhaven ons moeizaam.
We weten niet
welke richting we uit moeten
en nog minder wie ons ter hulp zal komen
tenzij dan jijzelf.
Welaan dan! Wij vragen je met aandrang,
ons onder je vleugels te nemen
en ons naar je toe te keren.

Zuchtend en in tranen
smachten wij naar jou.

Welaan dan, Vasilissa, verheug u,
want gij verdient alle lof,
Cleophe, ons dierbaar door de heldendaden
die door uw Malatestas zijn verricht
in de machtige en nobele
vorstenhuizen in Italië.

Beroemder nog door uw man
wiens adel boven allen uitstijgt:
hij is de vorst van Rome,
hem eert heel de wereld. Van kindsbeen
af droeg hij het koningsgewaad,
God liet hem uit de hemel nederdalen.

Gij die vanaf uw jeugd uitblonk door macht,
stralend van schoonheid,

[ingenio] multum fecunda
et utraque lingua facunda
ac clarior es virtutibus
per alliis hominibus.

contratenor & tenor

Concupivit rex decorem tuum
quoniam ipse est dominus tuus.

Apostolo glorioso / Cum tua doctrina / Andreas famulus Christi

triplum & contratenor I

Apostolo glorioso, da Dio electo
a evangelegiare
al populo Greco
la sua incarnatione che vera ceco,
et cusi festi senza alcun suspecto,
et eligisti Patrasso per tuo lecto,
et per sepulcro questo sancto speco:
prego te, preghi me retrove teco,
per li tuoi merci, nel devin conspecto.

duplum & contratenor II

Cum tua doctrina convertisti a Cristo
tuto el paese,
et cum la passione et morte
che qui portasti in croce
in su lo olivo.
Mo é prolasso in errore
et facto tristo,
si che rempetraglie gracia si forte
che recognosciano
Dio vero et vivo.

tenor

Andreas famulus Christi.

vol van veelvuldige gaven,
beslagen in beide talen, maar beroemder
nog zijt gij door uw heldendaden, waardoor
gij uitsteekt boven alle tijdgenoten.

De koning begeerde jouw schoonheid
aangezien hijzelf je heer is.

Roemrijke apostel, door God uitverkoren
om de Blijde Boodschap te verkondigen
aan het Griekse volk
over Zijn waarlijke verrijzenis
en je deed dit alles met volle overtuiging
en je koos Patras uit als je verblijfplaats
en als graf deze heilige grot,
ik bid tot jou, voor al jouw weldaden,
in goddelijke aanschijn.

Met jouw leer heb je heel het land tot
Christus bekeerd,
en met het passieverhaal en Zijn dood
dat je hierheen hebt gebracht
op het kruis in de olijfgaard.
Nu is het land op het verkeerde pad,
het is een droevig feit,
zodanig dat er een krachtige weldaad nodig
is, opdat ze de waarachtige en levende
God zouden erkennen.

Andreas, de dienaar van Christus.

**Rite maiorem Jacobum / Artibus
summis miseri / Ora pro nobis
Dominum**

tripulum

Rite maiorem Jacobus canamus,
ordinis summi decus, o fideles.
blanda sit semper tibi sors viator.
exite, laudes, hominum patrono!

Rebus et frater paribus Jesus
tam novas Christi facies uterque
visit; ut Petrus sequitur magistrum
sponte, dilectus fieri alumnus.

Audit vocem Jacobi sonoram
corda divinis penitus moventem
legis acceptae Pharisaeus hostis;
ora conversus lacrimis rigavit.

Vinctus a turba prius obsequente.
cum magus sperat Jacobum ligare,
vertit in penas rabiem furoris,
respuat tandem magicos
abusus.

duplum

Artibus summis miseri reclusi,
tanta qui fidunt Jacob merenti,
vinculis ruptis petiere terram
saltibus gressu stupere, planam.

Sopor annosae paralysis altus
accitu sancti posuit rigorem.
novit ut Christi famulum satelles.
Colla dimisit, venerans ligatum.

Laten we Jacobus de Grotere bezingen
zals het hoort, een sieraad van het hoogste
gehalte. Gelovige reiziger, moge het lot altijd
behaaglijk voor u zijn; hef lofzangen aan voor
de patroon der mensen!

In gelijke omstandigheden is Johannes zijn
broer; elk van beiden heeft het nieuwe gelaat
van Christus aanschouwd, zoals Petrus; hij
volgt de Meester uit vrije wil, uitgekozen om
Zijn leerling te worden.

Hij hoort de welluidende stem van Jacobus,
die hem door zijn goddelijke bezieling diep
in het hart trof, de Farizeeër, vijand van de
ontvangen wet: hij bekeerde zich en de tranen
stroomden over zijn gelaat.

De magiër werd gevangen genomen door de
menigte die hem voordien gehoorzaamde, toen
hij hoopte Jacobus te binden: de razernij
van zijn woede maakte plaats voor boete-
doening en hij verwierp ten slotte zijn
magische praktijken.

Ongelukkigen, opgesloten in de hoogste
torenkamers – zoveel verdienen zij die op
Jacobus vertrouwen – verbraken hun boeien
en sprongen op de begane grond: ze waren
verbijsterd omdat ze konden gaan.

De diepe slaap van een jarenlange verlam-
ming legde bij de oproep van de heilige zijn
stramheid af. Toen de wachter de dienaar van
Christus herkende, bevrijdde hij eerbiedig de
hals van de gebondene.

Tu patri natum laqueis iniquis
insitum servas. Duce te precamur:
iam mori vi non metuat viator,
at suos sospes repetat penates!

Corporis custos animaeque fortis,
omnibus prosis baculoque sancto
bella tu nostris moveas ab oris.
Ipse sed totum tege jam Robertum!

tenor

Ora pro nobis Dominum
qui te vocavit Iacobum.

**O gemma lux / Sacer pastor
Barenium**

tripulum

O gemma, lux et speculum
totum perlustrans saeculum,
vas alium Italiae.

Modo praesens oraculum
tuum trahat spectaculum
nostrum in levamine!
Sponte reliquias Graeciam
duceris in Apuliam
Barinam gubernando.

Ab hoste tuens patriam
coelestem tu per gloriam
inhabitas laetando.
Pro expulsis languoribus
fugatisque daemonibus.
Populis en jubilat.

Exhaltis clamoribus

Gij redt voor de vader de zoon, die ten onrechte
in de gevangenis zit. Moge onder uw leiding,
smeken wij, de reiziger niet langer vrezén
dat hij omkomt door geweld, maar moge hij
behouden naar huis terugkeren.
Dappere behoeder van lichaam en ziel, kom
allen te hulp en houd met uw heilige staf de
oorlog ver van onze gewesten verwijderd.
Maar waak nu in het bijzonder over de veilig-
heid van Robertus!

Bid voor ons tot de Heer
die u Jacobus heeft genoemd.

O kleinood, licht en spiegel,
schitterend door de eeuwen,
zegenbrengende kruik van Italië.

Moge de aanwezige godsspraak
uw optreden begeleiden
tot onze verkwikking!
Vrijwillig hebt gij Griekenland verlaten,
uw taak bracht u naar Apulië
om Bari te besturen.

Gij verdedigt het vaderland tegen de vijand,
hemelse glorie verspreidt gij
nu gij tot onze vreugde in ons midden woont.
Gij hebt onze moedeloosheid weggenomen
en de demonen verjaagd.
Kijk, ons volk jubelt.

Luid klinken vreugdekreten,

manat liquor marmoribus:
liniti gradiuntur,
priscis dantur fervoribus
qui carebant jam motibus,
salutem sortiuntur.

duplum

Sacer pastor Barensum,
regule pontificium,
Nicolae praesul, audi
has voces supplicantium
conferendo praesidium,
ut hiscant tuae laudi!

Abstulisti opprobia,
talenti fulvi gratia,
tunc duplam reddidisti.
et Deo caeli serviens
et populo subveniens
cereres impartisti.

In marisque naufragio
plebes in te devotio
succrescit et collata
habet vires oratio
ac per te fraudis actio
discedit in se data.

O très piteulx

superius

O tres piteulx de tout espoir fontaine
Pere du Filz dont suis mere exploree
plaindre me viens a ta court souveraine
de ta puissance et de nature humaine
qui ont souffert telle durte villaine
faire a mon Filz, qui tant m'a hounouree.

fontainen stromen in de waterbekkens,
gezalfd komen de scharen naderbij;
de vroegere ijver keert terug,
zij die verlamd waren,
verwerven heil.

Heilige herder van de mensen van Bari,
koninklijke bisschopsambt,
prelaat van Nicola, aanhoor
de stemmen van de smekelingen
en kom hen te hulp;
dan zal hun mond uw lof verkondigen.

Gij hebt het onheil van hen weggenomen
door de macht van uw fortuin;
het dubbele hebt gij daaraan besteed.
In dienst van God in de hemel
en te hulp komend aan het volk
hebt gij koren uitgedeeld.

En bij schipbreuk op zee
neemt de toewijding van het volk voor u toe,
en het gebed van de gemeenschap
straalt overtuiging uit,
en door uw toedoen trekt
arglist zich terug.

O deernisvolle bron van alle hoop, Vader van
de Zoon, wiens treurende moeder ik ben,
ik kom me bij Uw Hoogerechtshof beklagen
over Uw macht en over de aard der mensen
die mijn Zoon, die mij zo heeft geëerd, zo
veel gemene wreedheid hebben aangedaan.

Dont suis de bien et de joye separee
sans que vivant veulle entendre
mes plains.
A toy, seul Dieu, du forfait me
complaints
du gref tourment et douloureux
oultrage
que voy souffrir au plus bel des humains
sans nul confort de tout humain lignage.

tenor

Omnes amici ejus spreverunt eam.
Non est qui consoletur eam ex omnibus
caris eius

Ite missa est

Ite missa est.
Deo gratias.

Daardoor ben ik nu verstoken van recht
en van vreugde, zonder dat enig levend
wezen mijn klachten wil aanhoren.
Alleen bij U, enige God, beklaag ik mij
over deze schending;
over het zware lijden en de pijnlijke
smaad die ik de voortreffelijkste der
mensen zie ondergaan zonder de minste
troost van het menselijke geslacht.

Al haar vrienden hebben haar verraden.
Er is niemand om haar te troosten onder
al haar geliefden.

De mis is ten einde.
Dank de Heer.

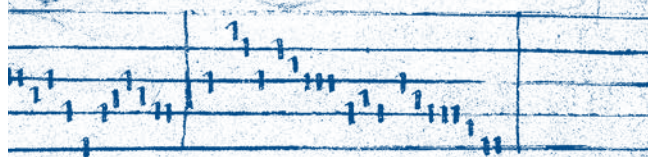
Vertaling: Jan Gijssel, Marianne Lambregts, Brigitte Hermans

Daer omme demic met di ghemem
Inder voghel willic ghem
San di mijn leuen lanc

Iccette voghel clem
Sijn nature es zete ende rem
So es dijn edelzanc

Nider bevs onreue vilem
Se tunc die es wel dijn compen
Termt dien in y bedwauc
Aet in hie hertzen sin bi gni
Sonder los bruanc

Iccette voghel clem
Sijn name es zete ende rem
So es dijn edelzanc
Siet diensu & o

De hochste staet der vroplicheit
Sin volzelyc te leuen
Sats minne vul der reincheit

ZONDAG
28.08.16

13.00 14.30 16.00 17.30
Concert

gratis toegang
free admission

AMUZ

Il nostromo del sogno

Steven Marien, *artistieke leiding*

Steven Marien, *tenor* | Koen Laukens, *tenor* | Katelijne Lanneau, *blokfluiten* | Marie Verstraete, *vedel & blokfluit* | Ellen Schafraet, *gotische harp*

I.s.m. Cultuurmarkt van Vlaanderen

Ma fin est mon commencement	<i>Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)</i>
Vanden derden Eduwaert Inleiding Aankomst in Antwerpen Brand in het huis van Edward	<i>Jan Van Boendale (ca. 1280-ca. 1351)</i>
Als die coninc van Engelant	<i>Il nostromo del sogno / Steven Marien (°1979)</i>
Vanden derden Eduwaert Ten oorlog: de Engelsen en de Brabanders wachten niet meer op de keizer	<i>Jan Van Boendale</i>
Garrit Gallus / In nova fert	<i>Philippe de Vitry (1291-1361)</i>
Vanden derden Eduwaert Beleg van Cambrai Winterse koude en status quo in beide kampen	<i>Jan Van Boendale</i>
Tribum que non abhorruit	<i>Philippe de Vitry</i>
Vanden derden Eduwaert Hongersnood in de stad Edward laat vis bedelen	<i>Jan Van Boendale</i>
Ic sach een vrouwken gaen int riet	<i>Il nostromo del sogno / Steven Marien</i>
Vanden derden Eduwaert Edward daagt Filips uit tot een duel	<i>Jan Van Boendale</i>
Fons totius superbie / O livoris feritas / Fera pessima	<i>Guillaume de Machaut</i>

Vanden derden Eduwaert – Een muzikale rijmkroniek

Jan Van Boendale, klerk, stadssecretaris en kroniekschrijver van Antwerpen, staat als bevoorrecht getuige op de eerste rij wanneer Edward III van Engeland in de vroege ochtend van 22 juli 1338 met een imposante vloot aanmeert aan het Steen. De Engelse vorst zou Antwerpen een tijdlang benutten als uitvalsbasis in zijn strijd om de Franse troon. Zijn neef Filips van Valois, de zetelende koning van Frankrijk, was zijn voornaamste tegenstrever. In *Vanden derden Eduwaert*, een politiek gekleurde rijmkroniek, brengt Boendale verslag uit van Edwards opmars naar Frankrijk en de vroegdagen van de Honderdjarige Oorlog. Met zijn broodheren, de Brabantse hertogen, trekt Boendale partij voor Edward III en tegen het Franse koningshuis.

Een bloemlezing uit Boendales kroniek vormt de ruggengraat van de voorstelling. *Il Nostromo del sogno* maakt daarbij gebruik van instrumentaal begeleide declamatie, een traditie waarvoor het ensemble aanwijzingen vond in middeleeuwse bronnen. Afgewisseld met de gedeclameerde fragmenten brengen de muzikanten twee liederen, *Als die coninc van Engelant* en *Ic sach een vrouwken gaen int riet*. Het gaat daarbij niet om 14de-eeuws repertoire, wel om nieuwe liederen, gemaakt in de muzikale en taalkundige geest

Vanden derden Eduwaert – A Musical Chronicle in Rhyme

Jan Van Boendale, a scribe, city clerk and chronicler in Antwerp, was a privileged witness standing at the front of the crowd when Edward III of England moored his imposing fleet at Het Steen in the early hours of 22 July 1338. The English monarch would use Antwerp for some time as a base in his fight for the French throne. His nephew, Philippe de Valois, the reigning king of France, was his main opponent. In *Vanden derden Eduwaert*, a politically tinted chronicle in rhyme, Boendale reports on Edward's march on France and the early days of the Hundred Years War. With his employers, the dukes of Burgundy, Boendale took Edward III's side against the royal house of France.

Excerpts from Boendale's chronicle form the backbone of the concert. *Il Nostromo del sogno* uses the technique of recital with instrumental accompaniment, a tradition which the ensemble has found references to in mediaeval sources. In alternation with recited fragments, the musicians will perform two songs, *Als die coninc van Engelant* and *Ic sach een vrouwken gaen int riet*. This is not 14th-century repertoire: they are new songs, written in the musical and linguistic style of that period. The two pieces share

van die periode. Beide stukjes delen een volkse toonspraak en werpen een mild-satirische blik op de toenmalige politieke actualiteit. *Als die coninc van Engelant* is opgevat als een historielied in rondeelvorm, *Ic sach een vrouwen gaen int riet* is een pastourelle.

Garrit Gallus / In nova fert van Philippe de Vitry en *Fons totius superbie / O livoris feritas / Fera pessima* van Guillaume de Machaut dateren uiteraard wel uit de 14de eeuw. Beide motetten zijn geschoeid op isoritmische leest en trekken met ingenieuze metaforen de parallel tussen Bijbelpassages, dierenfabels (een knipooog naar Ovidius' *Metamorfosen* inclusief) en, alweer, de 14de-eeuwse Franse en Frans-Engelse politiek. Het gaat telkens om dubbeltekstige motetten waarin beide gedichten simultaan worden gezongen. *Tribum que non abhorruit* is een intabulatie, een virtuoze instrumentale bewerking van het gelijknamige motet van de Vitry. De keuze voor *Ma fin est mon commencement*, De Machaut's beruchte raadselcanon, werd ingegeven door het geval Herman de Bonghere: deze Brabantse minstrel bleef in 1340 voor de poorten van het belegerde Doornik een deuntje en kreeg antwoord van zijn evenknie in de stad. De legerleiding vermoedde spionage achter het duet dat zich ontspon en liet de onfortuinlijke speelman folteren. Tijd dus voor een eerbetoon.

a vernacular style, taking a gently satirical view of the political situation of the time. *Als die coninc van Engelant* is intended as a song about a historical event in the form of a rondo; *Ic sach een vrouwen gaen int riet* is a pastourelle.

Garrit Gallus / In nova fert by Philippe de Vitry and *Fons totius superbie / O livoris feritas / Fera pessima* by Guillaume de Machaut do date from the 14th century, of course. Both motets are composed on isorhythmic lines and use ingenious metaphors to create a parallel between passages from the Bible, animal fables (including a nod in the direction of Ovid's *Metamorphoses*) and, once again, 14th-century French and Anglo-French politics. Both of these motets have a double set of words, with the two poems being sung simultaneously. *Tribum que non abhorruit* is an intabulation, a virtuoso instrumental arrangement of de Vitry's motet of the same name. The choice of *Ma fin est mon commencement*, De Machaut's notorious puzzle canon, was inspired by the story of Herman de Bonghere: he was a Brabant minstrel who played a tune before the gates of the besieged city of Tournai in 1340 and received a musical response from his counterpart inside the city. A duet ensued; the army commanders suspected espionage and had the unfortunate musician tortured. It is high time, we believe, to pay tribute.

Van den derden Eduwaert

Nu so moeghed hoeren al bloot dbegin van deser historien also ic in mire memorien wel hebbe onthouden dat al tAntwerpen in die stad, daer ic woene, als ic thuus ben. God verleene mi den sin die waerheit te seggene wats gesciet, in geesten en salmen liegen niet. Doe des groets Philips iij. sonen, die in Vrancrijcke droegen cronen, sonder oor waeren gestorven, so heeft die crone daer verworven van Valoes haers oems sone. Philips hiet hij oic die ghone. Nochtan was daer te voeren hoire suster sone geboren, die derde Eduwaert, als ic las, die ten sweerde comen was ende oic was, dat ghijt wet, der croenen naere een let.

Philippe heeft hij ontboden te hant, dat hij vander cronen sijne hant doe, want si hem nien bestuet, si waere siin verstorven guet, oft dat hij dat wel wiste? Hij soude mit coste ende mit liste dair na staen in allen sinnen, dat hij siin erve soude gewinnen, dat hem scoene ende claire van sinen oem verstorven waere. Phylips antwoirde ende seide: "Dit doet mijns neven kinsthede, dat hij mi dese ding ontboot.

Nu moogt ge openlijk aanhoren 't begin van deze historie, zoals ik ze in mijn memorie onthouden heb, namelijk dat wat gebeurde in Antwerpen, in 't stad waar ik verblif als ik thuis ben. Dat God mij de zin verlene naar waarheid te zeggen wat er is geschied; in kronieken en psalmen liegt men immers niet. Toen van de grote Filips iedere zoon, – ze droegen in Frankrijk gedrieën de kroon – zonder kroost was gestorven, werd al snel de troon verworven door de zoon van hun oom, ook een Filips, 'Valois' van stamboom. Nochtans was daar al tevoren van hun zuster de zoon geboren: de derde Edward, als ik het juist las, die met het zwaard gekomen was, en ook, 't is maar dat ge 't weet, de kroon liefst naar zichzelf gaan deed.

Aan Filips heeft hij gevraagd om meteen de troon te laten en te vluchten ver heen omdat hij daarmee zijn erfenis schond, die kroon hem overigens écht niet stond, en of hij dat toch wel wist? Hij zou met truken en met list al doen wat hij maar kon verzinnen om d'erfenis voor zich te winnen die wis en waarlijk hém behoorde, omdat 't wijlen zo zijn oom bekoorde. Filips antwoordde en sprak gezwind: "Dit doet mijn neef, nog een klein kind, die mij, hautain, zomaar gebiedt.

Nu segt minen neve alboet
dat ic hem ane die Vrancsche crone
niet en bekinne eene bone
ende dat hij des wille begheven,
oft ic loent hem, magic leven."
Doe Eduwaert hadde vernomen
dantwerde die hem was comen,
beghan hij te hant dair na pogen,
hoe dat hij soude mogen
gewinnen Vrancrijcke.

Soe es Eduwaert over comen
ende besochte dat ierste lant
al tote Antwerpen in Brabant.
Dair ging hij op, daert menich sach,
op sinte Marien Magdalenen dach
mit vierdalf hondert scepen groot
in dat jaar ons Heren al bloot
xiiij.c. ende xxx. ende achte.
Ende op den alder iersten nachte
ontstac thuis, daer hij in sliep,
daer menich mensche toe liep.

Als die coninc van Engelant

Als die coninc van Engelant
mit scepen van dovercant
tot Antwerpen voer in die stede,

wild hij winnen dat Vrancse lant
op Philips, sinen viant,
die toter doot jeghen hem strede.

Doch rasch stak men an den brant,
verbernde altehant
thuus daerin Eduwaert gereden.

Zegt aan da joenk meteen, subiet
dat hij van de Franse kroon
geen parel krijgt, geen steen, geen boon!
't Enige wat die franke blaag
kan krijgen is een ferm pak slaag."
Toen Edward had vernomen
het antwoord dat Filips hem liet komen,
begon hij allengs te broeden
op plannen die moesten verhoeden
dat Frankrijk hem niet toekomen zou.

Dus is Edward overgekomen,
bezocht als eerste op 't vasteland
Antwerpen, in 't schone Brabant.
Daar heeft hij in de julimaand,
zich door het volk een weg gebaand
met een ontiegljike oorlogsvloot
van vierhonderdvijftig schepen groot
in 't jaar dertienhonderd en dertig en acht.
En alreadys in de eerste nacht
stak iemand heimelijk en in 't geniep
het huis in brand waarin hij sliep.

Toen de koning van Engeland
met schepen van de overkant
naar Antwerpen voer, naar de stad,

wilde hij winnen het Franse land
op Filips, zijn aartsvijand,
die met hem de doodstrijd aanmat.

Al snel vloog het huis in brand
waarin Edward was aanbeland,
door rook werd hij bijna gevat.

Alombe vant Ringelant
es comen een Tisserant
die werdich tot Eduwaert schrede,

Saert sprac: "'t Quam significant
seker van Walschen cant:
hony soit Philips den wreede!"

Die vorst trac doe altehant
an den hertoge van Brabant
saert sprac: "Strid met mij mede!"

Die hertog sprac vigilant:
"Gheeft mij eenen cousebant;
dats mijn eneghe bede",

sanc doe op Sint Annensstrant
"Harba, lor'fa" in discant
ende danste in voller blihede.

Van den derden Eduwaert

Om dat die keyser so trage was
neder te comenne alsic las,
so moeste die coninc van Engelant
verwiintert bliven in Brabant
al tAntwerpen in die stede
ende siin graven ende bisscopen mede
mit vele volcx te waren,
die int lant gesprait waeren
op des keyzers goet beheet
dat hij comen soude gereet,
als men hadde dnuwe gras.

Maer siin lettren heeft hij gesant
aen den hertoge van Brabant,
want hij si srijcken huldenare,

Van ergens in 't weideland
kwam de plaatselijke dwingeland
naar Edward en sprac toen heel plat:

"Ik zeg u, 't kwam significant
zeker van Waalse kant:
aan die Filips heb ik het klad!"

De vorst vroeg toen altehand
aan de hertog van Brabantsland:
"Vecht mee, ga met mij op pad!"

De hertog, steeds bijdehand,
zei: "Geef mij uw kousenband,
dan maak ik mijn borst voor u nat",

zong toen op Sint-Annekensstrand
"Harba lorifa" in discant
ende danste om wat hij bezat.

Omdat de keizer zo traag was
om te helpen, naar ik las,
bleef de koning van Engeland
de hele winter in Brabant,
in Antwerpen, in 't stad
met zijn vloot en nog wel wat
graven en bisschoppen erbij.
Eenieder hield de handen vrij
om bij 't luiken van 't nieuwe gras
voorwaarts, hup, welaan, saras,
met de keizer ten strijde te trekken.

Maar die heeft een brief gestuurd
aan de hertog in onze buurt,
die als verdediger van 't Roomse Rijk

dat hij mitten vicarijs vaere
ende helpe wreken ende wederstaen
donrecht dat heeft gedaen
Philips den Roomschen rike,
die hem seit coninc in Vrancrike.
Ende des gelijcs sendi mede
in Brabant an elke stede.
Doe die coninc dat vernam,
dat die keyser niet en quam,
sprac hij aldus dese woerde
also als icse seggen hoerde:
"God, die almecchtege vader,
doet dit om mijn goet al gader.
Want waert dat die keyser quame
ende hem des oorloochs ane name
ende ons God dan gave zege,
soe soudemen hem alle wege
also lange alst volc soude leven,
dere vander victorien gheven,
wiese verdiende ofte wan.
Ooc so es hij inden ban
vanden heylegen stoel van Rome,
also dat wij, als ict beghome,
sijns te wers mochten hebben seere.
Nu bevelic onsen Heere
alle mijn saken voert ende na
ende bidde hem dat hij in staden sta
minen rechte ende anders niet."
Nu hoert voirt wats geschiet.

Die coninc trac nu alte hant
ane den hertoge van Brabant,
die siere moyen sone was,
ende versochte ane hem das
van srijcx wegen dat hij
met rechte hem woude staen bij

zich laten gelden kon en snel de wijk
naar Frankrijk nemen moest
om daar gestreng, ja zelfs woest
het onrecht dat Filips begaen
had weer te maken ongedaen.
Die konde bracht ook een heraut
naar elke stad, cru, zonder zout.
Toen koning Eduward vernam
dat de keizer echt niet kwam,
sprak hij deze woorden,
die 'k hem zelf zeggen hoorde:
"God, almachtige Vader,
excuseer me dat ik U benader,
maar als de keizer tóch zou komen
en hij de strijd niet meer zou schromen,
voorts mede zege zoude vieren,
dan zat ik in kwalijke papieren;
hij prees zich dan voorzeker rijk
von Wittelsbach, Herr Lodewijk,
met mijn victorie, den Aleeman.
Overigens, werd hij niet in de ban
geslagen door de heilige stoel?
Daarom, mijn God, wat ik bedoel
is dat 't eigenlijk beter ware
ons de moeite te besparen
en zonder keizer, maar met Uw zegen
om te gorden de oorlogsdegen.
Ik dank U zeer, indeed, amen."
Zo geschiedde, zo handelde men.

De koning, slim en bijdehand,
trok naar de hertog van Brabant
– die tevens ook zijn schoonzoon was –
verzocht hem onverwijld en ras
om mee te gaan op oorlogspad
vanuit de schone koekenstad

ende donrecht helpen wederstaen,
dat Philips hadde gedaen.
Ende siin vordren den keyserrike
ende sonderlinge aen Camrike,
dat hij aen hem hadde gesaect
ende siin slot daer af gemaect,
dat den rijke behoert an.

Oec gedachte den hertoge mede
die groete scade ende onvrede,
die hem Philips al sonder waen
daer te voeren hadde gedaen,
doen hij mit sinen goude root
gewan xv. lantsheren groot,
om dat sij Brabant soudent ontginnen
ende den hertoge siin lant af winnen.

Dus gerees so lanc die dinc,
dat die somer zeer henen ginc,
doen nam die coninc sine vaert
ute Brabant te Vranckerike waert
omtrent onser Vrouwen dach,
die inde maent van september lach,
doer Henegouwe ende Camersijs.

Garrit Gallus / In nova fert animus tripulum

Garrit Gallus flendo dolorose
luget quippe Gallorum concio
que satrape traditur dolose
excubitus sedens officio.
Atque vulpes tamquam vispilio
in Belial vigens astucia
de leonis consensu proprio
monarchisat; atar angaria.
Rursus, ecce Iacob familia

en met hem 't onrecht te weerstaan
dat Filips hem had aangedaen.
Men moest de grens van 't keizerrijk
beschermen, vooral Kamerijk,
de stad die Filips gepromoot
tot Frankrijk had, er neergepoot
een burcht zelfs, de malloot.

Ook de hertog dacht terstond
aan de schade die hij ondervond
toen Filips eertijds en tevoren
zijn ambitie wist te smoren
door in Brabant op 't terrein
aan vijftien heren nieuw domein
te geven en hen om te kopen
voortaan voor 't Franse huis te lopen.

De plannen werden nog verfijnd,
de zomer liep reeds op zijn eind
alvorens de koning Brabant verliet
en zich begaf op Frans gebied,
rondom Lieve Vrouwendag,
die in de maand september lag,
en door Henegouwen naar Kamerijk trok.

Treurend kraait de Franse haan
omdat zijn Gallisch kippenhok
bij wacht en nacht, zeer inhumaan
gepluimd werd na een uur op stok.
Als Belial, lijkenkoerier,
regeert de vos, de dwingeland,
voert eigenhandig de banier
van koning leeuw al door dit land.
En kijk, opnieuw wordt Jacobs stam

Pharaone altero fugatur
non ut olim iude vestigia
subintrare potens, lacrimatur.
In deserto fame flagellatur
adiutoris carens armatura,
quamquam clamat tamen spoliatur
continuo forsan moritura.
Miserorum exulum vox dura,
o gallorum garritus doloris
cum leonis cecitas obscura
fraudi paret vulpis proditoris
eius fastus sustinens erroris.
Insurgito: alias labitur
et labetur quod habes honoris
quod mox in facinus tardis ultoribus itur.

duplum

In nova fert animus mutatas
dicere formas
draco nequam quem olim penitur
mirabili crucis potencia
debellavit Michael inclitus.
Mox Absalon munitus gracia,
mox Ulixis gaudens facundia,
mox lupinis dentibus armatus,
sub Tersitis miles milicia
rursus vivit in vulpem mutatus,
fraudi cuius lumine privatus
leo fulpe imperante paret.
Oves suggit pullis saciatus.
Heu, suggere non cessat et aret
ad nupcias carnibus non caret,
ve pullis mox, ve ceco leoni
coram Christo tandem, ve draconi

verjaagd door Farao, de kleptocraat
die als een Judas ons ontnam
de lust, de lach, uit eigenbaat.
Men huilt en jankt in de woestijn,
ontriefd van zwaard, van speer en boog,
aanschouwt de blik van maag're Hein,
die dreigend zwaait, de zeis omhoog.
Hoe bitter klinkt de banneling,
hoe smartvol het gekraai,
omdat de vos, hovaardeling,
bedriegt en in een handomdraai
de blinde leeuw tot zwijgen dwingt.
Staat op, vervorpenen, en revolteert,
voor jij uw laatste noten zingt en oneervol
op 't eind der tijden wordt verteerd.

Spreken moet ik u, welaan,
over de draak, dat wrede beest.
Moest hij de gesel ondergaan
van Michaël die onbedeesd
met 't kruishout eertijds hem versloeg,
dan leeft hij heden wederom
in 't koninkrijk dat hem verjoeg.
Charmant als d'oude Absalom
als Ulysses eloquent,
met wolventanden in de mond,
vermomd als vos, intelligent,
sluipt de draak arglistig rond,
moordt uit het Gallisch kippenhok
en vreet van schrik verlamde schapen.
Jonge blaadjes eet de bok,
terwijl, schandaal, hier ligt te slapen
de blinde leeuw voor Christus' troon.

Vanden derden Eduwaert

So trac Eduwaert voeren
inden palen van Vrancrijcke.
Ende die hertoge die gelijke
trac uut mit groeter geweld
tote Haspre op dat velt
ende woude sijns volx ontbeiden
ende oic van daer niet sceiden,
hine hadde gesproken, wet wel dat,
die van Camerike uter stad.
Gelede heeft hij hem gesant
ende sij senden alte hant
van haeren rade buyten der poert
om te hooirne thertogen woert.
Die hertoge hi seiden doe,
want Camerike hoerde toe
van rechte den Aelmaenschen rike,
dat sij daden groot ongelike,
dat si de Fransoyse onthilden,
die dat rijke crancken wilden.
Ende want hij srijcx marscalc waere
ende van srijcx wegen comen daere,
so begeerde hij van rechte dat
sij hem openden die stad.
Doe sij des niet doen en wouden
also sij doen van rechte souden,
hadde die hertoge ocsuyn dat hij
den vicarijs soude staen bij
ende voert in Vrancrijke vaeren.
Ende om dat hij hem woude bevaeren,
so heeft hij tot Phillipse gesant
ende onseide hem al te hant.

Drie weken dat sij daer lagen,
dat sij noit viant en sagen.
Philips was toornich ende erre

Van daar uit trok Edward recht vooruit
door 't Franse land al spoedig.
En de hertog, zeer manmoedig,
trok eveneens met groot geweld
naar Asper, waar hij op het veld
met zijn volk geduldig wachtte
tot hij 't moment gekomen achtte
om, aan de grenzen van 't Roomse Rijk,
te spreken met 't volk van Kamerijk.
De hertog stuurde hun een bode
en men zond hem prompt en node
een stadsraadsman, buiten de poort,
om te aanhoren 't hertogelijk woord.
De hertog zei rechtaan rechttoe
dat Kamerijk behoorde toe
van oudsher aan het Roomse Rijk
en dat zij hadden ongelijk
om de Fransozen zo te paaien
in hun wil het rijk te naaien.
Omdat hij voerde des keizers woord
wenste hij dat men de poort
van Kamerijk voor hem openen zou
en overgaf de steedse gerou.
Wilde men, spijs zijn sermoen,
aan deze bede niet voldoen
dan zag de hertog zich verplicht
om in dit feitelijk juridisch licht
helaas met 't leger op te rukken
en de Fransen te onplukken
wat zij zich hadden toegekend.
Ook Filips werd dat ingeprent.

Drie weken lagen zij nu in 't veld,
geen vijand, noch herder gezien of geveld.
Filips van zijn kant was kribbig en boos,

ende was op die waerde van verre,
daer hij altoes bewaert was
over riviere ofte anderen pas,
datmen tote hem niet en mochte.
Want hij pensde ende dochte
dat hij mit subtylheyden
die dinc so lanc soude leyden,
datse des winters vlagen
uten lande soudén jagen.
Nochtan so vloech hem, des gelooft,
die roec dagelijcs over thoof.

Doe den heren aldus dochte
datmen Philipse niet en mochte
toe comen no bestriden,
wat sine sochten tallen tijden,
ende die regen ende die coude
op hem quam so menichfoude
ende sij oic hadden vele faelgen
van drancke ende andre vitalgen.

Vanden derden Eduwaert

Doe Eduwaert hadde gelegen
voere die stad also heren plegen
omtrent eene maent ofte mere,
dede hij hem selven grote eere.
Een Minderbrueder quam gestreken
uter stad ende woude spreken
dien coninc van Engeland.
Hij wart voere hem bracht te hant
ende sprac: "Heere, hier benic gesint
van vrouwen die dragen kint,
die voerbaerste, weet wel dat,
die daer siin binnen der stad,
die den lost hebben so groot
na zeevischs, dats hen waere noot,

deed evenwel niets, omdat hij verkoos
uit tactisch vernuft, berekend en koel,
zich verre te houden van 't strijdgewoel
aan gene zijde van 't Scheld.
Hij meende en had uitgeteld
gemeen, vilein en zo subtiel
dat de winter weldra viel
en door de wind, de regen, alles heen
de vijand jagen zou en hij alleen
weer kalm en rustig heersen kon.
Zijn hoop, ach, smolt in winterzon.

Al spoedig begrepen de heren
dat de kansen niet zouden keren
en men Filips amper kon bestrijden
in deze barre wintertijden.
Nochtans kwamen de regen en de kou
over de Fransen ook en zou
aan beide zijden navenant
men vallen zonder proviand.

Toen Edward reeds een maand of wat
Kamerijk belegerd had
deed hij zichzelf grote eer
als gentleman, als ware heer.
Een minderbroeder, neergestreken
uit de stad wilde graag spreken
met de koning van Engeland.
Hij was bij Edward aanbeland
en zei: "Sire, 'k ben tot u gezonden
om u vranc en onomwonden
uwe goede wil te vragen
jegens hen die kinderen dragen
in de buik, en in de stad.
Door hun positie is 't zo dat

dat sijs hadden haer gehinct,
ende sonderlinge na harinc
al sulken als men nu veit
ende bidden doer uwer edelheyt
dat ghij hen wilt gehingen
datmens hen mocht brengen."

Die coninc was corts beraden
ende dede ij. wagene laden
met heringe wel ter core
ende daer toe salm ende store
gelijc men vant aldoe.
Dus sprac hij den bode toe:
"Segt den vrouwen vander stede
dat ict harde ghairne dede.
Maer dat sij doen hair hoeschede
ende deylens maten vrouwen mede,
want ic en wille te ghenen dagen
op vrouwen veede dragen
ende en dade alleene dat
miin viande des te bat
hebben soudén te minen ontvromen,
ic soude hen genoech laten comen,
des sij begeerden spae ende vroe."
Die bode woude betalen doe
ende die coninc en woude hem laten.
Dus trac de bode siere straten
ende die vrouwen waeren vertroest
ende uut haeren crieme verloest.

Ic sach een vrouwken gaen int riet

Ic sach een vrouwken gaen int riet
sie soude visschen vaen.
"Meiskin" luedde mijn ghebiet,
"wilt daer allene niet gaen."

zij snakken naar vis,
kraakvers en lekker fris.
Hun honger naar haring
is 't gevolg van hun paring
en luid schalmt de galm
om 't neusje van de zalm."

De koning liet zeer vastberaden
meteen twee wagens volle laden
met haring van de beste keur,
vette zalm en zelfs steur
die men daar in 't water vond.
Hij riep de bode, deed hem kond:
"Zeg aan de vrouwen in uw stad
dat ik hen zeer hoog inschat.
Gij moogt hen tevens mede delen
dat zij de vis moeten verdelen,
want ik wil te genen dage
twist op vrouwen overdragen.
En zou mijn vijand 't niet dwarsbomen
dan liet ik voor hen dagelijcs komen
sushi en garnaalkroket,
papillot op het buffet,
al naar believen, vroeg of laat."
De bode wilde hem voor deze daad
betalen, maar de vorst zie nee.
Dus trok de bode de wagen mee
en heeft hij de vrouwen gesatureerd,
geambieerd en geconstipeerd.

Ic zag een vrouwtje gaan in 't riet,
ze wilde vissen vangen.
"Meisje," zei ik haar subiet,
"ga niet alleen daar rondhangen."

Meiskin, meiskin, ghaet niet allene,
ghaet niet allene int riet!

Ghenougelic scoude sij mij an,
sie sach dien cousebant,
screuwde mij doe lude an:
"Ghij sijt den vorst van Engelant!"

"Ach heere", sprac sij onvertroest,
"dats mijn waere noot:
al met vitaelghen mi verloest,
met visschen ende broot."

"Wilt met mi bidden daer int swin
ierst eenen scoonen psalm.
Blide wert u dan tghewin
der coninlijken salm."

Sie bat soo simpel, seer devoet,
Laudate Dominum.
Scone was heur monde root,
Oramus wederom!

Als ic sanc harba lorifavii
luud ende triomfant
creet si bange "Ic heb ontfanen
den hertog van Brabant!"

Heere, heere, ic ghae niet allene,
ic ghae met u niet int riet!

Vanden derden Eduwaert

Doe Eduwaert viel voer die stede,
dedi een groete edelhede,
want hij Philipse heeft gesant
een lettre ende dede hem dus bekant:

Meisje, meisje, ga niet alleen,
ga niet alleen in 't riet!

Wellustig keek ze mij toen aan,
ze zag de kousenband,
schreeuwde mij toe in een waan:
"Gij zijt de vorst van Engeland!"

"Ach, here," sprac zij diepbedroefd,
"weet jij wat ik mis?
Reeds weken word ik zwaar beproefd
en honger ik naar vis."

"Wil met mij bidden in 't moeras
eerst een schone psalm.
Dat komt u zeker nog van pas
bij 't eten van de zalm."

Ze bad zo simpel, zeer devoet,
Laudate Dominum.
Prachtig was dat mondje, rood,
oramus wederom!

Ik zong van 'harba lorifant'
en jubelde het uit,
onthutst was zij nu, toen Brabant
het doel bleek van haar kuit.

"Heer, heer, ik ga niet alleen,
ik ga met u niet in 't riet!"

Maanden lag men reeds in 't bos
voor Kamerijk. De sluwe vos
die Edward was, schreef nu poeslief
aan koning Filips in een brief:

"Philips, neve, dits jammer groot,
dat so menich mensche blijft doot,
dier scout toe en hebben en gheen
om tocsuin van ons tweeën.
Het waere beter dat wij quamen
in eenen crite te samen
ende wijt becortten onder ons beyden
ende lieten Gode die sake sceiden.
Oft en wilt di hier niet an,
neempt tote u c. riddren dan,
ic nemer c. oic daer toe,
ende latet ons becorten alsoe.
Ende eest oic dat u en geen
en genuecht van desen tweeën,
so bringen wij ons volc te male
ende laet ons cortten dese quale.
Die tvelt behoudt, hebbe deere
ende blive Vrancs coninc voirt
ende laet nu uwen wille saen
met desen selven bode verstaen."
Dese lettre was ten selven male
open besegelt harde wale
met eenen groten zegel gequartiert
Vrancrijke ende Engelant wel visiert.
Philips marcte den segel wel
mit eenen ansichte stuer ende fel
ende sweech lange al stille.
God wiste wel sinen wille.
Doe dede Philips weder weten
dat hij die croene hadde beseten
in goeden rusten vele jaere
ende datse siin recht erve waere,
van rechter geboert verstorven,
ende dat hij die hadde verworven
met consente gemeenlike
der genoeten van Vrancrijcke

"Filips, neef, het ware spijtig
zoveel soldaten, nijver en vlijtig
de dood in te jagen,
omdat gij en ik elkaar niet behagen.
Als wij tweeën nou eens kwamen
bij 't moerasje hier tezamen,
om een robbertje te vechten
en daarmee de strijd te beslechten?
Of durft ge niet in 't riet alleen,
breng honderd ridders op de been;
ik breng er honderd mede ook,
voor een knokpartij tot op de knook.
Wilt g'ook weten hier niet van,
vorder op uw troepen dan,
en laat ons korte metten maken
om eindelijk de strijd te kunnen staken.
Wie 't veldt behoudt, die krijgt de eer
én de Franse kroon, mijnheer!
Stuur mij met deze bode vlug
uw antwoord op mijn vraag terug."
Op deze brief liet Edward prijken
groots, er viel niet naast te kijken,
omrand met bloemen en met kransen
't Engelse zegel én het Franse.
Filips zag de zegels wel,
begreep de regels van dit spel
en zweeg lang en stil.
God alleen kende zijn wil.
Filips liet aan Edward weten
dat hij de kroon reeds had bezeten
in goede rust voor vele jaren
en hij voorzeker zou bewaren
wat hem rechtmatig toebedeeld
werd, én dat eertijds onverdeeld
hij alleen als pretendent
door de adel was erkend.

ende dat hier nieman an en kinde
dan hem selven ene vinde
ende dat hij noch te desen tijden
daer omme niet en woude striden.
Maer alst hem soude duncken tijt,
so soudi hem leveren strijt
lichte eer hem lief soude wesen.

Nu hoert hier eene edelhede
die coninc Eduwaert daer dede.
Men brochte voir hem gevangen dan
enen Fransoys, enen wards man,
die op ten velde quam gejaget.
Ende als sij hem hadden gevraecht
al dat hij hem vragen woude,
gaf hij hem van sinen goude
ende daer toe een goet paert
dat vele gels was weert.
Saert sprac hij: "Segt uwen heere
dat mi vernoit harde seere
te liggene op deser heyden,
daer ic hebbe liggen beyden
na hem van vroech mitten dage,
ende dat icken geerne sage
opden velde, mocht mi gescien."
Die knape trac henen mittien
ende heeft sine bootscap wel gedaen.
Dus was mi seker doen verstaen.
Doen sij daer dus mit geweld
gelegen hadden op dat velt
met hongere in desen doene
tote lange over die noene,
braken sij op mitter vaert
ende elc trac ten sinen waert.
ende Eduwaert trac tAntwerpen waert
tsinen wive die hij hadde weert,

't Gesprek was, vond hij, afgesloten,
Edwards liedeken uitgefloten.
D'affaire was de strijd niet waard,
het ijzer duurder dan het zwaard.
Mocht Edward van geen wijken weten,
dan zou Philips hem laten zweten
en tot de dood tegen hem strijden.

Hoort nu hoe Edward reageerde
op 't nieuws dat Philips abdiceerde.
Men ving in 't veld en bracht terneder
een hoogwaardigheidsbekleder
die voor de Fransen jagen kwam.
Men gaf de man veel worst en ham,
uit de muur gamaalkroket
en, lichtjes lauw inmiddels van 't buffet
de restjes sushi van zo-even,
met wasabi heringewreven.
Eens voldaan kreeg hij te horen:
"Zegt mijn neefje naar behoren
dat ik maandenlang op deze wei
wortelen gekweekt heb en ook prei,
van 's morgens vroeg tot 's avonds laat
en dat ik hem nu verlaat
zonder eenmaal hem te zien."
De bekleder trok heen om halftien
en heeft de boodschap overgebracht
in amper een minuut of acht.
Op 't veld, daar staakte men 't geweld,
er werd gepakt en naarstig gebeld
naar 't thuisfront dat dra na de noen
men thee-uur houden kon en toen
braken ze op en traptten het af,
brexit, gedaan, hops en pardaf.
Edward trok naar Antwerpen vlug
alwaar hij zijn vrouwe vond terug,

tsente Michiels in die abdie,
daer sij lach mit haere partie,
daer sij van eenen sone genas,
die Lyoen daer geheeten was.
Dit gesciede, dat es waer,
doen men screef xiiij.c jaer
ende xxxix, des zijt wijs,
omtrent ten dage Sinte Remijs,
op eenen saterdach alsict ontfinc.

Fons totius superbie / O livoris feritas / Fera pessima

tripulum
Fons totius superbie,
Lucifer, et nequicie
qui, mirabili specie
decoratus,
eras in summis locatus,
super thronos sublimatus,
draco ferus antiquatus
qui dicere
ausus es sedem ponere
aquilone et gerere
te similem in opere
altissimo.
Tuo sed est in proximo
fastui ferocissimo
a iudice iustissimo
obviatum.
Tuum nam auffert primum;
ad abyssos cito stratum
te vidisti per peccatum
de supernis.
Ymis nunc regnas infernis;
in speluncis et cavernis
penis iaces et eternis

die in de Sint-Michielsabdij
zich ophield en bijzonder blij
de koning kond deed van de zoon
die zij baarde, hij heette Lyoon.
Dit alles geschiedde, 't is echt waar,
toen men schreef dertienhonderd jaer
en negendertig, zeer precies,
op de feestdag van Sint-Remijs,
op een zaterdag, als ik het juist begreep.

Lucifer, gij valse knaap,
trotse en gemene aap,
die, getooid met diamant,
de kromme poten goudgerand,
dong naar de hoogste regionen,
zich verhieft op 's Heeren tronen,
en als een draak is neergestort.
In het noorden onverkort
hebt gij uw troon geïnstalleerd,
met veinzerig gepretendeerd
gelijk te zijn aan Vader God,
ons echter onderdrukt met spot.
Nabij is evenwel de dag
waarop uw hoogmoed op gezag
van de rechter, d'allerhoogste
enkel toorn en talg zal oogsten
en gij zult bijten in het zand.
Waar de sulfer walmend brandt,
in de diepste hellekrocht
ziet gij 't einde uwer tocht.
Voortaan regeert gij in de hel:
holle spelonken zijn de cel
waar stinkende verdoemenis

agonibus.
Dolus et fraus in actibus
tuis et bonis omnibus
obviare missilibus
tu niteris;
auges que nephas sceleris
Adam penis in asperis
te fuit Stigos carceris.
Sed Maria
virgo, que, plena gratia,
sua per puerperia
illum ab hac miseria
liberavit,
precor elanguis tedia
augeat et supplicia
et nos ducat ad gaudia
quos creavit.

duplum

O livoris feritas,
que superna rogitas
et iaces inferius!
Cur inter nos habitas?
Tua cum garrulitas
nos affatur dulcius,
retro pungit seivius,
ut veneno scorpius:
Scariotis falsitas
latitat interius.
det mercedes Filius
Dei tibi debitas!

tenor

Fera pessima

nog amper te verbloemen is.
Onder leed, bedrog, huichelarij,
tirannie en barbarij,
kwaad en slecht in overvloed
bedelft gij wie het goede doet;
zonde is wat gij verschaft,
waarvoor nog Adam werd bestraft,
verbannen eeuwig naar de Styx.
Moge Maria genitrix,
maagd vol van gratie,
moeder in aller statie,
die bij Zijn geboorte Hem
ontrok aan uwe duivelsklem,
onthullen thans en andermaal
voor u schavot en schandpaal.
Zij leidt ons nu naar vreugde groot,
die eertijds aan haar schoot ontsproot.

O, wild en afgunstig beest,
dat arrogant en onbevreesd
vanuit de hemel nederdaalt!
Wat maakt dat gij hier bij ons draaft?
't Gepraat waarmee g'ons overlaadt
klinkt wollig, zacht, als zoet geblaas,
maar kwetst en treft en doet ons pijn,
als van een scorpioen 't venijn.
De valsheid van Ischariot
schuilt binnenin, voor 't oog op slot.
Moge Gods Zoon u met geschenken
vol van smart en schand bedenken!

Inslecht beest.

Vertaling: Steven Marien

ZONDAG
28.08.16

19.15

Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00

Concert

Sint-Pauluskerk

graindelavoix

Björn Schmelzer, *artistieke leiding*

François Testory, *zang* | Andrés Miravete, *zang* | David Hernandez, *zang* | Marius Peterson, *zang* | Adrian Sirbu, *zang* | Tomas Maxé, *zang* | Bart Meynckens, *zang* | Arnout Malfliet, *zang* | Jean-Christophe Brizard, *zang*

Felix virgo / Inviolata genitrix / Ad te suspiramus	<i>Guillaume de Machaut (ca.1300-1377)</i>
Salve sancta parens (introïtus)	<i>gregoriaans</i>
Messe de Nostre Dame Kyrie Gloria	<i>Guillaume de Machaut</i>
Benedicta et venerabilis es virgo Maria (graduale) Alleluia: Post partum virgo Verbum bonum et suave (prosa)	<i>gregoriaans</i>
Messe de Nostre Dame Credo	<i>Guillaume de Machaut</i>
Tu qui gregem tuum ducis / Plange, regni respublica / Apprehende arma et scutum et exurge Messe de Nostre Dame Sanctus Agnus Dei	<i>Guillaume de Machaut</i>
Beata viscera (communio)	<i>gregoriaans</i>
Messe de Nostre Dame Ite missa est	<i>Guillaume de Machaut</i>

Messe de Nostre Dame

"Ci commence la Messe de Nostre Dame". Met deze woorden wordt de mis van Guillaume de Machaut aangekondigd in het Ferrell-Vogüé-manuscript (Parker Library, Corpus Christi, Cambridge), het meest luxueuze en rijkverluchte handschrift dat de Franse dichter-componist van zijn eigen werk liet samenstellen. De mis komt verder nog titelloos voor in vier andere manuscripten die in de Bibliothèque nationale de France worden bewaard.

Voor velen is deze mis hét meesterwerk waarmee ze niet alleen de componist De Machaut associëren (waarbij men zijn honderden sublieme chansons links laat liggen), maar waarin ze zelfs de religieuze muziek van de ganse 14de eeuw geconcentreerd zien. Hoewel een dergelijke visie onrecht doet aan andere religieuze muziek uit die tijd, heeft deze mis een uitzonderlijke artistieke waarde. Het is de eerste bekende cyclus waarbij alle delen van het misordinarium door één enkele componist werden geschreven en waarbij de delen onderling een grotere stilistische eenheid vertonen dan bij andere miscycli (bv. de *Messe de Tournai*). De mis dateert uit de jaren 1360, de periode waarin De Machaut in Reims werkte, en draagt net als sommige missen uit de Avignon-context een duidelijke ars-novastempel. Polyfone missen werden heel vaak bij speciale

Messe de Nostre Dame

"Ci commence la Messe de Nostre Dame". These words announce Guillaume de Machaut's mass in the Ferrell-Vogüé manuscript (Parker Library, Corpus Christi, Cambridge), the most luxurious and richly illuminated manuscript that the French poet and composer had made of his own work. The mass can also be found, without a title, in four other manuscripts stored at the Bibliothèque Nationale de France.

For many, this mass is the absolute masterpiece of its time. They associate it with both the composer De Machaut (disregarding the hundreds of sublime chansons he composed) and even see it as the quintessence of the religious music of the entire 14th century. Although such perspectives do an injustice to the other religious music of the era, this mass does have exceptional artistic value. It is the first known cycle in which all parts of the mass ordinary are written by a single composer, with the different parts showing a greater stylistic unity than in other mass cycles (e.g. the *Messe de Tournai*). The mass dates from the 1360s, the period in which De Machaut was working in Reims, and as with certain masses composed in the context of the Avignon papacy, the influence of ars nova is clear. Polyphonic masses

gelegenheden gezongen en ook de *Messe de Nostre Dame* werd gecomponeerd voor een Maria-feest – door het Kyrie en Gloria heen is bijvoorbeeld de gregoriaanse melodie opgenomen van de Mis IV, een 10de-eeuws boek dat in Reims werd gehanteerd. Opvallend is dat De Machaut in zijn testament vermeldde dat deze votiefmis moest worden gezongen als herdenking voor hemzelf en zijn broer Jean – hij betaalde daarvoor 300 florijnen en de postume herdenking werd zeker tot ver in de 15de eeuw gerespecteerd!

Geen enkele andere contemporaine mis heeft een dergelijke monumentale lengte en klinkt, naar ons postmoderne gehoor, zo sonoor. De kans is groot dat De Machaut de *Messe de Tournai* kende, want er zijn gelijkaardige patronen te herkennen, zoals de verschillende modi van de misdelen (D voor de eerste drie delen, F voor de laatste drie delen). Het Gloria en Credo contrasteren met de andere delen, waarbij het Gloria een cantilena-stijl heeft met een sterke homoritmische inslag, en het Credo nog rigouzeuzer homoritmisch is uitgewerkt. Ook het Sanctus en Agnus Dei vormen een paar, dat stilistisch is gerelateerd aan het Kyrie (dat dan weer in een andere modus staat). Isoritmische compositietechnieken construeren het Kyrie, Sanctus, Agnus Dei en Ite Missa est. Regelmatig zijn enorme contrasten

were very often sung on special occasions, with the *Messe de Nostre Dame* being composed for a feast of the Virgin Mary. For example, the Kyrie and Gloria include the Gregorian melody from the Mass IV, a 10th century book used in Reims. What is striking is that De Machaut stated in his will that this votive mass should be sung as a memorial to himself and his brother Jean: he paid 300 florins to have this done, and the posthumous tribute continued until well into the 15th century!

No other mass of its time has such a monumental length nor sounds so sonorous to our postmodern ears. It is highly likely that De Machaut knew the *Messe de Tournai*, because similar patterns can be discerned, such as the different modes in which the parts of the mass are written (D for the first three parts, F for the last three). The Gloria and Credo are in contrast to the other parts: the Gloria is in cantilena style with a strongly homorhythmic tendency, and the Credo is even more rigorously homorhythmic. The Sanctus and Agnus Dei also form a pair that is stylistically related to the Kyrie (albeit in a different mode). Isorhythmic composition techniques are used to structure the Kyrie, Sanctus, Agnus Dei and Ite, missa est. Enormous contrasts can often be heard between rhythmic agitation and rhythmic stasis, and all

te horen tussen ritmische agitatie of ritmische stasis en alle delen zijn vierstemmig, wat net garant staat voor die frappante sonoriteit. De Machaut maakte als het ware een stand van zaken op van de compositietechnieken van zijn tijd én blikte vooruit – luister bijvoorbeeld naar de toen onbekende akkoordtexturen in het Gloria en Credo. De partituur is slechts een aanwijzing voor de uitvoering van deze muziek. Björn Schmelzer onderzocht ook die zaken die niet letterlijk werden opgeschreven – zoals de tekstplaatsing, musica ficta en ornamentaties – om een persoonlijke kijk te geven op dit meesterwerk ter ere van de Maagd Maria.

the parts of the mass are in four voices, which is precisely what leads to the work's remarkable sonority. De Machaut draws up an inventory, as it were, of the composition techniques of his time, but he is simultaneously looking to the future – listen, for example, to the previously unheard chord textures of the Gloria and Credo.

The score is merely a guideline for the performance of this music. Björn Schmelzer has also studied aspects that were not literally written down – such as the placing of the text, musica ficta and ornamentations – to give us a personal vision of this masterpiece in honour of the Virgin Mary.

Felix virgo / Inviolata genitrix /

Ad te suspiramus

triplum

Felix virgo, mater Christi
que gaudium undo tristi
ortu tui contulisti,
dulcissima;
sic hereses peremisti
dum angelo credidisti
filiumque genuisti,
castissima.
Roga natum, piissima,
ut pellat mala plurima
tormenta que gravissima,
que patimur;
Nam a gente ditissima,
lux lucis splendidissima,
de sublimi ad infima
deducimur.
Cunctis bonis exuimur,
ab impiis persequimur,
per quos jugo subicimur
servitutis,
Nam sicut ceci gradimur
nec directorem sequimur,
sed a viis retrahimur
nobis tutis.
Gracie fons et virtutis,
sola nostre spens salutis,
miserere destitutis
auxilio,
ut a culpis absolutis
et ad rectum iter ductis
inimicisque destructis
pax sit nobis cum gaudio.

Gelukzalige maagd, moeder van Christus,
jij die in de trieste wereld vreugde
hebt gebracht door je geboorte,
jij allerzoetste,
je hebt zo de kettters van antwoord gediend,
door geloof te hechten aan de engel
en een zoon te verwekken,
jij allerpuurste.
Verzoek uw Zoon, jij allervroomste,
om ons zoveel mogelijk leed
en loodzware kwellingen
te besparen.
Want sinds onze verste voorvadersen,
– o, jij stralendste onder alle levenslicht –
worden wij geslingerd tussen ongekende
hoogten en vreselijke diepten.
Verstoken van alle goeds,
en door gewetensnood achtervolgd,
moeten wij, o maagd, het juk van de
slavernij wel ondergaan.
Als blinden schrijden wij verder,
en zonder een richtingaanwijzer te volgen,
integendeel, wij worden van veilige wegen
weggehouden.
Oorsprong van bevestigheid en van talent,
onze enige hoop op redding,
bekommer je om ons,
wij die verstoken zijn van hulp,
zodat we vrij van schuld
en terug op de juiste weg,
– de vijanden in de pan gehakt –
in vreugde vrede kunnen vinden.

duplum

Inviolata genitrix
superbie grata victrix
expers paris,
celestis aule janitrix,
miserorum exauditrix,
stella maris.
Que ut mater consolaris,
et pro lapsis deprecaris
humiliter.
Gracie fons singularis
que angelis dominaris,
celeriter
para nobis tutum iter,
juvaque nos viriliter
nam perimus,
invadimur hostiliter.
Sed tuimur debiliter.
Neque scimus
quo tendere nos possimus,
nec per quem salvi erimus
nisi per te.
Eya! Ergo poscimus,
ut sub alis tuis simus
et versus nos te converte.

tenor

Ad te suspiramus
gemenets et flentes.

Salve sancta parens

Salve, sancta parens,
enixa puerpera regem,
qui caelum terramque regit
in saecula saeculorum.

Ongeschonden moeder,
die in opperste beminlijkheid zegeviert,
niemands gelijke,
beschermster van het hemelse paleis,
luisterend oor voor de bedroefden,
ster van de zee.

Die troost zoals het een moeder betaamt
en een goed woord doet voor onze fouten,
deemoedig.

Bron van buitengewone bevestigheid,
jij die uitsteekt boven de engelen,
wil ons spoedig

een veilige weg wijzen,
en help ons krachtdadig,
want wij halen het niet,
de vijand heeft de overhand.
Wij handhaven ons moeizaam.

We weten niet
welke richting we uit moeten
en nog minder wie ons ter hulp zal komen
tenzij dan jijzelf.

Welaan dan! Wij vragen je met aandrang,
ons onder je vleugels te nemen
en ons naar je toe te keren.

Zuchtend en in tranen
smachten wij naar jou.

Gegroet, heilige moeder,
gij hebt het leven geschonken aan de Koning
die hemel en aarde regeert
tot de eeuwigheid.

Eructavit cor meum
verbum bonum:
dico ego opera mea
regi.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto,
sicut erat in principio
et nunc et semper
et in saecula saeculorum.
Amen.

Kyrie Gloria

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

Benedicta et venerabilis es virgo Maria

Benedicta et venerabilis es,
virgo Maria;
quae sine tactu pudoris,
inventa es mater salvatoris.

Virgo Dei genetrix,
quem totus non capit orbis,
in tua se clausit viscera
factus homo.

Alleluia. Post partum Virgo

Alleluia.
Post partum Virgo inviolata
permansisti Dei genetrix,
intercede pro nobis.

Verbum bonum et suave

Verbum bonum et suave,

Mijn hart
heeft een voortreffelijk woord gesproken:
ik wijd mijn werk toe
aan de koning.

Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin,
nu en altijd
en tot in eeuwigheid.
Amen.

Gezegend en onze verering waardig
zijt gij, maagd Maria,
die zonder verlies van uw maagdelijkheid
moeder zijt geworden van de Verlosser.

Maagd en moeder,
Hij, die heel het heelal niet kan omvatten,
heeft zich, mens geworden,
in uw schoot opgesloten.

Halleluja.
O gij die, moeder geworden van God,
ongerept maagd zijt gebleven,
spreek voor ons ten beste.

Laten wij het Weesgegroet doen weerklin-

personemus illud ave,
per quod Christi fi t conclave,
virgo mater fi lia.

Per quod ave salutata
mox concepti fecundata
virgo David stirpe nata,
inter spinas lilia.

Ave, veri Salomonis
mater, vellus Gedeonis,
cuius magi tribus donis
lavant puerperium.

Alleluia.

Ave, solem genuisti,
ave prolem protulisti,
mundo lapsu contulisti
vitam et imperium.

Ave, sponsa verbi summi,
maris portus, signum dumi,
aromatum, virga fumi,
angelorum domina.

Supplicamus, nos emenda,
emendatos nos commenda
tuo natu ad habenda
sempiterna gaudia.

Alleluia.
Amen.

Credo

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

ken, dat mooie, zoete woord, waardoor
de maagd, moeder en dochter,
Christus in zich mocht laten wonen.

Begroet met dat ave werd de maagd,
geboren uit het geslacht van David,
vruchtbaar en heeft zij lilies
tussen de doornen ontvangen.

Gegroet, moeder van de ware Salomon,
vacht van Gedeon, met drievoudige
geschenken hebben de wijzen
de geboorte van uw Zoon verheerlijkt.

Halleluja.

Gegroet, gij hebt de zon gebaard,
gegroet, gij hebt uw kroost aan de wereld
getoond, gij hebt het leven en het koninkrijk
gebracht in dit vervallen aardrijk.

Gegroet, bruid van het opperste woord,
poort van de zee, teken van de heester
welriekend met haar tak van rook,
meesteres van de engelen.

Wij smeken U, genees ons,
en als wij genezen zijn,
beveel ons dan aan bij uw Zoon, zodat wij
het eeuwige geluk mogen bezitten.

Halleluja.
Amen.

**Tu qui gregem tuum ducis / Plange,
regni respublica / Apprehende
arma et scutum et exurge**

triplum

Tu qui gregem tuum ducis,
opera fac veri ducis.
Nam ducere et non duci,
hoc competit vero duci.
Dux prudentium
consilio
ducat nec sit in octio
debetque dux anteire,
ductus autem obedire.
Sed si ductor nescit iter,
ambo pereunt leviter.
Nam ambulat absque luce
qui ducitur ceco duce.
Sed qui habet verum ducem
omni hora habet lucem,
et ille bene ducitur.
Qui a nullo seducitur
unde qui ducum ductor es.
Contere nunc seductores,
et taliter nos deducas,
et ad pacem nos perducas.

duplum

Plange, regni respublica!
Tua gens ut scismatica
desolatur.
Nam pars ejust est iniqua
et altera sophistica
reputatur.
De te modo non curator,
inimicus locus datur
fraudulenter.

Jij die je kudde leidt,
doe het werk van een echte leider.
Want de leiding nemen en niet worden
geleid, dát past een ware leidsman.
Moge de aanvoerder besturen volgens de
raad van verstandige mensen en dat hij
niet in ledigheid vertoeft. En de chef moet
voorop gaan, hij die onder het gezag staat,
dient te gehoorzamen.
Als de voerman echter de weg niet kent,
kunnen beiden makkelijk te gronde gaan.
Hij die wordt geleid door een blinde
voorman wandelt immers zonder licht.
Maar wie een echte voorganger heeft
beschikt op elk uur over licht
en wordt goed geloodst.
Hij wordt door niets verleid, waardoor hij
de aanvoerder der leidsmannen is.
Vernietig, verbrijzel nu de verleiders,
en maak er ons afkerig van, opdat je ons
tot vrede zou kunnen overhalen.

Maak rouwmisbaar, republiek van het rijk!
Je volk, al is het verdeeld,
is verlaten.
Een deel ervan is immers vijandig gezind
en het andere deel wordt beschouwd
als sofistich.
Voor jou wordt bijna niet gezorgd,
er wordt plaats gemaakt voor de vijanden
op een frauduleuze manier.

Tui status deturpatur;
sua virtus augmentatur
nunc patenter.
Te rexerunt imprudenter,
licetforte innocenter
tui cari.
Sed amodo congaudenter
te facient et potenter,
Deo dante, dominari.

tenor

Apprehende arma et scutum
et exurge.

**Sanctus
Agnus Dei**

Voor de misdelen, zie p. 173-175.

Beata viscera

Beate viscera
Mariae Virginis
quae portaverunt
aeterni Patris Filium.

Beata viscera
Marie virginis
cuius ad ubera
rex magni nominis;
veste sub altera
vim celans numinis
dictavit federa
Dei et hominis.

O mira novitas
et novum gaudium,
matris integrita

Je achtung wordt misvormd,
haar deugdzaamheid overdreven,
ongehinderd nu.
Zij hebben argeloos bestuurd,
ofschoon onbaatzuchtig,
zij die je dierbaren zijn.
Maar van nu af aan zullen zij je mee blij
en krachtig maken
om met Gods hulp te regeren.

Grijp de wapens en het schild
en ruk op.

Gelukkig de moederschoot
van de maagd Maria
die heeft gedragen
de Zoon van de eeuwige God.

Gezegend is de schoot
van de maagd Maria,
met aan haar boezem
de koning met een grote naam
die de invloed van zijn goddelijke macht
verhult met een sluier,
die een verbond heeft gesloten
met God en de mens.

O wonderlijke nieuwheid,
en nieuwe vreugde
van een ongeschonden moeder

post puerperitas.
Populus gentium
sedens in tenebris
surgit ad gaudium
partus tam celebris:
Iudea tedium
fovet in latebris,
cor gerens conscium
delicet funebris.

O mira novitas
et novum gaudium,
matris integrita
post puerperium.

Fermenti pessimi
qui fecam hauserant,
ad panis azimi
promisa properant.
Sunt Deo proximi
qui longe steterant,
et hi njovissimi
qui primi fuerant.

O mira novitas
et novum gaudium,
matris integrita
post puerperium.

Ite missa est

Ite missa est.
Deo gratias.

na de geboorte van haar kind.
Het volk der volkeren
dat in de duisternis vertoeft
rijst op bij de vreugde
om zulk een feestelijke geboorte:
Judea koestert zijn walging
in het verborgene,
het hart draagt het duidelijke besef
van het onheil in zich.

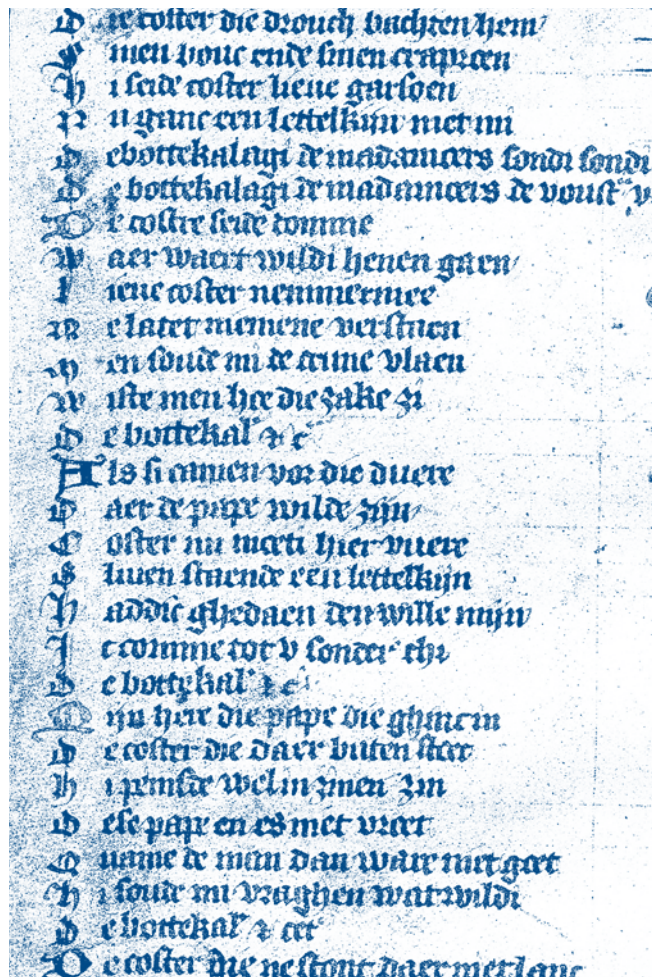
O wonderlijke nieuweheid,
en nieuwe vreugde
van een ongerepte moeder
na de geboorte van haar kind.

Zij die hadden geput uit de droesem
van de allerslechtste gisting,
verhaasten de verwachting wekkende
beloften van ongezuurd brood.
Zij die ver van God stonden,
zijn Hem het meest nabij
en wie de eersten waren,
staan helemaal achteraan.

O wonderlijke nieuweheid,
en nieuwe vreugde
van een maagdelijke moeder
na de geboorte van haar kind.

De mis is ten einde.
Dank de Heer.

Vertaling: Jan Gijssel, Brigitte Hermans

De colter die drouch bachten hem
Vmen vouc ende sinen crapen
Hi seide colter lieue garloen
Nu ganc een luttelkijn met mi
De bottekalagi de madamaers sondi sondi
De bottekalagi de madamaers de voust y
De coltre seide tomme
Waer waer wildi henen ganc
Lieue colter nemmermee
E later memene ver stinc
Wen soude mi de crime vlaen
Wiste men hee die sake si
De bottekal a e
His si ammen vor die duere
Daer de pape wilde zyn
Colter nu marti hier vuere
Sluen staende een luttelkijn
Haddic ghedaen den wille mijn
Je comme tot v soncer thy
De bottekal a e
Nu hee die pape die ghinc m
De colter die daer buiten stac
Hi pemte wel in zyn
Dese pape en es met vrac
Guame de man dan ware met gac
Hi soude mi vraighen wat wildi
De bottekal a e
De colter die ne stont daer met lanc

Verklarende woordenlijst

- **Antifoon:** Gregoriaanse melodie die voor of na de psalm wordt gezongen; ook bepaalde liturgische gezangen voor Maria worden met deze term aangeduid.
- **Ballade:** Een Frans wereldlijk lied met drie strofen met een gelijk metrisch patroon en rijmschema en eindigend op hetzelfde refrein. De muziek voor elke strofe volgt het patroon I-I-II.
- **Ballata:** Een poëtische vorm (AbbaA) voor Italiaanse wereldlijke liederen in de 14de en vroege 15de eeuw. Opgebouwd volgens een 'ripresa' (refrein, A), twee 'piedi' op een ander rijmschema (b en b), een 'volta' (a, zelfde rijmschema als het refrein, maar andere tekst) en het refrein (A). De ballata correspondeert met het Franse virelai.
- **Caccia:** Italiaans wereldlijk lied uit de 14de en 15de eeuw. De tekst beschrijft levendig de jacht, de muziek verloopt meestal als een tweestemmige canon, waaronder de tenor in langere notenwaarden verloopt.
- **Canticum:** Een geestelijk loflied dat volgens de leer van Benedictus wordt gezongen tijdens de lauden (zie officie).
- **Cantilena:** Meerstemmig Engels lied uit de 13de en 14 eeuw waarbij de terts veelvuldig voorkomt, wat leidt tot een welluidende klank.
- **Cantus firmus:** Vaste, terugkerende, meestal ontleende melodie (bv. geput uit het gregoriaanse repertoire), die dient als basis voor een polyfoon werk en waarmee nieuw gecomponeerde contrapuntische partijen worden gecombineerd.
- **Chanson:** Meerstemmige compositie op Franse tekst.
- **Conductus:** Middeleeuws gezang met Latijnse, meestal religieuze tekst in versstructuur, meestal voor twee of drie stemmen. Vooral populair in Noord-Frankrijk in de 12de en 13de eeuw, daarna geleidelijk aan verdrongen door het motet.
- **Contrafact:** een nieuwe tekst geplaatst op een bestaand lied, zonder daarbij de muziek te wijzigen. Vaak wordt van een wereldlijk lied, een geestelijk lied

gemaakt, met behoud van rijmschema's en kernwoorden.

- **Contrapunt:** Compositietechniek waarbij meerdere melodische lijnen die alle een zelfstandig verloop kennen, worden gecombineerd.
- **Dissonant:** Samenklank die of interval dat een spanning opwekt (en oplost in een consonant).
- **Duplum:** De 'tweede' stem in een polyfoon werk, meer bepaald de stem direct boven de tenor. In een motet kon deze stem ook 'motetus' worden genoemd.
- **Ductia:** Een middeleeuwse vocale of instrumentale dansvorm.
- **Estampie/istampita/stampita:** Tekstloze melodie – mogelijk een dansvorm – vooral populair in de 13de en 14de eeuw. Het oudste bekende type van puur instrumentale muziek.
- **Facsimile:** Een replica van een handschrift of oude druk.
- **Formes fixes:** 14de- en 15de-eeuwse chansonvormen met vaste structuren, waartoe naast het rondeau ook de ballade en het virelai behoren.
- **Homofonie (homofoon):** meerstemmige compositietechniek, waarbij alle partijen op hetzelfde ritme musiceren of een tekst declameren
- **Hoquetus:** Middeleeuwse term voor een contrapuntische techniek waarbij men stilte als een zeer precieze mensurale waarde wilde kwantificeren (13de-14de eeuw). De hoquetus komt voor in een of meerdere stemmen tegelijk en klinkt door de snelle opeenvolging van korte noten en rusten als een muzikale versie van gehik of gestotter.
- **Hymne:** Gregoriaans loflied met strofen.
- **Introïtus:** Het eerste gezang van het misproprium. Het wordt gezongen bij het binnenkomen van de celebrant en zijn misdienaars aan het begin van de mis.
- **Isoritmie:** Compositieprincipe waarbij volgens streng mathematische patronen eenzelfde melodische en ritmische formule, respectievelijk color en talea, steeds worden herhaald.
- **Lauda:** Een- of meerstemmige Italiaanse lofzang.
- **Madrigaal:** Muziekvorm op basis van een gedicht met twee of drie stanza's, elk bestaande uit drie lijnen en op dezelfde muziek getoonzet. De muziek is meestal tweestemmig, soms driestemmig, en sterk melismatisch, vooral in de bovenstem. Het ritme is levendig, en hoewel imitatieve texturen zeldzaam zijn, komen in sommige madrigalen canontechnieken voor. De term madrigaal komt ook voor in de 16de en 17de eeuw, maar is vrijer qua vorm.
- **Melisme:** Een groep van meerdere noten op één lettergreep.
- **Microtonen (microtonaal):** Toonsafstanden die nog kleiner zijn dan de halve tonen, die zich bevinden tussen bijvoorbeeld do en do#.

- **Modus (modaal):** Kerktoonsoort, een reeks van tonen die dient als materiaal voor de opbouw van gregoriaanse melodieën. Voor elk van de acht modi geldt een andere toonreeks, die verschilt door de ligging van de halve tonen.
- **Motet:** Een polyfone compositie waarin verschillende teksten worden gecombineerd, vaak zelfs in verschillende talen (Latijn en Frans). Kan zowel een religieuze als wereldlijke inhoud hebben.
- **Motetus:** zie duplum
- **Musica ficta:** Letterlijk 'verzonnen muziek': noten die door toevoeging van een kruis of een mol afwijken van de basisreeks (= musica recta).
- **Officie:** Het geheel van gebedsdiensten op vaste uren buiten de mis. In volgorde van het dagverloop: metten, lauden, kleine uren (priem – terts – sext – none), vespers, completen.
- **Ordinarium:** Het 'gewone' van de mis, de terugkerende delen op dezelfde tekst (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus – Benedictus, Agnus Dei), in tegenstelling tot het proprium (zie proprium).
- **Organum:** Een vroege vorm van meerstemmigheid (ca. 900-1200) waarbij een bestaande melodie wordt gestoffeerd met één, twee of drie andere stemmen die vaak parallel meebewegen.
- **Ostinato:** Een constant herhaalde, doorgaans korte, melodische formule, vaak als harmonisch fundament van een compositie.
- **Polyfonie:** Meerstemmigheid, compositietechniek waarbij onderling verschillende partijen worden gecombineerd.
- **Proprium:** Het 'eigene' van de mis, de delen die in elke misviering van tekst verschillen, al naargelang van het feest (introïtus, graduale, halleluja, tractus, offertorium, communio, sequens en trope); deze gezangen staan opgetekend in een graduale.
- **Psalm:** Een van de 150 gezangen uit het Oude Testament, toegeschreven aan koning David, die worden geciteerd tijdens het officie.
- **Responsorium:** Melismatisch, gregoriaans officiegezag waarin sologedeelten en koorfragmenten elkaar afwisselen in vraag- en antwoordspel.
- **Rondeau:** Frans wereldlijk lied met vier coupletten. Het eerste couplet, ook refrein genoemd, wordt op het einde herhaald. Muzikaal bevat het rondeau twee secties.
- **Sequens (sequentia):** Gregoriaans gezang met meerdere strofen, die meestal per twee op dezelfde melodie zijn getoonzet.
- **Tabulatuur/intabulatie:** Muzieknotatie aangepast aan specifieke (snaar- en

toetsen-)instrumenten, vaak zonder muzieknoten, maar met letters, cijfers, of andere symbolen als basisbestanddelen.

- **Tenor:** zie cantus firmus
- **Trecento:** De Italiaanse (meerstemmige muziek van de) 14de eeuw.
- **Triplum:** De 'derde' stem in een polyfoon werk, boven de duplum en tenor en dus de bovenstem. In latere muziek ook geïdentificeerd als cantus of superius.
- **Trope/tropen:** Een tekstuele of muzikale (of een combinatie van beide) toevoeging op een gregoriaanse melodie, zoals bijvoorbeeld het toevoegen van nieuwe melismen op een woord. De praktijk bloeide van de 9de tot de 15de eeuw, om te worden verbannen door de contrareformatie in de 15de eeuw.
- **Virelai:** Een Frans wereldlijk lied met meestal drie strofen en een refrein dat voor de eerste strofe wordt gezongen en opnieuw na elke andere strofe. Elke strofe volgt het patroon AbbaA, waarbij A staat voor het herhaalde refrein, a voor een vers op de melodie van het refrein, en b voor de overblijvende verzen op andere muziek.

Biografieën

Alla Francesca

Sinds 2000, tien jaar na de oprichting begin jaren negentig, staat Alla Francesca onder leiding van Brigitte Lesne en Pierre Hamon. Sindsdien wordt het ensemble, gespecialiseerd in repertoire van de late 11de tot de vroege 16de eeuw, internationaal erkend voor zijn uitvoeringskwaliteit en originaliteit. Jarenlang onderzoek resulteert in een levendige en poëtische interpretatie. De optimale historische uitvoeringspraktijk heeft het ensemble onder meer te danken aan zijn werking met een specifieke stemmethode en instrumentale technieken.

Amsterdam Corelli Collective

Met Arcangelo Corelli als inspiratie wil het energieke Amsterdam Corelli Collective het repertoire voor strijkorkest uit 17de en 18de eeuw laten herleven in sprankelende, levendige uitvoeringen. Sinds de oprichting van het ensemble door Ryuko Reid in 2013 wist de groep luisteraars te prikkelen en te verrassen op (oude)muziekfestivals in Frankrijk, Slovenië, Italië, Brugge, Utrecht, York en Amsterdam.

Andueza, Raquel

Na haar muziekopleiding in haar thuisstad Pamplona studeerde sopraan Raquel Andueza aan de Guildhall School of Music and Drama in Londen. Ze werkte reeds samen met ensembles als L'Arpeggiata, Gli Incogniti, B'Rock, La Tempestad, Al Ayre Español, Orquesta Barroca de Sevilla, El Concierto Español, Private Musicke, La Real Cámara, Hippocampus en Orphénica Lyra. Sinds 2003 maakt ze deel uit van het vocale kwartet La Colombina. Met teorbespeler Jesús Fernández Baena vormt ze La Galanía, dat zich toelegt op het 17de-eeuwse Italiaanse repertoire. Ze geeft geregeld zangcursussen aan het Teatro Real in Madrid en aan de conservatoria van Burgos en Alcalá de Henares.

Ansorg, Susanne

Na haar studies Duits, musicologie en pedagogie in Leipzig studeerde Susanne Ansorg middeleeuwse snaarinstrumenten en muziek in Bazel. Met Gilles Binchois en Unicorn was ze te gast op alle belangrijke festivals in Europa, Amerika en Azië. Ook neemt ze de artistieke leiding op zich van Montalbano, een festival voor middeleeuwse muziek.

Azéma, Anne

De in Frankrijk geboren sopraan Anne Azéma leidt The Boston Camerata sinds 2008. In 2005 nam ze ook de leiding van Aziman op zich. Met deze ensembles maakte ze reeds 35 opnamen. In 2010 schonk de Franse overheid haar de titel 'Chevalier des Arts et des Lettres'. Als docente is ze verbonden aan academies in New York, Boston en Venetië.

Baeté, Thomas

Thomas Baeté studeerde viool aan het conservatorium van Antwerpen voor hij zich toelegde op de viola da gamba; aanvankelijk was hij autodidact, daarna ging hij in de leer bij Piet Stryckers en bij Wieland Kuijken aan het conservatorium van Brussel. Via lessen en stages bij Jordi Savall, Paolo Pandolfo, Sophie Watillon en Pedro Memelsdorff werd hij geïntroduceerd in de wereld van de oude muziek. Als gambist en vedelspeler speelt hij onder meer bij La Roza Enflorese. Tussen 2009 en 2012 was Thomas Baeté kind aan huis bij AMUZ als een van de drie AMISd'AMUZ. Met ClubMédiéval en Transports Publics heeft hij twee eigen ensembles die zich toeleggen op muziek uit de middeleeuwen uitgevoerd op historische instrumenten, en op concertprogramma's die een stevige onderbouw koppelen aan artistieke creativiteit en een frisse visie.

Berentsen, Niels

Niels Berentsen studeerde compositie en zang aan het conservatorium in Den Haag. Hij volgde masterclasses bij oudmuziekspecialisten als Evelyn Tubb, Marcel Pérès, Jill Feldman en Eric Mentzel. Naast zijn activiteiten als zanger doceert hij muziektheorie en uitvoeringspraktijk van middeleeuwse en renaissancemuziek aan het conservatorium van Den Haag, en leidt er ook regelmatig het renaissance-ensemble. Ook verzorgde hij gastlessen en lezingen voor onder andere Musica (België), de Fondazione Cini (Venetië), de Gnessin Russian Academy of Music (Moskou) en het Israël Conservatory of Music (Tel-Aviv).

Bull, Stratton

Contratenor Stratton Bull studeerde zang aan het conservatorium van zijn geboortestad

Toronto, aan het conservatorium in Den Haag bij tenor Marius Van Altena en bij bariton Max van Egmond in Amsterdam. Hij trad op met toonaangevende ensembles als Tafelmusik Toronto, Hesperion XXI, Cantus Cölln en Capilla Flamenca en met dirigenten als Andrew Parrott, Sigiswald Kuijken en Bernard Labadie. Zijn interesse gaat in het bijzonder uit naar de vertolking van renaissancemuziek vanuit de bron, en naar de interpretatie van oudmuzieknotatie. Deze voorliefde kan hij botvieren met de ensembles Cappella Pratensis en Thamyris, waarin hij zowel de rol van zanger als van dirigent op zich neemt. Stratton Bull is ook projectmedewerker bij Alamire Foundation en docent van cursussen renaissancemuziek.

Caffagni, Claudia

Claudia Caffagni staat sinds de oprichting van La Reverdie in voor het musicologische onderzoek voor alle projecten van het ensemble. Ze doceert middeleeuwse muziek aan de Civica Scuola di Musica 'Claudio Abbado' in Milaan en oudmuzieknotatie aan de Staatliche Musikhochschule in Trossingen.

Canto Coronato

Canto Coronato staat voor vocale en instrumentale uitvoering van de 13de- tot 15de-eeuwse polyfonie. Opgericht door David Catalunya, zoekt het ensemble het punt waar historische kennis eindigt en hedendaagse fantasie begint. Dankzij de opleiding van de zangers in microtonale zang en geïmproviseerd contrapunt, is elk concert een unieke beleving. Tijdens Laus Polyphoniae 2016 gaat hun nieuwe programma in première.

Cappella Mariana

Het in 2008 opgerichte Tsjechische Cappella Mariana specialiseert zich in de Engelse, Italiaanse en Vlaamse barokmuziek. Het ensemble bestaat uitsluitend uit internationale artiesten en was te gast op de meeste festivals voor oude muziek. Cappella Mariana werkte samen met onder andere Bach Collegium Japan, Collegium Vocale Gent en Collegium 1704.

Catalunya, David

Dirigent, toetsenist en onderzoeker David Catalunya is gespecialiseerd in middeleeuwse muziek. Ensembles als Mala Punica en Tasto Solo kwamen dankzij hem tot stand. De resultaten van zijn onderzoek presenteert hij regelmatig op internationale conferenties. Cursussen hierover gaf hij in Zwitserland, Noorwegen en Nederland. In 2015 voltooide hij zijn proefschrift, een studie van de codex Las Huelgas, waarover

hij toelichting geeft en waarvan hij met zijn ensemble Canto Coronato het klinkend resultaat presenteert tijdens deze editie van Laus Polyphoniae.

ClubMedieval

Met de planning van een concert rond de Squarcialupi Codex op de Laus Polyphoniae-festival van 2010, richtte Thomas Baeté in 2009 ClubMedieval op, om vanuit onderzoek naar authentieke bronnen en instrumenten creatieve concertprogramma's met middeleeuwse muziek met een frisse visie te presenteren.

Consort Mirabile

Alice Boccafogli, Soledad Brondino en Eunhea Moon richtte in 2013 het Consort Mirabile op, aanvankelijk als blokfluittrio, om zich toe te leggen op het renaissance-repertoire voor drie instrumenten, dat weinig aan bod komt op de concertpodia. Een jaar later werd de groep uitgebreid met blokfluitisten Isabella Mercuri en Thibault Viviani en Zweedse sopraan Andrea Tjäder. Dit bood de mogelijkheid om een uitgebreider repertoire uit te voeren.

Danilevskaia, Anna

Anna Danilevskaia bespeelt de vedel en de renaissancegamba en legt zich toe op muziek van de 14de tot de 17de eeuw. Ze studeerde in Barcelona bij Pedro Memelsdorff en voltooit momenteel haar studies aan de Schola Cantorum in Bazel bij Paolo Pandolfo. Ze werkte samen met ensembles als La Morra, Currentes en Qualia. In 2014 richtte ze het Sollazzo Ensemble op.

Danzi Duo

Cellist Anderson Fiorelli en klavecijniste/pianofortespeelster Sofya Gandilyan vormden een vast duo toen ze studeerden aan de Hochschule für Musik und Theater München. Het ensemble legt zich toe op zeldzaam uitgevoerd repertoire voor cello en basso continuo of pianoforte. Beide musici hebben een voorliefde voor voornamelijk Duitse componisten uit de klassieke en vroegromantische traditie. Ze noemen Christine Schornsheim, Kristin Von der Goltz, Gaetano Nasillo en Rodolfo Richter als hun voornaamste mentoren.

David Dorůžka Trio

De Tsjechische jazzgitarist David Dorůžka laat zich voor het programma *Apokalypsis* met het Tiburtina Ensemble bijstaan door drummer/percussionist Martin Novák en klarinet-

tist/saxofonist Marcel Bárta. Alle drie startten ze hun muziekleiding in Tsjechië en zijn ze actief in jazz- en crossoverprojecten in Tsjechië en daarbuiten.

Delmotte, Frederic

Frederic Delmotte studeerde musicologie aan de KU Leuven en de TU en HU in Berlijn. Hij was als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Architecture Museum La Loge in Brussel. Vervolgens was hij adjunct archivaris in de Munt. Momenteel is hij assistent programmatie en dramaturgie in AMUZ en verzorgt inleidingen en lezingen voor de Munt en het Davidsfonds.

Diabolus in Musica

Sinds zijn ontstaan in 1992 wijdt het Franse ensemble Diabolus in Musica zich vooral aan de muziek uit de Franse middeleeuwen. Door hun sterke persoonlijkheid en interpretaties werden de musici al snel uitmuntend genoemd. Internationale tournees brachten hen op de grootste muziekfestivals. Ondanks hun drukke tourschema zetten de muzikanten zich ook in op scholen waar ze educatieve projecten ondersteunen.

Dorůžka, David

Toen hij tien was, nam David Dorůžka de gitaar ter hand en reeds op veertienjarige leeftijd deelde hij het podium met vooraanstaande Tsjechische jazzmuzikanten. Later studeerde hij compositie en improvisatie in Boston. Na zijn studie woonde David twee jaar in New York waar hij zijn eerste cd opnam. Daarna volgden concerten in de VS en Europa. Hij werkte samen met o.a. Jorge Rossy, Django Bates en Albert Sanz.

Ensemble Diskantores

Ensemble Diskantores werd in 2014 opgericht als laboratorium voor geïmproviseerde polyfonie, door studenten, alumni en docenten van het Koninklijk Conservatorium te Den Haag. Het ensemble trad eerder op met presentaties over geïmproviseerde polyfonie in 2014, op het Utrecht Festival Oude Muziek, en in 2015 op de Medieval and Renaissance Music Conference in Brussel. Momenteel bereiden de Diskantores hun eerste concertprogramma voor, getiteld *De vroegste Nederlandse Polyfonie*.

Ensemble Leones

Sinds de oprichting in 2008 concentreert Ensemble Leones zich specifiek op de middeleeuwen en renaissance. De zoektocht naar onbekende composities – rekening

houdend met historische bronnen – resulteert telkens in erg geïnspireerde interpretaties en uitvoeringen. Ook stelt het ensemble zich het herintroduceren van zelden gehoorde instrumenten tot doel. Samenwerking vond plaats met Andreas Scholl en Benjamin Bagby.

Ensemble Organum

Het dertigjarige Ensemble Organum staat onder leiding van Marcel Pérès. Hun zoektocht naar de evolutie van de muziek begint reeds bij de 6de eeuw. Geleid door oude kennis van de wetenschap zijn ze op zoek naar andere luisterervaringen voor oude muziek en bouwen ze aan de geschiedenis van het sacrale lied.

Glorieux, Benjamin

Benjamin Glorieux is cellist, componist, arrangeur en dirigent. In 2010 werd hij laureaat voor de Klara's in de categorie 'beste jonge belofte'. Op het terrein van de oude muziek treedt hij op met Ensemble Ausonia, Il Giardellino en B'Rock. Voor hedendaags gecomponeerde muziek werkt hij onder meer samen met Ictus en ChampdAction. Als componist richt hij zich voornamelijk op werk voor cello solo, vaak gecombineerd met tape en geïnspireerd op familiale gebeurtenissen en actuele faits-divers. Met pianist Anthony Romaniuk exploreert Benjamin het cellorepertoire van classicisme tot modernisme aan de hand van authentieke instrumenten.

graindelavoix

graindelavoix houdt zich niet aan de ongeschreven esthetische etiquette van de oude-muziekwereld maar gaat op zoek naar alternatieve mogelijkheden waarbij expressie en intensiteit voorrang krijgen. Het ensemble bestaat uit muzikanten met een erg verschillende achtergrond en scholing, maar met een uitgesproken expressiviteit. graindelavoix nam muziek op van onder meer Ockeghem en Binchois en recent ook de *Messe de Notre Dame* van De Machaut.

Guerber, Antoine

Sinds de oprichting in 1992 leidt Antoine Guerber ensemble Diabolus in Musica, gespecialiseerd in het Franse middeleeuwse repertoire. De musici verwierven al snel het symbool van uitmuntendheid dankzij hun originaliteit en interpretaties. Naast hun educatieve schoolprojecten werken ze ook regelmatig samen met kunstenaars uit andere genres, zoals theater en video art.

Hallock, Andrew

Andrew Hallock studeerde compositie aan de universiteit van Texas en zang aan het conservatorium van Den Haag. Sinds 2010 is hij als contratenor een vaste waarde binnen Cappella Pratensis. Naast zijn zangcarrière bouwt Andrew ook muziekinstrumenten, m.n. cornetti. Op dit moment volgt Andrew ook een opleiding als cornettist aan de Hochschule für Künste in Bremen.

Horst, Valerie

Musicoloog Valerie Horst was betrokken bij de oprichting van Early Music America en werd er later voorzitter van. Ze is eredirecteur van Amherst Early Music, een non-profitorganisatie die de appreciatie, het onderricht en de uitvoeringen van oude muziek stimuleert. Ze was vele jaren ondervoorzitter van de American Recorder Society. Sinds 1982 is ze lid van de faculteit Historical Performance van het Mannes College of Music, ze was er jarenlang programmator van concerten oude muziek. In 2003 ontving Valerie Horst de Distinguished Achievement Award van de American Recorder Society voor haar jarenlange carrière in en bijdragen tot het oudemuziek-landschap.

Huelgas Ensemble

Huelgas Ensemble werd in 1970 opgericht door Paul Van Nevel en is uitgegroeid tot een begrip in de internationale muziekwereld. Vanuit een focus op de middeleeuwse en renaissancepolyfonie weet het ensemble steeds weer te verblijven met zijn originele programmering, historisch geïnspireerde en vanuit de bronnen gestuurde interpretaties, een opmerkelijke vocale zuiverheid, technische virtuositeit en spontane levendigheid.

Il Botto Forte

Barokmuziek hoeft allerminst ernstig, droog of saai te zijn. Het barokensemble Il Botto forte wil barokmuziek benaderen vanuit een enthousiasmerende passie. Met levendig muziekspel en dynamische interactie tussen de musici weet Il Botto Forte het publiek te entertainen en te ontroeren. De eerste cd van Il Botto Forte, *Palpiti del cuore*, is gewijd aan Italiaanse barokmuziek.

Il nostromo del sogno

Il Nostromo del Sogno legt zich toe op de uitvoering van middeleeuwse muziek en literatuur. De uitvoerders onderscheiden zich door het grondige bronnenonderzoek

dat voorafgaat aan hun concertprogramma's en de vertaling die ze daaraan geven in een eigentijdse, retorisch sterke uitvoeringspraxis. Het brede vocale spectrum tussen declameren en zingen is een constante in hun werk. Volgend seizoen is Il nostromo del sogno te gast op meerdere plaatsen met *Abundance de felonnie*, een programma met hoofse chansons over spel & overspel.

Iserief, Laure-Anne

Laure-Anne Iserief studeerde dans aan de Salzburg Academy of Experimental Dance. In 2015 studeerde zij af aan het conservatorium van Antwerpen. Voor haar master lerarenopleiding was zij tijdens het voorbije academiejaar 'Art Educator in Residence' in deSingel. In dit project liet zij jonge kunstenaars een brug leggen van hun beeldend werk naar performance. Zij geeft dansles aan kleuters en jongeren (o.a. Mago en dansschool Arlekino), met als voornaamste missie verwondering en fantasie omzetten in beweging en dansplezier. Laure-Anne danst mee in *Antigone* van TG Electra en *Wachten en weg zijn* van vzw Hanafubuki.

Kabátková, Barbora

Barbora Kabátková studeerde koördirectie en kerkmuziek in Praag. Ze is artistiek directeur van Tiburtina Ensemble en speelt middeleeuwse harp en luit. Ook is ze zeer actief in het onderzoek naar de Tjechische traditie van de gregoriaanse muziek. Kabátková volgde masterclasses bij gerenomeerde muzikanten en werkte met o.a. Collegium Marianum, Collegium Vocale en Doulee Mémoire.

La Fonte Musica

La Fonte Musica is gespecialiseerd in laatmiddeleeuwse muziek op authentieke instrumenten. Sinds de oprichting staat het ensemble onder leiding van Michele Pasotti. Een uitgebreid filologisch onderzoek is de basis van elk project. Het ensemble wordt gevraagd op alle belangrijke festivals voor oude muziek, en valt op met zijn instrumentale en vocale virtuositeit. De eerste cd van La Fonte Musica dateert uit 2011 en kon op lovende kritieken rekenen van de gespecialiseerde pers.

La Reverdie

La Reverdie werd in 1986 opgericht door twee paar Italiaanse zusters en richt zich op muziek uit de middeleeuwen tot de vroegrenaissance. In 1993 verwelkomde het ensemble cornettospeler Doran David. Dankzij zijn jarenlange bestaan en verregaand onderzoek wordt het ensemble als absoluut uniek aanzien.

Lameiro, Paulo

Paulo Lameiro studeerde zang aan het conservatorium en musicologie aan de universiteit van Lissabon. Hij bleef verbonden aan het conservatorium en legde zich toe op muzikale educatieve projecten voor de allerjongsten, waaronder *Berco das Artes (De kunstwieg)*, *Musicos de Faldas (Luiermuzikanten)* en *Concertos para Bebés (Concerten voor baby's)*, waarmee hij te gast was op vele Europese podia. Intussen werd hij pedagogisch directeur van de kunstschool SAMP en is hij werkzaam aan de Schola Cantorum Pastorinhos in Fatima.

Le Miroir de Musique

Le Miroir de Musique staat voor sterke persoonlijkheden van de nieuwe generatie die oude muziek vertolken, onder leiding van Baptist Romain. Gespecialiseerd in de late middeleeuwen en de renaissance, richt het ensemble zich op een rijk geluid met respect voor het gevoel van de muziek.

Lesne, Brigitte

Na haar studies van oude muziek in Pantin en Bobigny, studeert Brigitte Lesne ook literatuurwetenschap. In de jaren negentig richtte ze het ensemble Alla Francesca op. Naast haar activiteiten als soliste en dirigente maakt ze ook vele transcripties. Haar workshops, zowel voor professionals als voor amateurs, geeft ze in Parijs.

Les Riches Heures

Opgericht in 2013, legt Les Riches Heures zich toe op vocale en instrumentale muziek van het middeleeuwse gregoriaans tot de 15de-eeuwse polyfonie van de Franco-Vlaamse polyfonisten. Hun uitvoeringen worden voorafgegaan door een gedegen studie van de middeleeuwse manuscripten. Ook niet-muzikale religieuze en literaire geschriften uit de (late) middeleeuwen vormen een inspiratiebron voor hun interpretaties.

Lewon, Marc

Marc Lewon heeft zich niet alleen verdiept in de Germaanse talen en literatuur, maar ook in de familie van de luiten. Hij is master in de musicologie en middeleeuws Duits. Met Ensemble Leones, waarvan hij de oprichter is, maakte hij diverse radio- en tv-opnamen. Momenteel werkt hij aan zijn proefschrift aan de universiteit van Oxford en onderzoekt hij het muzikale leven in Oostenrijk in de late middeleeuwen.

Mannaerts, Pieter

Pieter Mannaerts studeerde filosofie en musicologie in Leuven en Berlijn; in 2008 promoveerde hij tot doctor in de musicologie met een proefschrift over het gregoriaans. Hij is als programmator Oude muziek en Jong publiek verbonden aan Muziekcentrum De Bijloke (Gent) en als hoofddocent aan het Centrum Gregoriaans (Drogen).

Marien, Steven

Steven Marien is zanger en musicoloog. Hij concentreert zich op middeleeuwse muziek en op het barokrepertoire, met een bijzondere voorliefde voor Bachs evangelistenpartijen. Steven maakt deel uit van Aquarius o.l.v. Marc Michaël De Smet en is bezieler van *Il nostromo del sogno*. Met dit ensemble verrichtte hij de voorbije jaren onderzoek naar de praktijk van de begeleide declamatie en naar ritmische notatie in de middeleeuwen. Inzichten daaromtrent bundelde hij in het recent bij Acco verschenen *Speaking and Singing*. Steven is als leraar zang en muziekgeschiedenis verbonden aan de kunsthumaniora van Antwerpen.

Musae Jovis

Genoemd naar de eerste woorden van een zesstemmig motet van Nicolas Gombert, ter ere van de overleden Josquin Des Prez, waarbij de antieke muzen worden aange-roepen, wil dit ensemble, opgericht in 2015 rond tenor Pieter De moor, het vroeg-barokke repertoire uitvoeren dat zich beroept op de idealen uit het antiek theater: verstaanbaarheid en expressie van het woord. De eerste cd van Musae Jovis die in 2015 verscheen, bevatte muziek van Buxtehude, Kerll, Krieger, Schmelzer en Förtsch.

Musicalmente

Musicalmente is een Portugees gezelschap dat werd opgericht om muziekpedagogische producties te ontwikkelen. Musicalmente's *Concertos para Bebés* is een baanbrekend initiatief waarin zeer jonge kinderen worden gestimuleerd vanuit een live muziekuitvoering. Deze productie werd ontwikkeld door bezieler en musicoloog Paulo Lameiro, die zich liet inspireren door de 'musical learning theory' van Edwin Gordon. Musicalmente was met *Concertos para Bebés* te gast in alle grote concertzalen in Portugal en op vele internationale muziekfestivals.

Pasotti, Michele

Michele Pasotti studeerde luit en specialiseerde zich in de barok en renaissance. Later verdiepte hij zich aan het conservatorium van Milaan in de Italiaanse kamermuziek uit

de barokperiode. In Rome studeerde hij af in de opleiding Ars nova in Europa. Michele Pasotti speelde met o.a. Orchestra Mozart en I solisti della Scala. Als solist maakte hij opnamen met Orchestra Mozart onder leiding van Claudio Abbado.

Pérés, Marcel

Marcel Pérés studeerde orgel en compositie in Nice, Groot-Brittannië en Canada, alvorens in 1979 in Parijs op middeleeuwse muziek toe te leggen. In 1982 richtte hij Ensemble Organum op, gespecialiseerd in het middeleeuwse en premiddeleeuwse liturgische repertoire, waarmee hij furore maakte in de oudmuziekwereld. Hij werd meermaals gelauwerd, onder meer met de Franse titel Chevalier dans l'Ordre des Arts et des Lettres in 1996.

Pérez, Guillermo

Aanvankelijk studeerde Guillermo Pérez blokfluit en piano in Spanje, maar hij raakte gefascineerd door de middeleeuwse muziek tijdens zijn studies in Italië en Frankrijk, voornamelijk onder leiding van Pedro Memelsdorff. Na zijn studies aan de Civica Scuola di Musica in Milaan en het Conservatoire National de Région Toulouse bestudeerde hij als autodidact eerst het portatieforgel en daarna het organetto: repertoire, speelmethodiek, bouw en expressiemogelijkheden. Momenteel neemt de carrière van Guillermo Pérez een hoge vlucht: hij is een buitengewoon begaafd organettospeler en zijn uitvoeringen en studies van het 14de- en 15de-eeuwse instrumentale repertoire voor dit instrument gaan hand in hand met zijn leidende rol in het ensemble Tasto Solo.

Psallentes

Psallentes werd in 2000 opgericht door Hendrik Vanden Abeele. Het ensemble gaat met professionele stemmen op zoek naar het wezen van het gregoriaans in verschillende historische stadia, met bijzondere aandacht voor de late middeleeuwen en de renaissance. Inzichten hierover worden gevoed door praktijkgebaseerd onderzoek. Waar Psallentes oorspronkelijk alleen in mannengedaante verscheen, is sinds 2007 ook een vrouwenversie van Psallentes actief. Het is frappant te merken hoe de initieel gelijkaardige intenties inzake uitvoering van laatmiddeleeuws gregoriaans in de twee gedaanten van het ensemble toch in een totaal verschillende (doch compatibele) esthetiek resulteren. Zo dragen beide ensembles op hun manier bij aan het uitdiepen van onze omgang met gregoriaans en aanverwante polyfonie.

Rekers, Emma

Emma Rekers genoot haar muzikale, dansante opleiding bij Het Nationaal Kinderkoor en Don't Hit Mama. Aan het conservatorium van Amsterdam volgde zij de opleiding zang. Tijdens haar werk als muziekvakdocent bij Het Concertgebouw Amsterdam specialiseerde zij zich als workshopleider gebaseerd op een in Engeland ontwikkelde methode: Collaborative Creative Practice en Creative Music Making. Door te werken met compositie- en improvisatietechnieken daagt zij mensen uit om zelf muziek te maken. Als freelance koördinant, adviseur en ontwikkelaar werkt zij onder andere voor Nationale Opera & Ballet in Amsterdam, Het Concertgebouw Amsterdam en Musica.

Romain, Baptiste

Voor hij zich specialiseerde in de middeleeuwse muziek, doedelzak en stem, studeerde Baptiste Romain viool en compositie. Daarna volgde nog een kamermuziekstudie in Lyon. Beïnvloed door jazz en traditionele muziek, is hij op zoek naar nieuwe ideeën voor de historische uitvoeringspraktijk. Momenteel doceert hij aan de universiteit van Besançon.

Schmelzer, Björn

Björn Schmelzer studeerde etnomusicologie en antropologie. Hij is in deze twee disciplines actief als onderzoeker én als kunstenaar. Björn Schmelzer specialiseert zich vooral in de stijl en de functie van ornamentatie in de mediterrane en de westerse klassieke muziek. Hij richtte in 1999 het ensemble grandelavoix op, waarmee hij de oude muziek benadert vanuit de invalshoek van anachronisme en geografische marge met de bedoeling het auditieve verleden opnieuw uit te vinden.

Schreurs, Eugene

Eugeen Schreurs studeerde musicologie aan de KU Leuven en kamermuziek en viola da gamba (bij Wieland Kuijken) aan het conservatorium in Brussel. Als gambist was hij actief in diverse ensembles oude muziek, waaronder Capilla Flamenca, en realiseerde hij tientallen opnamen. Hij werkte als postdoctoraal onderzoeker en als medeoprichter/coördinator van Alamire Foundation. Eugeen Schreurs was hoofdredacteur van verschillende uitgaven van uitgeverij Alamire. Tussen 2002 en 2009 was hij directeur van Resonant, Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed. Momenteel doceert hij aan het conservatorium van Antwerpen.

Segers, Liesbeth

Liesbeth Segers is musicologe en stafmedewerker uitgaven en educatieve

projecten bij Koor&Stem. Ze geeft geregeld concertinleidingen voor de Munt-schouwburg, Bozar, deSingel en AMUZ, voornamelijk over vocale muziek. Liesbeth Segers schrijft programmatoelichtingen en vertalingen. Als vrijwilliger is ze actief bestuurslid van Koorlink, een vereniging die koorconcerten organiseert in Antwerpen, Tielen en Gent.

Semerád, Vojtěch

Vojtěch Semerád studeerde altviool aan het conservatorium van Praag en trok vervolgens naar het conservatorium van Parijs om er barokviool te studeren. Hij legde zich er volledig op toe en werd in 2011 finalist van de Telemann-Wettbewerf. Later studeerde hij ook zang aan het Parijse conservatorium. Semerád is leider van Cappella Mariana.

Simoens, Elise

Elise Simoens is musicologe en pianiste. Haar brede interesse zorgde ervoor dat ze werkzaam was aan de afdeling musicologie van de KU Leuven, aan het centrum voor nieuwe muziek MATRIX, als programmator in AMUZ en als recensent voor De Standaard. Momenteel is ze directeur van de academie voor muziek, woord en dans van Jette.

Sollazzo Ensemble

Sinds de oprichting in 2014 in Bazel staat het Sollazzo Ensemble onder leiding van Anna Danilevskaia. Het ensemble bestaat uit muzikanten met verschillende muzikale achtergronden en legt zich toe op muziek van de middeleeuwen en de vroege renaissance. In 2014 wonnen zij de Vier Jahreszeiten, een kamermuziekwedstrijd van de Schola Cantorum. Ook wonnen zij, in 2015, de York Early Music International Young Artists Prize. Hun samenwerking met de BBC levert in 2016 een eerste cd op.

Stas, Pieter

Pieter Stas begon zijn muzikale carrière als zanger in het koor In Dulci Jubilo, studeerde cello aan de muziekacademie van Sint-Niklaas en aan de conservatoria van Gent en Antwerpen bij France Springuel en Ilja Laporev. Hij volgde masterclasses bij Anner Bylsma, Pieter Wispelwey, Sigiswald Kuijken en het Europees Barokkest, maar nam ook zanglessen bij Lucienne Van Deyck en behaalde diverse prijzen voor kamermuziek. Momenteel is hij vooral actief als zanger bij Cappella Pratensis, als lesgever aan de muziekacademie van Bornem, als dirigent van ensemble Ootresjoos en als cellist van Goeywaerts Strijktrio dat hij mee oprichtte.

Tasto Solo

Het Spaanse Tasto Solo ontstond uit de drijfveer om de weinig bekende instrumentale cultuur van de late middeleeuwen weer tot leven te wekken: het klavierrepertoire van de 14de en 15de eeuw, dat het ensemble in kaart wil brengen, wil uitgeven, vertolken en opnemen. Daarnaast wil het eveneens het gotische instrumentarium onderzoeken, reconstrueren en onder de aandacht brengen. Tasto Solo was de winnaar van de International Young Artist's Presentation– Early Music 2006. De uitvoerders zijn meesterlijke vertolkers op hun instrumenten: ze weten een veelheid aan muzikale kleuren uit hun klavieren te toveren, hun vertolking is uitermate muzikaal, onderbouwd en gevarieerd.

Tiburtina Ensemble

In 2008 werd het ensemble opgericht door leden van Schola Benedicta Ensemble. Het juiste taalgebruik is de belangrijkste vereiste voor een juiste interpretatie van de muziek. Concerteren doen ze met Collegium 1704, Misica Flora en Bach Collegium Japan. In 2013 resulteerde de samenwerking met het David Dorůžka Trio in een tweede cd.

Trio, Werner

Werner Trio studeerde Germaanse filologie aan de universiteit in Leuven. Hij begon zijn loopbaan bij de VRT in 1992. Sinds 2000 werkt Werner Trio bij radiozender Klara. Op zaterdag presenteert hij het discussieprogramma Trio, waarin muzikale, culturele, historische, maatschappelijke, wetenschappelijke, filosofische en politiek-economische thema's aan bod komen. Werner Trio doceert ook aan de Artesis Hogeschool Antwerpen.

Trio Mediaeval

Het vocale ensemble Trio Mediaeval werd in 1997 opgericht door Linn Andrea Fuglseth. Zestien jaar lang bestond het trio uit Anna Maria Friman, Linn Andrea Fuglseth en Torunn Østrem Ossum. In december 2014 verliet Torunn het ensemble en sindsdien nam Berit Opheim haar plaats in. Deze Noorse dames weten keer op keer het publiek te charmeren met hun uitmuntende uitvoeringen van polyfoon middeleeuws repertoire uit Frankrijk en Engeland, hedendaagse composities en traditionele Noorse ballades en liederen. Heel wat hedendaagse composities worden ook geschreven voor en gecreëerd door het trio.

Vanden Abeele, Hendrik

Hendrik Vanden Abeele is artistiek directeur van het ensemble Psallentes, dat zich toelegt op gregoriaans en polyfonie van de late middeleeuwen en de renaissance. Aan de Universiteit Leiden promoveerde hij op de ontwikkeling van een hedendaagse uitvoer-

ringspraktijk van laatmiddeleeuws gregoriaans. Hij is gastdocent aan Vlaamse en Nederlandse conservatoria, postdoctoraal onderzoeker bij Alamire Foundation (KU Leuven), en docent oude muziek bij Amarant. In 2011 lanceerde hij zijn eigen platenlabel Le Bricoleur.

Van Heyghen, Peter

Peter Van Heyghen studeerde blokfluit en zang aan het conservatorium van Gent. Hij concerteert wereldwijd als solist, met zijn kamermuziekensemble More Maiorum en blokfluitconsort Mezzaluna en als dirigent van het barokorkest Les Muffatti. Peter Van Heyghen is ook actief als onderzoeker, publicist, referent en docent aan de conservatoria van Brussel en Den Haag. Daarnaast verzorgt hij wereldwijd masterclasses, workshops, lezingen en gastcolleges. Sinds enkele jaren legt hij zich eveneens toe op het barokke operarepertoire. Samen met regisseuse en choreografe Sigrid T'Hooft leidde hij sinds 2003 meermaals de operaworkshop van de Handel-Akademie in Karlsruhe. Peter Van Heyghen was met Les Muffatti ensemble in residence bij AMUZ van 2006 tot 2009.

Van Nevel, Paul

Paul Van Nevel richtte in 1970 Huelgas Ensemble op, dat internationale faam verwierf met zijn uitvoeringen van muziek uit de middeleeuwen en de renaissance met een accent op de Vlaamse polyfonie en onontgonnen repertoire. Van Nevel benadert de muziek vanuit de originele bronnen en trekt jaarlijks een aantal maanden uit om in Europese bibliotheken oude muziek te bestuderen en te transcriberen. Met zijn interpretaties betracht hij een accurate weergave van de tijdsgeest van het repertoire, en dat vanuit de kennis van historische uitspraak, voordrachtattitudes, tijdservaring en tempo, geïmproviseerd contrapunt enz. Paul Van Nevel is ook actief als gastdirigent, docent en auteur en werd al meermaals gelauwerd voor zijn rijkgevulde carrière.

Van Opstal, Nicole

Nicole Van Opstal studeerde musicologie en media- en informatiekunde aan de KU Leuven. Ze is presentator bij Klara en werkte in het verleden mee aan programma's als Polyfolie, Palladio, Café Zimmermann en Klara wakker. Momenteel presenteert ze Boetiek Klassiek en is ze een van de stemmen van Klara live en het Klarafestival.

Vanvinckeroye, Edwin

Edwin Vanvinckeroye speelde jarenlang met Troisoeur. Hij zingt, speelt en componeert op viool en voetpercussie. Hij leerde de geheimen van de Indische muziek kennen en is een geboren improvisator die zich zowel in alternatieve pop-, ambient-,

folk- als wereldmuziekmiddens als een vis in het water voelt. Zo speelde hij o.a. met Yungchen Lhamo (zang, Tibet), Joji Hirota (taiko, Japan), Millenniums, Laïs, Daniel B. e.a. In educatieve projecten combineert Edwin zijn muziek- en filosofiestudie. Momenteel is Edwin artistiek (bege)leider van TRIBE en bezieler van de levenskunstpraktijk Bij Leven en Welzijn.

Vanvolsem, Els

Els Vanvolsem studeerde musicologie aan de KU Leuven en volgde vervolgens de opleiding 'vocale oudmuziekensemble' aan de Fontys Hogeschool voor de Kunsten in Tilburg. Ze doceerde middeleeuwse muziektheorie en coördineerde de educatieve programma's van de Koninklijke Muntschouwburg in Brussel.

Vereertbrugghen, Liesbet

Liesbet Vereertbrugghen studeerde musicologie aan de KU Leuven en is producer bij Klara, waar ze verantwoordelijk is voor diverse programmablokken, cd-opnamen en de jongerenwerking. Ze werkt met een bijzondere gedrevenheid aan muziekprojecten met/voor kinderen en jongeren. Voor Musica en Laus Polyphoniae realiseerde zij meerdere producties waarin jongeren op een eigentijdse manier aan de slag gingen met oude muziek. Voor een jong publiek realiseerde ze samen met videast Jan Boon meerdere producties waarin musici live in interactie gaan met video-opnamen.

Willaert, Frank

Prof. Frank Willaert studeerde Germaanse filologie in Kortrijk en Leuven, en mediëvistiek in Poitiers. Hij is hoogleraar oudere Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Antwerpen en maakt deel uit van de redactie van verschillende wetenschappelijke tijdschriften. Zijn publicaties handelen vooral over de middeleeuwse mystiek en de minnelyrik.

Uitgevoerde werken

Andrieu, François (fl. late 14de eeuw)

Armes, amours / O flour des flours 228, 308

Anoniem

[Zonder titel] 358
 A discort sont Désir et Espérance 246
 Abraçami cor mio 358
 Ach homo fragilis 372
 Ad honorem virginis 194
 Ad mortem festinamus 308
 Adieu le company 68
 Agnus Dei 146, 328
 Alla Francesca 108
 Alma mater / Ante Thronum 344
 Angelus ad Virginem / Gabriel fram Heven-King 108
 Area virga 324
 Audi, pontus, audi, tellus 208
 Ave Maria – Amen 194
 Ave mater, o maria 228
 Ave, beatissima civitas / Ave, Maria / Ave, maris stella 122
 Ave, virgo / Ave, gloriosa / Domino 122
 Ave, virgo regia / Ave, plena graciae / Fiat 122
 Ballo 108
 Barbara simplex animo 80
 Barukh hagever 88
 Bassadaça 390

Belfiore dança 390
 Belial vocatur 208
 Benedicamus Domino 194, 390
 Benedicamus. Hec est mater 194
 Benedicta es celorum regina 344
 Biance flour 390
 Brid one breere 146
 Candens crescit lilium / Candens lilium, columbina 262
 Casta, catholica / Da dulcis domina 208
 Catholicorum concio 194
 Chi vuol lo mondo disprezzare 108
 Chominciamento di gioia 324
 Claustrum pudicicie / Virgo viget / Flos filius 194
 Con lagreme bagnandome 358
 Constantia 358, 390
 Credo 194, 328
 Dal bel Castel 246
 Dança 390
 Danse real 324
 De la crudel morte de Cristo 228
 De tout flors 228
 Deus in adjutorium / Deus in se notus 328
 Dominator Domine / Ecce ministerium / Domino 122
 Dulcia dona redemptoris 146
 Edi beo thu hevene quene 108
 El cant de la sibilla 308
 En Albion de fluns environen 262
 En Ties, en Latim, en Romans 246
 En wijfflijc beeldt 246
 Estampie 80, 308
 Ex illustri / Ex illustri – Amen 'hoquetato' 194
 Exulta Syon / Exulta Syon / Exulta Syon / En ai je bien trouvé 262
 Fa fa mi fa / Ut re mi ut / [Tenor] 194
 Flavit auster 194
 Fortune esperee 68
 Generosa Jesse plantula 146

Gloria	328	Mater ora filium	262
Gloria et verus homo Deus	328	Mater Patris et filia	194
Gloria. Spiritus et alme	194	Media vita in morte sumus	372
Gloriosa matris	194	Melancolie dwinct mi de zinne	246
God gheve ons enen blide wert	246	Messe d'Apt	400
Hodie puer / Homo mortalis	38	Messe de Toulouse	400
Homo luge / Homo miserabilis / Brumans est mors	372	Messe de Tournai	344
Homo miserabilis / Brumas est mors	208	Mijn hertze en can verbliden niet	246
Honte, paour, doubtance	88, 390	Miserere mei, Deus	372
In memoria eterna erit justus	400	Missus Gabriel	146
In pro	390	Mors	372
In Rama sonat gemitus	146	Mors / Mors / Mors / Mors	122
In saeculum / In saeculum / In saeculum	208	Mout sont il a meschief mis	88
Innumerabilis virginum chorus	80	No na el so amante	390
Inter usitata / Inter tot et tales	146	Non al so amante	358
Io me son uno	390	Non ara may pieta	390
Io son si' vaga della mia bellezza	108	Novus miles sequitur	108, 146
Isabella	390	Nu ist diu betfart	88
Istampitta	390	Nu tret herzu der bossen welle	88, 228
Je sui trestout d'amour raimpli	38	O Adonay / Pictor eterne	38
Kirieleyson	80	O clavis David / Quis igitur	38
Kyrie	208	O death, rock me asleep	68
Kyrie Ave desiderii / In partu mirabilis	328	O Emanuel / Magne virtutum	38
Kyrie Cuthberthe prece	262	O gloriosa Dei genitrix	194
Kyrie. Rex virginum	194	O labilis, o flebilis	80
La Septime	324	O laudanda virginitas	80
Laetetur caeli curia	146	O lucis eterne / Veni splendor	38
Lestentytz lordyngs both grete and smale	146	O Maria, virgo / O Maria, maris stelle / In veritate	122
Letanie mortorum discordante	308	O Philippe / O bone dux	328
Letare Cesarea civitas	80	O radix Yesse / Cunti fundent	38
Lucente stella	108, 324	O redemptor sume carmen	146
Lucht des edels wivelics aert	246	O rex virtutum / Quis possit	38
Lunne plaine d'umilite / Coume le serf	308	O sacra virgo / Tu nati nata	38
Mamenyu, lyubenyu	88	O Sapientia / Nos demoramur	38
Marce Marcum imitaris	292	O sponsa Dei electa	146
Maria unser frowe, kyrie eleyson	88	Omai, çascun se doglia	246

Omnis terra / Habenti dabitur	146
Ordo sanctorum militum	38
Pange melos	146
Per troppo fede	108
Quis dabit	372
Salve regina	146
Salve virgo / Ave gloriosa / [Domino]	194
Salve, virgo, Katherina / Sicut solis radium / Hec dies	122
Sanctus	146, 262, 328
Sanctus in eternis	38
Sanctus Sanans fragilia / Salva nos	328
Scalam ad celos	80
Shalfu tzarim	88
Stampanie	228
Stella maris, illustrans omnia	146 262
Stella serena	80
Sumer is icumen in / Sing cuccu	262
Thomas gemma Cantuariae / Thomas caesus in Doveria	146
Tif in veldele	88
Time to pass with goodly sport	68
Trauwe ende steide, scaemte, ootmoet	246
Tres sunt causae	208
Tut cil qui sunt enamourat	108
Veni mater graciae / Dou way Robin	262
Vernans viridarium	80
Victime Paschali laudes	262
Virgo salvavit hominem	262
Worldes bliss	108

Bach, Carl Philipp Emanuel (1714-1788)

Trisonate "Gespräch zwischen einem Sanguineo und Melancholico"	76
--	----

Binchois, Gilles (ca. 1400-1460)

Dueil engoisseux, rage desmesurée	228
-----------------------------------	-----

Buxtehude, Dieterich (ca. 1637-1707)

Quemadmodum desiderat cervus	84
------------------------------	----

Byrd, William (ca. 1540-1623)

Content is rich	68
-----------------	----

Ciconia, Johannes (ca. 1370-1412)

Con lagreme bagnandome	358
Merçe, o morte	358
Regina gloriosa	324
Venecie mundi splendor / Michael qui Stena domus	292

Cooke, John (fl. 14de-15de eeuw)

Stella celi expurgavit	88
------------------------	----

Couperin, François (1668-1733)

Suite uit L'Apothéose de Lulli	76
--------------------------------	----

da Bologna, Jacopo (fl. 1340-86?)

Non al su' amante	358
Si chome al canto	358
Io me son uno	390
No na el so amante	390

da Firenze, Francesco [Francesco Landini] (ca. 1325-1397)

Ecco la primavera	108
Non so qual i'mi voglia	108
Per alegreçça	108

da Firenze, Giovanni (fl. 1340-50)

Deh, come dolcemente	358
Io son pellegrin	108

da Firenze, Lorenzo (?-1372/3)

Come in sul fonte	308
Nel chiaro fiume	358

Dowland, John (1563-1626)

Can she excuse my wrongs	68
My thoughts are wing'd with hopes	68

Du Fay, Guillaume (1397-1474)

Apostolo glorioso / Cum tua doctrina / Andreas famulus Christi	454
O gemma lux / Sacer pastor Barensium	454
O sancte Sebastiane	308
O très piteulx	454
Rite maiorem Jacobum / Artibus summis miseri / Ora pro nobis Dominum	454
Vasilissa, ergo gaude	454

Dunstable, John (ca. 1390-1453)

Gaude virgo Katerina	80
----------------------	----

Fux, Johann Joseph (1660-1741)

Sonate VII in F "Nürnberger Partita"	76
--------------------------------------	----

gregoriaans

Ab insurgentibus	408
Ad decus ecclesiae	208
Adest festum	344
Adoretur virginum rex	122
Alleluia. Videant pauperem	400
Alleluia: Post partum virgo	486
Annunciaverunt	408
Aquilonis	344
Astiterunt reges terrae	408
Audivi vocem / Levabo oculos meos	208
Ave, gemma claritatis	122
Beata viscera	486
Benedicta et venerabilis es virgo Maria	486
Benedictus es, Domine	208
Bethlehem civitas	408
Caligaverunt	408
Cogitavit	408

Dabo in Sion	408
Dico vobis	208
Dies irae	372, 208
Docent digna	344
Domine ne in furore	408
Dulci voce resonet / Canticum beate virginis Marie	122
Dum Johannis	344
Dum steteritis	408
Ecce sacerdos magnus	328
Ego trado corpus meum	122
Ego vir videns	408
Ego vox clamantis	408
Eripe me	408
Et erit flos	408
Fans ex	344
Fortis agonista	122
Gaudeamus omnes in Domino	146
Gaudete et exsultate	408
Haec dicit Dominus Deus	400
Hei mihi Domine	372
In illo tempore	400
In memoria eterna erit justus	400
In omnem terram	400, 408
Ite missa est	400
Iuste et pie	408
Iusti autem	408
Laudemus Iesum Christum	400
Lavabit Dominus	408
Lectio de Sancta Barbara	122
Lectio de Sancta Katherina	122
Litanie in die cinerum	122
Magi veniunt	408
Matribus suis	408
Montes et omnes colles	408
O Cristi pietas	122
O pastor Islandia	344

O sapientia	408
Piscinam lavacri	122
Posuisti, Domine	146
Prudens et vigilans virgo	122
Quare fremuerunt	408
Qui vicerit faciam	408
Recordare, Domine	408
Regem martyrum	408
Salve regina	146
Salve sancta parens	486
Sancta Margareta	122
Sancti per fidem	408
Sancti tui Domine	408
Sanctum nomen domini	122
Signum magnum	208
Stella qual vide magi	408
Stetit angelus	208
Tamquam ad latronem	408
Tenebrae factae sunt	408
Veniet Dominus	408
Verbum bonum et suave	486
Vere digum et justum est	400
Videntes magi	408
Vim faciebant	408
Virgo deum exorabat	122

Guy mont (fl. 14de eeuw)

Kyrie	328
-------	-----

Hasse, Johann Adolf (1699-1783)

Sinfonia in g, opus 5 nr. 6	64
-----------------------------	----

Henry VIII (1491-1547)

If love now reigned	68
Pastime with good company	68
Taundersnaken	68

Il nostromo del sogno / Steven Marien (*1979)

Als die coninc van Engeland	468
Ic sach een vrouwken gaen int riet	468

Improvisatie

Interlude I	208
Interlude II	208
Interlude III	208

Isaac, Heinrich (ca. 1450/55-1517)

La my	68
-------	----

Johnson, Edward (fl. 1572-1601)

Eliza is the fairest queen	68
----------------------------	----

Kerll, Johann Caspar (1627-1693)

Sonate in g	84
-------------	----

Krieger, Johann Philipp (1649-1725)

Herr, auf dich trau ich	84
-------------------------	----

Landini, Francesco (ca.1325-1397)

Abbonda di virtu	246
Adiou, adiou	308
Che cosa è quest'amor	324
Donna, perchè mi spregi	324
Ecco la primavera	108
Giovine vagha	324
Non ara may pieta	390
Non so qual i'mi voglia	108
Per alegreçça	108
Questa fanciulla	246

Landini, Francesco (ca. 1325-1397) ?

[P]rincipum nobilissime ducatum Venetorum	292
---	-----

Loqueville, Richard (?-1418) Sanctus – Qui januas mortis confregisti	372	van Maldere, Pieter (1729-1768) Sinfonia in g, opus 4 nr. 1	64
Moody, Ivan (°1964) Words of the Angel	344	Vivaldi, Antonio (1678-1741) Sinfonia in D, RV 125	64
Power, Leonel (?-1445) Agnus Dei Anima mea	372 372	von Meissen, Heinrich 'Frauenlob' (?-1318) Myn vroud ist gar czugangyn	88
Pykini (fl. ca. 1364-89) Playsanche, or tost a euz	246	von Reventhal, Neidhart (1180-1245) Owê, liebe sumer	88
Queldryk (fl. ca. 1400) Gloria	146	von Rügen, Wislaw (1260-1325) Ich warne dich	88
Romanus, Antonius (fl. 1400-32) Aurea flamigeri Carminibus festos / O requies populi Credo Ducalis sedes inclita / Stirps Mocinico Gloria	292 292 292 292 292	von Wolkenstein, Oswald (ca. 1376-1445) Ich spûr ain tier	228
Stefani, Andrea (fl. ca. 1400) Morte m'a sciolto	308	Wölfl, Joseph (1773-1812) Grand duo in d voor pianoforte en cello, opus 31	72
Tomkins, John (1586-1638) O thrice-blessed earthbed	68	Zacara da Teramo, Antonio (ca. 1350/60-1413 of later) Cacciando per gustar / Ai cenci, ai toppi Plorans ploravi	358 358
Vaillant, Johannes (fl. 1360?-90) Par mayntes foyes	246		
van Beethoven, Ludwig (1770-1827) 7 variaties in Es op 'Bei Männern, welche Liebe fühlen' uit Mozarts 'Die Zauberflöte', WoO 46	72		

Selectieve bibliografie

- Auzas, P.-M., C. de Mapeou** (eds.), *L'Apocalypse d'Angers, chef d'oeuvre de la tapisserie médiévale*, Office du Livre, Fribourg, 1985
- Boccaccio, G.**, *Decamerone*, vert. door F. Denissen, Amsterdam, 2010
- Boone M. & J. Haemers**, *Bien commun: bestuur, disciplineren en politieke cultuur*, in M. Boone & A.-L. Van Bruaene (eds.), *Gouden tijden. Stad en samenleving in de Lage Landen (1100-1600)*, Gent, Academia Press, 2016, pp. 121-164
- Callegier H.**, *What You Do on the Sly ... Will Be Deemed Forgiven in the Sight of the Most High: Gilles Joye and the Changing Status of the Singers in 15th-Century Bruges*, in *Journal of the Alamire Foundation*, 1, 2009, pp. 89-109
- Chaucer, G.**, *De Canterburr-verhalen*, vert. door E. Van Altena, Amsterdam, Ambo 1995
- Curtis, L.**, *Christine de Pizan and 'Duel angouiseux'*, in M.T. Borgerding (ed.), *Gender, Sexuality, and Early Music*, New York, 2001, pp. 265-82
- Duby, G.**, *Art et société au Moyen-âge*, Parijs, 1997
- Haemers J.**, *Zingend het gezag uitdragen. Geweldloos protest in de middeleeuwen*, in *Geschiedenis Magazine*, 50, 2015, pp. 16-18
- Le Goff, J.**, *De cultuur van middeleeuws Europa*, Amsterdam, 2006
- Mortimer, I.**, *The time traveller's guide to medieval England: a handbook for visitors to the fourteenth century*, Londen, 2008
- Petrarca, F.**, *Het Liedboek*, vert. door P. Versteegen, Amsterdam, 2008
- Prevenier W.** (ed.), *Prinsen en poorters. Beelden van de laatmiddeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden, 1384-1530*, Antwerpen, Mercator, 1998
- Robertson, A.W.**, *Guillaume de Machaut and Reims: Context and Meaning in His Musical Works*, Cambridge, 2007
- Stapel P., Lambert V. & Soens T.** (eds.), *Gouden tijden. Rijkdom en status in de middeleeuwen*, Tiel, Lannoo, 2016
- Strohm R.**, *Music in Late Medieval Bruges*, Oxford, 1985.
- Tuchman, B.**, *De waanzinnige veertiende eeuw*, Utrecht, 2014
- Zimei, F.** (ed), *Antonio Zacara Da Teramo E Il Suo Tempo*, Lucca, 2004

Praktische info

Festivalsecretariaat

Het festivalsecretariaat wordt ingericht aan de balie van AMUZ, Kammenstraat 81. U kan er terecht voor alle informatie betreffende de activiteiten tijdens Laus Polyphoniae 2016. Ook kan u er de festivalgids met bijbehorende sample-cd en tickets voor de festivalconcerten kopen.

Openingsuren

Het festivalsecretariaat is vanaf 19 augustus dagelijks open van 10.00 uur tot 18.00 uur.

Tickets

Aan het festivalsecretariaat in AMUZ

Vanaf 19 tot en met 28 augustus dagelijks open van 10.00 uur tot 18.00 uur. Aan de balie van AMUZ kan u contant, met Bancontact en met creditcard betalen.

Aan de balie van de concertlocatie

Vanaf één uur voor aanvang van het betreffende concert. Op andere concertlocaties dan AMUZ kan u enkel contant betalen.

Telefonisch

T +32 (0)3 292 36 80

Online

tickets@amuz.be of www.amuz.be

Festivalcafés

Het festivalcafé in AMUZ vormt het ideale

Festival Office

The festival office will be located at the counter of AMUZ, Kammenstraat 81. There you are welcome with all your queries about the activities of Laus Polyphoniae 2016. The Festival guide cum sample CD as well as tickets for the festival concerts are on sale there as well.

Opening hours

The festival office will be open from 19 August, daily from 10 a.m. until 6 p.m.

Tickets

On sale at the festival office

The festival office will be open from 19 to 28 August, daily from 10 a.m. until 6 p.m. At the ticket desk of AMUZ you can pay in cash, with Bancontact, VISA or Master Card.

On sale at the door

Ticket sales at the door start one hour before the start of each concert. At the ticket desk of other locations than AMUZ you can only pay in cash.

By telephone

T +32 (0)3 292 36 80

Online

tickets@amuz.be or www.amuz.be

Festival cafés

The festival café at AMUZ offers the ideal

terfpunt voor publiek en artiesten. Muziekwinkel La Boîte à Musique uit Brussel is op geregelde tijdstippen aanwezig met cd's van de festival-ensembles.

Openingsuren festivalcafé AMUZ

De foyer van AMUZ is elke festivaldag open van 12.00 tot 15.00 uur en één uur voor aanvang van elk concert in AMUZ. Op zaterdag 20, zondag 21, dinsdag 23, donderdag 25 en vrijdag 26 augustus is de foyer open om 18.00 uur voor wie een festivalmenu bestelde.

Resto Convivio

Tijdens Laus Polyphoniae kan u voorafgaand aan de avondconcerten in AMUZ genieten van een festivalmenu. Het festivalmenu bestaat uit een voor- en een hoofdgerecht en kost € 21. Desserts zijn de avond zelf verkrijgbaar voor € 6. Vooraf reserveren noodzakelijk via AMUZ.

Het festivalmenu wordt op zaterdag 20, zondag 21, dinsdag 23, donderdag 25 en vrijdag 26 augustus in de AMUZ-foyer geserveerd om 18.00 uur.

Voorgerecht: soep van courgette, pesto en mascarpone of salade van quinoa, gerookte zalm en humus, afgewerkt met geroosterde amandelen.

Hoofdgerecht: stoofpotje van kipreepjes en groenten in Thaise curry met jasmijnrijst of gegrilde kabeljauwfilet met mouselinesaus, puree van pastinaak en prei

meeting place for audience and artists. Music shop La Boîte à Musique from Brussels is present with CDs of the performing ensembles.

Opening hours of the AMUZ café

The AMUZ café will open every festival day from noon until 3.00 p.m. and one hour before the start of each concert there. On Saturday 20, Sunday 21, Tuesday 23, Thursday 25, and Friday 26 August the foyer will open for those who ordered a festival menu.

Resto Convivio

Enjoy a festival menu before the evening concerts at AMUZ during Laus Polyphoniae. A festival menu costs € 21 and includes a first course and a main course. Desserts are to be ordered on the spot at € 6. Advance reservation required through AMUZ.

The festival menu will be served at the AMUZ foyer on Saturday 20, Sunday 21, Tuesday 23, Thursday 25, and Friday 26 August at 6.00 p.m.

Starter: Courgette, pesto and mascarpone soup or quinoa, smoked salmon and humus salad topped with roasted almonds.

Main course: Thai chicken and vegetable curry with jasmine rice or grilled cod fillet with mousseline sauce, parsnip mash and leek or a warm salad

of een lauwe maaltijdsalade van geroosterde zoete aardappel, geitenkaas, kers-tomaatjes en balsamicocrème.

Lunch

Elke dag vanaf vrijdag 19.08 tot en met zondag 28.08.16, vanaf 12.00, in de AMUZ-foyer: broodjes tegen diverse prijzen volgens aanbod van de dag. Reserveren niet noodzakelijk voor de lunch.

Goed om te weten

Laatkomers

De voorstellingen beginnen stipt. Laatkomers worden niet meer in de concertzaal toegelaten.

Gsm's en elektronische horloges

Gsm's en geluidsignalen van elektronische horloges dienen uitgeschakeld te worden voor aanvang van het concert.

Beeld- en geluidsopnamen

Het is verboden beeld- of geluidsopnamen te maken tijdens de concerten zonder expliciete toelating van de directie van AMUZ.

Kinderen toegelaten

Het publiek van morgen is vandaag al welkom op concerten van AMUZ. U wil uw (klein)kinderen meebrengen naar een concert? Dat kan. Dat mag. Heel wat concerten zullen hen kunnen bekoren. Welke voorstelling het meest in aanmerking komt, kan u wellicht beter inschatten. U kent uw kinderen het best, nietwaar?

with roasted sweet potato, goat's cheese, cherry tomatoes and balsamic vinegar crème.

Lunch

Every day from Friday 19.08 until Sunday 28.08.16, from 12.00 onwards, at the AMUZ foyer: a daily selection of sandwiches at various prices. Advanced reservations are not required for lunch.

Good to know

Latecomers

All concerts start exact. Latecomers will not be admitted.

Mobile telephones and digital watches

Mobile phones and signals from digital watches must be switched off before the start of the concert.

Audio and visual recording

It is forbidden to make any audio or visual recordings during the concerts without explicit permission from the AMUZ management.

Kids admitted

Tomorrow's audience is welcome today. Would you like to take your children or grandchildren to a concert? That's ok! A lot of the concerts will appeal to them. We leave it to you to determine which productions are most suitable, as you know your children best.

Organisatie AMUZ

Algemene Vergadering General Assembly

Philip Heylen, voorzitter *president* | Michaël Scheck, ondervoorzitter *vice president* | Axel De Schrijver | André Gantman | Anne Giveron | Bob Hulstaert | Mieke Janssens | Mark Lambrechts | Luk Lemmens | Karel Moens | Luc Muylaert | Ramsey Nasr | Reinder Pols | Dirk Renard | Dirk Rochtus | Lieve Stallaert | Axel Vandeputte | Herman Vanden Berghe | Joachim Van Meirvenne | Steven Thielemans | Jo Vermeulen

Medewerkers Staff

Bart Demuyt, algemeen & artistieke directie *general & artistic director* | Veerle Braem, zakelijke directie *financial director* | Robin Steins, assistentie programmering & educatie *assistant artistic planning & educational programmes officer* | Frederic Delmotte, assistentie programmering & dramaturgie *assistant artistic planning & dramaturge* | Greet Coenegrachts, communicatie *communications* | Lieven Bax, pers & externe relaties *press & external relations* | Tine Clevers, eindredactie & ticketing *final editing & ticketing officer* | Koen Koninx, foyer & ticketing *foyer & ticketing officer* | Mona Heyrman, directieassistentie & productie *executive secretary & production* | Tine Hubrechts, administratie & boekhouding *administration & accountancy* | Evelyne Van Mieghem, productie & zaalverhuur *production & hall rent officer* | Jan Tambuyser, productie & techniek *production & technique* | Bart Tambuyser, techniek & gebouwbeheer *technique & premises management officer*

Vrijwilligers Volunteers

Anne Blondiau | Chris Bruyninx | Herman Ceulemans | Lieve Claus | Siegfried Crabbe | Chris Couttreel | Veerle De Laet | Yvonne De Roose | Seppe Desein | Jean Foesier | Nana Lambregts | Els Maesschalk | Raf Meukens | Maria Mertens-De Bie | Gerd Portocarero | Tine Soete | Marcel Stevens | Jan Theuns | Gert Van Den Bergh | Lea Van Hoecke | Paul Van Mechelen | Marleen Van Pottelberge | Paul Van Schoors | Anne Vercauteren | Heidi Verstockt | Herman Viaene | Vera Vuylsteker

Subsidiënten & partners

Met de steun van

Partners

- 1 AMUZ**
Kammenstraat 81
- 2 St.-Pauluskerk**
Veemarkt 14
- 3 Elzenveld**
Lange Gasthuisstraat 45
- 4 Rubenshuis**
Wapper 9-11
- 5 St.-Andrieskerk**
St.-Andriesstraat 5
- 6 HETPALEIS**
Theaterplein
- 7 St.-Joriskerk**
Mechelseplein
- 8 Theater Troubleyn**
Pastorijstraat 23

Concept & samenstelling

Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Eindredactie

Tine Clevers | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Redactie

Lieven Bax | Greet Coenegrachts | Tine Clevers | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Auteurs

Guy Delmarcel | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Jelle Haemers | Philip Heylen | Maximiliano Segura Sánchez | Jason Stoessel | Hendrik VandenAbeele | Lies Wyers

Vertalingen

Frederic Delmotte | Walter Geerts | Jan Gijssel | Brigitte Hermans | Marianne Lambregts | Noël Reumkens | Robin Steins | Helen White

Met dank aan

Els Debodt, HETPALEIS | Koninklijke Bibliotheek, Den Haag | Centre des monuments nationaux, Chateau d'Angers

Foto's

Het Gruuthusehandschrift, KW 79 K 10 © Koninklijke Bibliotheek, Den Haag | Tapisserie de l'Apocalypse © Caroline Rose, Centre des monuments nationaux | p. 23 © Rob Stevens

Grafisch ontwerp

Yellow Submarine

Druk

Drukkerij Paesen, Opglabbeek

Wettelijk Depot

D/2016/0306/86

V.U. Bart Demuyt, Kammenstraat 81, 2000 Antwerpen | www.amuz.be

**Speciaal voor
iedereen die niet
élke avond naar
een live concert kan:
élke avond een
live concert.**

Klara Live: de meest prestigieuze concerten uit binnen-
en buitenland. Van maandag tot donderdag om 20u.

Klara. Blijf verwonderd.

Festival van
Vlaanderen
KEMPEN
15 sep—
2 okt 2016

Hemelse
muziek in
abdijen en
begijnhoven

MUSICA DIVINA

Contrapunctus
Pieter Wispelwey & VRK
Vox Luminis
Marco Beasley
Emma Kirby
Muscatreize
Euskal Barrokensemble
Clematis
il Gardellino
ensemble polyharmonique
Vocalconsort Berlin & Blindman

Averbode
Geel
Herentals
Hoogstraten
Postel
Tongerlo
Turnhout
Onze-Lieve-Vrouw Waver
Bornem
Lier
Mechelen

Provincie
Antwerpen

www.musica-divina.be

ECM NEW SERIES

VOELBAAR HOORBAAR,
HERKENBAAR BETER

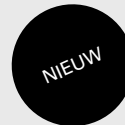
ECM 4617822

TRIO MEDIAEVAL
Words Of The Angel

ECM 4776831

SINIKKA LANGELAND
W/TRIO MEDIAEVAL
The Magical Forest

www.ecmrecords.be

new
arts
inter
national

DISTRIBUTED AND MARKETED BY NEWARTSINT.COM

Goddelijke interieurs

Stap binnen in kerken uit de eeuw van Rubens

MET NIEUW WERK VAN *graindelavoix*

17.06.2016
16.10.2016

Hendrik I van Steenwijk en Jan I Brughel, Interieur van de kathedraal van Antwerpen, Szépművészeti Múzeum/Museum of Fine Arts, Budapest, 2016

MUSEUM
MAYER
van den
BERGH

Vlaanderen
voorbeeldig samen

dS De
Standaard

Klara

De
Kathedraal

AMUZ

www.museummayervandenbergh.be

03 338 81 88

deutsche
harmonia
mundi

HUELGAS ENSEMBLE on deutsche harmonia mundi

www.sonymusicclassical.de www.facebook.com/sonyclassical

Gebrevetteerde Hofleverancier van België

open 7/7
la boîte
à musique

+32 2 513 09 65

74 Coudenberg 1000 Brussel

*Uw speciaalzaak
voor klassieke muziek
wenst de bezoekers
van Laus Polyphoniae
veel luisterplezier.*

new website

www.laboiteamusique.eu